

ALMANAC
of the
Ukrainian
National
Association

FOR THE YEAR

1 9 8 6

SVOBODA PRESS
Jersey City — New York

Альманах

УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО
СОЮЗУ

НА РІК

1986

РІЧНИК 76

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА”

Джерзі Ситі — Нью Йорк

Редактор: ЗЕНОН СНИЛИК
Коректор: ЛЮДМИЛА ВОЛЯНСЬКА
Обкладинка: БОГДАН ТИТЛА

Printed in U.S.A.

“Svoboda” — 30 Montgomery Str., Jersey City, N.J. 07302

Свень - January

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 С	Боніфатія, мч.	НАЙМ. ХР. ВАС. ВЕЛ.
2 20 Ч	Ігнатія Богоносця, свт.	Сильвестра папи
3 21 П	Юліянії, мч.	Малахії пр., Гордія, мч.
4 22 С	Анастасії, вмч.	Собор 70 Апостолів
5 23 Н	Н. пер. РІЗДВОМ – ОТЦІВ	Н. перед ПРОСВ. і Нав.
6 24 П	Навечір'я Різдва, Євгенії	БОГОЯВЛЕННЯ ГОСП.
7 25 В	РІЗДВО ХРИСТОВЕ	Собор Івана Христителя
8 26 С	Собор Пресв. Богородиці	Юрія, Омеляна, Домін., пр.
9 27 Ч	Степана, первомуч.	Полієвкта, мч.
10 28 П	Мучеників у Нікомидії	Григорія з Нісси, Домет.
11 29 С	Дітей убитих у Вифлеємі	† Теодосія, пр.
12 30 Н	Н. ПО РІЗДВІ, Анісії	Н. ПО ПРОСВІЧЕННІ
13 31 П	Меланії Римлянки, пр.	Єрмила і Стратоніка, мч.
14 1 В	НАЙМЕН. ХР., ВАС.	Отців із Синаю і Раїфи
15 2 С	Сильвестра папи	Павла і Івана, пр.
16 3 Ч	Малахії прор., Гордія, мч.	Поклін оковам Ап. Петра
17 4 П	Собор 70 Апостолів	† Антонія Великого, пр.
18 5 С	Навечір'я Бог., Теопемта	Атанасія і Кирила, св.
19 6 Н	БОГОЯВЛЕННЯ ГОСП.	Н. про МИТАРЯ І ФАР.
20 7 П	Собор Івана Христителя	† Євтимія Великого, пр.
21 8 В	Юрія, Омеляна, Домініки, пр.	Максима, ісп. Неофіта
22 9 С	Полієвкта, мч.	Тимотея, ап., Анастасія, пр.
23 10 Ч	Григорія з Нісси, Дометіяна	Климентія, свц.
24 11 П	† Теодосія Вел. пр.	Ксені Римлянки
25 12 С	Тетяни, мч.	† Григорія Богослова
26 13 Н	ПО ПРОСВ. Єрмила	Н. про БЛУДН. СИНА
27 14 П	Отців із Синаю і Раїфи. Ніни	† Перен. мощів Івана Зол.
28 15 В	Павла і Івана, пр.	Єфрема із Сирії, пр.
29 16 С	Поклін оковам Ап. Петра	Перен. мощів Ігн. Бого.
30 17 Ч	† Антонія Вел., пр.	Трьох Святителів
31 18 П	Атанасія і Кирила, Олекс.	Кира й Івана, безср.

Лютий - February

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліянський:	Григоріанський:
1 19 С	Макарія преподобного	Трифона, мч. Задуш. Суб.
2 20 Н	30 п. ЗШЕСТЯ , † Євтимія	М'ЯСОПУСНА, СТРИТ.
3 21 П	Максима, ісп., Неофіта, мч.	Симеона й Анни, прор.
4 22 В	Тимотея, ап., Анастасія	Ісидора, пр.
5 23 С	Климентія, свц.	Агафії, мч.
6 24 Ч	Ксені Римлянки, пр.	Вукола, пр.
7 25 П	† Григорія Богослова	Паргенія і Луки, пр.
8 26 С	Ксенофонта і Марії, пр.	Теодора Страт., Вмч.
9 27 Н	31 п. ЗШЕСТЯ , † Пер. мщ. Ів.	СИРОПУСНА , Никифора
10 28 П	Єфрема із Сирії, пр.	Харлампія, мч.
11 29 В	Пер. м. Ігнатія Богоносця	Власія, свц.
12 30 С	Трьох Святителів	Мелетія з Антіохії, свт.
13 31 Ч	Кира й Івана, безср.	Мартиніяна, пр.
14 1 П	Трифона, мч.	† Кирила, ап. Слов'ян
15 2 С	Стрітіння Господнє	Онисима, ап.
16 3 Н	32 п. ЗШЕСТЯ , Сим., Анни	Н. 1 ПОСТУ , Порфірія
17 4 П	Ісидора, пр.	Теодора Тирона, вмч.
18 5 В	Агафії, мч.	Льва, папи Рим.
19 6 С	Вукола, пр.	Архипа, ап.
20 7 Ч	Паргенія і Луки, пр.	Льва Катанського, свт.
21 8 П	Теодора, Страт., Вмч.	Тимотея, пр. Євстахія
22 9 С	Никифора, мч.	Відн. моців муч. у Євгенії
23 10 Н	про МИТАРЯ Й ФАРИСЕЯ	Н. 2 ПОСТУ , Полікарпа
24 11 П	Власія, свц.	† 1 і 2 Найд. Гол. Ів. Хр.
25 12 В	Мелетія з Антіохії, свт.	Тарасія, свт.,
26 13 С	Мартиніяна, пр.	Порфірія з Гази, свт.
27 14 Ч	† Кирила, ап. Слов'ян	Прокопія Декаполіта, ісп.
28 15 П	Онисима, ап.	Василія, ісп.

Перезень — March

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 16 С	Памфіла і Порфірія	Євдокії, прмч.
2 17 Н	про БЛУДНОГО СИНА	ХРЕСТОПОКЛІННА
3 18 П	Льва, папи Римського	Євтропія, Клеоніка, і Вас.
4 19 В	Архипа, ап.	Гарасима, пр.
5 20 С	Льва Катанського свт.	Конона, мч.
6 21 Ч	Тимотея, пр., Євстахія	42 мучеників в Аморії
7 22 П	Відн. мощів у Євгенії	Василія, Єфрема і ін. мч.
8 23 С	Полікарпа із Смирни, свщ.	Теофілакта, ісп.
9 24 Н	М'ЯСОП. , † Найд. Гол. І. Хр.	Н. 4 П. , † 40 муч. із Севас.
10 25 П	Тарасія, свт.	Кодрата й інших муч.
11 26 В	Порфірія з Гази, свт.	Софронія, патр. Єрусал.
12 27 С	Прокопія Декаполіта, ісп.	Теофана, ісп. Поклони
13 28 Ч	Василія, ісп.	Перен. мощів Никифора
14 1 П	Євдокії, прмч.	Венедикта, пр.
15 2 С	Теодота, свщ.	Агапія, (Акаф. субота)
16 3 Н	СИРОПУСНА , Євтропія	Н. 5 ПОСТУ , Савина
17 4 П	Гарасима (1-й день В. Посту)	Олексія, пр.
18 5 В	Конона, мч.	Кирила з Єрусалиму, свт.
19 6 С	42 мучеників в Аморії	Хризанта і Дарії, мч.
20 7 Ч	Василія, Єфрема і ін. мч.	Отців уб. ман. св. Сави
21 8 П	Теофілакта, ісп.	Якова, ісп.
22 9 С	† 40 муч. із Севасті	Лазарева субота
23 10 Н	1 ПОСТУ , Кодрата	КВІТНА (Верб.) НЕДІЛЯ
24 11 П	Софронія патр. Єрусал., свт.	Захарії, прор., Артемона
25 12 В	Теофана, ісп.	БЛАГ. ПРЕЧ. БОГОР.
26 13 С	Пер. мощів Никифора, свт.	Собор Арх. Гавриїла
27 14 Ч	Венедикта, пр.	ВЕЛ. ЧЕТВЕР (Страсти)
28 15 П	Агапія й інших муч.	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ
29 16 С	Савина і Папи, муч.	ВЕЛИКА СУБОТА
30 17 Н	2 ПОСТУ , Олексія	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТ.
31 18 П	Кирила з Єрусалиму, свт.	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК

Квічень - Аргі

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 В	Хризанта і Дарії, мч.	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК
2 20 С	Отців вбитих у ман. св. Сави	Тита, прп.
3 21 Ч	Якова, ісп.	Никити, ісп.
4 22 П	Василія, свц.	Йосифа і Юрія, пр.
5 23 С	Никона, прмч., учнів його	Теодула й Агатопода, мч.
6 24 Н	ХРЕСТОПОКЛІННА	НЕДІЛЯ ТОМИНА
7 25 П	БЛАГОВІЩ. ПР. БОГОРОД.	Юрія, пр.
8 26 В	Собор Арх. Гавриїла	Іродіона і ін. ап.
9 27 С	Магрони, мч.	Євпсихія, мч.
10 28 Ч	Іларіона, пр., Стефана, чуд.	Терентія й ін. мч.
11 29 П	Марка, пр., Кирила, мч.	Антипи, свц.
12 30 С	Івана Ліст., пр.	Василія, ісп.
13 31 Н	4 ПОСТУ, Іпатія	НЕДІЛЯ МИРОНОСИЦЬ
14 1 П	Марії Єгиптянки, пр.	Мартина, папи
15 2 В	Тита, прп.	Аристарха і ін. ап.
16 3 С	Никити, ісп. Поклони	Агапії й Ірини, мч.
17 4 Ч	Йосифа і Юрія, пр.	Симеона, пр., Акакія, єп.
18 5 П	Теодула й Агатопода, мч.	Віктора, Івана, пр.
19 6 С	† Методія, ап. Акаф. суб.	Йони, пр.
20 7 Н	5 ПОСТУ, Юрія	Н. про РОЗСЛАБЛЕН.
21 8 П	Іродіона й ін. ап.	Януарія, свц.
22 9 В	Євпсихія, мч.	Теодора, пр. Вігалія
23 10 С	Терентія й ін. мч.	† Юрія, великомученика
24 11 Ч	Антипи, свц.	Сави Стратилата, мч.
25 12 П	Василія, ісп.	† Марка, ап. і єван.
26 13 С	Артемона. свц. (Лаз. суб.)	Василія, свц.
27 14 Н	КВІТНА (Вербна) НЕДІЛЯ	НЕД. про САМАРЯНКУ
28 15 П	Аристарха й ін. ап.	Ясона і Сосіпатра, ап.
29 16 В	Агапії й Ірини, мч.	9 мучеників в Кизиці
30 17 С	Симеона, прп. Акакія, єп.	† Якова, ап. брата І. Бог.

Травень - Мау

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 Ч	ВЕЛ. ЧЕТВЕР (Страсти)	Єремії, прор.
2 19 П	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ	Атанасія Вел., свт.
3 20 С	ВЕЛИКА СУБОТА	† Теодосія Печ., пр.
4 21 Н	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТ.	Н. про СЛІПОНАРОДЖ.
5 22 П	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК	Ірини, мч., Никифора, пр.
6 23 В	СВІТЛИЙ ВІТОРОК	Йова многострадального
7 24 С	Сави Стратилата, мч.	Поява Чес. Хр., Акакія
8 25 Ч	† Марка, ап. еван.	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТ.
9 26 П	Василія, свящ.	† Перен. м. св. Миколая
10 27 С	Симеона, свящ.	† Симона Зилоти, ап.
11 28 Н	НЕДІЛЯ ТОМИНА	Н. ОТЦІВ, † Кир. і Мет.
12 29 П	9 мучеників в Кизиці	Єпіфанія і Германа, свт.
13 30 В	† Якова, ап. брата Ів. Богос.	Глиkerії, мч.
14 1 С	Єремії, прор.	Ісидора, мч.
15 2 Ч	Атанасія Вел., свт.	Пахомія, пр.
16 3 П	† Теодосія печ., пр.	Теодора Осв., пр.
17 4 С	Пелагії мч., Славомира	Андроніка, ап.
18 5 Н	НЕДІЛЯ МИРОНОСИЦЬ	ЗШЕСТЯ СВ. ДУХА
19 6 П	Йова многострадального	Пресвятої Трійці
20 7 В	Поява Чес. Хр., Акакія	Талалея, мч.,
21 8 С	† Івана Богослова	† Константина й Олени
22 9 Ч	† Перен. мош. св. Миколая	Василіска, мч.
23 10 П	† Симона Зилоти, ап.	Михайла, свт.
24 11 С	† Кирила і Методія, ап. Сл.	Симеона Дивногор., пр.
25 12 Н	Н. про РОЗСЛАБЛЕНОГО	НЕДІЛЯ ВСІХ СВЯТИХ
26 13 П	Глиkerії, мч.	Карпа, ап.
27 14 В	Ісидора, мч.	Терапонта, свц.
28 15 С	Пахомія, мч.	Никити, пр.
29 16 Ч	Теодора Освящ., прп.	Пресвятої Євхаристії
30 17 П	Андроніка, ап.	Ісаакія Далмат., пр.
31 18 С	Теодора Анк., мч.	Єрмія, ап., Єрмея, мч.

Червень - June

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 Н	НЕДІЛЯ про САМАРЯНКУ	2 після ЗШЕСТЯ
2 20 П	Талалея, мч.	Никифора, ісп.
3 21 В	† Константина й Олени	Лукиліяна й ін. муч.
4 22 С	Василиска, мч.	Митрофана, свт.
5 23 Ч	Михайла, свт.	Доротея, свщ.
6 24 П	Симеона Дивногор., пр.	Христа Чоловіколюбця
7 25 С	† З Найд. голови Івана Хр.	СОСТРАД. ПР. БОГОР.
8 26 Н	НЕД. про СЛПОНАРОДЖ.	3 після ЗШЕСТЯ, Теодора
9 27 П	Терапонта, свщ.	Кирила Олександр.
10 28 В	Никити, пр.	Тимотея, свщ.
11 29 С	Теодосії, преп.	† Вартол. і Варнави, ап.
12 30 Ч	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	Онуфрія, пр., Петра Атон.
13 31 П	Єрмія, ап., Єрмея, мч.	Акилини, мч.
14 1 С	Юстина Философа, мч.	Єлисея, прор. Методія, свт.
15 2 Н	НЕДІЛЯ ОТЦВ	4 після ЗШЕСТЯ, Амоса
16 3 П	Лукиліяна й ін. муч.	Тихона з Амадуни, свт.
17 4 В	Митрофана, свт.	Мануїла, й ін. муч.
18 5 С	Доротея, свщ.	Леонтія, мч.
19 6 Ч	Висаріона, Іларіона, пр.	† Юди Тадея, ап.
20 7 П	Теодота, свщ., Богдана	Методія, свщ.
21 8 С	Теодора Тир.	Юліяна з Тарсу, мч.
22 9 Н	ЗШЕСТЯ СВЯТОГО ДУХА	5 після ЗШЕСТЯ, Євсевія
23 10 П	Пресвятої Трійці	Агрипини, мч.
24 11 В	† Вартоломея і Варнави, ап.	Різдво Івана Христителя
25 12 С	Онуфрія, пр., Петра Атон.	Февронії, прмч.
26 13 Ч	Акліни, мч.	Давида, пр.
27 14 П	Єлесея, прор.	Самсона, пр.
28 15 С	Амоса, прор., Єроніма, пр.	Перен. м. Кира й Івана
29 16 Н	НЕДІЛЯ ВСІХ СВЯТИХ	6 п. ЗШ., Петра і Павла
30 17 П	Мануїла, й ін. муч.	† Собор 12 Апостолів

Липень - July

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 В	Леонтія, мч.	Косми і Дам'яна, безср.
2 19 С	† Юди Тадея, ап.	† Пол. Ризи Пр. Богород.
3 20 Ч	Пресвята Євхарстія	Якинта, мч.
4 21 П	Юліяна з Тарсу, мч.	Андрея Крит, свт.
5 22 С	Євсевія, свщ.	† Атанасія Атон., пр.
6 23 Н	2 після ЗШЕСТЯ, Агрипини	7 після ЗШЕСТЯ, Сисоя
7 24 П	Різдво Івана Христителя	Томи й Акакія, пр.
8 25 В	Февронії, прмч.	Прокопія, вмч.
9 26 С	Давида, пр.	Панкратія, свч.
10 27 Ч	Самсона, пр.	† Антонія Печ., пр.
11 28 П	Христа Чоловіколюбця	Ольги, кн. Київ., Евфимії
12 29 С	Петра і Павла, Верх. Ап.	Прокла й Іларія, мч.
13 30 Н	3 після ЗШЕСТЯ,	8 після ЗШЕСТЯ,
14 1 П	Косми і Дам'яна, безср.	Акили, мч.
15 2 В	† Полож. Ризи Пр. Богор.	† Володимира, кн. укр.
16 3 С	Якинта, мч.	Антиногена, свщ.
17 4 Ч	Андрея Крит. свт.	Марини, мч., Богдана
18 5 П	† Атанасія Атонського, пр.	Якинта і Єміліяна, мч.
19 6 С	Сисоя Великого, пр.	Макрини, пр., Дія, чуд.
20 7 Н	4 після ЗШЕСТЯ, Томи	9 після ЗШЕСТЯ, Іллі
21 8 П	Прокопія, вмч.	Симеона, пр.
22 9 В	Панкратія, свщ.	Марії Магдалини, мирон.
23 10 С	† Антонія Печерського, пр.	Трофима, Теофіла, мч.
24 11 Ч	Ольги, кн. Київ. Евфимії	† Бориса і Гліба, мч.
25 12 П	Прокла й Іларія, мч.	† Успіння св. Анни
26 13 С	Собор Архангела Гавриїла	Єрмолая, свщ., Параскевії
27 14 Н	5 після ЗШЕСТЯ, Акили	10 п. ЗШ., † Пантелеймона
28 15 П	† Володимира, кн. укр.	Прохора, Ніканора й ін.
29 16 В	Антиногена, свщ.	Калиника, мч.
30 17 С	Марини, мч., Богдана	Сили, Силуана й ін. ап.
31 18 Ч	Якинта і Єміліяна, мч.	Євдокима, пр.

Серпень - August

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 П	Макрини, пр.	7 Макавейських мучен.
2 20 С	† Іллі пророка	Перен. мощів Стефана
3 21 Н	6 після ЗШЕСТЯ , Симеона	11 після ЗШЕСТЯ , Ісаакія
4 22 П	Марії Магдалини	7 молодців з Ефезу, мч.
5 23 В	Трофима, Теофіла, мч.	Євсигнія, мч.
6 24 С	† Бориса і Гліба, мч.	Преображення Господнє
7 25 Ч	† Успіння св. Анни	Дометія, прмч.
8 26 П	Єрмолая, свщ. Параскевії	Єміліяна, ісп.
9 27 С	† Пантелеймона, вмч.	† Матія, ап.
10 28 Н	7 після ЗШЕСТЯ , Прохора	12 п. ЗШЕСТЯ , Лаврентія
11 29 П	Калиника, мч.	Євпла, мч.
12 30 В	Сили, Силуана й ін. ап.	Фотія й Анікити, мч.
13 31 С	Євдокима, пр.	Максима, ісп.
14 1 Ч	7 Макавейських мучеників	Перен. м. Теодосія Печ.
15 2 П	Перен. мощів Стефана	УСПІННЯ ПР. БОГОР.
16 3 С	Ісаакія, Далматія, Фавста,	Дюмида, мч.
17 4 Н	8 після ЗШЕСТЯ , 7 мол. мч.	13 п. ЗШЕСТЯ , Мирона
18 5 П	Євсигнія, мч.	Флора і Лавра, мч.
19 6 В	Преображення Господнє	Андрея Страт., мч.
20 7 С	Дометія, прмч.	Самуїла, прор.
21 8 Ч	Єміліяна, ісп.	Тадея, ап., Васси, мч.
22 9 П	† Матія, ап.	Агатоніка, мч.
23 10 С	Лаврентія, архид., і мч.	Луппа, мч., Іринея, свщ.
24 11 Н	9 після ЗШЕСТЯ , Євпла	14 п. ЗШЕСТЯ , Євтиха
25 12 П	Фотія й Анікити, мч.	Варголомея і Тита, ап.
26 13 В	Максима, ісп.	Адріяна і Наталії, мч.
27 14 С	Перен. мощів Теодосія Печ.	Пімена, пр.
28 15 Ч	УСПІННЯ ПР. БОГОРОД.	Мойсея, пр., Августина
29 16 П	Дюмида, мч.	† Усік. Гол. Івана Христ.
30 17 С	Мирона, мч.	Олександра, Івана, Павла
31 18 Н	10 після ЗШЕСТЯ , Флора	15 п.ЗШ., † Пол. Пояса

Вересень — September

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 П	Андрея, мч.	† Початок церковного року
2 20 В	Самуїла, прор.	Маманта, мч.
3 21 С	Тадея, ап., Васси, мч.	Антима, свщ., Теоктиста
4 22 Ч	Агатоніка, мч.	Вавила, свщ., Мойсея, пр.
5 23 П	Луппа, мч., Іриней, свщ.	Захарії, прор.
6 24 С	Євтиха, свщ.	Чудо Арх. Михаїла
7 25 Н	11 п. ЗШЕСТЯ , Варголомея	16 п. ЗШЕСТЯ , Созонта
8 26 П	Андріяна і Наталії, мч.	Різдво Пр. Богородиці
9 27 В	Пімена, пр.	Йоакима й Анни, Север.
10 28 С	Мойсея пр., Августина, свт.	Минод., Митрод., Нимфод.
11 29 Ч	† Усік. Голови Івана Хрест.	Теодори преподобної
12 30 П	Олександр. Івана, Павла, свт.	Автонома, свщ.
13 31 С	† Пол. Пояса Пр. Богород.	Корнилія, мч.
14 1 Н	12 після ЗШЕСТЯ , Н. Рік	17 п. ЗШ. , Возд. Чес Хр.
15 2 П	Маманта, мч.	Никити, вмч.
16 3 В	Антима, свщ., Теоктиста	Євфимії, влкмч.
17 4 С	Вавила, свщ., Мойсея, пр.	Софії, Віри, Надії, Люб.
18 5 Ч	Захарії, прор.	Євменія, пр.
19 6 П	Чуд. Арх. Михаїла	Трофима і Савватія, мч.
20 7 С	Созонта, мч.	Євстатія і Плакиди, мч.
21 8 Н	13 після ЗШЕСТЯ , Різ. Бог.	18 п. ЗШЕСТЯ , Кондрата
22 9 П	Йоакима й Анни, Северіяна	Фоки, свщ., Йони, прор.
23 10 В	Минодори, Митрод. Нимфод.	Зачаття Ів. Христителя
24 11 С	Теодори, преподобної	Теклі, мч.
25 12 Ч	Автонома, свщ.	Євфросимії, пр.
26 13 П	Корнилія, мч.	† Івана Богослова, ап.
27 14 С	Воздвиження Чес. Хреста	Каллістрата і друж. мч.
28 15 Н	14 після ЗШЕСТЯ , Никити	19 п. ЗШЕСТЯ , Харитона
29 16 П	Євфимії, вмч.	Киріяка, пр.
30 17 В	Софії, Віри, Надії, Любови	Григорія, свщ.

Жовтень — October

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 С	Євменія, пр.	Покров Пр. Богородиці
2 19 Ч	Трофима і Савватія, мч.	Кипріяна, свц., Юстина
3 20 П	Евстатія і Плакиди, мч.	Діонісія, свц.
4 21 С	Кондрата, ап.	Єротея, свц.
5 22 Н	15 після ЗШЕСТЯ , Фоки	20 п. ЗШЕСТЯ , Харитини
6 23 П	Зачаття Івана Христителя	† Томи, ап.
7 24 В	Теклі, мч.	Сергія і Вахха, мч.
8 25 С	Євфросинії, пр.	Пелагії, пр.
9 26 Ч	† Івана Богослова, ап.	† Якова Алфесва, ап.
10 27 П	Каллістрата і друж. мч.	Євлампія і Євламπίї, мч.
11 28 С	† Харитона, ісп.	Филипа, дяк., Теоф., мч.
12 29 Н	16 після ЗШЕСТЯ , Киріка	21 після ЗШЕСТЯ , Прова
13 30 П	Григорія, свц.	Карпа й ін. мучеників
14 1 В	Покров Пр. Богородиці	Назарія, Гервасія й ін. мч.
15 2 С	Кипріяна, свц.	Євтимія пр., Лукіяна, мч.
16 3 Ч	Діонісія, свц.	Лонгіна сотника, мч.
17 4 П	Єротея, свц.	Осії, прор., Андрія, прмч.
18 5 С	Харитини, мч.	† Луки, ап. і єван.
19 6 Н	17 після ЗШЕСТЯ , † Томи	22 після ЗШЕСТЯ , Йоїла
20 7 П	Сергія і Ваха, мч.	Артемія, вмч.
21 8 В	Пелагії, пр.	Іларіона Вел., пр.
22 9 С	† Якова Алфесва, ап.	Аверкія, свт
23 10 Ч	Євлампія і Євламπίї, мч.	Якова, ап.
24 11 П	Филипа, дяк., Теофана, мч.	Ареті, й ін. мч.
25 12 С	Прова й ін. мч., Косми, пр.	Маркіяна і Мартирія, мч.
26 13 Н	18 після ЗШЕСТЯ , Карпа	23 п. ЗШЕСТЯ , † Димитрія
27 14 П	Назарія, Гервасія й ін. мч.	Нестора, мч.
28 15 В	Євтимія, пр., Лукіяна, мч.	Параскевії, Неоніли, мч.
29 16 С	Лонгіна сотника, мч.	Анастасії, прмч., Артемія
30 17 Ч	Осії, прор., Андрія, прмч.	Зиновія і Зиновії, мч.
31 18 П	† Луки, ап. і Єван.	Стахія й ін. ап.

Листопад - November

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 С	Йоїла, прор., Уара, мч.	Косми і Дам'яна, чуд.
2 20 Н	19 після ЗШЕСТЯ , Артемія	24 п. ЗШЕСТЯ , Акиндина
3 21 П	Іларіона, пр.	Акипсима й ін. мч.
4 22 В	Аверкія, свт.	Йоанікія, пр., ермея, мч.
5 23 С	Якова, ап.	Галактіона, мч.
6 24 Ч	Арети і ін. мч.	Павла, ісп.
7 25 П	Маркіяна і Мартирія, мч.	Ерона й ін. мч., Лазаря
8 26 С	† Димитрія Великомученика	† Собор Михаїла Арх.
9 27 Н	20 після ЗШЕСТЯ , Нестора	25 п. ЗШЕСТЯ , Матрони
10 28 П	Параскевії, Неоніли, мч.	Родіона, Єраста, Олімпа
11 29 В	Анастасії, прмч., Артемія	Вінкентія, Віктора, мч.
12 30 С	Зиновія і Зиновії, мч.	† Йосаф. , свц., Ніля, пр.
13 31 Ч	Стахія й ін. ап.	† івана Золотоуст., свт.
14 1 П	Косми і Дам'яна, чуд.	† Филипа, апост.
15 2 С	Акиндина й ін. мч.	Гурія, Самона, Авіва, мч.
16 3 Н	21 після ЗШЕСТЯ , Акипсима	26 п. ЗШЕСТЯ , † Матея
17 4 П	Йоанікія, пр., Ермея, мч.	Григорія Неокес., єп.
18 5 В	Галактіона, мч.	Платона і Романа, мч.
19 6 С	Павла, ісп.	Авдія, прор., Варлаама
20 7 Ч	Ерона й ін. мч., Лазаря	Григорія, пр., Прокла, свт.
21 8 П	† Собор Михаїла Арх.	Введ. в Храм Пр. Богор.
22 9 С	Матрони і Теоктисти, пр.	Филимона й ін. апост.
23 10 Н	22 після ЗШЕСТЯ , Родіюна	27 п. ЗШЕСТЯ , Амфілохія
24 11 П	Вінкентія, Віктора, мч.	Катерини, вмч.
25 12 В	† Йосафата , свц., Ніля, пр.	Клим., папи, Петра, свц.
26 13 С	† Івана Золотоустого, свт.	Аліпія, пр.
27 14 Ч	† Филипа, апост.	Якова, мч., Палладія, пр.
28 15 П	Гурія, Самона, Авіва, мч.	Стефана, прмч.
29 16 С	† Матея, ап. і сванг.	Парамона і Філумена, мч.
30 17 Н	23 після ЗШЕСТЯ , Григорія	28 п. ЗШЕСТЯ , † Андрія

Зуздень - December

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 П	Платона і Романа, мч.	Наума, прор.
2 19 В	Авдія, прор., Варлаама	Аввакума, прор.
3 20 С	Григорія, пр., Прокла, свт.	Софонії, прор.
4 21 Ч	Вед. в Храм Пр. Богор.	Варвари, вмч., Ів. Дамаск.
5 22 П	Филимона й ін. апост.	† Сави Осв., пр.
6 23 С	Амфілохія і Григорія, свт.	Миколая Чудотв. свт.
7 24 Н	24 після ЗШЕСТЯ , Катерини	29 п. ЗШЕСТЯ , Амвросія
8 25 П	Климента, папи. Петра, еп.	Патапія, пр.
9 26 В	Алипія, пр.	Непороч. Зач. Богород.
10 27 С	Якова, мч., Палладія, пр.	Мини. Ермогена, й ін. мч.
11 28 Ч	Стефана, прмч.	Даниїла стовпника, пр.
12 29 П	Парамона і Філумена, мч.	Спиридона, пр.
13 30 С	† Андрія апостола	† Ореста. Євгена й ін. мч.
14 1 Н	25 після ЗШЕСТЯ , Наума	НЕДІЛЯ ПРАОТЦІВ
15 2 П	Аввакума, прор.	Єлевтерія, свц., Павла
16 3 В	Софонії, прор.	Аггея, прор.
17 4 С	Варвари, вмч., Івана Дамаск.	Даниїла, прор.
18 5 Ч	† Сави Осв., пр.	Севастіяна і друж. мч.
19 6 П	Миколая Чудотворця, свт.	Боніфатія, мч.
20 7 С	Амвросія, свт.	Ігнатія Богоносця, свт.
21 8 Н	26 після ЗШЕСТЯ , Патапія	ПЕР. РІЗДВОМ, ОТЦІВ
22 9 П	Непорочне Зачаття Богор.	Анастасії, вмч.
23 10 В	Мини, Ермогена, й ін. мч.	10 мучеників у Криті
24 11 С	Даниїла стовпника, пр.	Навеч. Різдва, Євгеніє, мч.
25 12 Ч	Спиридона, пр.	РІЗДВО ХРИСТОВЕ
26 13 П	† Ореста, Євгена, й ін. мч.	Собор Пр. Богородиці
27 14 С	Тирса, Левія й ін. мч.	Степана Первомученика
28 15 Н	НЕДІЛЯ ПРАОТЦІВ	НЕДІЛЯ ПО РІЗДВІ
29 16 П	Аггея, прор.	Дітей у Вифлєсмі вбитих
30 17 В	Даниїла, прор.	Анісії, мч., Зотіка, пр.
31 18 С	Севастіяна і друж, мч.	Меланії Римлянки, пр.

ДВІСТІ І 10 РОКІВ ЗСА, УКРАЇНА Й УКРАЇНСЬКЕ ПОСЕЛЕННЯ

Написав ІВАН КЕДРИН

Коли 10 років тому весь американський нарід і його громадська та державна верхівка гучно й бучно відзначала 200-річчя своєї державної самостійности, то Календар-Альманах УНСоюзу появився тоді під заголовком „Американське чудо”. Це було насправді чудо, як на тому пустирі між двома океанами, на який щойно в початках XVII сторіччя прибули з Європи перші втікачі від релігійних, опісля політичних переслідувань, та поруч із ними пошукувачі пригод, а то й авантюристи, як на тому пустирі, рідко заселеному індіанцями, виросла наймогутніша у світі великодержавна з найбільшою збройною потугою, найбільшим промислом і з одним із найвищих у світі життєвим стандартом населення. Коли Британія поширювала свої колоніальні посілости на всі континенти світу, то вона, розпоряджаючи наймогутнішою морською фльоотою, проголосила і східню Америку, до якої все ще напливали з Європи поселенці, своєю колонією. Але у своєму гоні за матеріальним добром, щоб використати американські природні багатства, дістати новий ринок збуту для власних товарів та й видушувати від поселенців колоній в Америці безпосередньо гроші з накладених на них податків, британський король і парлямент перетягли струну, перебрали міру. „З їдою зростає апетит” — каже приповідка в усіх народів. Апетит був занадто великий і пімстився в проголошенні спершу „Петиції” до короля, а після її відкинення — Деклярації незалежности 4-го липня 1776 року.

В американських школах замало вчать учнів про всесвітню історію й географію, нічого не вчать про мудрощі античного світу, не прив'язують ваги до знання чужих — зокрема клясичних — мов і літератур. Зате зацеплюють вихованцям шкіл масу подробиць з історії Америки і всього того, що тільки її стосується. Це добре, бо скріплює американський патріотизм, але зле, бо звужує світогляд, потрібний особливо тоді, коли первісних 13 східньо-американських стейтів, підписаних на Деклярації Незалежности, розрослись до числа 50 і коли американські великодержавницькі амбіції поширились поза межі власного континенту (що його Колюмб уважав, що це Індія). Америка мала теж період свого „Штурм і Дранґ-у”: одні

стейти купувала — Аляску від Росії, Люїзіану від Франції, Фльориду від Іспанії — інші здобувала договорами або війною (Тексас, Каліфорнію, Нью-Мексіко); Центральну дільницю міста Нью-Йорку Мангеттен перші поселенці купили в індіан). На той період розросту припадає і так звана „долярова дипломатія”: поширювання своїх ринків збуту й ведення не завжди чесної торговельної політики також збройною силою по всьому американському континенті, що залишило по нинішній день своєрідну підозру в іспаномовних країнах Середньої і Південної Америки, насторожених проти американської військової уніформи.

Ото ж різними методами і різними способами будовано американську державу. Криваві війни проти автохтонів цієї країни, індіан, та деморалізування їх горілкою і продажем крісів знаходить вже в самій американській історії та літературі належне натаврування. Проте без уваги на методи, добрі й погані, довершено чуда. Бо у всесвітній історії, яка датується на кругло 5,000 і більше років перед народженням Христа, 200 чи 210 років — це дуже й дуже короткий час. І тому не можна дивуватися, що американці горді своїм осягом. Ця їхня гордість проявляється інколи в манерах, які надхнули американського письменника до написання твору „Аглі Америкен” — „Паскудний американець”, де з’ясовано причини неприхильності частини чужинецького світу до американців. Психологічно ця нехоть виправдана відомим явищем, що бідний не любить багатого і той, який зазнає від сильнішого та багатшого поміч і підтримку, — ставиться до свого добродія із двоюким почуванням: вдячністю, але й заздрістю, навіть зі злістю.

Короткий час існування З’єднаних Стейтів Америки як ні від кого незалежної суверенної демократичної держави подекуди виправдує різні історичні помилки, що їх допустились різні їхні президенти; помилки, стверджувані тільки з перспективи часу. Залишаючи на боці період „долярової дипломатії” й цілого гону до поширювання своєї території та свого добробуту, пригадаймо кілька прикладів з цього сторіччя. Вудро Вілсон у своїх славетних „14-ох точках” признав право на державне самовизначення тільки двом народам — польському і чеському, промовчавши всі народи, поярмленні царською Росією. Вілсон, професор права, був теж співтворцем того Версальського мирового договору, який віддзеркалював ненависть до німців французького прем’єра Жоржа Клемансо. Аж надто суворі кари, накладені на Німеччину у Версальському договорі, що закінчив Першу світову війну, породили реакцію у постаті націонал-соціалістичного руху Адольфа Гітлера, були насправді праджерелом Другої світової війни з усіма її страхіттями. У тій Другій світовій війні Ф.Д. Рузвельт допустився історичної помилки на Ялтинській мировій конференції і ще сам перед своєю смертю в 1945 році признав, що Сталін обманув його. Гаррі Труман зробив дві історичні помилки: мав відвагу виповісти війну комуністичній Північній Кореї, але відкликав з посту

головного командувача американських військ у Корейській війні ген. Даглеса МекАртура за те, що той критикував його втручання до стратегії і тактики в Корейській війні. В свою чергу генерал МекАртур, поступаючи згідно вказівок з Америки, зробив історичну помилку, продиктувавши Японії мировий договір, в якому забороняється Японії тримати сильну регулярну армію, летунство і морську флоту. Тепер японський уряд завжди покликається на ту конституцію, хоч в інтересі Америки лежить, щоб Японія була якнайсильніша і перейняла на себе ролю забезпечення Тихоокеанського обширу проти імперіялістичних затій Советського Союзу. Двайт Д. Айзенгавер признав, що проголошення ним нейтральності супроти протисовєтської революції на Мадярщині у 1956 році може було помилкою, але виправдував це острахом, що американське втручання могло спричинити вибух нової великої війни. Линдон Б. Джансон мав відвагу вести війну проти комуністичного Північного В'єтнаму, але слухав своїх ліберальних дорадників і так спутував руки американським генералам у В'єтнамі, що цілий Індокитайський півострів (В'єтнам, Ляос і Камбоджа) став комуністичним. Джан Ф. Кеннеді мав відвагу проголосити бльокаду Куби, коли виявилось, що Москва перевезла туди свої ракети, але в компромісі з ССРСР зобов'язався, що Америка не скидатиме силою режиму Фіделя Кастра, і цим закріпив існування того боляка під боком Америки. Всі ті помилки американських президентів, великих патріотів і понадпересічних індивідуальностей, безумовно корінилися у факті, що ЗСА все ще молода держава і все ще можна пояснувати її промахи „недугою дитячого віку”. Але так, як стомилевими кроками йшли ЗСА на шляху до своєї могутності, так і дозрівала американська державницька мудрість. І ми є нині свідками, що 40-ий з черги президент ЗСА Роналд Реген назвав Советський Союз „злющою імперією” та проголосив тезу, що переговорювати з ССРСР можна тільки з позиції сили.

Коли на північно-американському континенті сталося чудо постановня з пустки впродовж двохсот років могутньої імперії, що записано у всесвітню історію подивугідним феноменом, то жалюгідним феноменом є факт, факт, що Україна зі своєю великою територією, — кругло 40-мільйоновим народом — і своєю державою у трьох періодах — княжому, козацькому і новітньому — тепер у 1986 році є насправді московсько-большевицькою колонією і предметом геноцидського експерименту. Це насправді небувалий і невідомий у всесвітній історії феномен, що його загадки дарма стараються розгадати історики, публіцисти-аналітики і психологи.

Але є між ЗСА й Україною теж деяке позитивне порівняння. Бо коли 1-го квітня 1917 року Великою Володимирською вулицею у Києві маршувала стотисячна маса народу із співом „Заповіту” Шевченка на Софіївську площу — то це було чудо. Це було чудо, бо Київ став був вже „матір'ю русских городов”, на його вулицях майже вже замовкла була українська мова і здійнився острах геніяльного

Тараса, який у травні 1847 року писав у чудовому вірші „Мені однаково”: „Та не однаково мені , Як Україну злії люди Присплять, лукаві, і в огні її, окрадену, збудять...” Здійснилося трагічне передбачення Шевченка. Після фатальної для України битви під Полтавою 1709 року заведено в Україні „Малоросійську колегію” у 1722 році, у 1775 році зруйновано Січ і піддано Україну тому русифікаторському процесові, в наслідок якого Україна прокинулась весною 1917 року окрадена із своєї національно-державницької свідомости. І тому й чудом була ота перша українська величава маніфестація в Києві, бо невідомо було, звідкіля власне взялися всі ті українські люди, яких ще вчора начебто не було.

Коли тепер усе ще ведеться в книжках і доповідях та часописних статтях дискусія на тему української новітньої визвольної війни-революції, то дехто, шукаючи винуватців нашої прогри, добачує їх у соціалістичному складі Української Центральної Ради. Такі прокуратори забувають, що при аналізі будь-якої історичної події чи цілого історичного періоду треба виходити з засновку не теперішньої ситуації, теперішніх відносин і сучасних критеріїв, а тогочасних, — тогочасних відносин, тогочасної атмосфери, тогочасної дійсності. Очевидно, що за нашими нинішніми поглядами Українська Центральна Рада повинна би поводитися зовсім інакше. Але ж не можна забувати, що тільки у році смерти Шевченка, в 1861-му, скасовано в Росії панщину, та що щойно на переломі минулого і цього сторіччя постали перші українські політичні партії, — майже одночасно в Галичині і в Наддніпрянській Україні. Щойно у 1895 році появилася брошура Юліяна Бачинського „Україна ірредента” та в 1900 році — Миколи Міхновського „Самостійна Україна”. З вибухом Першої світової війни не було в Наддніпрянській Україні ні одної української народної школи, ні одної газети. Друга половина минулого сторіччя була виповнена боротьбою за мову, за право слова і друку, за право перекладу Святого Письма на українську мову...

Читали ми недавно друкований закид, що це ніби соціалісти завалили молоду українську державу. А хто інший робив українську революцію? Згаданий вище Юліян Бачинський теж був соціал-демократом, Симон Петлюра — символ української новітньої збройної сили — був соціал-демократом, Михайло Грушевський був соціал-революціонером, навіть Андрій Ніковський, редактор насправді націонал-демократичної „Нової Ради”, і Олександр Шульгин, Михайло Корчинський чи Кость Мацієвич — всі вони були „соціалістами-федералістами”, хоч ані з соціалізмом Карла Макса ані федералізмом в розумінні державно-правного зв'язку з Московщиною — не мали нічого спільного. І в Галичині між двома світовими війнами головою Соціал-демократичної партії був д-р Володимир Старосольський, учений націолог, автор твору „Теорія нації”, і соціалістом був також адвокат д-р Лев Ганкевич, — обидва вславилися як оборонці українських підсудних у десятках

політичних процесів. Такий був час, така була тоді мода на соціалізм, така була дійсність, що її привильно змалював Володимир Винниченко у своїй драмі „Між двох сил”: український визвольний рух пручався між елементами соціальним і національним. Нам це нині не подобається, нам не подобаються пацифістичні фрази про національну міліцію у 4-му Універсалі, ми правильно тавруємо Володимира Винниченка, одного з творців і провідників українського визвольницького здвигу у 1917 р., що в три роки пізніше у Відні видавав комуністичну „Нову Добу”, і ми висловлюємо здивування, як Михайло Грушевський — титан української науки, великий історик, міг як голова Української Центральної Ради допустити до тексту 4-го Універсалу усі ті нереальні й туманні пацифістичні фрази. Проте у тому 4-му Універсалі є речення: „...Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною державою українського народу”. І те одно речення стало завершенням української політичної думки та заповітною мрією і політичним світоглядом всіх українців на землі сущих. І той 4-ий Універсал був проголошений 22-го січня 1918 року, заледве сім місяців після проголошення Першого Універсалу 10-го червня 1917. У тому коротенькому часі українська політична верхівка перейшла еволюцію від автономізму, почерез федералізм, до самостійности. І все це в революційному хаосі, без підготовки, самотужки. Очевидно, що було у тому часі революції і війни багато імпровізації, багато дилетантизму, багато помилок. Але інакше не могло бути, бо такою була тодішня дійсність в Україні.

Період української визвольної війни-революції 1917-21 років знайшов вже насвітлення і коментарі у кількадесяти книжкових творах та в сотнях статей. У 1-му томі статтейної „Енциклопедії Українознавства” подано на 542-ій стор. 47 назв „Літератури”, на якій спирався текст ЕУ новітньої історії України. А від видання того тому ЕУ минуло 37 літ, і впродовж тих років появилися ще дальші десятки-сотні творів з ділянки історії, політичної публіцистики і мемуаристики, деякі першорядної вартости. У наведеній в ЕУкраїнознавства бібліографії нема, наприклад, розмірно невеликої (112 сторінок) книжки Якова Зозулі „Велика українська революція” (УВАН, Нью Йорк, 1967). Варто уважно перечитати той „Календар історичних подій за лютий 1917 року — березень 1918 року” — і ствердити, що за той один рік отой імпровізований український революційний парламента переробив гігантську роботу. Революція у Петрограді з березня 1917 року дала Україні історичну нагоду зробити спробу визволення себе з тієї московської супрематії, в яку загнав, не хотячи, Україну Богдан Хмельницький Переяславським договором з 1654 року, — за що Шевченко натаврував його як „нерозумного сина”. Ця революційна спроба тривала до листопада 1920 року, коли перестав існувати регулярний військовий фронт, але, створивши традицію збройної сили, відновилася вона у постаті дальших військових формацій — Української Повстанської Армії (УПА),

Української Дивізії. Стрілецька пісня каже, що „встоятись не було сили”. На мою думку, не було сили не тому, що було забагато ворогів, і не тому, що соціалісти (хоч антимарксистки) були керівним чинником в Українській Центральній Раді, Генеральному Секретаріаті та урядах УНРеспубліки, а тому, що русифікаторська політика супроти України, ведена від Петра Першого і Катерини Другої по Миколу Другого включно, встигла послабити українську національну гідність і гордість та свідомість потреби рідної ні від кого незалежної держави. Це виявилось у пресумному явищі, що сотні тисяч здорових молодих мужчин проголошували „неутральність”. І коли ми нині мріємо про новий історичний шанс, щоб його використати для скинення пут неволі, то не знаю, і мабуть ніхто не знає, в якому стані національної гідности і гордості збережеться в українських масах свідомість потреби рідної держави і свідомість конечности боротися за її відзискання і закріплення.

Україна є тепер предметом геноцидського експерименту. Можливо, що ненависть до панівного режиму, факт перебування на засланні й у в'язницях сотень тисяч людей, правозахисний рух і рух опору із самвидавом, врешті й формальна „легалізація” термінів Україна-український, можливо, що все це протидіятиме духові зневіри і дасть інші наслідки, ніж це було за царату. Проте — це тільки гіпотетичні міркування. Тепер дійсність така, що тільки розсіяні у діяспорі українські втікачі з рідної землі можуть плекати самостійницьку політичну думку і тим самим тільки українська вільна громада є справжнім виразником бажань поярмленого на рідній території народу.

Яке численне це українське поселення у світі, — докладно ніхто не знає. Довідник „Українські поселення”, зладжений Українським Соціологічним Інститутом і виданий як том „Записок” НТШ у Нью Йорку у 1980 році, твердить, що „приблизно 8.200.000 українців жило поза сучасними межами України”, з того у західньому світі й Австралії приблизно 2,340.000 душ. Але скільки з них є громадсько активними? Процес природної асиміляції діє нестримно і його можна тільки сповільнити, але не можна зупинити; маємо сумні приклади, що двоє молодих людей, члени українських молодечих організацій, вінчаються і зараз же заводять у своєму домі англійську мову. І поруч із цим маємо приклади, що ще у третьому і четвертому поколінні зберігається живою українська мова. Проте нема ніякого сумніву, що маліє українська вільна громада і буде дальше маліти. Залишаться напевно Церкви і Братські Союзи, а дійсність примусить різні самостійні теперішні установи й організації — горді тепер на свої статути — єднатися, щоб врятувати себе.

В українській вільній громаді тісно сплетені світла і тіні. Світлом є збереження нею в масі українського державницького світогляду: щороку кожна навіть невеличка громада в будь-котрій країні світу влаштовує у березні вечір у честь Тараса Шевченка, кожна громада відзначає роковини 22-го Січня і 1-го Листопада. До світлих

моментів належить праця над розвитком української культури — науки, літератури, образотворчого мистецтва. Зате в ділянці політики ми завели на 100 відсотків. Ми дозволили, щоб вільну громаду інфільтрувала ворожа агентура, яка не допускає до тієї організаційної єдності, яка є невід’ємною передумовою успішної політичної дії для добра України. Співаємо у церквах „В єдності сила народу, — Боже, нам єдність подай” і на тому співі кінчається. На тлі українського розсварення, на тілі загирення найкращих і найбільш авторитетних репрезентаційних установ ця пісня звучить як глум над самим собою.

А насправді всі ми, розсварені українські люди, які не щадять одні одним поганих епітетів, — всі ми бажаємо собі, щоб скінчився період поярмлення України і щоб вона відзискала свою державну незалежність. Досвід визвольних рухів різних народів у світі — поляків, чехів, ірландців, індійців, балканських народів — доказує, що для відзискання своєї втраченої державности треба: перше — власної сили, моральної і фізичної, і друге — міжнародної кон’юнктури, себто, щоби одна чи більше чужих держав були зацікавлені у постанні тієї нової національної держави. Переживаємо процес міжнародної декон’юнктури і процес русифікаторського режиму в Україні та час політичного розпорошення у вільній громаді в діяспорі. Невеселий образ. Проте вже в біблійних часах знали, що за сімома поганими роками приходять сім добрих і гарних. Циклічний процес існує і в історії. За написаним законом історії російсько-більшевицька імперія мусить провалитися. Це буде той історичний шанс для переведення деколонізації Сходу Європи, яким був час деколонізації народів Азії, Африки й Океанії після Другої світової війни. Чи український нарід використовує той історичний шанс для відзискання своєї ні відкого незалежної держави?! Чи ми, вільні українські люди, сповняємо надії, що їх покладає на нас український нарід?! Чудом був квітень 1917 року. Чудом був визвольницький зрив у часі, коли „від молдаванина до фіна” все мовчало. Треба, щоб те чудо повторилося з іншим — щасливим вислідом. У Бозі надія, але Бог помагає тільки тим, які самі собі помагають. Чи ми помагаємо Україні і чим саме?!

УКРАЇНСЬКІ КОЗАКИ НА АЛЯСЦІ

Написала АННА ВЛАСЕНКО-БОЙЦУН

Аляска належала до Російської імперії протягом 126 років, рахуючи від офіційного її відкриття в 1741 році данським капітаном Вітусом Берінгом, який був на службі російської цариці Єлисавети і прізвищем якого названі море й затока. Цей факт, проте, не означає, що вже раніше не було досліджень Аляски та прибережних островів, бо ще перед офіційним відкриттям Аляски мандрували туди українські козаки-втікачі та в'язні, що попали на Сибір після Полтавської битви й першого зруйнування Січі в 1709 році. Вони проникали літом на острови й побережжя Аляски, шукаючи нового осідку для себе та відновлення чи радши заснування нової Січі.

Про досліджування Аляски виселеними запорізькими козаками знаємо не лише з праць українських істориків, передусім Миколи Аркаса, який служив у Чорноморській флотії, де ще в минулому столітті зберігались козацькі перекази і традиції, та Дмитра Яворницького, автора „Історії запорізьких козаків” і „Вольностей запорізьких козаків”, але також із наукових дослідів американського історика Губерта Бенкрафта. Хоч Бенкрафт уважає козаків росіянами, але при прізвищах чи в примітках додає, що це були козаки, і характеризує їх від'ємно, очевидно, на підставі російських джерел, які він діставав безпосередньо від царського уряду.

Отже, згідно з Бенкрафтом, першим, хто причалив до Алеутських островів, був козак Лука Морозко, „якого сюди загнали вітри” в 1669 році. Козацькі прізвища Мороз, Морозенко, Морозко дуже популярні в Україні, а в роках 1783-85 було навіть „Морозівське повстання” селян проти царського уряду.

Другим козаком, що досліджував острови, був Михайло Гвоздев (правдоподібно, Гвоздь), який нарисовав першу карту Алеутських островів у 1730 році, причаливши туди. Цю карту Гвоздева помістив Бенкрафт у своїй історії. Товаришами Гвоздева, що був на службі в царя Петра II, були теж Іван Федорів, Дмитро Павлуцький і німець Яків Генз.

Цікаву вістку про козаків на американському континенті подає Е. Н. Матросов, якого правдиве прізвище було Лелів, уродженець України, в журналі „Историческі й Вестник” із 1896 року, що виходив у Філядельфії, де в 90-их роках перебував Лелів-Матросов. У своїй

статті, поміщеній у згаданому історичному журналі, він пише: „... Відважні запорозькі козаки, після зруйнування Січі царицею Катериною II в 1775 році, значною кількістю переселилися в гирло Амуру і на своїх чайках запускалися далеко по Тихому океані і часто приставали до тих чи інших островів на побережжі суходолу. Таким чином, відкриття і дослідження північно-американського суходолу було безперечно ділом руської ‘вольниці’. Вже по їх слідах прямували російські промисловці для виміни хутер... Запорожці осіли на півострові Алясці, де їх нащадки ще в 1896 році творили значну українську громаду”.

Матросов згадує також про повстання Беняка в Сибірі, який zorganizував у 1770 році втечу козаків із Якутська на острови Тихого океану. Про Беняка пише також історик Бенкрафт, але називає його повстання, згідно з російськими джерелами, „конспірацією” і стверджує, що це був польський шляхтич Бейньовський, хоч у примітці додає, що його псевдонімами були теж „Беняк” і Бейньосок”.

Крім цього, історик Каліфорнії Санчез стверджує, що після ліквідації фортеці Росс (Русь) у 1839 році, яка була заснована в 1809 році і де перебувало біля 400 козаків-засланців, перенесено людей на острів Кадяк, де була російська колонія.

Щождо назви острова Кадяк, то американський дослідник Аляски Орт вважає, що назва острова є алеутського походження, але можливо теж, що це переміщена назва фортеці Кодак, збудованої в 1635 році на Дніпрі, щоб ізолювати Запоріжжя від України та перешкодити втечам селян на Січ. З огляду на те, що козаки брали участь в обох виправах Берінга та будували остроги на зразок Січі, дуже правдоподібно, що ця назва українського походження.

Про те, що назва „Кодак” переміщена, можуть ще свідчити такі назви сіл, деревативи тієї ж назви фортеці: Кодак (Дніпропетровська область), Кодаки (Київська), Кодецька (Дніпропетровська), Кодема (Донецька).

На острові Кодак, у затоці Трьох Святих, побудовано перше поселення в 1784 році і було назване св. Павлом, може навіть у честь Павла Полуботка, якого цар Петро I посадив у тюрму та ім'я якого зберігалось як ім'я борця за козацьку свободу, бож козаки будували це перше поселення.

Тривалу пам'ять по собі залишив на Алясці славний мореплавець Юрій Лисянський, козацького старшинського роду, який народився в Ніжині 13-го серпня 1773 року, а помер 6-го березня 1837 року та був капітаном першої ранги. У роках 1803-1806 він як командир корабля „Нева” відбув першу кругосвітню подорож під прапором Російської імперії, під загальним керівництвом німця І. Ф. Кризенштерна, командира корабля „Наdejда” (обидва кораблі паралельно досліджували північні моря). Сьогодні затока, ріка, півострів і причалок на Алясці мають назви в його честь. У цій експедиції брали участь також козаки, на що вказують прізвища;

Батурин, Чурин, Гайдукович й інші.

Свою кругосвітню плавбу Лисянський описав у книжці „Кругосветное путешествие 1803-1806”, виданій російською мовою в Петербурзі в 1812 році та перевиданій англійською мовою в Лондоні в 1814 році. Книга Лисянського була перекладена також на німецьку і французьку мови та викликала надзвичайне зацікавлення в тодішній Європі.

Приблизно 20 років пізніше перебував на Алясці другий українець Петро Полетика, який народився в місті Василькові на Полтавщині в 1778 році, закінчив військову школу (корпус) у Петербурзі в 1796 році, аз 1798 почав працювати в Державній колегії закордонних справ. У 1818 році піднесено Петра Полетику до ранги радника й іменовано амбасадором до Вашингтону. Тут він провадив переговори в справі кордонів Аляски зі сторони Росії. Полетика походить зі славного шляхетського роду, а в Вашингтоні належав до Американського Філософичного Товариства. Його докладну характеристику подав історик Самуел Ф. Веніс у своїй історичній праці „Джан Квінсі Адамс і формування американської політики”. Нижче наводимо цю характеристику в українському перекладі:

„Наступник Дашкова (попереднього консула) на його посаді у тій самій ранзі — кавалер ордена Петро Полетика, що вже був тут секретарем російської місії, представив свої вірчі грамоти у вересні 1819 року. Він був українець, прізвище якого вказує на давнє грецьке походження, але мати його була турецька полонянка. Під його непривабливою зовнішністю крилося гаряче серце і лагідна вдача. Компетентний дипломат із довгою практикою, він дуже цікавився мистецтвом і літературою, тому був добре знайомий з такими людьми як Пушкін, Карамзін і Жуковський. У Вашингтоні він здавався дуже працювитою та метушливою людиною. Адамс уважав його занадто цікавим, а навіть докучливим і негативно наставленим до ЗСА”.

В честь того українця — російського дипломата, названо гору Полетика. Гора Полетика розміщена на кордоні Аляски і Британської Колумбії, на схід від затоки Таку, на південь від Грагам і на південний схід від гори Кенінг. Висота її — 7,620 стіп.

У дальшому ході російської експансії на далеку Північ було село Гусля, росташоване над річкою Ко-Укук, пізніше Ріг Козакова, названий в честь М. Козаковського, який був старшиною в експедиції Михайла Мурашева, та причілок Лиськова, в честь Аркадія Лиська, який був учасником експедиції капітана Лютке в роках 1826-1829.

У 1832 році українець Василів назвав острів на південному бережжі Аляски Полтавою на згадку про своє рідне місто Полтаву в Україні.

Всі вони, вільні й невольні перші мандрівники та дослідники Аляски, залишили по собі нестерті сліди, тобто місцеві назви, що й

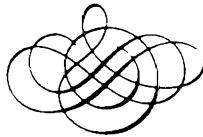
досі є на карті Аляски.

Коли в 1865 році приїхав до ЗСА перший український політичний емігрант о. Агапій Гончаренко, він нав'язав контакт із козацькими нащадками і в Каліфорнії. У 1867 році, коли американський уряд купив Аляску, о. А. Гончаренко поїхав туди, щоб добитися для автохтонів-індіан там кращих прав, ніж їх вони мали за російського панування. Американський уряд заангажував о. Гончаренка для перекладу американської конституції на російську мову, проти чого виступали росіяни у Сан-Франціско, твердячи, що Агапій Гончаренко не знає добре тієї мови. В роках 1868-1872 о. Гончаренко видавав часопис „Аляска Геральд” англійською і російською мовами, де вміщував переклад конституції, а також додаток „Свобода” українською мовою, в якому передкруковував вірші Тараса Шевченка та інших поетів.

Протиросійські публікації о. Агапія Гончаренка викликали протести російського консула та спричинили переслідування з боку російських прибічників, які робили різні доноси, про що згадує Бенкрафт у своїй історії, подаючи біографію о. Агапія Гончаренка та вважаючи його поляком.

Отець Агапій Гончаренко заснував також оселю Україна в Каліфорнії та першу українську школу, в якій навчав дітей рідної мови аж до своєї смерти.

200 років минуло від часу, коли українські козацькі човни, шукаючи вільної землі, досягнули берегів Північної Америки та залишили там свої сліди — рідні назви та рідні прізвища. І мимовільно виринає питання, чи зуміємо і ми залишити наші сліди?

ПОВОРОТ

Написала ЛЮБОВ КОЛЕНСЬКА

Ювелір Яків підвівся і з нетерпінням почав прохажуватись по кімнаті. А тоді він знову зупинився, чекав, коли відчиняться двері — і вони ввійдуть. Можливо, Марта прийде перша. І скільки ж років вони разом, але від самих початків кожне її добре слово сковзувалося й холодне, не завершуючись у тепло... Та й кожна Мартина усмішка оберталась у невправдиву. Марта не обдаровувала його ніякими почуваннями, але й собі від нього нічого не забирала, по береги зайнята собою і байдужа. Спершу у них були суперечки, а там і гніви. Яків хотів її перетворити у людину рідну собі, але поволі зрозумів, що такою, як він мріяв, вона ніколи не буде. Тоді нарешті скорився долі.

З Мартою у нього були три дочки. Їхніх імен він не вибирав. Ще першу з них пробував називати Оксаною, але Марта лиш посміхнулася на його вибір, сказала, що треба підібрати інше ім'я, мовляв, Оксана — ім'я перестаріле і сьогодні уже так не називають, знайомі могли б опісля глузувати. Тоді він погодився, тим більше, що це була їхня перша дитина. Хай там, Марті належить, адже вона мати, але, коли народились дві інші дочки — вона вже віддалилася від нього, була так далеко, що Яків збайдужів, бачив, що не тільки імена, але й забирає від нього все — догогоцінне і рідне його душі. Та й Марта, як завжди, звикла була казати: що ж, нова країна, нові імена.

Відчинилися двері, і в кімнату ввійшла Марта. Поздоровила вона Якова і відчула, що сьогодні щось воно не так, як звичайно. Нерішуче зупинилася і стала підгортати рукави. Яскравогаряча оранжева сукня відбивалась у її ковтках, розприскувалася сонцями і розпікала неспокій. В усій її постаті, в кожній рисочці обличчя помічалось її намагання силоміць, кріпко затримати час, підкреслити проминальну красу. Це все лиш на те, щоб не відстати від дочок, щоб лиш бут и молодію, гарною, щоб модерні донжуани клонились з признанням та казали дочкам: „Яка незрівняно гарна ваша мати”.

Вона почувалась тоді їм рівною і раділа. Зачіски у неї були такі, як у її молодих доньок, сукні далеко коротші, як треба, а як і читала вона щось — то тільки сучасних і найбільш почитних авторів, щоб потім хизуватись перед знайомими.

Коли якийсь час у неї не було ані одного звеличника, — без чого їй не було життя, — вона відходила від усіх, ховалась у найдальшу кімнату і хлипала, начебто дитина, розмазуючи усю свою старанно наведену красу. Про це знав лиш Яків, перед дочками вона добре ховалася, а він прикидався, що нічого не бачить, боліла його така мізерна вузькозорість у найближчій йому людині. Думав собі тоді, як дивно і яка шкода, що в неї нема отого зрозуміння, що й на осінніх стежках усміхається щастя...

Тепер їхні очі зустрілися і мовчанка заглянула їм у душі.

Минуло кілька хвилин і Марта відітхнула з полегшою, бо рипнула хвіртка і на доріжці біля дому почулися кроки.

Вітер підвів чоло, розгладив завіси на вікнах — і в кутках очей Якова ніби розсунулись, кудись зникли зморшки.

Увійшли дівчата. У Якова міцно забилося серце: йому хотілося крикнути, засміятися і швидко-швидко із захватом про все зразу розповісти, але він стримав себе і спокійно, поволі заговорив. Трохи лиш ще тремтів його голос і обличчя у хвилюванні набрало ясної юні. І тоді очі всіх уп'ялися в нього.

— Важко відразу вам усе роз'яснити, хоч воно таке просте і звичайне, особливо для тих, хто не забув про рідний дім, про рідний край... Тут може і я винуватий, що ви сьогодні так безконечно далеко не лиш від мене, але й чужі, може, вам мої почування, моя туга за рідною землею. Але, благаю: попробуйте зрозуміти, попробуйте й радіти зі мною, допоможіть рішитись у хвилину, на яку так багато прийшлося нам чекати. Чи ви знаєте, наша країна вільна, вона позбулась советського окупанта... Усі, хто захоче, може зараз вертатися до неї. А ви?... Що ви на це? — І в сірих очах його — ніби тріумфальний схід сонця.

Тиша білим писальцем водила літери по кімнаті, а очі бентежно шукали втечі...

Враз від усіх відокремилася Расма, підійшла до Якова і поклала йому руку на рамена:

— Батьку, куди ж ти нам кажеш іти? У якусь далеку країну... Фантастичну для нас... ми справді ніколи її не пізнали, хіба що з писань усяких, і з ваших оповідань. Ми народились тут і вросли в оцю землю. А ти забув, що вона й тебе пригорнула до себе? Ти хіба зумієш по стількох літах відійти і нас залишити тут зовсім самих, — яке тобі життя одному, хай і в оспіваній тобою чарівній країні? Бо нас від цієї землі ти не відірвеш, вона нам не чужа...

Поволі руки її зняли із Якового плеча, по його обличчі затріпотіла тінь, погасила на мить його радість, а потім уже зникла. Він повернувся до Марти: шукав у неї підмоги і ...крихітку вірив, чейже вони з однієї, їхньої, землі.

А Марта? Марта відійшла оподаль усіх і її яскрава постать припала до вікна, начебто хотіла заховатися аж поза берестами, що у саду. Вона міцно сплела долоні, а рамена її поволі опускалися вниз. На обличчі її не було одчаю, але й радості — ні, лиш

смертельний переляк, і на поблідлих її щоках ще дужче виступили штучно наведені рум'янці. Ніколи в житті вона сама не робила ніяких великих рішень, усе тільки Яків...

Враз розпачливі і терпкі Якова слова прорвали тишу:

— Хіба я справді зовсім сам і навіть ти, Марто, сьогодні не зі мною. Мені від цієї вістки, що поворот у країну рідну вже свобідний, здавалось, що мить і збожеволію від наймовірної радості отієї... а ви? У вас лиш холод і байдужість і навіть переляку чорні крила бачу у ваших очах... Я хотів би, щоб принаймні оті зорі, що завжди такі студені були для мене на цій чужій землі, вибачили мені та й загорілись сьогодні загравою по небу і прихилились ближче як ви — родина моя.

І залягла тиша — вдовиним серпанком...

У кімнаті все пройнялось запахом злотиких пластин меду, за шибками настільного годинника ще дужче розгулялась балерина, на долівці журились розсипані багрові маки. А вітер зовсім уже вирівняв мережива на вікнах, заспокоївся і дрімав.

Марта розняла руки, випростувала рамена, спочатку приклала долоню до уст, ніби підказувала собі мовчати, а там таки сказала:

— Я... потім відповім, питай неперед їх.

І Яків звернувся до Павлі, мовчазно задивившись у її круглі сині очі, кругле підборіддя, круглісінький овал обличчя, рожевий повний рот і докладно завиту зачіску. Руки в неї дрижали, немов за чимось шукали, ворушилися і ковзались у неспокійній мандрівці по скатерті. Уста її заламувались, начебто в малої дитини, мовляв, тут за щось картають, а вона не знає завіщо:

— Я ніколи ні тобі, батьку, ні, мабуть, нікому з інших людей не заподіяла ніякої прикрости. Тому мені жаль дивитись, що терпиш тепер, що страждаєш ти, ...що завели ми тебе. І важко буде, коли нас покинеш. Так, кажу — покинеш, бо не ми від тебе йдемо... Та в мене є вже нова рідня. Наперед є мій син і мій чоловік, а потім аж ви обоє. Адже знаєш, що мій чоловік виводиться з іншого народу — та й ваша земля йому чужа, а твої відчужання, — трохи прикро те сказати, — для нього чудернацькі. Але хіба ж я винна тут. Ти і мати дали нам початок на цій, а не іншій землі, і мимохіть призвичаїли до цих людей, що тут... Так я і не знаю, але ще раз кажу: у мене син і чоловік. І тепер пізно вже, ...батьку.

Якову стало дуже дивно, як це він досі в Павлі не бачив другої Марти... Адже у них обох незвичайне швидке пристосування до всього, відчужання завглибш мілкої річки і твердості ніякої.

У нього не залишилось уже ніякої надії, і він ледве глянув на Алсму.

Виросла вона, наче тополине дерево — високо і просто. Стояла, не поворухнувшись, лиш руки схрестила на грудях. Струнка, молода, і в кожній рисочці вітрово зальотність. Коротко пострижене золотою шапочкою ясне волосся — і розблиск темних оксамитових очей. Колись у Марти такі були, але не іскряні такі, а

більш матові, спокійніші.

Її погляд зустрів Якова одверто, а кожне слово відкрюювалось чітко і виразно, без вагань:

— У мене, батьку, немає жодних сумнівів. Я нікуди зідсіля не поїду. Не перечу, що може чогось, за вашими словами, недостає тутешньому нашому життю. Алея тут звикла, а твоя країна, батьку, мені хіба за назвою рідна. Можу туди поїхати, але на якийсь час, ніколи не назавжди. Від самого малечку усі тут мені знайомі, навіть оте каміння на стежці у саду рідне, і вітальня — і в ній ти, близький, дорогий. А там — хто знає?... Цього я боюся.

А Яків, здавалося, кудись уже відходив, зникав... Він піде сам, видно у нього — нікого. Усе спільно пережите ніби й ніколи не було, минуло, розвіялося.

Він безперечно піде, хіба...

У Расми, його наймолодшої Расми, чорними воружками тінями волосся аж на плечі, м'якими пасмами воно... А руки її пригорнули долоні Якова. Коли вона заговорила, Яків здригнувся, він уже не хотів ні від кого слів, навіть і від неї — ні... Він хотів спочити і хоч крихітку роздумати над усім. Щоб лиш серце так не билось, щоб не — жалілося йому.

— Батьку, всю безмежність туги за твоєю вітчиною я знаю, бож кожне твоє слово вбирало її, навіть на щодень, у різнобарвне святкове намисто. Ти завжди мріяв і чекав сьогоднішнього дня, чекав з натугою такою, що й інколи забував, куди ти ходиш і хто біля тебе... Кожен день, що минав, був тоді лиш помостом до майбутнього повороту. Тому я не дивуюсь і зрозумію, коли залишиш нас. Але скажи — як мені?

Вона вже довше не стояла, а почала проходжуватись по кімнаті, а там сіла біля столу і обличчям схилилась на долоні. А потім підвела голову й глянула на батька — синіми крилами підіймався жаль...

— Скажи мені, батеньку, як мені без тебе бути?

Тоді провела всіх зором і спитала:

— А ви таки надумались? Залишитесь тут?! А хіба ж батькова вітчина — не твоя, мамо?

Мовчали. Павля потиху плакала і трималася Мартиної руки, Алсма підвелася до виходу.

Расма підійшла ближче них:

— Якже так, жодної відповіді?

Нарешті Марта відповіла:

— Ти — як хочеш, а я твоїх сестер не покину, моє місце біля них — і зняковіло відвернула обличчя.

Расма пригорнула Якова руку до своєї щоки і слала йому благальний бентежний погляд:

— Іди, батьку, в свою дорогу йди, а нас ти забудь і то якнайскоріше. Бачиш, як важко нам прозріти, як важко стати одним з тобою. І хоча зі собою ти забереш лиш біль і страждання, вкінці і воно тебе

залишить. Коли ти знову житимеш у своїй країні, то, як ти давно мені про це розповідав, на світанку ходитимеш на самі вершини, щоб там зустрічати сонце, щоб там бути ближче неба...

Поволі наче тінями просунулись повз Марта, Алсма, Павля, а трохи пізніше за ними пішла і Расма.

Залишився одним один Яків — самотний у радості своїй великій і в безмежному жалю...

Вечір уже довше на вагався, відхилив двері і зайшов у вітальню. Тиша і темрява сіли поруч. У Якова уже ніяких думок не було і болю — ні, тільки безкрає здивування. А усе ж він чекав.

І враз шелестом срібного верб'яного віття у Расми під руками на фортеп'яні попливла мрійно і колісково пісня „Із Нового Світу”. Звуки густішали, то пучнявіли силою, то ішли розгульним танковим кроком, а там знову тихли й розходилися лагідно, ніби круги на плесі річки... Враз наче на самих верхах вдарила, розкотилась мелодія голосними фанфарами, звитяжним маршем, кликала сурмами із стократних уст...

Яків затремтів — у ньому несміливо почала прокидатися надія: Невже... вона?

Музика затихла. Якову прийшлося ще довго і нестерпно чекати, заким у вітальню знову повернулася Расма. Воне не ввімкнула світла, лиш тихо шепнула Якову:

— Як добре, батьку, що ти ще тут.

Якова голос, ніби руки сліпця, ледве торкалися тиші:

— Як дивуватися іншим, коли і в мені закрався сумнів, чи йти мені, бо що я без вас...

Я лиш чекав, що ти ще повернешся сюди, що скажеш слово...

— Мені самій ще дивно, але я таки передумала, батьку, і вирішила піти з тобою. Подорозі ти навчатимеш мене про нові світи, сьогодні ще мені нерідні. І знову, як колись, розповідатимеш мені про дівчину, що ходить по садах і співає, а до неї пригинаються жита, поля і ліси, клоняться вони перед нею, бо в неї чисте серце... Піду, батьку, щоб зустрінути її, щоб бути з нею... одним.

У вікна прорвавсь місяць, глянув ясними очима.

У сусідній кімнаті перед дзеркалом сиділа Марта, чесала волосся, але очі її блукали кудись, гейби в безбарвній порожнечі.

Павля, попрощавшись з матір'ю, пішла додому і придумувала, як це розповісти своєму мужеві про нову чудернацьку витівку свого батька, щоб він хоч трохи зрозумів і надто не судив його.

У цю ніч багато людей відокремилось одні від одних, порізнилося та й розлучалося назавжди, — одні залишалися тут, інші верталися на вітчизну, склонитись у рідних порогах.

Лиш зорі і світла у хатах жевріли — і тут і... там.

* * *

А високі берести, оті, що росли поблизу дому ювеліра Якова,

шуміли за поворотцями навздогін та й віщували, що до їхньої країни простелиться їм довгий-предовгий шлях: спочатку вони, пройняті радістю безмежною, навіть не оглядаючись назад, мандруватимуть невтомно і вперто. Бож бачитимуть перед собою єдину велику ціль — дійти до землі своєї, хай і від утоми закривавленими стопами. Та й спочатку дружба велика між поворотцями буде і надія зорітиме у їхніх очах діамантовим, негасимим світлом. Та коли, наче у ніколи нескінчиму далечинь, затягнеться мандрівка і коли на їхні спина покладе свою важку руку втома, тоді до деяких із них закрадеться зневіра і сумнів і під самим серцем, де ще донедавна царювала сама любов, засмокче ненавистю до свого брата, і злоба спалюватиме їхні уста прокльонами... Тоді відколеться частина гурту і заверне з дороги, не підводячи із сорому очей. Навіть Расмин суджений, не витрамавши напруги, торкнений зневірою відійде...

Та й далі ще з тугою вдивлятимуться за поворотцями в далеку-далечинь зеленоокої берести і, ворущачи листям, ніби чотками, віщуватимуть, що провідник поворотців ювелір Яків, з віддалі лиш побачивши землю свою, умре. Помираючи, він передасть свій символічний скіпетр своїй дочці Расмі і скаже: „Мені вже нікуди... Тобі черга провадити всіх до самого кінця! Навіть якщо б тобі довелось занести їх на своїх власних руках, ти мусиш допровадити їх. Іди вже, моя доню! Тепер ти їхній провідник!

І бачили берести, як, не дивлячись іноді й на бунт і скарги, провадить поворотців Расма до рідної країни своєї. П'ядь за п'яддю, здавалось, неподоланих просторів бороли, перемагали мандрівники. Вкінці зайшли вони — знеможені, але й тріумфальні, що не зрадили, не відкреклись від вірувань своїх і почуттів. — І як далі шепотіли берести оті — заки поворотці зрозуміли і звичай своїх братів по крові та й сприймання різних справ, вони збентежено тримались осторонь. Але згодом, потроху збагнувши все, полюбили свій народ і стали з ним одним суцільям, бож серце з ним у них було одне і мова ж та... То й будували вони свої родинні гнізда там, одружувались, вирощували нове покоління.

А Расма? ...Та й Расма, — віщували берести стрункі, — ввійшла в одно з народом своїм. І, закохавшись у русявого, синьоокого Марка, батько якого відборов від ворогів країні їхній волю, походжала з ним, коханим своїм, і не раз не два згадувала батькові слова, що їх проказував він їй, наче пророцтво якесь: „Ходить дівчина королевою по незайманих садах — щасливою й безжурно. Дивиться вона і не буїні трави і на гілкі скупані у сонці. Та й сміється вона разом із гірським потоком, кидає у нього камінці гострі, біленькі, пустує, жартівливо сміється. Правдива вона і щира у всьому — у найважчому смутку і в радості промінній, та й спокійна вона у чистоті кришталній своїй — дівчина з мережаними рукавами, що повернулася у батьківщину свою”.

Похитували берести чубами своїми, закінчували віщування своє: мине рік, минуть два, порозумнішають і інші та, затуживши,

повернуться на батьківщину свою, а з ними і Марта, ювеліра Якова дружина, із дочками своїми, придуть вони на Расмине і Маркове весілля. І хто-зна. Може і залишаться також.

Іван Франко

„ВЕЛИКІ РОКОВИНИ”
(уривок)

*...Ум гостри, насталкой волю,
Лиш воюй, а не тоскуй!
Лиш борися, не мирися,
Радше впадь, а сил не трать.
Гордо стій і не корися,
Хоч пропадь, але не зрадь!
Кожний думай, що на тобі
Міпійонів стан стоїть
Що за долю міпійонів
Мушиш дати то одвіт.
Кожний думай: тут, в тім місці,
Де стою я ув огні,
Важиться тепер вся доля
Величезної війни.
Як подамся, не достою,
Захитаюся, мов тїнь, —
Пропаде кривава праця
Многих, многих поколінь.
У таких думках держися
І дітей своїх ховай!
Коб лиш чистая пшениця, —
Буде паска й коровий.
„Чи побіди довго ждати?
Ждати довго!” То й не жди ж!
Нині вчися побіджати,
Завтра певно побідиш.
Та ж не даром пробудився
Український жвавий рід.
Та ж не даром іскри грають
Ув очах тих молодих!
Чей нові мечі засяють
У правицях, у твердих.
Довго нас недоля жерла,
Досі нас наруга жре,
Та ми крикнім: „Ще не вмерла,
Ще не вмерла і не вмере!”*

1898 р.

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЧНА ГРОМАДА В ПРАЗІ

Написав СТЕПАН КУРОПАСЬ

Ювілей і зустрічі з приводу роковин наших гімназій і академічних громад в Данцігу та Загребі потребують доповнення найбільшої громади студентів у Празі.

До Всеслов'янського конгресу 1848 року в Празі не було там якоїсь збірної громади русинів-українців. Наші студенти, які мали заможних батьків, їхали переважно до Відня, менше до Грацу на студії. Конгрес у Празі, про який мова, відкрив нову „Альма Матер” для русинів. Від конгресу починаючи, співжиття чехів і українців дістало поштовх через організатора конгресу Франтішка Палацького. Щоб запізнатися з історією і життям українців у царській Росії, виїхав до Києва письменник Карл Гавлічек Боровський. Він жив у Києві, п'ять літ студіював ситуацію і життя українців, а коли повернувся до Праги, мав там серед наукових чеських кіл доклад про Україну. У заключному слові свого докладу, який був дуже цікавий для всіх слов'ян (як звітувала преса), Гавлічек сказав: „Потоптана свобода України мститися на слов'янах і буде мститися так довго, поки слов'яни не допоможуть великому українському народові жити вільним культурним життям”. З інших зв'язків — Тарас Шевченко мав близькі відносини з чеським письменником П. Шафариком і в „Кобзарі” є „Посланіє славному П. І. Шафарикові”, якого величав за те, що не дав потонути в німецькій чужині нашій правді, що зумів у попелі на розпутті посилити іскру, яка тліла, часу дожидала.

Зв'язки з чехами, участь українців у Сокільських Здвигах у Празі, співпраця українського посольського клубу у віденському парламенті зблизили чехів і українців, але кошти студій закордоном були не під силу українським студентам.

Щойно по Першій війні, по нашій програній, зібралась у Чехо-Словаччині велика сила української еміграції. Перейшла туди зі зброєю Гірська Бригада Української Галицької Армії, половина 8-ої Брагади, що вже майже зі Збруча завершила, бо всі мости на ріці були знищені — обсажені польським військом або румунами. За військом прийшов державний апарат, різні скитальці, люди з армії Денікіна і Врангеля, окрема група людей з Кубані і Басарабії, які не були певні українці вони чи ні. А в додатку з польських тюрем і таборів прибували нелегальним шляхом через Карпати і місто

Тешин на Шлезьку втікачі цивільні або військові, т.зв. камедули. З усіх тих втікачів зродилася група студентів, яка почала студіювати в університетах і яка отримувала фінансову стипендію від міністерства закордонних справ Чехо-Словаччини.

Колишні українські міністри. Микита Шаповал і Никифор Григоріїв (помер в Америці) пригадали чехам про „Договір в Пирятині” на Полтавщині. Україна озброїла кілька дивізій чеських полонених, давши їм і прохарчування, які відтак через Сибір і Владивосток повернулися домів. Чехи віддячилися і допомогли українським студентам закінчувати студії в Празі, Берні і Пшібрамі.

Найбільше студентів приїздило з таборів Німецьке-Яблінне, де були теж натуральні курси.

Коли я приїхав до Праги 1920 року, головою студентської громади був інж. Індишевський, що закінчував студії і виїхав до Галичини, де взяв участь в організуванні Української Військової Організації, відтак був крайовим комендантом УВО. Після нього головою Студентської Громади був мій колишній курінний комендант 8-ої бригади Матвій Стахів. За його головування на зборах громади приходило до словних двобоїв між українцями, що на зборах промовляли наполовину по-російськи, а галичанами, що не були на війні і не могли зрозуміти, як може українець говорити по-російському. Були це гетьманці, які сідали в перші лави на зборах з топірцями в корпоративних шапках і криком відбирали слово „москалям”.

Матвій Стахів заводив дисципліну, відбирав слово одним і другим, кажучи, „сідай, дурню”, або „не до теми говориш”, так що охочих до слова меншало, бо ніхто не хотів соромитися.

Громада українізувалася так, що за чотири роки мого там членства всі промовляли по-українськи, хоч з акцентом, і гетьманці вже топірців, яких вони ніколи не вживали, не приносили. Для культурних імпрез, як також і національних свят ми мали до розпорядимости свій хор „Трембіта”, диригентом якого був студент Кушлик, гуцул з Коломиї. Він так займався хором, їздив з ним по таборах, що занедбав науку, не скінчив навчання і виїхав не знати куди. Студенти, що приїздили з Галичини і ще не були оформлені на стипендію (600 корон місячно), мешкали безкоштовно в приміщенні для сліпих (Слепінець) або в Імці. Харчувалися всі в Студентському Домі на Слупі, а як громада більшала — в Мензі на Сміхові. Збори відбувалися в Студентському Домі або в залі Сміховського пивовару, де була поштова скринька, т.зв. Пшіградка число 4, куди приходила пошта від відомих і невідомих людей, що шукали зв'язків.

Після виїзду проф. Михайла Грушевського на Україну почало в громаді ширитися радянофільство. Виїхали за мого перебування лікарі, чоловік і жінка Селянські, д-р Степан Рудницький, пор. УГА А. Барнович (москвофіл) і сот. Андрій Федик. Всіх їх примістили в таборі Кужухів, звідки писав мені А. Федик, мій курінний, що зубна

недуга скорбут сильно знищила всі його зуби, а протези немає.

Коли Матвій Стахів став вже доктором і думав повертатись до Львова на редактора радикальної газети „Громадський Голос”, його місце забирали інж. Андрій Палій, відомий маслосоюзник, Степан Ріпецький та інші. Громада, що дійшла до 1,500 студентів, зменшилася; багато студентів залишалися у Чехо-Словаччині, отримували горожанство; деякі правники були суддями, лікарі одружувалися з чешками, вступали до чехословацького війська як сотники; лісники діставали посади як землеміри або директори тартаків на Словаччині. Карпатська Україна, тоді ще Подкарпатська Русь, примістила певну кількість колишніх членів громади. Останній раз, коли я був на зборах громади, де вибирали нового голову, йшла боротьба між націоналістами, яких очолював інж. Віктор Воробець, і т.зв. поступовцями, які були в меншості. Головою громади вибрано (ніяк не можу пригадати його імени) людину, яка стала відтак сенатором польського союму від Волині.

Громада існувала ще довгі роки, а її члени, які поверталися до Галичини, розбудували кооперацію, молочарство, „Сільський господар” до такої міри, що в Польщі створили „державу в державі”.

АКЦІЯ УВО В КРАКОВІ

Написав БОГДАН ОСТАП'ЮК

Коли в 1920-их роках польська адміністрація завела у вищих школах Львова, зокрема в університеті і політехніці, т.зв. „номерус клявзус“, багато наших студентів були змушені студіювати в інших польських університетах — у Варшаві, Кракові, Познані і Вільні, або виїжджати закордон. Найстарший Ягеллонський університет в Кракові став найбільшим центром скупчення українського студентства. Крім університету, де викладали найздібніші науковці-професори, була ще Гірнична Академія, Академія Мистецтв, Вища Торговельна Школа й інші. Українська Студентська Громада в Кракові мала в 1927 році біля 600 членів. Мабуть, вдвічі більше не належало до Громади. Найбільше студентів було з Галичини, а далі з Лемківщини, Волині й Полісся. При Студентській Громаді були такі секції: літературно-наукова, природнича, географічна, історична, спортова, музично-вокальна та інші. В Кракові основано дві студентські корпорації — „Сян“ і „Чорноморе“, члени яких носили блакитні мазепинки й стрічки на грудях.

У Кракові вже довгий час існувала філія „Просвіти“, до якої належали місцеві українці, службовці різних урядів, залізничники, які жили тут ще за „небіжки“ Австрії. Деякі студенти вписалися до „Просвіти“, щоб помагати їй у культурно-освітній праці. До управи т-ва „Просвіта“ належали між іншими д-р Антін Жуковський, відомий згодом громадський діяч, і молодша дочка Б. Лепкого Нуся Лепка, яка була бібліотекаркою. В університеті викладали такі наші професори як Богдан Лепкий — історія української літератури, проф. Іван Зілінський — українська мова, один з найкращих мовознавців, зокрема великий знавець діалектів української мови, проф. Степан Томашівський — історія, проф. Володимир Кубійович — географія (тоді ще доцент). В Гірничій Академії викладав світової слави знавець металургії проф. Іван Феценко-Чопівський. У Кракові була також українська греко-католицька церква. Вона славилася високомистецьким іконостасом Яна Матейка. Останнім парохом тієї церкви був сл.п. д-р Павло Хрущ. Студентська Громада влаштовувала кожного року листопадове Свято, річницю смерті Головного Отамана Симона Петлюри та інші.

Серед українського студентства була також Українська

Військова Організація (УВО), яка, користаючи з права гостинності, не мала причини виступати проти польської адміністрації. В Кракові був роздільний пункт пресових видань УВО, зокрема його офіційного органу „Сурма”, яка друкувалася в Берліні, а згодом у Кавнасі. Звідти призвели журнал у мішках до Кракова залізничні службовці-українці, які обслуговували льокомотиви. Мішки переховували у вугіллі в причіпці льокомотиви. З залізничної станції перевозили ці мішки до Ягеллонського університету і переховували у викладових залах під катедрами, де „Сурмі” було найбезпечніше. Звідтіля члени УВО розсилали журнали до всіх міст Галичини. Польська поліція не знала про те, вона не встрявала у наше студентське життя, не так, як це було у Львові, коли „злата млодзез” (польські студенти) робили бешкети, били шиби в наших культурних і торговельних установах, нападали на наших студентів, а поліція робила наскоки на Український Академічний Дім при вул. Супінського ч. 21.

Здавалося, що все йде своїм втертим шляхом. Ми не відчували ворожого наставлення поляків до нас. Про те, що польська преса у Львові постійно цькувала та виступала проти нас, нашої „Просвіти”, кооперації та з особливою ненавистю проти УВО, — було загально відомо. Але несподівано щодня почали появлятися статті на сторінках газети „Ілюстровани Кур’єр Цодзенни” („ІКЦ”) проти „руських гайдамакуф”, „яких ми вже тут у Кракові забагато маємо, і яких треба відіслати назад до ‘Малопольські’”. Ці україножерні статті вивели нас з рівноваги, і ми вирішили зреагувати. Шестиповерховий модерний будинок редакції і друкарні „ІКЦ” містився на Вельополю. Були там найновіші лінотипи, спроваджені з Німеччини, які обслуговували німецькі спеціалісти, доки не навчили поляків. „ІКЦ” перший в Польщі мав кольорові сторінки. Тираж щоденника сягав 600 тисяч примірників. Головним редактором був Мар’ян Домбровський. Нам вдалося незабаром викрити „спеца” від українських справ, яким був „кресов’як” Добія. У своїх статтях Добія вживав найгірших епітетів проти „гайдамацких свротофцуф”, і ми постановили післати йому „презент”... До цього надавалася знаменита нагода, а саме свято св. Миколая, яке припадало 6-го грудня (за новим стилем). Тийкий самий „презент” УВО заплянувало післати у Львові редакції „Газети Поранної”. Провідник нашої „п’ятки” Богдан Кабарівський поїхав до Львова і привіз цей „презент” у формі гарної касетки, у якій містилася петарда. Касетка була перев’язана червоною стяжкою з золотою різгою, до якої був причеплений дротик. Потягнення різги спричинювало вибух петарди.

Надійшов очікуваний день св. Миколая. Передачу касетки УВО назначило у Львові і в Кракові в той самий день о 5:30 вечора. Наш провідник одягнений у „фрак” з „циліндром” на голові поїхав фіякром до редакції. На жаль, редактора Добії не було вже в той час у редакції. Десять золотих „на піфко” портьєрові мало запевнити доручення дарунка адресатові. Решта нашої п’ятки сиділа на лавці

на „плянтах” навпроти редакції. До тієї п’ятки належали Геньо Г-ал, один з наймолодших УССів, Мирослав С-кий, Микола Б-н і автор цих рядків. Вже зовсім смерклося, коли до нас присів наш провідник, який вже всмів переодягнутися. Довго ждали ми на... вибух, однак не діждавшись, пішли додому. Другого дня вранці прочитали на першій сторінці „ІКЦ” про бомбовий замах „гайдамацьких збуюф” на редакції „Газети Поранної” у Львові та „ІКЦ” в Кракові. Експльозія петарди у Львові легко ранила секретарку, вирвала вікно й частинно знищила кімнатне устаткування. Негайно після вибуху редакція „Газети Поранної” повідомила телефонічно всі інші польські редакції про цей замах. Очевидно цього дарунка вже ніхто не рухав... Викликані негайно військові експерти ствердили наявність петарди в касетці. Ще того самого дня поліція арештувала кількох наших студентів і перевела у них ревізії, але, на щастя, між ними не було нікого з нашої п’ятки. І хоч замах не вдався, все ж таки УВО дала про себе знати і в Кракові, реагуючи на шовіністичні цькування польського писаки.

МИСТЕЦЬ ТА ЙОГО ГЛЯДАЧІ

Написала ОКСАНА ЛУКАШЕВИЧ-ПОЛОН

Мистець та його глядачі не завжди погоджувалися між собою щодо мети творчості; протягом усієї історії мистецтва бували відкриті суперечки і дискусії.

Усе вартісне мистецтво має в собі абстрактні й сюрреалістичні елементи, як і воно вміщувало в собі класичні та романтичні елементи. Рівночасно мистецтво включає в собі: порядок, вражіння, інтелект, уяву, свідомість та підсвідомість мистця.

Згадані дві ціхи, а саме: свідомість і підсвідомість — основні в праці мистця. Вони — одна або друга — можуть бути її початком, однак ці дві риси індивідуальності мистця мусять грати свої ролі. Мистець працює із зосередженням цілої своєї індивідуальності. Свідома частина індивідуальності мистця розв'язує внутрішні конфлікти, організує спомини й запобігає тому, щоб мистець у той сам час не творив у двох напрямках.

Велику помилку робить мистець, коли говорить чи пише про свою працю. Це ослаблює його внутрішню натугу — конечну для його праці. Висловлюючи свою мистецьку мету логічною точністю, мистець може легко стати теоретиком, а його праця буде тоді висловом концепцій, словним висловом логіки.

Основною ціллю мистецької критики є зрозуміння мистецьких об'єктів, щоб зможти дати найвищу оцінку про їхнє значіння та їхні заслуги. В мистецьких працях шукаємо причини цих ефектів, які впливають на нас. Рівночасно відчуваємо насолоду після цього, як зрозуміємо, що саме підвищило наше хвилювання та вдовolenня. Критичний процес дає нам змогу систематично шукати причин цього вдовolenня.

З другого боку вишколений глядач спроможний часто відчувати більше інтенсивно красу, яку дає мистецька праця. Практичне застосування певної критики мистецької праці дає кількісну користь, яка походить від специфічної праці.

Коли ми думаємо, що уважне прослідження мистецьких праць є спрямоване тільки на те, щоб одержати дані та відомості, то мусимо пам'ятати, що цим можемо заглушити це, що мистецтво є в спроможності дати, а саме, емоційні вартості.

Мистецька критика — це відкриття мистецтва, з другого боку — це відкриття життя, звідки мистецтво має своє основне джерело.

Я думаю, що було б вказаним значити факт, що колекціонування мистецтва тісно зв'язане з мистецькою критикою. Колекціонер мистецтва, купуючи мистецьку річ, потверджує своє, чи іншого критика рішення — думку про набуту мистецьку працю. Гроші — це мабутній символ нашої культури. Саме тому вся діяльність зв'язана з купном мистецьких праць має величезне культурне значіння.

Мистецька критика, яка появляється у часописах, журналах, галеріях, музеях, як рівнож загальна думка публіки, має на меті вплинути на творчість мистця. Розмови про мистецтво більше чи менше освічених одиниць намагаються рівнож вплинути на мистецьку продукцію. Наше намагання зрозуміти відношення мистця до його глядачів мусить бути збільшене.

Між матеріялами, які мистець використовує для своєї праці, є велика кількість критичних пояснень, що приходять до нього з багатьох, різноманітних джерел. Мистець не стоїть віч-у-віч перед своєю музою та рівнож не творить у порожнечі.

Процес суспільного взаємодіяння та критичних зв'язків постійно діє, включаючи популярні, загальнопоширені дискусії про важливість мистецтва й його напрям.

Особи, які в мистецтві не є професіоналістами, щедро висловлюють свої думки, свої не раз і безпідставні критичні рішення, бо їм здається, що вони правильно оцінюють мистецький твір. Проте глибоке зрозуміння мистецтва має на увазі щось більше, як тільки саме зорове пізнання головних пам'ятників історії мистецтва, а саме має на увазі зрозуміння стилів, погляди критиків головних періодів, учених, функції мистецтва, як рівнож соціальні та культурні ситуації, в яких мистці працювали. А далі стремить до зрозуміння технічних засобів, які керують мистецьким виконанням в різноманітних способах і виявах.

Головна користь із критика зі широким знанням мистецтва — це його універсальний дух смаку, це його знання та обширна, об'єктивна оцінка мистецької творчости в різних її періодах. Знання служить як амортизатор проти критичного, однак, вузького й обмеженого думання, проти тенденції впроваджувати стандарти, які походять від недостатнього знання стилів або обмеженого досвіду технічних метод. Цей досвід є потрібний майбутньому критикові на те, щоб зробити висновок та зрозуміти прогалину — розрив поміж мистецьким наміром і мистецьким досягненням.

Критик, підготовлений лише теоретичним та словним знанням, не спроможний правильно оцінити елементи технічного наміру та особливости виконання мистецької праці. Поміж так вишколеними критиками є намагання обезцінити технічну легкість як головну хибу, як доказ поверховости.

Критична чутливість вказує на уміння глядача реагувати на

*„Материнство” (пінорит) —
Оксана Лукашевич-Полон.*

„Керамічна скульптура” — Лавро Полон.

різноманітність значінь мистецького об'єкту або розуміння та відчуження витонченого смаку згаданого об'єкту.

Багато палких дискусій про сучасне мистецтво є основане на обмеженій чутливості та низці естетичних розумінь з боку критика.

У погоні за творчістю — вимріяна мета, це не втеча в найновішу — модерну концепцію, але намагання відкрити щось надзвичайне, збагачуючи цим розумові надбання.

Новий рух, ритм у мистецтві може появитися як суттєвий коректив існуючого порядку, як коректив, щоб повернутись до рівноваги та цілоти, а рівночасно прийняти умом приплив нових, збуджуючих, стимулюючих почувань, що до цього часу були виключені. Новий рух, це той суттєвий, щоб допустити до свіжого випробування дійсності та свіжого формулювання значінь та вартостей у мистецтві.

Людина є знаряддям-інструментом природи. Саме тому природа витискає на ній свій характер. Творчість мистця починається з ідеї предмету-об'єкту. І ця ідея залишає по собі слід. Ідеї, емоції, це в'язні в працях мистця. Вони не можуть залишитися непоміченими, бо вони формують інтегральну частину праці мистця. — Око помічує-розрізняє, підсвідомість відмічує ідеї-видіння, а рука записує ці відчуття. Мистець не може протиставитися природі-вдачі. Він малює, немов у настирливій потребі хоче вивантажити себе із своїх почувань та своїх видінь, а глядач бере з праці мистця те, що він може.

Мистецтво, це не вживання основних критеріїв краси, але відчуття інстинктом та розумом, незалежно від критеріїв-канону. Стиль мистецтва, який є загальновідомий для більшості людей — чи вони вивчали мистецтво чи ні — створює для них ілюзію реальності, відтворюючи кожний зоровий деталь.

Чому образ чи скульптура, як модель дійсності, чарує багатьох? Правдоподібно тому, що мистці, починаючи мистецьку працю, намагаються наслідувати зовнішню реальність та бути в співжитті (згагоді) зі світом, у якому мусять жити.

Сучасні мистці є цієї думки, що єдине справжнє, розумове, Модерне Мистецтво не допускає (виключає) фігуральні-образотворчі та розповідні елементи. А реалісти були довго жертвою цього упередження. Історичний огляд сучасного реалізму показує, що тоді, коли пануючим було схематичне мистецтво, чи перед ним абстрактне, експресіоністів, він, сучасний реалізм, був його відгалуженням. З того часу, коли критики прийняли „Реалізм” на передові лінії мистецтва, ентузіазм поширився, щоб вмістити в собі реалістичні праці всіх видів.

У теперішньому часі „Реалізм” — це є традиція, яка, мабуть, буде мати будучність! Реалізм пережив багато інших стилів, включаючи абстрактний експресіонізм. Він дає тим, що його практикують, нагоду на модерне експериментування, яке має свій

власний, відмінний вид сучасності.

Новий Реалізм зродився із палкої ідеології — світогляду та ускладненого витончення проникливого розуміння втрачених, образотворчих можливостей.

Мистці „Нового Реалізму” відновляють та оживляють образотворчу структуру та творчий процес. Це найновіше відродження реалізму в мистецтві стало частиною великого незадоволення в загальній течії мистецтва після Другої світової війни.

Абстрактне мистецтво, як рівнож не абстрактне останніх років виявило поновлюване зацікавлення в складних протилежностях. Подібне зусилля можемо бачити в музиці й літературі. Сучасний реалізм характеристичний основним відношенням до зорового сприймання. Це намагання — тенденція грало центральну ролю у великій частині мистецтва ХХ століття.

Мистці модерністи, як Пікассо, Матісс, Боннард, Брак, Кандінські та Архипенко, працювали з основним відношенням до зорового сприймання. — Ні один мистець не мав більшого кругозору в творчості та в функції мистецтва, як Пікассо, який працював у багатьох стилях. Він придумував, вигадував своїми картинами — фарбами, політичні маніфести та творив далекоюсяжні екскурсії почерез майже все образотворче мистецтво. А проте, все ж таки час від часу повертався до своєї індивідуальної перцепції реальності.

Багато сучасних реалістів мають відмінне розуміння перцепцій, як це мав Матісс, Боннард чи Пікассо. Сьогоднішні мистці є більше зацікавлені в подібному детальному розумінні, як рівнож в образотворчій структурі, що своєю подібністю — ближча до об'єктивних відношень у природі. Сучасні мистці — реалісти виявляють хвилювання картинною, як автономним об'єктом, котрий зв'язаний-споріднений зі світом, але не віддзеркалює його. У сучасному реалізмі існує дивовижна одночасність поміж мистецтвом та його світом.

Блискучість найкращих стилістів поміж новими реалістами проявляється в цьому, що вони користуються формальним способом схоплювання дійсності. Цієї дійсності, що її так жадібно прагне схопити око, щоб цим заспокоїти зорові й одухотворені потреби мистця і глядача. Найкращий в своєму стилі новий реалізм є вищої якості, бо докладно й обережно користується формальностями та стилями минулого, дбайливо зображуючи дійсність. Ці формальності й стилі роблять зображення чітким та рішучим, контролюючи в подробицях почуття мистця. Мистецькі праці, що ілюструють цю статтю, є зразком правильності й правди об'єкту, що їх виявляють зорові факти. Вони, однак, створені не в чисто зоровім зображенні, але й з великим внутрішнім вдоволенням.

В дійсності мистець, творячи, розв'язує протилежності, які існують між емоційною суттю кругозору мистця, а класично-суворим почуттям узору. Мистець малює, дивлячись на відсутній-помітний

світ. Малюючи з „внутрішнього видіння”, бачить уяву-фантазію в розквіті, підпорядковуючися організованій класифікації. Це намагання шукати внутрішню правду сюжету, стає більшим шляхом, щоб здобути неосяжне задоволення, яке важко досягнути на іншому місці.

Ніколи не можна віддати, описати цього захоплення, яке дає мистцеві його мистецька праця, яка житиме життям, яке може їй дати тільки мистець.

ВІД КОПИЧИНЕЦЬ, ЧЕРЕЗ ПЕРЕМИШЛЬ І ВІДЕНЬ

Написав СТАНИСЛАВ БЕРЕГУЛЬКА

Свою розповідь починаю від місяця лютого 1944 року. В тому часі я жив в містечку Копичинцях, де працював керівником повітового уряду доріг. Обіжником уряду в Тернополі було розпоряджено, що всі працівники округи Чортків (Копичинці, Борщів, Заліщики, Бучач і Чортків) перенесені до Перемишля, округи Ряшів. Декілька днів пізніше повідомлено мене телефоном, що за кілька годин евакуаційний транспорт від'їздить з Чорткова в напрямі Станиславова. З великим трудом я доїхав (16км) до Чорткова разом з моєю дружиною і 11-місячною донею Лідією, маючи зі собою декілька клучоків. Там взяли нас на борт вантажної автомашини, яка була забудована дошками, а в кутику була приміщена маленька піч. Того дня ми доїхали до Бучача, де зайняли приміщення уряду доріг.

Це була перша ніч на скитальщині, хоч і на українській землі. Я спав на голому столі в майже неогрітому приміщенні. Дружина з дитиною спала на якійсь канапі. Другого дня ми були в дорозі до Станиславова. Про якусь теплу страву не можна було й думати. Дорога була цілковито забита різного роду автомашинами, а також кінними возами, так що часто рух на дорозі припинювався зовсім на короткий або й довший час. Один раз я скористав з такої зупинки і, коли ми переїздили через якесь село чи присілок, я відважився побігти до одної з хат з пляшкою в руках, щоб купити молока для дитини.

Правда, мені пощастило, я купив півпляшки молока, але автомашини відіхали. Однак тим я вже не дуже турбувався тому, що я був певний, що зможу дігнати свою валку. Отже, коли рух на дорозі посувався, тоді я чіплявся будь-якого воза, а коли рух знову зупинявся, тоді я підбігав якнайдалі вперед. І так за якийсь час дігнав я автомашину. На вечір ми доїхали до Станиславова. З моїх ближчих знайомих в нашому транспорті був лише інж. Еміль Скремета. Він працював в Чорткові керівником водного відділу. У Станиславові ми примістилися також в уряді доріг і там перебули чомусь аж два-три дні.

Дальша дорога вела через місто Стрий до Перемишля. По цій дорозі я знову поспробував роздобути молока, та хоч це мені вдалося, то однак автомашина відїхала, а тут і ніч настала. Добився я до якоїсь залізничної станції, куди по довшому часі приїхав переповнений поїзд, і ним я доїхав до Стрия. А тоді в холодну і темну ніч мені прийшлося довго ходити незнайомими вулицями та шукати будинка уряду доріг. Було бже далеко по півночі, коли я врешті віднайшов той будинок, де мала бути наша зупинка. Прийшлося тихенько відхиляти двері до багатьох кімнат і наслухувати, де є дружина з дитиною.

Наступного дня пізнім вечером ми доїхали до Перемишля, знову, очевидно — до будинку уряду доріг. Там вже залишено мене та інж. Скремету. Будинок містився над лівим берегом ріки Сян, лише кілька вулиць вгору ріки від головного мосту.

На другий день нас прийняв інж. Стрийський, що був тоді керівником дорожнього уряду в Перемишлі. Він призначив нам працю. Спочатку мені доручено нагляд доріг і мостів самого міста Перемишля, а пізніше приділено мені округу Добромиль-Хирів, куди належали дороги аж до Саніцького повіту.

Час був дуже неспокійний. На дорогах було багато людей, що при допомозі різного роду транспорту прямували на захід. Так настав місяць липень. Советсько-німецькі бої наближалися до Перемишля. Нам сказано, що ми повинні зголоситися в головному уряді доріг в Кракові. Але коли і як туди дістатися? Одного дня ми рішили виїхати якнайскоріше. Виявилось, що поїзд до Кракова через Ряшів вже не відїде. Вдалося мені домовити з урядником руху станції Перемишль, допомогти нам виїхати в напрямі Хирова-Сянока. Він зупинив на одну хвилину поїзд з порожніми товаровими вагонами, що повертався з Журавиці. Так я з родиною та інженером Скреметою опинився в дорозі на Добромиль — Хирів — Сянік. А вже в Дорбомилі наша кількість збільшилася, бо до „нашого” вагона прибуло кільканадцять людей, які вичікували на можливість виїзду. В тому гурті був також мій добрий друг Богдан Лотоцький, гімназійний абсолювент. Разом з Богданом було ще кілька молодих людей. Я сказав Богданові, що цей вагон має доїхати до Кракова, та дораджував йому їхати з нами. Однак він мав свій плян їхати на Словаччину і тому в Сяноці розлучився з нами.

Не знаю, чи Богдан осягнув свою ціль, бо від того часу не чув я нічого про його дальшу долю. По тій дорозі я стрінув ще одного мого дуже доброго товариша Ореста Богоноса з Чорткова. Він сказав мені, що з ним є дружина і мала дитина, а я порадив йому, щоб скоро повернув з ними до нашого потяга. Проте більше я тоді його не бачив. Правда, по багатьох роках ми щасливо відшукалися. Він живе з родиною в Канаді. Їхала тоді з нами також ще одна зовсім молода жінка, брат якої працював урядовцем станції Хирів.

Але між іншими мандрівниками був дуже цікавий, дещо старший вже віком наш священик, здається, що з Самбірщини. Він прямував

кудись на захід до Німеччини чи Австрії, де перебувала вже його дружина з донькою. Настрій був дуже пригноблюючий. Наш поїзд та інші поїзди перед і за нами рухалися вперед на віддаль зору, не вживаючи, як звичайно, залізничних сигналів. Саме в такі невідрадні моменти цей священник виходив із свого кутка у вагоні, ставав по середині і виголошував справді добрий анекдот. Всі сердечно сміялися, а священник спокійно повертався у свій куток, щоби по якомусь часі знову вийти.

В Кракові існувало сильне напруження. Була небезпека і зі сторони німців і поляків. По кількох днях наш начальник — німець ще з Тернополя сказав нам, що я і Скремета маємо того дня від'їхати кудись на схід до робіт при будові окопів. Ми впросили його, щоб дозволив нам відійти для приготування в дорогу. Від того моменту ми вже туди не повернулися.

Ще того самого дня ми зайшли до Українського Центрального Комітету. Там було багато людей. Між іншим, появився якийсь німець, що набирав робітників до своєї будівельної фірми в Австрії. Після короткої розмови той німець Еріх Вальде сказав, що приймає нас до своєї фірми як керівників на будові, а вже на другий день ми виїхали разом з малим гуртом українців, що також погодилися працювати.

Ми виїхали з Кракова через Відень до Велс, але після одного тижня перевезли нас назад до Відня. Примістили нас у великому дерев'яному бараку на військовому летовищі в Зейрінгу (Zeyring), що лежить у 21-му бецірку міста Відня.

В нашій групі, що виїхала з Кракова, було 18 душ, в тому 17 українців і один кримський татарин. Подаю прізвища, починаючи від себе: Станислав Берегулька, Зеновія Берегулька (дружина), Лідія Берегулька (дочка), Еміль Скремета (помер в грудні 1983 року в Нью Йорку), Теодор Цар (гімназійний вчитель з Холма, помер в Трентоні), Теодор Гелемей (управитель школи), Віханський (суддя), Аблазімов (кримський татарин), Анатоль Дублянський (журналіст — тепер Архиепископом УАПЦ в Німеччині), Дуцяк (скарбовий урядник), Дурделло, Теодор Ординець, Іван Сторожук-Возьнюк (пізніший православний священник), Ірена Салацька (студентка, здається повернулася як репатріянтка до Польщі), Ольга Шеремета (дочка православного священника на Волині), Володимир Зарицький (старшина української армії, пізніше контрактний старшина в польській армії), Євген Зарицький (студент).

В Зейрінгу ми будували або перебудували дерев'яні бараки, а також бетонні в'їзди для літаків. В міжчасі власник фірми Еріх Вальде зорганізував ще кільканадцятьох людей, двох білорусів (батько і син Качанівські), трьох поляків, решту становили українці. Недалеко від Зейрінгу був відомий переселенчий табір в Штрасгофі. Яюсь довідався я, що там перебуває у поганих умовах д-р Йосиф Капустинський, мій сусід і приятель з Копичинець, разом з

ним була дружина Ольга і син Олександр. Маючи повновасті від власника фірми, після кількох поїздок до Штрасгофу і до уряду праці у Відні я отримав дозвіл забрати їх до нашої фірми. Але коли я вже приїхав, щоб забрати їх, тоді радник Капустинський просив, щоб допомогти також їхнім новим приятелям Найняв я вантажну автомашину і привіз до Зейрінгу, крім родини Капустинських, також родину Зарицьких — батько, мати і син (неспоріднені з попередньо згаданим Зарицьким), учительку Е. Кузів з малою дочкою, трьох українців із центральних земель та ще інших — разом 22 особи. Очевидно, що величезний відсоток тих людей був непридатний до фізичної праці, а особливо до праці на будові.

Однієї неділі я вибрався з родиною до церкви св. Варвари. Під церквою ми стрінули о. Ярослава Бенеша, нашого доброго знайомого пароха Тудорова біля Копичинець. Отець Ярослав жалівся, що не має де голови притулити, спить в якомусь магазині. Була там також дочка о. Рогошевського з Яблонова біля Копичинець Марійка Рогошевська з малою дочкою. А тут ще несподівано сильне бомбардування Відня. Треба було йти до бомбосховища, а по кількох годинах шукати мешкання власника нашої фірми та просити згоди прийняти ще одного робітника і одну робітницю з восьмилітньою дочкою. Треба згадати, що після бомбардування міський транспорт не працював і треба було ходити пішком багато, багато кілометрів. Отця Ярослава я іменував санітаром на будові. Дав йому на руках опаску з червоним хрестом і скриньку з йодиною, бандажами тощо.

Для цілості треба ще згадати, що я довідався, що в малому селі недалеко Штрасгофу перебувають три родини з Копичинець. Гімназійний професор і посадник міста Омелян Кушнір з дружиною Ярославою і донею Квіткою, та директор Повітового Союзу Кооператив Роман Брикович з дружиною Дарією та сином Іваном і дочкою Катрусею. Я їздив до них кілька разів після праці ровером, аж вкінці вони були приписані на працю в канцелярії нашої фірми, однак замешкували далі на своїх місцях аж до часу нашого виїзду з Відня далі на захід. На таких умовах працював також у нас проф. Іван Голембйовський, колишній гімназійний професор і посадник міста Станислава.

Війна доходила до кінця. Советсько-німецькі бойові лінії пересувалися щораз далі на захід. Американські літаки кожного дня бомбардували Відень. В часі, коли середина Відня була бомбардована, ми чіплялися вантажних автомашин, що проїжджали, або і пішки розбігалися по довколишніх полях-винницях. Якось добра австрійка, коли бачила мене, як я перебігав біля її хати кожного дня з дитиною на руках, дала мені малий дерев'яний візочок, і це була велика для мене допомога. Сьогодні мені самому важко повірити, як могли ми в такому важкому положенні зорганізувати культурно-освітню роботу. Ось перечиту ю статтю з „Краківських Вістей“, ч. 250 (1944), яку написав тодішній журналіст-робітник, а тепер Архиепископ Анатоль Дублянський, де він пише

про життя українців у Зейрінгу. Був там зорганізований хор під проводом І. Сторожука-Вознюка, гурток танцюристів під проводом пані Е. Кузів (ніколи пізніше не чув про неї і не знаю, яка її дальша доля). Курси німецької мови вели д-р Йосип Капустинський і директор Теодор Гелемей.

Так ми перебули до квітня 1945 року. Советська армія наближалася до Відня. Нам було сказано, що нас перевезуть до Вайдену (Weiden) в Баварії, на північ від Швандорфу. Однак нічого в тій справі не було зроблено, а наші люди щораз більше непокоїлися, а деякі заявили, що намагатимуться виїхати самотужки. Щодо цього я взяв ініціативу в свої руки. Одного дня, коли було ще чути бомбардування на другому кінці Відня, я вже був у дорозі на найнятій піввантажній автомашині до дирекції залізниць, щоб там видобути вагони для наших людеy. Через дві години я повертався вже назад, маючи документи на п'ять вантажних вагонів, що будуть до нашого розпорядження на другий день вранці на станції Волькерсдорф. Вночі люди приготувалися, а вдосвіта, пішки (4-5км) зі своїм майном, дійшли до станції. Справді призначені для нас вагони були там. Однак прийшлося почекати, ще кілька годин на родини Кушнірів і Бриковичів, до котрих я післав з повідомленням ще вночі молодого хлопця на ровері. В кінці вони приїхали маленьким возиком, запряженим одним конем. Опісля виявилось, що вони якось купили коня з возом, щоб лише доїхати до нас, а потім залишили чи комусь подарували коня з возом.

Тут же, ще перед нашим від'їздом, з'явився Лев Любинський (теперішній о. Л. Любинський, парох української католицької церкви в Нью Брітан, Кон.) разом зі своїм товаришем Романом Бутковським (з Теревовельщини) і просили прийняти їх до нашого транспорту. І так всі разом ми врешті виїхали зі станції Волькерсдорф. Спочатку ми їхали дещо на північний схід, а відтак залізнича дорога звертає на захід, і через Чехію до границі Баварії. Ми переїздили через Будйовичі і Пільзен. По дорозі на кожній зупинці треба було клопотатися, щоб ми їхали далі, або щоб нас взагалі не відлучили від поїзду. І власне на таких зупинках було забрано від нас два вагони. Тоді людей, а також скрині з фірмовим будівельним вирядом треба було помістити в трьох вагонах, які нам залишилися. Не всі люди мали лежачі місця, могли тільки сидіти. Вагони були дуже переповнені.

Одного дня, коли наш поїзд зупинився на якійсь чеській станції, а я поспішав до станційного уряду, зупинила мене молода і дуже гарна жінка. Вона запитала, чи є якісь можливості виїзду далі на захід. Я відразу пізнав, що говорить до мене українка, і ми перейшли на українську мову. Однак, ще далі поспішаючи, я коротко порадив їй, щоб вона пішла в такому-то напрямі, а там є багато наших людей. По короткому часі, коли я вже повертався до своїх людей, знову зустрів ту саму жінку, а тепер вона вже просила, щоб забрати їхню велику родину. Виявилось, що ця жінка — це пані Іванна Зельська

(тепер у Вінніпегу), вона сказала, що їх є три сестри з чоловіками і дітьми, та їхня мати. Це були Зельські, Клоси і Мацілінські, разом, здається мені, було одинадцять осіб. Не могло бути іншої мови про те, що робити; очевидно, треба було допомогти. Я сказав пані Зельській: „Приведіть скоро свою родину та впихайтеся, як можете, до вагонів, а наші люди допоможуть”.

Іншим разом хтось сказав мені, що на станції, де ми хвилино затрималися, є українська родина з Винник біля Львова і з ними є старша мати, на прізвище Скремета, та що вони не мають можливостей виїхати і ніхто не може їм допомогти. Тоді я сам відшукав ту родину і забрав їх до нашого транспорту. Це була мати Скремета та дочка, замужня Маркевич, з чоловіком, малою дочкою і ще меншим сином Юрком (тепер о. Юрій Маркевич — український католицький священник у Балтіморі). Треба ще згадати, що десь на чеській території в тому поїзді був також один вагон, в якому їхали визначні особи колишнього українського уряду з родинами. Власне деякі з них піддали думку, щоб їхній вагон сполучити з нашими вагонами і щоб далі їхати разом. Їхній вагон виїхав з Праги; в ньому був генерал Петрів з дружиною Тамарою і сином Святославом (тепер у Бостоні), а також колишній міністер комунікації Українського Уряду інженер Колярд з дружиною; були ще інші особи. Однак їхні думки були поділені, тому що міністер Колярд настоював на тому, щоб їхати в напрямі Мюнхену, а ми прямували в протилежний бік.

Через місто Фурт ім Вальд ми вїхали в Баварію. А відтак вчасним ранком наш поїзд зупинився на станції Кам (Cham). Згадую про це тому, що тут трапився нам нещасливий випадок. На цю станцію ми вїхали вкоротці після бомбардування, в часі котрого — про що я опісля довідався — був важко поранений гетьман Павло Скоропадський. Коли наш поїзд стояв на тій станції, наїхав на нас якийсь інший заблуканий поїзд і сильно зударився з нашим поїздом. Почулися крики і плач переляканих людей, а з вагона силою удару був викинений Роман Бутковський і лежав уже мертвий на землі. Ми мусіли їхати далі, але Лев Любинський залишився, щоб по-християнськи поховати свого товариша.

Вже деякий час я роздумував про нашу дальшу мандрівку. Було ясно, що війна зближається до кінця, а ідучи на захід, ми зближаємося до західного фронту і входимо на територію, яка кожного дня була сильно бомбардована. Студіюючи карту Баварії, я рішився закінчити нашу їзду поїздом при першій нагоді, яка до того трапиться. На нашій дорозі, ще перед більшою вузловою станцією Швандорф (Schwandorf), була станція Боденвер (Bodenwöhr). Тут від головної залізної дороги були відгалуження. На південь до Нітенав (Nitenau), а на північ до Нойнбург ф. Вальд (Neunburg v. Wald). Ці місцевості положені у гущі Чорного Лісу. Нагода трапилася. На станції Боденвер поїзд зупинився на півгодини. Я скоро оглянув найближче довкілля, повернувся до вагону, випровадив дружину з дитиною та почав викидати свої клунки, а тим, хто

був найближче, я голосно проголосив, що далі не поїду, і кожен хай робить тепер сам що хоче. Тоді підбігло до мене кількоро людей, а між ними дир. Брикович (він хресний батько моєї доні) і він зчерги також голосно сказав, що коли я висідаю, то і вони висідають. За кільканадцять хвилин люди разом зі своїми клунками були назовні. Тут же і ліс, навіть дуже добре пригожий до короткого таборування. У вагоні залишилося лише п'ять мужчин: Володимир і Євген Зарицькі (батько і син), Дурделло, Анатоль Дублянський і Гадзевич. Першої ночі тільки деяким пощастило спати під дахом. Більшість таборувала в лісі. Тієї першої ночі сильні вибухи бомб побудили нас. На другий день ми довідалися, що місто Швандорф (Schwandorf) було бомбардоване, а залізнична станція була зовсім знищена. Мабуть, ми були б на тій станції, якщо б не залишилися в Боденвері.

Вранці наступного дня я вибрався пішки з родиною і ще кількома людьми на розшуки за місцем тимчасового осідку. Ми пішли на північ і дійшли до маленького села Windmais. Там ми примістилися в двох бідних робітничо-селянських хатках. Приблизно два тижні пізніше ми вже мали свою Службу Божу, котру відслужив запрошений нами о. Еміль Шараневич, що перебував в тому часі кільканадцять кілометрів від нас у місті Регенштауф. Службу Божу відправлено в латинській церкві в Боденвері, очевидно, за згодою місцевого пароха. Тієї неділі, коли ми прощалися з о. Е. Шараневичем, було чути вже досить близько гарматні стріли. Вже наступного дня ціла околиця була зайнята відділами американської армії.

Недалеко хатини, в котрій ми мали свою кімнатку, зовсім відокремлено стояв дім і кілька господарських будинків. Там я познайомився із п'ятьма українцями з центральних областей України. Вони жили на горищі та допомагали господині в роботі. Одного дня моє дружина побачила, що до цих п'ятьох українців заїхала американська військова автомашина. Я рішив піти туди і довідатися, в чому справа. Коли я наблизився до них, то побачив, що це американська військова поліція, а з ними чоловік з білочервоною опаскою на рукаві як їхній перекладач. Вони наказали усім п'ятьом їхати з ними до репартаційного табору, тракуючи їх як колишніх советських громадян. Хлопці (один з них Смішко, інших прізвищ не пам'ятаю) відмовлялися, але це на помагало. Тоді я вмшався і сказав, що вони є колишні польські громадяни, а що вони не говорять по-польськи, бо вони є з Волині, а там ніхто з українців не знав польської мови. При тому є висловив здивування, що цей поляк-перекладчик не знає про такі справи, і тим я його дещо засоромив. Видно, що мій „аргумент” був для них переконливий і вони скоро відіхали. Пізніше ми довідалися, що рідний брат Смішка, котрий перебував у тому часі в сусідньому селі, був забраний разом з кількома іншими тією самою патрулею американської військової поліції. Вже після приходу американців ми мали ще одну Службу Божу, котру відслужив для нас о. Павло Джулинський, що перебу-

вав тоді в Швандорфі, а приїхав до нас разом зі своєю родиною і вони співали цілу Службу Божу.

Гурт наших людей дуже помітно збільшувався. Люди, що були на роботах в довколишніх селах, нав'язували з нами зв'язки. Виявилася потреба заснувати якийсь комітет. Треба було збірно заступатися за наших людей. Скликано збори, на які прибуло від 150-ти до 200 людей. Вже до того часу я склав досить обширний список людей з їхніми адресами. Зборами дуже вміло проводив п. Клос. Вибрано Комітет, який прийшлося очолити мені. Склад Комітету: Станислав Берегулька — голова, інж. Еміль Скремета — заступник, Лев Любинський — секретар, Дуцяк — скарбник, д-р Йосиф Капустинський — суспільна опіка, проф. Омелян Кушнір і Іван Зельський — референти. Можливо, що до комітету входило ще кілька осіб.

Географічне положення було таке, що ми повинні діяти на території двох повітів (Bezirk), Neunburg v. Wald, та Reding. Я їздив ровером по селах, контактувався з людьми і відшукував нових. Між іншими, був у тих околицях Ярослав Сербин з родиною, але вони вневдовзі переїхали до Регенсбургу, де опісля він став посадником тієї оселі. Також недалеко Бруку жив полковник Голуб з дружиною Марією і дочкою Лідією. Нам удалося отримати від американців невелику допомогу в харчах. По якомусь часі американські власті вимагали, щоб представники національностей мали свої уряди у спільній кімнаті в місті Neunburg v. Wald. В чотирьох кутах однієї кімнати сиділи поляки, жида, лотиші і українці. Можна уявити собі, як виглядала праця або співпраця в такому сусідстві з нашими історичними сусідами. Спочатку було не дуже приємно, але опісля дещо унормувалося. Привикли до себе. В місяці вересні на мое прохання приїхав з Редінгу, разом з шофером на піввантажній автомашині, о. д-р Володимир Пеліх та охрестив нашу доню Христину. Коли був створений український Комітет в Регенсбурзі, ми нав'язали з ними контакт і весь час тримали зв'язок. В тому часі почали творитися табори для переміщених осіб, але наші люди не хотіли іти до жодного табору.

Коли до Регенсбургу приїхав із Канади з відвідинами о. д-р Василь Кушнір, поодинокі скупчення українців висилали своїх представників для зустрічі з визначним гостем; тоді я також був там, щоб заступати нашу групу. В часі, коли на нашому терені почала діяти UNRRA, було створено в Боденвері два малі табори для лотишів. Наші люди довідалися, що жити в таборі було краще, і захотіли також мати свій табір, однак лише тут, на місці, щоб нікуди не переїздити. По короткому часі мені вдалося переконати окружного директора UNRRA (Bertrand) так, щоб лотиші були перевезені до іншого табору, а нам віддали їхні приміщення.

Ми скликали збори для вибору таборових управ. На команданта першого табору, який приміщувався в малій гостинниці, вибрано інженера Еміля Скремети, а на команданта другого табору, що

містився в кількох малих дерев'яних бараках, вибрано селянина І. Тороуса. В дуже близькому сусідстві до нашого табору стояла над ставом церковця-каплиця, її дуже мало вживало німецьке населення, і парох Боденверу віддав її нам у тимчасове користування. Так що відтоді кожної неділі ми могли мати свої богослуження, які служив призначений для нас о. Теофіль Гурко.

В тому часі я рішив посвятитися студіям для завершення моєї технічної освіти, які успішно закінчив та отримав диплом інженера цивільного будівництва. Маючи деякі зв'язки з офіційними чинниками, я ще час до часу допомагав нашим людям у потребі. Один раз м'єр Володимир Кліш, що був тоді секретарем Окружного українського комітету в Регенсбурзі, прислав до мене м'єра Василя Максимця з листом і проханням примістити його в таборі, тому що не було інших можливостей. Подібних випадків було більше. Згадаю ще про одну подію, що, хоч діялося це вже в 1948 році, то однак важливість її була в тому, що треба було допомогти приблизно 165-ом упівцям, членам рейдуючих частин УПА. Усіх їх пощастило мені залеґалізувати в ІРО. Роботу цю я зробив також на прохання м'єра В. Кліша, а в часі самого полагоджування справи я перебував в постійному зв'язку з командиром Громенком. Багатьох тих упівців я навіть не бачив, але багатьох бачив і зустрічав їх в окремому приміщенні таборової управи в Регенсбурзі. Мені було б дуже приємно отримати листи від тих наших героїв, хто ще і поки ще залишився в живих. Де вони тепер перебувають і як живуть?

Табори в Bodenwöhr проіснували недовго; по якомусь часі людей перевезено до табору в Регенсбурзі. На цьому, вважаю, і слід закрити сторінку життя українців так званої групи Зейрінґ, або групи будівельної фірми Erich Walde. Спогад цей я написав, не користуючись жодними записками, однак, вірю, що всі події відторені вірно. Все ж таки буду дуже радий отримати думки інших та взагалі прошу відгукнутися усіх тих, які залишилися ще в живих, а яких я згадав у цьому спогаді.

Сердечно вітаю усіх щирих друзів і співтоваришів тих так дуже тяжких, але і цікавих часів.

ОСТАННІЙ САПЮТ

Написала ОЛЬГА КУЗЬМОВИЧ

Стрункий сивий мужчина, у якого все ще можна було завважити поставу військовика, сидів біля вікна автобуса і приглядався краєвидові, що пересувався перед очима. Зелені дерева, широкі поля і синьо та біло розмальовані маленькі сільські хатки.

У автобусі було тихо — група людей, зібраних випадково, як часто буває у туристичних прогулянках, тим разом була пов'язана нитками таємних споминів війни, що і потягнули їх шукати після сорока років за шляхами минулого.

Чого шукали на шляхах України у 1985 році члени того „Герренфольку”, яких колись вітали квітами, а відтак ненавистю?

Сивий подорожній підніс голову і поглянув по обличчях своїх земляків: обличчя поморщені, почервонілі, білясті та мурі, так характеристичні для старших людей — у жінок були сповнені цікавістю в очікуванні нових переживань, а в мужчин були вони скупчені і повні напруги.

— Чи усі вони — застановлявся подорожній — так, як я, шукають у пам'яті переживань з-перед сорока років?

Він знову поглянув через вікно. Таж цією самою дорогою їхали вони у 1941 році, у перших днях походу на Схід; він попереду своєї частини, а за ним „його хлопці”, співаючи улюблену пісеньку:

“In der Heimat, in der Heimat, da gibt's ein Wiedersehen...”

Поглянув на свою праву руку, на якій бракувало двох пальців, і відчув прямо фізичний біль давно загоєної рани. Вона зустріла його саме на цій дорозі і через неї він не пішов далі, а довгі тижні пролежав у батьківщині, яку так часто вони оспівували. Вдруге їхав цією дорогою гострою зимою, коли дістав доручення перебрати пост у Генеральному Губернаторстві у Львові.

— Як воно було на початку? — старався у пакосній вже так часто тепер пам'яті відшукати спомини перших місяців у тому місті, про яке його батьки розказували, як про „малий Відень”, що мав мати свій виїмковий чар.

У цю жорстоку зиму 41-го року не можна було найти ніякого чару у холодних вулицях того міста та на сірих виголоднілих обличчях його мешканців. Десь, немов за мрякою, ввижається йому його квартира у німецькій дільниці міста, вечірні зустрічі з товариша-

ми, що обмежувалися до алкоголю і гри в карти, аби забити час і тугу, пригадуються малі кімнати бюро. Але все лише з трудом продістається крізь десятки інших важливіших переживань довгих років життя.

* * *

Автобус затримався на границі, і група німецьких туристів перейшла довгу та точну перевірку. Чекали на її кінець біля будинку прикордонної сторожі і тихо розмовляли, приглядаючись, як советські жовніри проходили систематично кожну закутину автобуса.

Вкінці їм дозволено повернутися на свої місця, і після деякого чекання в автобус увійшла молода, вродлива жінка, яка вивченою німецькою мовою представилася як їхня провідниця на дальшу дорогу.

Скільки років не чув він того м'якого слов'янського акценту у своїй рідній мові? І з цим м'яким голосом нагло станули перед очима досі туманні картини: кімната з вікном на широку вулицю-парк і темна голівка, схилена над машинкою до писання. Йому приділено її як секретарку, що знає німецьку мову, і довгі дні для нього вона була лише силою до праці, що її можна досхочу використовувати.

Коли, однак, прийшла зміна у його настанові? Здається, на деревах за вікном вже з'явилися ясно-зелені бруньки, як він немов побачив її вперше. А далі обережні початкові розмови і її повні поздержливости розповіді про життя у Львові, про родину і чоловіка, що пропав без вісті, вивезений советами на схід. Щось теплою хвилиною підходить до серця, як пригадується, коли вперше взяв він її у свої обійми...

Подорожній спирає чоло на холодну шибку автобуса, примикає очі і дає волю споминам з давнього минулого.

Яка інакша була ця його любов до Оксани від раніше пережитого. Війна, розстання із дружиною і родиною, почуття постійної небезпеки і непевноти давало десятки можливостей до принагідних, поверховних і короткотривалих любовних пригод, що деякі з них обмежувалися до одної-двох ночей.

З Оксаною було, однак, все інакше. Вона типом своїм ніяк не підходила до такої легкої пригоди і, хоча не було сумніву щодо палкої любови, яка зовсім для них несподівано охопила їх, немов вогонь, до повного завершення їхнього глибокого почуття ніколи не дійшло. Він виразно бачить тепер перед очима цей перший вечір, коли запросив Оксану до своєї квартири і зумисне не пригадував їй про поліційну годину, що захопила її у нього. Яка була у нього досада і незадоволення собою в його мужеських почуваннях, що тим разом йому не вдалося здобути цю жінку, яку, здавалося йому, справді любив. Але в Оксани було щось, що не дозволяло йому переступити межу, яку тоді вона вперше і багато разів в дальшому їхньому відношенні поставила поміж ними у найбільш палких моментах.

Не раз у пізніших роках, коли з цього переживання залишився тільки спомин, він застановлявся, чи саме те, що їхнє кохання ніколи не завершилося, — не додавало йому якогось особливого чару і туги, що залишилася назавжди.

Оксана ніколи не зуміла відділити особистого від загального, ніколи не хотіла забути, що він належить до „Герренфольку”, хоча знала, що її милий не був з переконання нацистом, а радше з кон'юнктури. Поруч із палким почуванням доходило у них до таких же палких непорозумінь на тему поведінки його земляків до українців. Вона не могла зрозуміти їхньої політики і байдужості до долі українського народу. Він не міг зрозуміти її непохитної постанови залишитися, що там не було б, у рідному Львові, коли війна увійшла у свою трагічну останню стадію. Обіцював примістити її в Німеччині, натякав на розвід, докоряв, що вона фаталістка, яка чекає найгіршого. Оксана боронилася тим патріотизмом, який для нього був несприємливий, хоч сам дозрівав у нацистському режимі.

* * *

За вікнами автобуса лежали сутінки, і хоча подорожній, на мить відкривши очі, шукав за знайомими дорогами, — все було холодне і чуже.

Його огорнула нагло досада і злість на себе самого, що рішився на цю сантиментальну подорож „в минуле”. Чого шукав він властиво у цій країні? Тієї любові, що закінчилася розстанням і ніколи вже у житті не повторилася? А може хотів віднайти сліди її і зустрітись з населенням, якого стремління і бажань не розумів ані він, ані інші його земляки?

Але Оксани напевно немає, як і немає вже там тих людей, які, як вона, хотіли так дуже свободи. Ціла та подорож — це втрачений час і гроші — вирішив з прикрістю. Не диво сміялися з нього діти, що „батько на старі літа шукає за гріхами молодости”... Але таки якийсь внутрішній неспокій потягнув його тепер цими шляхами, немов хотів ще раз перед кінцем життя побачити минуле, відшукати місця, в яких пережив так багато, немов надіявся на вулицях Львова побачити Оксану ще раз такою, як перед 44-ма роками.

* * *

Пізнім вечером автобус заїхав перед готель „Інтуриста” у Львові і їх розділили на квартири. Провідниця вибачалась за запізнення, але повідомила, що „змінили їм маршрут ” і вони будуть мати лише дві-три години ранком, щоб переїхати автобусом через місто. Свобідних одноденних оглядин, як заплановано, не буде „із-за технічних причин”. Ніхто з присутніх не протестував, либонь, крім нього одного, нікому особливо не залежало на мандрівці по місті, бо воно не мало для них того значення, що для нього.

Ніч лежала важким каменем споминів, якогось глибокого жалю за

минулим і розчарування, що ця поїздка зовсім не вдасться, що нічого йому не принесе і що вже не можна нічого змінити, завернути, пережити ще раз.

Перекидався у невідгладжену ліжку, неспокійне хворе серце тріпотіло десь аж у горлі, і щойно після двох пілюль запахів у важкий, неспокійний сон.

Збудився облитий холодним потом з почуттям, що саме Оксана стояла біля нього — молода, гарна, така, як колись, із теплим усміхом у карих очах. Коли, однак, хотів пригорнути її до себе, вона раз-у-раз віддалялася повторюючи своєю м'якою німецькою мовою: "Es ist alles falsch. Es hat keinen Sinn..."

Сягнув у півсні рукою, натрапив на холодну стіну і це розбудило його до решти.

Заснути вже не було можливо, а темінь ночі насувала гіркі думки. Це правда, що все було не так, як повинно було бути. Це правда, що він не вмів її тоді зрозуміти, не вмів зрозуміти її обставин життя і невірнo реагував на її почування. Тепер, у ніч, приходили думки, за які ще тепер паленіє йому обличчя. Скільки то разів він не реагував на насмішкваті погляди та словесні дотинки товаришів, скільки разів було йому ніяково показатися прилюдно з „чужинкою“, скільки разів примикав очі на щораз нові протиукраїнські виступи своїх земляків.

* * *

З першим промінням дня, що будився після ночі, встав подорожній і босоніж підійшов до вікна, щоб там на вулицях Львова відшукати щось знайоме, що пригадувало б минулі дні. Справді, оподалік на лівому боці чи не була це будівля театру? Так, на цій площі, біля театру, стояв він з нею, коли прощали добровольців до української дивізії. Оксана переживала цей день особливо глибоко і радісно. Він пригадує навіть місце, на якому стояли. Ось він одягнувся, виходить з кімнати з бажанням стати зараз таки на тому самому місці...

Але готелева сторожа, що сидить біля столика на його поверсі, чемно усміхаючись, вияснює російською мовою, що це „не положено“. І ще одне його бажання залишається не сповненим...

* * *

Після спільного сніданку з'являється провідниця із звучним іменем Лариси та заповідає, що поїдуть автобусом оглядати місто. При тому оправдується ще раз, висловлюючи жаль, що не може показати їм докладніше свого родинного міста. Їдуть вулицями — і знову наш подорожній помічає знайоме місце біля будівлі церкви на високій горі, яку провідниця називає церквою-музеєм. Так, це тут, у тому городці прощалися з Оксаною раннім ранком, коли він мусів евакуюватися зі своєю частиною. Вона сходила стежинкою із

церкви якась зовсім закам'яніла на обличчі. Відтак стояли біля себе і не находили слів — кожен зі своїми думками. Він ще один раз пробував намовити її на утечу, а вона вимовлялася. І знову стояв ще довго, дивився їй у слід, як ішла, не оглядаючись, у напрямі свого помешкання.

Яка доля її зустріла? На Сибірі вона? Чи померла тут, у Львові? Чи може десь близько доживає, як він, свого віку, згадуючи минуле?

Либонь, ніколи він не буде знати із певністю, але у цих хвилинах йому здавалося, що ховає її і свої почування востаннє.

* * *

Переїзд вулицями Львова під монотонний супровід пояснень пройшов скоро. Ще задержалися на Ринку, біля аптеки-музею, і ось вони вже на автостраді. У ранньому тумані залишився за ними Високий Замок, вершки церков і ратуші, а далі знову простяглися зелені поля.

Сивий мужчина із задуманим обличчям немов щораз більше западається у себе, меншає. Йому тепер все вже байдуже.

А тим часом голос провідниці не вмовкає. Вона розкажує про близький Тернопіль, про переїзд до давнього кордону на Збручі та про столицю України — Київ, яку мають увечері досягнути. Але подорожній слухає цих слів, не слухаючи. Аж ось у вухо вбивається давно вже не чути прізвище Шевченка, про якого саме розкажує своїм німецьким гостям Лариса і йому пригадується знову Оксана, яка зі захопленням розповідала йому про цього поета, як шукала перекладів віршів Шевченка на німецьку мову, як виясняла, що його „Заповіт” — це для українців немов другий національний гімн, який співається і слухається стоячи.

Лариса також цитує вірші Шевченка, і раптом у гуркоті автобуса на нерівній дорозі линуть так давно нечуті слова:

“Wenn ich sterbe, so bereitet
Mir mein Grab als Zinne,
Wo die Steppe weit sich breitet,
In der Ukraine...”

Несподівано для всіх та не зважаючи на здивовані погляди присутніх, сивий подорожній підносить зі свого місця і... випростовується по військовому, віддаючи цим останній салют Оксані та її Україні.

НІ, НЕ ПОКИНУ РІДНОЇ ЗЕМЛІ

Написала ІРИНА ДИБКО

Потонувши у призадуму, він і не заперімітив, як донька зайшла до його кімнати, де кожного дня перебував при бюрку — писав наступну історичну повість. Писав навздогін воєнним подіям, використовуючи кожну хвилину, а думки настирливо питали: чи дозволять обставини воєнної хуртовини закінчити повість?

— Тату, ви знову задумались. Скажіть, куди цим разом думки блукають? Чому ви такий мовчазний увесь сьогодні?

— Ти правду кажеш, я й сам відчуваю, що якась особлива маланхолія пронизує мене. Може тому, що весна прийшла, але якась інша, як минулими роками. Пора вже, щоб я присвятив увагу овочевим деревам у нашому саду, а тут від довшого часу із усіх усюдів темні хмари насувають і поглянь, як щедро снігом нас огощають. Все довкілля холодними буревіями дихає.

— Тату, коли б у цьогорічній весні були лиш чорні хмари й буревії... Я відчуваю у кожному подуві вітру віщування, що гряде дужча хуртовина, ніж будь-які повітряні забурення.

— Так, Даріє, правду кажеш, бо і я те відчуваю, лише несміло підходжу думками до тої найтемнішої хмари дійсности. Просто страшно про неї говорити, бо тоді треба б їй глянути прямо у вічі. От я надією потішаюсь, як мала дитина, що може, пройде понад нами воєнна хуртовина і не дуже нас зранить...

Відтак батько схилив чоло на руки, а через кілька хвилин запитав:

— Чи був уже листоноша? Прийшов лист від Миколи?

— Ні, тату, нема листа від Миколи.

— Ой, щось задовго нема вістки від нього. Турбує мене його мовчанка. Але, слава Богу, що я від Бориса листа діждався. А знаєш, Даріє, що я тією злорадною вісткою був до глибин душі стурбований. Скажи, хто міг таку вістку мені, батькові, передати, що мій син, мій Борис не живе. Якби не те, що Борис написав, хто зна, до чого довела б мене розпука за ним.

— Тату, прошу, не згадуйте. Хіба треба ще жахливими спогадами себе хвилювати? Хіба ще мало ми всі пережили ув'язнення

Миколи й вістку про Бориса? Бож тепер, тату, вже все позаду.

— Чи справді, Даріє, „все” вже позаду?

Із сусідньої кімнати донісся голос бабусі. Вона кликала внучку допомогти подати вечерю. Це вона, страдальниця-бабуся, бачила, як її донька Ярославла прощала п'ятеро своїх малих дітей назавжди... Пішла її єдина доня Славця слідами свого батька, бо, як і його в ранніх роках життя, так і її забрала неблаганна недуга. З того часу бабуся разом зі зятем стала дітям Славці матір'ю. Але тепер вже відчуває втому житям, догоряє завзяття стрічати воєнні дні за днями. Діти Славці повиростали, її опіки не потребують, сини відійшли з дому, лиш Дарія залишилась.

— Даріє, ходи но сюди! Застеляй стола до вечері.

Дарія, почувши наказовий тон бабусі, глянула співчутливо на задуманого батька і вийшла з його кімнати.

Надворі день, не дїждавшись тепла сонця, почав вкриватися сумерком. Він глянув байдуже на бюрко, що було вкрите списаними картками початої історичної повісти. Спогади давноминулого й турботне майбутнє проганяли зосередження над повістю. Так як завжди, і цим разом сумерк приніс картини пережитого немов наяву. Те ніби вчора було, як всі вони, ще малі його діти, біля нього щebetали. В обличчі кожного з них він бачив щось її — Славці. Ігор — найстарший син — мав її усміх. Нестор дістав від неї любов до книжки й призадуму. В Дарії бачив струнку пристійність й ніжність погляду Славці. Але, здається, в Борисові Славця найбільше себе залишила, бо впарі зі здоров'ям дала йому свої великі очі, злегка хвилююче волосся, ледь-ледь орлиний ніс. Недаром казали хресні батьки Бориса: „А той таки вам дуже вдався — велика, здорова дитина”. А Миколу, наймолодше дитя її, всього півтора року пригортала до своїх грудей. Дала ж вона Миколі своє високе чоло і очевидне завзяття в рисах обличчя. Славця, знаючи свій неминучий кінець, пригортала хлоп'ятко, передавала любов до рідного краю, говорила про місто, де народився, про Київ, може тому й посьогодні це її голос в ньому кличе до незастрашимої боротьби за волю України. Син Микола виріс — живе в ньому її криштальна хоробрість. І уста в нього, інколи заціплені в завзятті, як то у Славці бувало. „О, Славцю, Славцю, — крещендом розпуки говорили думки, — чи знала ти, цілуючи обличчя свого найменшого дитяти, як буде воно стрічати жорстоку руку окупанта в Бригітках?... О, як добре, що ти не знала й не бачила, Славцю, як оте обличчя нашого Миколи виглядало після допитів гестапівців... Так, Славцю, добре, що ти не бачила, Я бачив і за тебе і за себе плакав. Тільки він, твій син Микола, не плакав, не заломився. Може це тому, Славцю, що ти його в Києві народила”.

За вікном дощ. Це хмара, вигідно примостившись, розкидала щедрими пригорщами холодний дощ і сніг. Дарія вже кликала вечеряти, але він — у розмові зі Славцею, не чув.

„О, Славо, Славочко, — продовжували снувати думки, — якби

ти знала, яке горе на нашу землю знову гряде. Це вже друга світова війна, жорстокіша за ту першу, що ми впарі з тобою переживали. Зараз вдома лиш бабуся, Дарія і я. Діти всі, як ти цього бажала, покінчили вищі студії. Ігор одружився, вже має доню. І Борис одружився — сина має, Іванком назвав. А Нестор — ти напевно знаєш, залишив нас, як і ти... Миколи нема, з дня на день чекаю вістки. Кажуть, що фронт зближається, кажуть, німці відступають, а москалі наступають. А я вже не той, що колись, вже й сили не ті, роки не щадили мене. Лише пишу; вже п'ять книжок маю, про Княжу добу написав, і сад наш плекаю. Мама твоя, Славцю, ще й досі турбується дітьми, Миколу виглядає; нашій бабусі — твоїй мамі — 96-ий рік добігає...”

— Тату, таточку! Прошу до їдальні, бабуся вже за столом.

— Вже, вже йду, Дарцю.

За сніданком вперше почувли, як земля від пострілів гармат застогнала.

— Мабуть, бої відбуваються недалеко, — зауважила бабуся, — що вдіємо, Іванку, куди підемо. А може б ти поїхав до Бориса. Думаю, що ти нерозумно рішив залишитися тут. Треба було послухати переконувань Бориса і поїхати з ним. Він хотів лише допомогти тобі.

— Тату, ще не є пізно, прошу, поїдьте до Бориса або до родини в Лішні.

Ані вираз обличчя, ані очі не зраджували, що він чує слова бабусі й Дарії. Він, задивлений у вікно, крізь яке було видно сад, мовчки кінчав сніданок.

Бабуся стурбованим голосом продовжувала:

— Ой, Господи, котрий то вже раз наша земля стогнала, скільки то орд наїзних нищівно стоптало наші поля? Думаю, що на цілій кулі земській наша земля найдужче сплюндрована всякими окупантами; вже від непам'ятних років наш народ зносить примхи загарбників. Чому ж нам такі муки переносити? Скажи, Даріє, чи забув про нас Господь. Чи наша земля не є Його, Створителя?

— Бабусю, а хіба можна на те питання знайти відповідь?... Та ми так заговорилися, що й не запримітили, коли тато вийшов з кімнати.

— Мабуть, Даріє, пішов у сад, ось бачиш випогодилося. Тато давно чекав на таку погоду, бо вже ж час йому взятися до дерев у саду. А подивися, як калина гарно розцвітає. Тато їй особливу увагу приділяє.

— Бабусю, піду я в сад, може вдасться мені переконати тата, щоб поїхав до Бориса.

— Ой, дитино, навряд чи переконаєш, але спробуй...

Він прилякнув біля калини й зісохлі гілки стинав. Його біле волосся зливалось з її квітом. Злегка всміхаючись, він ніжно гладив білі пелюстки квітів калини. Дарія, станувши біля яблуні, придивлялася, любувалася вдоволенним виразом обличчя батька; просто непорушно стояла, не сміла встрявати в особливий настрій батька.

Після декількох хвилин він запримітив доньку.

— Дарцю, а я й не чув, коли ти сюди прийшла.

— Та я шукала за вами, тату, після сніданку ви нишком вийшли, думала, що до своєї бібліотеки, щоб писати. Але там вас не застала і прийшла сюди, щоб переконати в доцільності виїзду. Вам тут не слід залишатись, як придуть москалі. Ох, аж страшно подумати, як тут вам небезпечно.

Даріє, чи ти знаєш, що кажеш? Чи ти знаєш, що значить для мене покинути мій дім, мій сад, мій рідний край? А що я кому злого зробив, чим „прогрішився”, щоб мені було небезпечно залишатися? Любив я свій нарід; як вмів, так працював для добра його. Мої повісті — це описи княжих часів. А хіба карають за те, що живеш для свого народу? Але перш за все, Дарцю, як можу я розлучитись з моїми деревами в саду? Ось бачиш цю яблуню? Я її садив з Ігорем, кожний раз, коли я біля неї, я бачу Ігоря, чую його голос. А ось ту садив з Нестором, біля неї я з Нестором говорю. Цю ж дужу грушу Борис помагав садити, він найсильніший був з усіх нас. О, так, це моя груша-бористенка. Сливу цю біля калини з Миколою садив, вона ще невелика. А поглянь, ось калина — це твоєї мами улюблений квіт. Так, так, це моя Славця... Ні, не покину Рідної Землі! — сказав по хвилі.

Відтак батько замовк, довго дивився на кожне дерево й нишком сльозину з обличчя змахнув.

— А тепер розумієш? Кожне дерево — це мої сини, як мені їх покинути? Як залишити синів? Куди мені на старість тинятися по чужині?

Дивилась Дарія, як батько підходить до дерев, ніжно гладив їх рукою, а потім підійшов до калини ...

* * *

Даріє, Дарії, де ти? — Збираючи рештки сил кликала бабуся.

До її ліжка підійшла сусідка і пояснила, що Дарія поїхала до Львова, бо туди забрали її батька.

— Як то так, чому забрали? Де є Іванко? Де є Микола?

— А хіба вони, ті, що забирають, пояснюють чому? Приходять і забирають до тюрми. А по Миколі слід пропав. Кажуть, що в тюрмі ваш зять з голоду осліп, та ще кажуть, що хтось бачив, як його босого вели ще з кількома, коли вивозили на Сибір.

— О, Господи, чому не забереш мене, чому кажеш ще жити і до останньої краплини із чаші горя випити? Ось так мучитись мені на самоті? Я ж виховала п'ятеро дітей моєї Славці. Де вона? Де Іванко? За що так страждає? Де Микола?

Старенька бабуся тяжко заридала; холодний вітер настирливо вдирався крізь вікна до її неогрітої кімнати. Надворі сніг вкривав стежину до саду, а студений вітер останнє листя зривав із дерев його — Івана.

УКРАЇНСЬКИЙ ТАБІР ЛЕКСЕНФЕЛЬД У ЗАЛЬЦБУРЗІ

Написав Ф. ЛУКІЯНОВИЧ

ПЕРЕДСЛОВО

Спонукою до написання цієї розвідки став заклик у „Свободі” від 1984 року писати спомини та враження із повоєнних років, зокрема про табори переселення. „Тепер або ніколи, та щоби слава не пропала”, — сказав собі автор і усно чи листовно сконтактувався із деякими колишніми таборянами Лексенфельду з проханням опрацювати певні ділянки. Як це звичайно буває, одні відгукнулись матеріалами, а другі — мовчанкою.

Більша кількість матеріалів була написана і доставлена впродовж останніх восьми місяців, ото ж лучить їх один спільний знаменник: вплив понад тридцяти п'яти літ. За цей проміжок часу деякі дані вилетіли з голови, певні події затерлися в пам'яті, а так же добре відомі раніше обличчя та постаті... „знаєте, на жаль, вже не могу пригадати їхнього прізвища”. Червоною ниткою це тягнеться впродовж майже всіх споминів, а тому, якщо ненароком зайшли помилки чи неточності, просимо пробачення.

Проте, достовірність певного матеріалу не улягає ніяким сумнівам — це п'ять місячних звітів діяльності та листи до його матері Волтера Лі Шеппарда, молодшого, колишнього директора УНРРА. На цьому матеріалі побудовано спору частину цієї розвідки.

До опрацювання цього матеріалу спричинився, подаючи свої спомини, а то й фотознімки, ряд співпрацівників. Це — подружжя Іван та Клавдія Гоші про оперний і драматичний театри, Микола Кобрин та о. митрофорний протоієрей Володимир Базилевський про театр малих форм, д-р Зіновій Гіль про Греко-католицьку церкву, о. митрат Володимир Базилевський про Православну Церкву, брати інженери Василь і Павло Палієнки про Пласт та СУМ, Єлисавета Поритко про різьбарню, та Микола Ковальчук — він опрацював схему табору та постачив фотознімки.

Крім цього ми одержали фотокопії друкованих раніше матеріалів від інших доброзичливих співпрацівників. Так про Спортове Товариство „Україну” надійшла фотокопія статті Осипа Новицького із Альманаху РФК (Ради Фізичної Культури); від д-ра Івана Павлічки фотознімки і нотатки, від Ані Максимович фотокопії із „Свободи”

Волтер Лі Шеппард, мол., директор УНРРА від вересня 1945 року до лютого 1946 року. Приятель українців, невтомний працівник.

про гімназію та фотознімок, від Марти Тарнавської список членів Спілки науковців; інші матеріали надійшли від Дарії Семенген та подружжя Сергія та Лідії Ковальчуків.

На цьому місці бажаю висловити щиру подяку та признання всім співпрацівникам.

На жаль, скупі дані подаю про журнал „Літаври“, про денник „Нові Дні“, видавництво цього ж імени, як і друковані там твори; обмежені відомості теж про таборів ради та дещо інше. Автор вповні свідомий цих та інших недомагань.

Ось так у „породових болях“ зродилась ця розвідка. Вона не охоплює всебічних проявів діяльності, але це все, на що автор міг здобутися.

Може із деяким жалем та почуттям носталгії давно минулих років слід поставити „нагробний камінь“ із написом: „Тут спочиває український табір Лексенфельд“.

БАГАТО ТАБОРІВ. УПЕРЕДЖЕННЯ АВСТРІЙЦІВ.

Оглядаючи Зальцбург в повоєнних роках, годі було не запримітити великої кількості більших на 10-20 бараків, а також і менших таборів на три-сім бараків, побудованих на окраїнах міста.

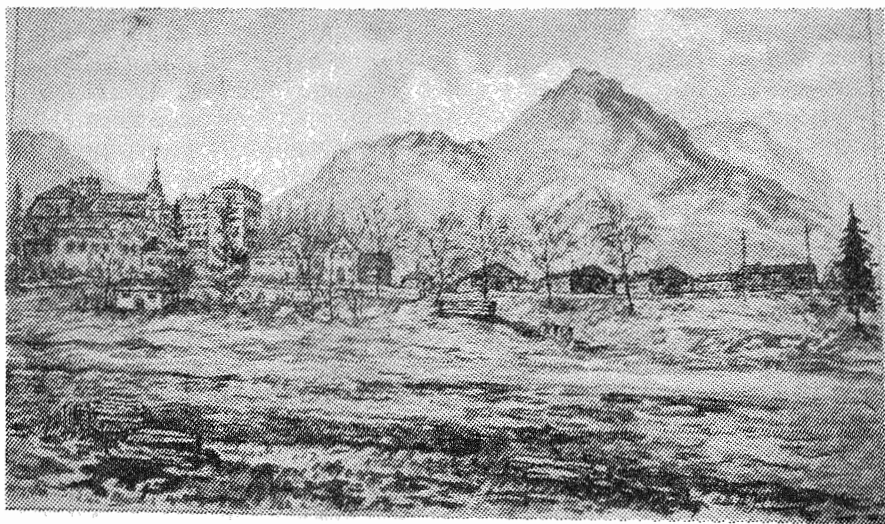
Вичисляємо тільки більші табори, подаючи в дужках кількість населення. Це були: Лексенфельд (1.700 осіб), а другий, також чисто український, містився в колишній касарні Леген (1.200 осіб). Директором його був поляк Доман Рогольський, який прихильно ставився до українців. Інші табори — це були Гельбрун (2.200), в тому — 1.250 українців та по п'ятьсот поляків і росіян; Парш (2.000) із перевагою росіян та малою кількістю білорусинів і сербів, та Нова Палестина (600) жидівський, центр паскування, чорного ринку та виміни різної валюти. Жидам жилося, як у Бога за дверима, і, казали, що їм тільки пташиного молока бракувало.

Якщо до цього числа біженців додати ще і людей із менших таборів, то на приблизно сто тисяч австрійського населення, кожн а десята людина була чужинного походження. Врахувавши злочинність та розбещену поведінку в перших повоєнних днях чужинецького шумовиння, не важко буде зрозуміти нехить та негативне наставлення так австрійських властей, як також і населення бодай у початках. Згодом, пізнавши себе взаємно, це відношення змінилось бодай на неутральне, якщо не увічливе.

На цьому місці слід пригадати, що на Ялтанській конференції союзники визнали, що Гітлер силою зайняв Австрію, тому вони звільнили, а не окупували цю країну. Це поставило Австрію в упривілейоване становище в порівнянні до Німеччини, і союзні

Українська православна церква у Лексенфельді. Рисунок — Е. Поритко.

На тлі засніженого Унтерсбергу лежить монастир і табір Лексенфельд. Зліва триповерховий монастир ордену „Святих Сердець”, далі костел, деякі забудовання, а потім рядочком йдуть бараки.

війська просили, а не наказували австрійським властям, щоби сповняти їх вимоги.

УКРАЇНСЬКИЙ КОМІТЕТ. ПОЧАТКИ ЛЕКСЕФЕЛЬДУ

Дня 28-го квітня 1945 року я з дружиною приїхали тягаровим потягом до Зальцбургу із наміром продістатись на захід. Вранці налетіли американські бомбардувальники, обох нас поранено в ноги відламками шрапнелів і ми потрапили до міського шпиталю.

Як мене звільнили із шпиталю, війна закінчилась. Черевики мені вкрави ще в шпиталі, а штани були подірвані та заплямлені кров'ю. Наші валізки пропали в потязі, так що ми лишилися голібоші.

В якомусь бомбосховищі знайшов я німецькі військові чоботи і штани і, надягнувши їх, натрапив на малий інтернаціональний табір із різним шумовинням, де й переночував. Довідався там, що в місті існує український комітет.

Згадую ці переживання тільки тому, що вони частина тієї недолі, яка навістила сотні тисяч, а то й мільйони наших людей, що додало ще один вінець до терпінь нашої нації.

І справді, у місті над річкою, в одному будинку на другому поверсі чи не в трьох кімнатах урядували д-р Юліян Налісник та І. Білик, секретар, який провадив картотеку та реєстрував біженців. На будинку в трьох мовах написи вказували, що тут містився комітет.

Видно було, що комітет встиг уже нав'язати певну співпрацю з австрійською та військовою владами. Тих, що не мали приміщення, чи тих, що бажали перейти до табору, із запискою „прошу прийняти”, скеровували до Лексенфельду.

Пошкандибав до табору. Командант, побачивши мене, чогось попав у веселий настрій, так як і ряд хлопців, що там крутились.

— Коли ти бачив себе останньо у дзеркалі? — запитав.

— Як виїжджав із Братислави, — відповів я. Побачивши себе у дзеркалі, я, і всі розсміялись: неголений, неострижений, у військових чоботтях і штанах, цивільною блюзою, це була якась трагікомічна постать.

КОМЕНДАНТ. ТАБОРИ І БАРАКИ.

Комендант був високого росту, приблизно тридцяти літ мужчина, який закінчив православну теологічну освіту, звав себе на переміну Патієм і Потієм, що, очевидно, було його псевдом. Із групою приблизно 40 хлопців, як частина волинського легіону, прорідстався він на захід, рятуючись від своїх, — він вказував на СБ (Службу Безпеки) та на чужих ворогів.

Всі ці хлопці, в більшості сільський елемент з Волині, переважно із народною освітою, були визнавцями Організації Українських

Націоналістів (ОУН) полковника А. Мельника, як також тоді і автор цих рядків.

Мене здивувало, що мій буковинський говір був значно ближчий — майже без різниці — до волинського, ніж до галицького, хоч Буковина межує із Галичиною, й обидві ці західні українські землі були під австрійською окупацією півтора століття, а Волинь — під російською.

Довідавшись, що я провадив таборами, в порозумінні із Комітетом, Патій призначив мене своїм заступником. А тому, що я володів німецькою та французькою мовами, то перейняв сектор зовнішніх зв'язків. Згідно звідомлень, Патій помер на удар серця в таборі Бремменгаффен перед самим виїздом до Канади.

Лексенфельд-Ліферінг — це малі передмістя, розташовані на північно-західній частині Зальцбургу і вони межуються із баварською границею.

В первісному своєму вигляді (деякі бараки добудовано, а манастир дійшов пізніше) табір нараховував 12 бараків, із яких два були половинчастими, себто половина розміру звичайних бараків. Це були бараки чч. 5 і 10, при чому барак ч. 5 не мав води та каналізації.

Ці бараки були побудовані на посілости католицького ордену ченців „Гайліген Герцен” (святих сердець). Вони мешкали в просторому триповерховому монастирі, поруч якого був костел, а з-заду після широкого подвір'я були два великі солідні бараки. Один вони вживали як магазин, а в другому були приміщені варстати.

Із південного боку вся ця посілість прилягала до насипу залізничної лінії Мюнхен-Зальцбург, а яких 300 стіп на північ проходить головний асфальтовий шлях того ж самого напрямку. Від нього відлучувалась бічна польова доріжка, переходила попри манастир і бараки, та знову зливалась із головним шляхом.

БАРАКИ ТА ЇХНЕ ВИВІНУВАННЯ

Розмір усіх бараків (за виїмком п'ятого і 10-го) був приблизно 28х110 стіп із двома входами по протилежних сторонах. Коридор шириною сім стіп ділив бараки на дві симетричні половини. Бараки були дерев'яні та одноповерхові.

Зразу після входу, по одній стороні була лазничка й убиральня, де було десять кранів до вмивання; із них широким збірником стікала вода до зливу. Не всі крани діяли, тільки частина з них була чинна. Далі йшли по чотири мешканеві кімнати по кожній стороні, розміру 21х21 стіп; в кожній кімнаті по два вікна. На другому кінці були дві вужчі кімнати.

Майже у всіх бараках були дерев'яні двоповерхові ліжка із матрацами, виложеними соломкою. Вночі блощиці давались прикро в знаки, тому в деяких кімнатах навіть не гасили світла, щоб

охоронитись від них. Час від часу санітарна дружина УНРРА розпорошувала порошок ДіДіТі повторно і таким чином приборкали цих докучливих комах.

ІНШІ НЕДОМАГАННЯ

В кожній кімнаті була тільки одна жарівка, прикручена до стелі. Адміністрація призначувала дві-три родини до кімнати, і вони відповідно ділили її, завішуючи коцями, а в гнізда жарівки вкручували розподільник, від якого проводили струм до своїх переділів. Але це перетяжувало електричну мережу до тієї міри, що, як тільки наставав вечір, вся електрична система переставала діяти.

Між першим та другим бараками стояв малий будиночок, в якому приміщувалась водокачка, обчислена на малий ужиток води. Але увечорі, як приходили люди з роботи, щоб обмитися, помпа не видержувала навантаження і зупинялася.

Ціла електросистема табору була обчислена на мале користування, а тому як мережа, так і каблі, що вели до неї, трансформатор та забезпечники не були розраховані на таке користування. Забезпечники так нагрівалися, що їх можна було включити аж тоді, як вони охолонули.

Все це зводилось ось до чого: води не було ані в кранах, ані до споліскування туалет (прикра справа), як також всюди було темно.

Терпіли таборяни із-за цих недомагань, зокрема родини із малими дітьми.

Несправедливо тоді одні нарікали на других, ось, мовляв, включають електричну піч, чи подібне.

Почавши від жовтня, відбулись ремонти цих удогіднень, переведені УНРРА. Перероблено мережу, вставлено потужніші каблі, трансформатор та забезпечники; поємність водокачки збільшено на 1.500 л/хв., і ці удогіднення діяли далі без перешкод.

Підложжя терену, на якому стояли бараки, було із жовтої водонепромокальної глини і, як випав дощ чи стопились сніги, таборяни мусіли плигати або обходити баюри води, що створювались. Незабаром навезли та розкинули шутер, де потрібно, — і так зарадили цьому недомаганню.

В таборі не було ніяких гігієнічних, санітарних чи медичних удогіднень, хоч ми мали власних лікарів та медсестру, але для них не було ані примічень, ані виряду; тому ми посилали хворих до шпиталю ДіПі.

КАНАЛІЗАЦІЯ ТА КУХНЯ

Для відпливу із зливів вживаної води, приблизно 360 стіп унизу, поруч залізниці, містилися три каналізаційні збірники. Перевіривши їх, комісія зарядила, щоб вставити навколо них бетонову загорожу, що й було виконано, бо в іншому випадку з каналізації просочення могло б дістатися до джерельної води, заразивши її.

Кухня приміщувалась у шостому бараці. Поверхнею була вона 25 x 37 стіп, мала три кітли поємністю 500, 350 та 250 літрів. Були тут три зливи і піч на чотири пальники. Була також невелика ледівничка поємности 6x4x3 стопи, отже багато там заледве чи можна було перетримати, крім евентуально молока.

Меню було дуже просте — зупа з нерозвареного гороху на обід, та зупа із квасолі, також нерозвареної, на вечерю. На другий день ця черговість змінялася. На снідання була „кава” із спаленого ячменю.

Палили в печах первісно деревом, опісля — вугіллям.

На підставі кожноденного списка, а це була велика морока виготовляти їх, ми одержували хліб і приділ гороху, квасолі та принагідно м'яса.

Останні три приділи йшли зразу до кухні, а хліб команда розділювала у власному заряді.

КОМАНДА І ПРАЦІВНИКИ

З кожним днем прибували нові біженці, чи то скеровані комітетом, чи самі з'являлися безпосередньо до табору, а опісля реєструвались у комітеті. Команда приділювала їх до табору, по можливості самітних до самітних, а родини до родин.

За кілька тижнів табір заповнився. Команда назначувала всіх працівників табору. Передова кімната першого бараку служила за канцелярію, а секретарями були Костюк та Пестушко (Степовий). вони заледве встигали виписувати оті списки до хліба.

Тоді було 1.200 мешканців, ще без нововставлених бараків.

Згідно територіяльного оприділення, в таборі начислялись: один закарпатець, 34 буковинці, 80-90 волиняків, 300-350 наддніпрянців та приблизно 800 галичан.

Бараків здавали звіт кожного ранку із чисельного стану своїх бараків, як також з інших господарських справ. Також із однієї кімнати першого бараку працівник Гринь (опісля старший Годжак) видавав хліб кожного дня. В кухні працювали три кухарі, згодом дійшов четвертий, а два поліцисти пильнували порядок.

Оцей невеликий штаб обслуговував табір, працюючи безплатно з-часта довгі години. Для багатьох наших біженців Лексенфельд був останнім етапом на терені Австрії в переході до Баварії, або першим етапом для тих, що із Баварії прямували в Австрію.

Це були майже виключно самітні молоді хлопці, кур'ери, зв'язкові тощо. Для них завжди знайшовся лишній пайок хліба та ліжко наніч.

Майже кожного дня після вечері на поклик свистка між бараками чч. 6 і 7 таборяни збиралися, щоб почути різні новини, зарядження чи розпорядки команди та військової влади. Опісля, як появлялась газета „Нові Дні”, то такі вістки поміщувались у ній.

МАРИВО ПРИМУСОВОЇ РЕПАТРІАЦІЇ

Почавши від липня 1946 року, до табору почали навідуватись

непрохані гості — члени советської репатріаційної місії. Звичайно, вони приїжджали у вечірніх годинах, завжди в асисті представників військової влади ЗСА, які ніколи активно не вступали в дію, але пильно приглядалися та мабуть звітували, кому слід.

У кількох перших таких відвідинах із жахом виразу в очах та на обличчях таборяни панічно втікали, як від татарської навали, поза штреку та ховались за кущами. Але із часом привикли до цих відвідин, навіть вислухували пропагандивні промови такого чи іншого представника місії, а опісля ставили глузливі питання, особливо ті з українців, що не були советськими підданими перед війною.

Вряди-годи члени місії ще приїжджали, але без ентузіазму, а їхній знеохочений вигляд вказував, що виконують вони ці відвідини згідно наказу. Годі певно сказати, але мабуть дві-три особи „репатріювалися” із нашого табору.

Врешті в місяці листопаді ці відвідини зовсім припинилися, мабуть, у наслідок зарядження одного англійського полковника в Каринтії, що мало позитивні наслідки. Так і ця примара розвіялась, як дим.

ПІД ОПІКОЮ ВІЙСЬКОВОЇ ВЛАДИ

Внедовзі після заснування табору, опіку над ним, як і зрештою над усіма іншими таборами, перебрала 42-га піхотна дивізія ЗСА, а від вересня — УНРРА (United Nations Relief and Rehabilitation Administration). А тому, що деякі військові чинники з-части самі не знали, що із цим „фантом” зробити, то траплявся ряд парадоксів та курйозів, одні веселого характеру, другі — не зовсім, але всі вони скроплювалися на біженцях.

Як зв'язкового до нашого табору приділено сержанта Ядзя, поляка із Дітройту, який добре розумів, але слабо висловлювався польською мовою. Переважно він сидів у холодку, курич, споглядав за жіноцтвом, хильнув чарку, але завжди полоскав рота, мовляв (був у службі).

Його зверхником був молодий поручник, людина доброї волі, але такий, що не розбирався у складних питаннях біженців. Крім доставки харчів, військова влада стояла осторонь усіх інших питань.

ПРИЙШЛА УНРРА

Вже від довшого часу кружляли вістки, що табір перебере міжнародна організація. І справді, під кінець серпня 1945 року 13-членна дружина УНРРА прибула до табору. Це була дружина ч. 323; всі її члени були вдягнені в ясно-зелені однострої.

Хто та що вони є, які кваліфікації та завдання мають і що вони принесуть до нашого табору, — ставили собі питання таборяни.

Ось які функції займали поодинокі члени: директор, заступник директора, постачання (українець Шандро), харчовий референт

(переважно для самих унррівців), магазинер, лікар, медсестра, референт суспільної опіки, його заступниця, секретарка, кухар (теж для самої дружини) та два шофери. В дружині УНРРА — 10 мужчин і три жінки.

За державною приналежністю ця дружина УНРРА могла послужити прикладом вавилонської мозаїки, бо ось її склад: чотири голляндці, три англійці та по одній особі із ЗСА, Канади, Швейцарії, Бельгії, Франції та Бразилії. Деякі із них розмовляли тільки власною мовою, а як вони порозумівалися між собою — лишилося дотепер для нас загадкою.

Ця дружина приміщувалася в одному просторому будинку-віллі в місті, де також і харчувалась, а для транспорту уживала півторатоннове тягарове авто із лавками.

Впродовж цих п'ятьох місяців пан Шеппард провадив табором, його заступник виїхав на операцію і вже не повернувся, кухаря нагнали зразу за некомпетентність та паскарство, виїхав також лікар, а Шандра перенесли до іншого табору, але повернули за директора до нас після перенесення Шеппарда. Так що дружина, поповнивши місце кухаря, лишилася в десятку.

В таборі працювали два перекладачі — І. Мартинюк та Олег Мазур, перепрацьовані, вони, бувало, чергувались у праці.

ВОЛТЕР ЛІ ШЕППАРТ, МОЛ. (ВЛШ)

Не буде ніяким перебільшенням, якщо скажемо, що без ВЛШ Лексенфельд ніколи не досягнув би ті вершини, до яких він дійшов. Цей унррівець прямо жив табором і ще і тепер у віці 74-ох літ із приємністю згадує він „ди мост ревардінг експірієнс оф майн лайф”.

Виїжджаючи з табору в лютому 1946 року, він не тільки забрав із собою подарунки від вдячних таборян у формі образів, дереворізьби та вишивок, але також усі документи та прилоги за час його урядування, які без застереження поставив тепер до розпорядимости автора цих рядків.

Прізвище пана Шеппарда та членів його родини не важко знайти в соціальному реєстрі „Гу із Гу”. Він градував із престижного Корнелл університету з хемії, а магістерку із цього предмету здобув у Пенн-Стейтовому університеті.

Після кількох літ фахової праці, прийшла мобілізація, і після вишколу його відрядили до Індії, де він займав командні становища у транспорті, розвідці, комунікації, а врешті був іменований зв'язковим альянтських збройних сил у тій країні.

Після демобілізації в ранзі майора, він зголосився до УНРРА, перейшов двотижневий вишкіл і очолив дружину ч. 323.

В місяці вересні 1945 року він докладно оглянув табір, зробив усі помічення та уклав план праці, за реалізацію якого боровся всіма силами.

ДВІ НЕСПОДІВАНКИ

Одна — це було розчарування, бо тільки частково він одержав від 42-ої дивізії потрібне постачання, яке вимагав. Особисто товариської та гладкої поведінки, він з'єднав собі у дивізії тільки приятелів, так що як один поручник наставив „роги”, то того поручника зразу перенесли. Але багато того, що п. Шеппард вимагав, було поза засягом дивізії. Із жалем він писав у своїх звітах, що сподіється, що із приладдя, яке заморозив Пентагон, залишиться дещо більше, як сама ржа. Він дійсно побивався за всім.

В Індії Шеппард бачив, як цілі родини розташовувались у затінку дерев, щоб охоронитися від сонця, і так там перебували на утриманні суспільної опіки. Прийшовши до нашого табору, побачив він погано вдягнених та бідно взутих людей, схудлих та невідживлених. Чи думав він, що був у Індії?

Так. Така думка була, але „тільки перші два, три дні, а потім я усвідомив собі — казав він, — з ким маю до діла”. Він високо цинив працьовитість, чесноти та моральні вартості нашого народу.

Для нього це неповторні явища: тут Петро Окопний провадить проби хору та оркестри; там — Семен Бутовський відбуває репетицію оперного ансамблю; подружжя Сулимів виводить балет і танки. В окремій аудиторії відбуваються проби драматичного театру. За шість тижнів православні поставили власну церкву; на зеленій мураві Український Спортовий Клуб громить противників; працює друкарня і видає газету; як тільки встановлено барак, пішла в рух гімназія; мистці — творять, варстати — працюють.

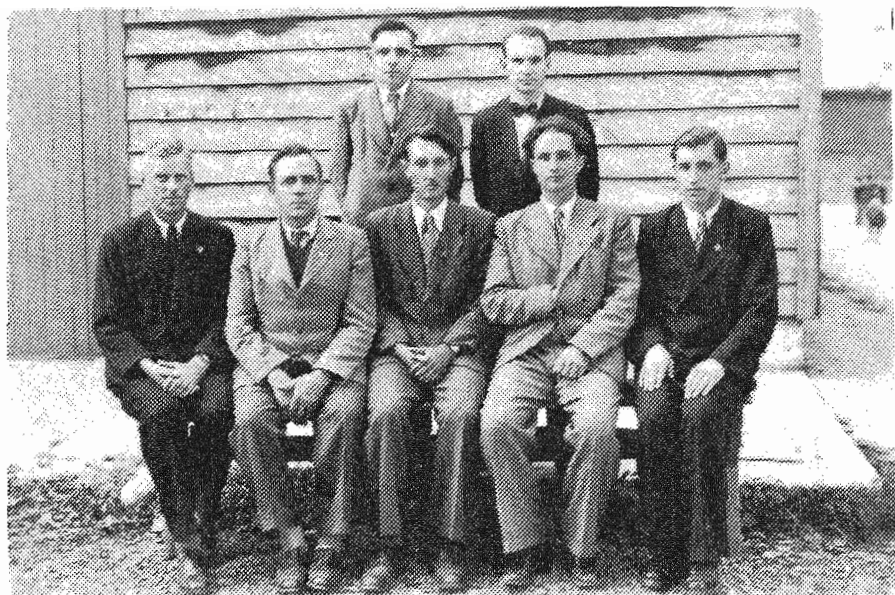
Всі звіти його були короткі та ляконічні. Із прихованою гордістю він звітує: „Прем'єра опери „Запорожець за Дунаєм” зазнала великого успіху, із високими оцінками сценічного та вокального виконання”, і далі, що „наш хор співає кожного четверга та суботи”, також, що „це є єдиний хор, який виступив на півгодинній радіоавдиції” тощо.

Тут слід зазначити, що всі ці виступи, імпрези, турне тощо zorganizовував сам Шеппард. Внедовзі він здобув репутацію директора найкращого табору.

ЧУТЛИВІ ЛИСТИ ДО МАТЕРІ. ЗАМІНИ

Писав Шеппард до своєї матері, з якою був у тісному порозумінні: „Оце, мамо, у шляпцях йде жінка. Незадовго настануть морози, в чому вона бідна ходитиме? — Ми не маємо печей, не забезпечені на зиму, а вже підходять холодні дні. Як я їх забезпечу від морозів? — Посилайте, мамо, полотна до вишивання, нитки, нотні зшитки та черевики для дітей, — цього тут бракує. Агітуйте за приїздом цих людей до ЗСА.

Опинившись у ЗСА, Шеппард писав та свідчив перед Конгресовою Комісією, що українці з табору, що він провадив, будуть гідні

Товариство Українських Політичних В'язнів у Зальцбурзі, в червні 1948 року. Управа. Стоять (зліва): В. Пашенко та Е. Рябуха. Сидять (зліва): інж. Вол. Базилевський, І. Голядинець, Ф. Лукіянович, В. Бур'як та В. Кашка.

Табір виховників зальцбурзької Пластової Станції в червні 1946 року. Посередині станичний проф. Ю. Каменецький.

громадяни ЗСА, тому пропонував дозволити їм в'їхати до цієї держави.

В таборі не одного бракувало. Водопровідних рур ніде не можна було одержати. Шеппард поїхав до свого друга військовика, одиниця якого вантажилась саме за океан. Щасливо Шеппард одержав від цих американців звої коців, матеріялу на однострої та черевики. Поїхав він до Відня і виміняв частину цього краму за рури та крани для нових і старих бараків. Деякі окреслюють таку трансакцію виміною, інші — паскуванням.

Перефарбувавши військовий матеріял, наші пластуни мали з нього якісні однострої та інші речі до таборування.

Кажуть, що це був жарт, але ніхто непевний, чи воно справді так не сталось: до дивізії наспіли печі згідно запотребувань, але у невістачальній кількості, і сержант розділював їх по таборах. — Що ти робиш? — поспитав старшина. — Та ділю печі по таборах. — Маєш всі? — Далеко ні. — Давай Волтерові все, що він вимагав, і зателефонуй, що печі є, — а решта почекають.

ПРИМІЩЕННЯ МАНАСТИРЯ — ВЕЛИКІ ЗМІНИ

В перших днях свого урядування Шеппард навідався до монастиря, оглянув його та заявив настоятелю ордену, що він повинен здати два перші поверхи до диспозиції табору, якому дуже тісно в своїх приміщеннях. Ченці це відкинули, але звіти пішли до військової влади та архієпископа Рограера.

Вміжчасі всі бюро були вставлені в одному половинчастому барачку в парку, по одній кімнаті на установу.

Дня 12-го жовтня наспіла радісна вістка, що монахам дано зарядження звільнити перші два поверхи. В наслідок цього із половинчастого барачку всі бюро УНПРА та інших установ було переведено на перший поверх монастиря.

Дві кімнати виділено для директора УНПРИ, три для лікарської опіки та по одній для дентистичного кабінету, аптеки, коменданта табору, для Українського Комітету і для референта суспільної опіки.

З огляду на те, що в монастирі було центральне ogrівання і тепла вода, ці удогіднення числились прямо благодаттями, бо в бараках була тільки зимна вода та спіжеві печі до ogrівання.

На другому поверсі було приблизно дванадцять кімнат; там влаштовано переважно родини, члени яких працювали на долішньому поверсі. Монахи, які залишилися, — їх було 6-8 старих ченців, — згодом із наріканням перенеслися до приміщення, що прилягало до костела; так звільнився також і третій поверх. Побоююсь, що ці ченці, мабуть, призабули заповідь — люби свого ближнього, бо заподадливо тримали для себе ці приміщення, а для них припадали три кімнати на одну особу.

На першому поверсі була простора монаша кухня, яку згодом переіменено на дієтичну, про що буде мова пізніше. Але два інші приміщення були ті, що надали славу таборові.

Від коридору першого поверху широкі сходи по правій стороні вниз. Широкі входові двері, і П. Окопний спершу занімів, а опісля вигукнув: „Ох, Боже мій!” Перед ним відкривалась аудиторія на приблизно 300 крісел, із сценою та куртинами. Із залі бічні вихідні двері вели на подвір'я. На другому поверсі — менша аудиторія, із кріслами на приблизно 150 місць, і тільки з підвищенням, замість сцени. Ці залі стали кузнями театрів.

ТРЕТІЙ ПОВЕРХ. ДВА БАРАКИ.

На третьому поверсі було декілька мешканевих кімнат, у яких приміщено родини, а також одна простора зала, яка дуже пригоди-лась. По бараках первісно було розміщено певну кількість підлітків і молодиків віком по 16-18 літ. Вони потребували нагляду, але такого не було, і в деяких випадках вони потрапляли в конфлікт із австрійською поліцією.

Отож до цієї обширної кімнати перенесено всіх цих неповнолітніх; до них прикріплено надзирателя-виховника та встановлено режим дисципліни.

Поza обширним подвір'ям від будівлі монастиря розташувались два довгі солідні бараки, побудовані до себе під прямим кутом.

Один із цих бараків, що і так служив як магазин, залишено на те саме призначення — тут були здепоновані харчові пачки Американського Червоного Хреста; їх тут розпаковували, відділювали поодинокі харчові опакування та роздавали згідно заряджень. Тут також був склад інших матеріалів, будівельних тощо.

В другому з цих бараків містилися варстати: один ковальсько-слюсарський, а другий — столярський, з повним обладнанням. В тому ж бараці влаштовано ще гараж із авто-механічним варстатом, де направили авта свої та чужі. Із декількох знайдених на шляхах авт, що їх притягнули до табору, вдалось відремонтувати та, замінюючи частини, урухомити декілька, які здано в користування.

ПРИЄДНАНО ІНШІ ТАБОРИ

Приблизно півмилі від Лексенфельду, в напрямі до міста, але оподалік від головного шляху, знаходився один із тих малих таборів, про які згадано раніше.

Цей табір з назвою Грін відрізнявся докорінно від Лексенфельду тим, що всі його влаштування були без закиду. Так окремий барак був відведений під кухню, що не тільки мала всі влаштування — кітли, ледівнички, каналізацію, але також і їдальні. Окремий барак був відведений для культурних виявів, із аудиторією та сценою. Всі бараки були забезпечені на зиму належною ізоляцією для ogrівання. Інші удогіднення, як каналізація, водопроводи (включно із ванням) та електросистема були теж без закиду.

Цей табір мав чи не сім бараків середнього розміру, що вмщували приблизно 250-300 мешканців, з яких усі українці. Тут не

було перенаселення, як у Лексенфельді. Командантом був Жук.

Табір Грін приєднано під адміністративним оглядом 13-го жовтня 1945 року до дружини УНРРІ ч. 323, іншими словами — до Лексенфельду.

Але в безпосередньому сусідстві Гріну був інший таборець, названий Максглян, в якому жило 48 українців, а вже осторонь ще один табір із 23-ма мешканцями, без назви. Отож Лексенфельд, збирач таборів, став патроном і цих двох також під адміністративним оглядом.

ПРАЛЬНЯ ТА УТЕПЛЮВАННЯ БАРАКІВ

Під монастирем була глибока й велика невикористана пивниця. Там були кітли до ogrівання, тоді як мешканці в бараках жмькали своєю білизною під холодною водою кранів.

Впродовж двох місяців із поширенням існуючих водяних рур, боруванням ширших зливів, влаштуванням поодиноких пральних удогіднень, Шеппард вивінував та відкрив пральню для цілого табору у підвалі. Немає сумніву, що це було ще іншим його досягненням.

Один із наших інженерів-будівельників, який жив у таборі, заявив: „Тут — шкода праці; сірничок, трохи бензини і спалити все, та побудувати справжні житлові бараки”. — А що було робити із людьми? — Тимчасові шатра? Очевидно, що в тих обставинах така розв'язка була неактуальною.

Свій план узимування-утеплювання побудував Шеппард на двох основах: перше — заізолювати бараки з-зовні, а друге — вставити печі.

Із питомою йому послідовністю Шеппард барак за бараком піддав ізоляції. Робили ізоляцію зовнішніх стін та вікон; і ці роботи були закінчені вкінці листопада.

Про печі була вже раніше мова. Як потиснули морози, то кучерявими клубами виходив дим із зовнішніх стін бараків, а в бараках було затишно і відрадно.

ДВІ КУХНІ. НОВІ БАРАКИ.

Про першу загальну кухню була вже мова, тільки тепер харчі до неї доставляли австрійці: ярину, переважно картоплю; м'ясо, чи інші віктуали, в тому раз на два дні молоко та маргарину. Літом молоко з-часта кисло, бо не було де його тримати.

Харчі в загальній кухні помітно покращали і далі поліпшувалися під натиском Шеппарда, так що доходили до 2.500 кальорій, замість 2.000, в чому приблизно 500 кальорій доставляв Американський Червоний Хрест.

Натомість на першому поверсі монастиря влаштовано дієтичну кухню, що була під наглядом медичної і суспільної опіки та

обслуговувала дітей, матерів, що годували немовлят, жінок в тяжі та хворих, згідно із зарядженням лікарів. В цій кухні, крім наглядачки, працювало шість осіб.

На запотребування військова влада доставила спершу три, а опісля і четвертий бараки. Всі вони були напівготовими, цебто у частинах, і австрійські контрактори складали їх ці бараки з системами каналізації, електрики, водопроводу та всіма іншими угодінненнями.

ПОЛІЦІЯ. РОБІТНІ, КУРСИ ТА ВАРСТАТИ

В таборі були чотири поліцисти; комендантом був Любомир Рудзінський. Ніхто із них не мав фахового вишколу, та, зрештою, заледве чи його було потрібно. Ось перебрав дядько чарку — і до ліжка його, щоб проспався.

Про робітні та курси такі, як різьбарські, шоферські, крою та шиття, курси англійської мови та скульптури, буде мова в черговому розділі. Натомість тут слід згадати варстати шевський, кравецький, вишивальний, а особливо — кошикарський. В таборі Грін три плетівкарі-кошикарі випускали коші, що їх майже гріх було уживати для щоденного примінення, бо були вони впрост мистецькими творами. На жаль, ці майстри виїхали до Баварії, і тут, як і в Лексенфельді, кошикарство занепало.

Вкінці 1945 року засновано в таборі два підприємства, фотографічне, під назвою „Три П” — від початкових букв спільників Б. Паладія, Ю. Панчишина та О. Павлюка; і друге підприємство фарбування і чищення інж. Ковальського. Фарбувалось переважно однострої — німецькі та американські. В тому ж самому барачку парку, згідно амбітного пляну Шеппарда, вставлено влаштування — кітли та печі — для виробу мила, щоб постачати цим продуктом всі табори Австрії. Але посадник міста, довідавшись, що це заноситься на більшу скалю, попровадив так справу, що місто, яке приобіцяло доставу кісток, конечних для виробу мила, „не змогло” постачати їх, і тим самим цей проект лишився тільки проектом.

Окремі мистці-малярі мали свої робітні-ательє, в яких працювали. Незалежно діяла студія проф. Ємця; окремо працював маляр Радченко над театральними декораціями (у тій суматосі часом трудно було розібратись).

МЕДИЧНА ТА СУСПІЛЬНА ОПІКИ

В монастирі три кімнати визначено для медичної опіки, під зарядом лікаря із Бразилії та медсестри із Голляндії, яким потрібно було перекладачів. Ледве чи були вони більш компетентні як місцевий штаб.

Крім лікаря та медсестри УНРРА, ми мали лікарів д-ра В. Жолніровича та Марію Осмельську (віддану Бокс), і медсестру

Варвару Юркевич. Опісля до них дійшли наші лікарі: В. Стефурак, Граб, Коропей. Секретаркою була Дануся Наливайко; дентистами — подружжя Войнаровські, аптекарем — Кривокульський. Отже повна обсада своїми і без УНРРА.

Лікарі мали повні руки роботи, дбали про породіль, давали застрики дітям проти заразливих недуг, також уважно слідкували за пошесними недугами дорослих, лікували від сухот (туберкульози) та венеричних хворіб, що почали проявляться у таборі.

Суспільна опіка робила що могла в тих обставинах, при негативному наставленні австрійської влади. Так, наприклад, початково були випадки, що поліція придержувала наших людей приблизно три тижні у в'язниці, не дозволяючи навіть сконтактуватися із табором. Як Волтер Шеппард довідався про це, то вчинив велику бучу — втягнув 42-гу дивізію, — так що австріяки червоніли з сорому і таке більше не повторялося.

В грудні 1945 року обняла функцію референтки суспільної опіки енергійна панна Гегі. Вона придбала для Пласту однострої із звоїв Шеппарда та щиро піклувалась пластовими таборами, вирядом та обладнанням.

ВІІД ШЕППАРДА. ДИРЕКТОР — СТЕФАН ШАНДРО.

В половині лютого 1946 року В. Шеппарда перенесено на вище становище УНРРИ до Відня. Із цієї нагоди команда табору та всі установи влаштували йому щирий прощальний вечір із промовами та щедрими дарунками. „Коли будете мене потребувати, — відгукніться, я вам завжди поможу”, — заявив він.

Степан А. Шандро, який прийшов на місце Шеппарда, — це уродженець Едмонтону, провінції Альберти в Канаді. Із легким акцентом висловлювався він звичайною безпретенсійною українською мовою. Він займав відповідальне становище у залізниці „Канадієн Пасіфік”, і був демобілізований, у ранзі сотника, із канадійської армії.

Таборяни думали, що це їм буде інший Шеппард, тільки із знанням української мови, отож багато надій покладали на нього, але скоро прийшло розчарування по всій лінії.

Тоді як Шеппард ходив по таборі і кожний знав його, а він, як добрий господар, сам знав кожний закуток, то Шандро засів у своєму бюрі і приймав людей згідно домовлення. Тоді як Шеппард ходив до офіцерських клубів та підтримував товариські зв'язки, — то за Шандра вони занепали. Тоді як Шеппард організовував наші вистави та наступав на п'яти австрійському бурмістрові, — то Шандро займав пасивну позицію.

Не стало в нас патхненника, людини, що унапрямявала все та стриміла до висот. Повільно, але неухильно табір почав занепадати. В таборі розпочалися заходи, щоб повернути Шеппарда назад до табору. Але це було запізно, бо він вже тоді свідчив перед Конгресовою Комісією у Вашингтоні, щоб нас допустити до ЗСА. Як довго

пробув Шандро у Лексенфельді, — трудно сказати, але коли він виїжджав, то те ледве чи хтось запримітив.

РЕЄСТРАЦІЇ ТА СКРІНІНГИ

Це тільки природно, щоб організація, яка опікується біженцями, провадила картотеку та мала евіденцію їх. Для цього опрацьовано формуляр Ей І Еф, із певними даними, а також кодованими позиціями, що їх примінювано у всіх таборах.

Після ухвали американського закону про допущення ДіПі до ЗСА в 1947 році до таборів почали навідуватися скрінінгові комісії, шукаючи „воєнних злочинців”. Так, наприклад, автор цих рядків, що був збомбардований і втратив всі документи — тільки свідчення мав — відбув три переслухання у пана Файнгольда. Третій раз я тицьнув йому ліву руку із числом 86681 під ніс і поспитав: чи це вам не вистачить? Дійсно — вистачило. Наддніпрянци, знову ж, старалися доказати комісії, що вони родилися в Галичині, щоб оминати небезпеки насильної репатріації. Тоді мало хто замислювався над тим, яка це трагедія — любити рідну землю, але смертельно боятися повернутися до неї!

ЕМІГРАЦІЙНА ГАРЯЧКА

Невигідні і тісні бараківі приміщення спонукували деяких таборян заздалегідь подумати про еміграційні можливості. Так вкінці 1946 року група біженців, переважно хліборобів, заснувала Селянську Спілку в таборі Лексенфельд, що її очолив Петро Бобрівник, а членами були Олег Патій та Довбуш.

З огляду на те, що управа ріллі у ЗСА є зовсім відмінного характеру, як та, до якої вони звикли, вони скерували свої зусилля виїзду до країн Південної Америки, зокрема до Парагваю, уряд якого обіцяв багато полегш та угодідень. Кореспонденція в цьому напрямі провадилась через Український Комітет до митрополита Іларіона, православного Ієрарха, який перебував тоді у Женеві.

Інші країни Південної Америки, зацікавлені новими емігрантами, полагоджували ці справи своїм стилем — маньяна. Державний переворот у Парагваї закінчив мрії-надії в таборі переселення до тієї країни.

Певна кількість біженців переселилась опісля до деяких країн Південної Америки, але після кільканадцяти років, знайшовши спонзорів, більшість переїхала до ЗСА чи Канади.

Одначе перший груповий переїзд біженців з нашого табору відбувся вкінці 1948 року, на чолі із Мельниковичем і Чупкою, до Франції, а за ними слідували виїздові групи до копалень вугілля у Бельгії. І знову багато з них опісля переселились до ЗСА та Канади.

Потім відкрилися двері, почавши від 1948 року, до Австралії, Канади та ЗСА, до цих останніх — на основі спонзорства. Родини і

друзі спроваджували інших біженців на підставі Акту еміграції, ухваленого в ЗСА в 1947 році.

В цьому катедра УПЦ, церква св. Володимира в Нью Йорку, мабуть, побила рекорд у висилці кількості визовів. Звідси вислано кількесот викликів, аж еміграційним чинникам впало це в око. Вони виявили, що на тих вісьмох акрах землі не могло працювати сотні біженців, і отця настоятеля катедри попросили припинити цю харитативну акцію, що він і змушений був пообіцяти владі.

МНОГОГРАННА ДІЯЛЬНІСТЬ

В другому розділі „Прийшла УНРРА” описано дії цієї установи та що вона зробила для біженців під оглядом покращання життєво-матеріальних умовин та вивінування табору.

В цьому, третьому розділі, постараюся начеркнути в міру відомостей та матеріалів оту багатогранну діяльність, що, як повінь, по береги виповнила життя цього табору. Одначе, було б помилкою думати, що всі ті, що причинились до такого розвитку, були мешканцями Лексенфельду. Ні, багато з них жили по приватних приміщеннях чи в інших таборах. Але наявність сцени, із нагодою виступити та показати свої здібності, як магнетом притягали мистців, літераторів та всіх інших культуротворців. При цьому ще раз слід пригадати, що більшість із цих угодінь придбав Волтер Шеппард.

РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ

А: УКРАЇНСЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА

На рідних землях ця Церква як могутній моральний та національний чинник була монолітом. Свої Владики, епархії, духовенство та вірні. Друга світова війна послабила ці основи, а на еміграції відчувались нерішучість та хитання з відсутности власної ієрархічної структури.

Постало питання, яким шляхом йти? В цій дилемі одні отці зразу визнали зверхність Римо-Католицької Церкви та підчинились її ієрархії, а інші, зокрема якщо мали власні храми, в яких могли служити, цього не зробили.

Один із перших духовників, якщо не перший священик, який поселився у Лексенфельді, був о. Марко Гіль. Він звернувся до настоятеля монахів чину „Гайліген Герцен” (Святих Сердець) із проханням уділити їхній костел для всіх потреб Греко-Католицької Церкви, на що ігумен із радістю згодився. Це включало Богослужби, похорони, весілля та всякі інші прояви релігійних практик.

Зальцбурзький архиєпископ Рограхер прийняв під свою опіку всіх наших священиків не тільки під канонічним оглядом, а призначив також сталу суму грошей для них для розділення залежно від числа отців.

Немає сумніву, що це був гарний жест, щоб унезалежнити наших отців матеріально, але рівночасно ця дотація зобов'язувала їх до надмірної льояльності.

Вірні табору Лексенфельд, як також і інших таборів, в яких не було Богослужб, спішили до костела. Костел був наповнений, і вневдовзі створився сильний хор під орудою Миколи Штиня; в початках функцію дяка виконував син отця-декана д-р Евген Гіль.

У Лексенфельді були ще інші два отці, а це о. Юрій Гнатишак та о. І. Сивенький. Поза табором були оо. Петро Хомин, Вол. Семків (йому сповнювалося 40-річчя священства) та о. Слонський, який був парохом в костелі Сестер Уршулянок при таборі в Гельбрун.

Із урухомленням гімназії предмет релігії викладали оо. М. Гіль, Ю. Гнатишак та П. Хомин. Отець Гіль започаткував для вірних інші активності; такою, наприклад, було пізнавання міста із відвідуванням старих костелів та історичних пам'яток за посередництвом туристичної служби.

А літом 1947 року з великою урочистістю відбулося перенесення мощів св. Рупперта, засновника міста, з участю всіх чинників і з українського боку — Пласту, хору тощо. Зорганізовано також спільний похід-прощу до Марія Гільфе Цель.

На серію Великодніх реколекцій запрошено о. д-ра Богдана Куриласа з Бельгії, а крім того відвідав табор Архиепископ Іван Бучко, про що буде мова далі.

Б. УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА (УАПЦ)

Протилежно до стану релігії на західних українських землях, де окупанти сяк-так толерували українські церкви (хоч, на жаль, палили православні церкви на Холмщині чи Волині) на центральних і східних українських землях релігія та Церкви були люто переслідуювані під комуністично-московською займанщиною.

Опинившись, дяка Богові, без „опіки” компартії та „старшого брата”, ці біженці із посвятою, а подекуди навіть із фанатизмом, почали творити своє власне релігійне життя. Перші Богослужби відбувались на вільному повітрі між бараками чч. 6 та 7; служили тут оо. Стефюк та Михайло Коржан.

Створився ініціативний комітет у складі: ген. О. Загородський, Ів. Рудевський, Вол. Базилевський, Мик. Муха, Евген Гловінський та Олексій Сацюк. Богослужби перенесено до табору Грін, до театрального барачку.

Вибрано парафіяльну раду, братство та сестрицтво, а як появилась УНРРА, їй запропоновано проєкт побудови церкви в шостому бараці, частина якого не була зайнята кухнею. Цей проєкт схвалено.

Працюючи із самовідреченням навіть і ночами, після шістьох тижнів постала православна церква. В неділю, 21-го жовтня 1945 року, посвячено цю святиню св. Покрови в присутності багатьох

отців та вірних, які не вміщались в церкву. Ця церква визнала зверхність Митрополита Полікарпа, який перебував у Західній Німеччині, а на терені Австрії функції Архидіоцезального Адміністратора виконував о. Анатолій Сагайдаківський з Інсбруку.

Старостою парафії обрано Вол. Туніцького, дяком — Гнатюка, паламарем — М. Милорадовича. В наших святинях не можна обійтись без церковного хору і швидко такий хор зорганізувався. Першим диригентом був П. Окопний, але через переобтяження, провадили ним Ів.Козачок, п-і Шавлач та Клименко.

НАСТОЯТЕЛЬ О. ДМ. ФОТІЙ. ГРЕДІГ

На цьому місці ми хотіли б звернути увагу читачів на мистецьку вартість царських воріт та іконостасу, фота яких поміщуємо. Хто їх виконав та що з ними сталося?

Братство постановило видавати місячник „Дзвін” як релігійно-церковний та літературно-мистецький журнал. Переді мною, як пишу ці спогади, у вицвілій, колись зеленій обкладинці, ч. 2-3 цього журналу за серпень-вересень 1946 року. Він мав 124 сторінки і тираж 600 примірників аркушевого розміру, циклистелеве видання. Переважають молоді тоді ще автори — О. Сацюк, І. Качуровський, М. Скорупський та інші.

Приїзд як натовця молодого, енергійного, тактовного та доброго промовця в особі о. Дмитра Фотія зцементував парафію. Свої проповіді він будував переважно на історичній тематиці, а тому багато українців-католиків, після вислухання власної Літургії, спішили, щоб почути проповідь о. Дмитра.

У віддалі шести-восьми кілометрів від табору знаходилась місцевість Гредіг, на цвинтарі якого було поховано багато українців із Першої війни, яких заарештовано як шпигунів на доноси жидів та вивезено до таборів, як, наприклад, до Талергофу. Походили ці жертви із Галичини та Закарпаття.

Занедбані ці гробівці, із похиленими чи поваленими хрестами, дуже потребували опіки. Гробівці аж тепер було приведено до порядку, хрести встановлено, а на знак незавидної долі обох еміграцій, збудовано та посвячено пам'ятник для цих наших братів.

Доводиться читати, що кожного року наша молодь під проводом старших під кличем „Стежками наших батьків” відвідує місця нашого перебування. Годі не запропонувати їм,щоби не прочитати цю розвідку та не відвідати б. табір Лексенфельд і цвинтар у Гредігу.

Г. ВЗАЄМИНИ МІЖ ОБИДВОМА ЦЕРКВАМИ

На жаль, вони не були ані сердечними, ані дружніми, а тільки сухоформальними. Не вдаючись у рекримінацію, греко-католицькі отці чогось уважали, що православні церковнослужителі не доросли до їхнього рівня. Ці речі більше відчувалися, як висловлювалися.

Так, наприклад, у січні 1946 року, за ініціативою о. Фотія, вирунула пропозиція спільного походу та посвячення води на Йордан. Нічого із цього проєкту не вийшло, і якимось із мішаними почуваннями православні дивились у слід греко-католицьких братів, які воліли піти в похід з австріяками.

Літом 1948 року заповіджено приїзд Апостольського Адміністратора, архієпископа Івана Бучка, відомого опікуна біженців. Між настоятелями обидвох церков дійшло до порозуміння мати Архієпископську Службу Божу на подвір'ї, що вміщало багато людей, а після обіду, в аудиторії, привіт та поклін від усіх організацій Зальцбурзької округи.

Після Богослужби архієпископ Владика виголосив проповідь, яка не зовсім припала до вподоби братам-православним, які на протест проти неfortunного вислову Владики Бучка демонстративно вийшли. (Йшлося про „католицизм” князя св. Володимира Великого).

Після цього місцеві отці перепрошували скривджених, які вимагали, щоб Владика відкликав сказане, на що він не погодився.

Архієпископ Іван Бучко поїхав у дальшу дорогу — його прощали вже самі католики.

2. ТЕАТРАЛЬНО-СЦЕНІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Як ми вже описали раніше, в підрозділі приміщення монастиря в підваллі містилася театральна зала із сценою, фортепіаном та кріслами на приблизно 300 місць, а на другому поверсі аудиторія на приблизно 150 місць, тільки із підвищенням, без сцени. Ці два приміщення були кузницею всього сценічного життя.

З огляду на зрізничкування, ми поділимо ці сценічні прояви на оперний і драматичний театр, театр малих форм та ляльковий, хор з оркестрою та інші культурні прояви.

А. ОПЕРНИЙ ТЕАТР

Невідомо, хто zorganizував його, згодом — це була корифейка українського театру Ганна Совачева тому, що вона й була режисером першої опери, а саме „Запорожця за Дунаєм”; прем'єра відбулася на сцені Лексенфельду, а вже 11-го листопада, завдяки заходам Шеппарда, її вже виставлено на сцені Ляндестеатру.

Мистецькі критики дали високу оцінку цій імпрезі як під оглядом вокальним, гри, так і цілості, в наслідок чого ЮСФА (військова організація) запропонувала турне по Австрії, включно із Віднем. Але тому, що треба було переїжджати через советську зону, ансамбль відмовився від турне.

Не пройшов і місяць, як вже 7-го грудня появилась інша прем'єра оперети „Наталка Полтавка”, а дещо пізніше на чергу прийшла опера „Кармен”. Обидві одержали високі оцінки. То на обширній сцені Ляндестеатру, то на невеличкого розміру залі Лексенфельду. цей ансамбль повторяв їх на переміну.

Раніше було згадано, що Лексенфельд став притягаючим магнетом, ось для прикладу, із табору Ляндеку переїхали два подружжя, Семена та Галини Бутовських і Івана і Клавдії Гошів, які підсилили місцеві мистецькі кадри. Але таких акторів було значно більше, тому не буду вираховувати їх.

В черговості виставлених імпрез подаємо режисерів: „Запорожець за Дунаєм” — Г. Совачева; „Наталка Полтавка” — С. Бутовський; „Кармен” — Вадим Сулима. І тут зразу декілька слів про Вадима та Ніну Сулимих: обоє були високої класу балетмайстрами із України, виступали не тільки як солісти, але відкрили школу та відповідали за хореографію і опер і всіх інших імпрез. Без Сулимих — не мала б тих признань досконала хореографія.

Акомпаньямент у всіх імпрезах спочивав у компетентних руках, чи радше пальцях піаністок Лесі Вахнянин, проф. Меланії Байлової та Марусі Сливинської.

А при кінці подаю листу акторів-солістів, очевидно із можливістю пропустити якийсь прізвище. Це були: Микола Чалий, Р. Річицький І. Кудрицький, О. Ройко, Іван Гош, Ю. Ковінько, В. Шкурат, В. Барнович, а в жіночих голосах — Віра Козулькіна, Людмила Радецька, Г. Бутович, Наталка Куліш та Маргарета Роговська.

Б. ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР

Згідно даних, ініціаторкою цього театру була Г. Совачева, яка жила в таборі Леген та згуртувала навколо себе низку досвідчених працівників сцени. Вони спільно створили драматичний театр. В протилежність до оперного, який виступав також перед чужинецькою публікою (адже музика — інтернаціональна), цей твір, україномовний, отже був звернений лицем виключно до своїх глядачів українців.

Різноманітний репертуар театру охоплював цілу гаму драматичної експресії — від комедії, побуту, історичної тематики аж до драми. З огляду на різноманітність жанру, режисери спеціалізувались у своїх ділянках, а були це Г. Совачева, А. Маруненко, О. Луговий та Д. Чайка. Виконавцями різних ролей, крім вже згаданих режисерів, були такі актори та акторки: Іван і Марія Гірняки, Лідія Крушельницька, Кл. Кемпе-Гош, Марія Козаченко, Г. Гуменна, Марія Слюсарівна, І. Решевська, І. Гудзовський, І. Красножон, М. Голодик, В. Галібчук, В. Гай та деякі інші. А ось і репертуар цього театру: „Ой не ходи, Грицю”, „Ясні зорі”, „Степовий Гість”, „Чорноморці”, „Інваліди”, „Пошились у дурні”, „Ой, Морозе, Морозенку”, „Мартин Боруля” та „За двома зайцями”.

Цей театр виробив у глядачів зацікавлення до сцени і не було рідкістю, що люди, які в своєму житті не бачили театру, не опускали тут ані одної імпрези.

Посвячення прапорів Спілки Української Молоді на подвір'ї монастиря літом. 1947 року. Зліва стоять о.о.: Гіль, Філевський, Хомин, Фотій, Стефюк та Арійчук.

Український Драматичний Театр — групова сцена із оперети „Пошились у дурні” — Марка Кропивницького.

В. ТЕАТР МАЛИХ ФОРМ

Цей театр заснувала група ентузіястів легкого жанру в травні 1946 року в таборі Леген, розділивши між собою функції в такому складі: Мих. Кобрин — директор, Вол. Базилевський — конферансьє, Мих. Кліновський — музичний, а Вол. Гончаренко — художній керівники та Ол. Кліновський — член управи.

Із акторів, то одні були професійними, а інші — напівпрофесійними чи аматорами. Вирахуємо деяких із них: Валентина Людмишина, Мих. Голодик, Р. Річицький, Вол. Базилевський, а концертмайстрами були Ніна Сокур, Алла Барната, Мартенс та інші.

Свої виступи започаткував цей театр ревіями, а потім вдарив у серце еміграції комедією „Ідемо до Румбураю” — країни наших мрій. Ця пісня була тоді на устах кожного; лібретто написав О. Волосянський.

Пізніше цей театр виставляв такі оперетки, як „Сільва” або „Королева Чардашу” — Кальмана, „Над берегом Дунаю” — Й. Штрауса, „Моя сестра і я” та інші. З огляду на такий репертуар, театр виступав у різних таборах, також і в неукраїнських, і зазнав багато успіхів та сатисфакції, бо виконував завдання, яке собі поставив.

Г. ЛЯЛЬКОВИЙ ТЕАТР

За ініціативою енергійного і талановитого письменника-поета волиняка Авеніра Коломийця та із всебічною підтримкою УНРРА, зокрема референтки суспільної опіки пані Геґе, в початках 1946 року в таборі Лексенфельд створено ляльковий театр із назвою „Жевжик”.

Прем'єра цього театру відбулася 22-го квітня 1946 року в таборі Лексенфельд, а була це казка-п'єса „Про пастушка-вертушка і чародійний батіжок” пера А. Коломийця, тоді як художнє оформлення, проєкт ляльок та декорації виконав артист-малюк Микола Бутович.

Вистави цього театру — єдиного в Зальцбурзі, бо австрійці такого не мали, — повторено в інших українських таборах; вони втішалися великою популярністю юної дітвори, деякі малята бігли на сцену, щоб рятувати пастушка.

Але неумолима та невилічима тоді недуга туберкульози не пощадила А. Коломийця і він осиротив дружину та чотирьох дітей. Внедовзі після Коломийця положено в домовину, тортурами НКВД змучене тіло, але не дух, письменника Івана Шкварка, що написав твір „Проклинаю”. Із смертю А. Коломийця поховано також і „Жевжика”, що він створив.

Тому, що ніде це не було зазначено, на цьому місці слід сказати, що в мистецьких австрійських та американських колах високо цінили музично-театральні вияви українців. Ніяка інша етнічна група не мала доступу до Ляндестеатру, тоді як українці, із трьома

операми і хором, були майже там як вдома. Не можна забути і дуже успішні виставки наших образотворчих мистців і виставки Союзу Українок народної ноші та вишивок. Не залишились позаду і наші спортсменці, які громили австрійські дружини. Тому, якщо хтось сказав, що він українець, то чулася відповідь: — О-я, ді Українер! — тоді, як інші національності були відомі здебільша із негативних проявів.

Г. ХОРИ ТА ОРКЕСТРА

У Лексенфельді були три хори: Союзу Українок, що виступав тільки спорадично, хор С.Т. „Україна”, яким диригував Микола Штинь, та хор Українського Національного Театру з оркестрою, якими керував Петро Окопний.

Тут хочу сказати декілька слів про небуденну родину Штинів. Вони поселились у Кемпбелі, Огайо, і ніяка імпреза не відбувалась там без участі батьків та п'яťох дочок, що диригували, деклямували, співали чи акомпанювали. Пізніше дочки вийшли заміж і далі є активними в громадському житті. М. Штинь диригував також церковним хором у Лексенфельді, був деякий час культурно-освітнім референтом. З огляду на переобтяження театрального ансамблю, цей хор заповняв всі „люки” в імпрезах, які тоді відбувалися. Після виїзду М. Штиня провід хором обняв Степан Гумнілович.

Мабуть як О. Кошиць, Л. Туркевич та інші, П. Окопний був обдарований Божою іскрою диригент; був спокійний і надзвичайно працьовитий. Його мішаний хор нараховував коло 60 осіб із вибраними голосами, а до оркестри все доходили нові члени в міру того, як роздобували собі власні інструменти. Для Окопного нічого іншого на світі не існувало, та й не могло існувати, крім хору та оркестри.

Вже раніше була згадка, що це був єдиний хор, який виступав раз в тиждень у всіх трьох клубах АЧХ у Зальцбурзі. В навечір'я латинського Різдва в 1945 році хор проспівав колядки українською мовою та чотири – англійською, а на другий день повторив свої виступи. Як там було з англійською вимовою — трудно сказати, але гучні оплески були гарною нагородою за гарний спів.

ЮСФА запропонувала ансамблеві однотижневий виступ на сцені Віденського театру (!), але і тут трапилось те саме, що і з оперним театром: співаки побоюлися переїжджати через советську зону і тому цю пропозицію відхилено.

Цей ансамбль був складовою частиною оперного і драматичного театрів і ледве чи без його участі театр одержав би ті похвальні оцінки, що його ними наділяли.

Це було мабуть влітку 1947 року, коли на подвір'ї монастиря збудовано підвищення-східці для об'єднаних хорів та винесено фортепіан. В присутності коло двох тисяч слухачів ансамбль виконав кантату.

Бездоганно співали всі солісти опери, хори та грала надхненно оркестра, створивши могутній музичний вислів невмирущій українській пісні. Після імпрези — американці казали: „Дивіться, що можуть ці ДіПі?” А за ними австрійці: — „Що скажете про цих авслендерів?” — питалися.

Диригент П. Окопний виїхав до Південної Америки, до Аргентини, і були відомості, що і там продовжував диригувати хорами. Після декілька років одна з російських церков мала начебто спровадити його до ЗСА, де він диригує церковним хором.

Г. ІНШІ ІМПРЕЗИ

Вони відбувались на двох різних мистецьких рівнях. Три академії в році — свято Тараса Шевченка, Державної Незалежності та Вождів-Героїв, організувала Міжтаборова Рада з тією самою або дещо зміненою програмою у всіх трьох таборах, із вибраними професійними мистецькими силами та місцевими організаторами, які відповідали за сцену, залю, декорації та все інше обладнання. Так перший табір був Леген, другий — Лексенфельд, а третій — Грін.

Але відбувалось також ряд інших річниць, ювілеїв, відзначень тощо, які організували різні установи, як таборова рада, Об'єднання Мистців, Товариство Українських Політичних В'язнів, Союз Українок та інші. Очевидно, що це були переважно самодіяльні виступи, але вони завжди щось давали своїм слухачам.

Нааявність цих театрів вимагала кваліфікованих малярів, які займалися декораціями і мистецьким оформленням сцени. З цього завдання прекрасно вив'язалися два мистці — Гліб Радченко, який оформив сцену для опери „Запорожець за Дунаєм”, та Микола Бутович, який дав високимистецькі декорації для „Наталки Полтавки”. Без їхньої співпраці оті аплявзи та вислови признання для п'ес і для акторів були б дуже менші.

Високий і поставний, Гліб Радченко спішив на сцену театру. Він був творцем та подвижником майже всіх проєктів та креацій драматичного театру. Для нього не було ані початку, ані кінця мистецької праці.

Також слід буде згадати на цьому місці, що члени всіх цих театрів та хорів, що виступали на сцені, мусіли собі придбати бутафорію самі, як і строї та, зрештою, увесь виряд для виступу. Це небачене в професійних ансамблях, але в наших обставинах, мабуть, годі було інакше.

Переважаюча частина таборян у Зальцбургу — це були біженці без відповідної освіти, деякі навіть неписьменні. Вчашаючи впродовж чотирьох літ свого перебування в таборах на всі культурно-освітні імпрези, ці біженці усвідомили собі, які мистецькі та культурні здобутки ми маємо. Вони мали змогу пізнати частину нашої театральнo-сценічної культури, чути прегарне виконання наших пісень. Виїжджаючи на еміграцію із таборів, вони їхали вже

збагаченими з поширеним світоглядом і більшими знаннями про рідну спадщину.

3. ШКІЛЬНИЦТВО

А. САДОЧОК ТА НАРОДНА ШКОЛА

В початках, через брак приміщення, шкільництво було — та й не могло інакше бути — поставлене ще не на належному рівні. В парку монастиря, в половинчастому барачку тільки одна кімната була до диспозиції шкільних зайнять — для садочка та народної школи.

В половині вересня 1945 року, із приходом УНРРІ, заряджено зміну згідно шкільної системи ЗСА, а саме — вісім клас народної школи, що охоплювали дітей віку від шести до 14-ти літ. Навчання в цій одній кімнаті відбувалось від години 8-ої ранку до 6-ої вечора, по одній лекції на класу. Так тоді до садочку вчашало 30 дітей, а до народної — 97, в тому 15 учнів було із табору Грін.

Із одержанням монастирських приміщень в половині жовтня, бюро перенесено, і школа одержала п'ять кімнат. Ситуація відразу покращала, зайняття провадилися по чотири години на класу перед і після обіду. А коли вкінці місяця збудовано барак ч. 15 і здано школі до диспозиції, то навчання в цих двох школах вповні унормалізувалося до кінця табору.

Б. ЗАСНУВАННЯ ГІМНАЗІЇ

За підтримкою Українського Комітету, д-р Володимир Калина одержав від австрійського шкільного інспекторату в Зальцбурзі уповноваження відкрити українську гімназію у таборі Лексенфельду. Із реалізацією цього проекту слід було зачекати аж до кінця жовтня через брак приміщення, коли то вже побудовано барак ч. 6А поблизу кухні та здано його до диспозиції гімназії.

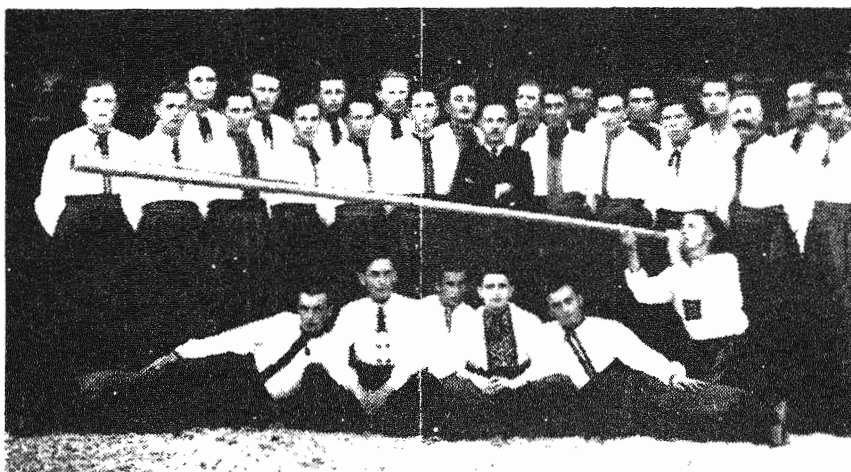
Ще в половині місяця серпня В. Шеппард, д-р Вол. Калина та О. Патій і Ф. Лукіянович з рамени команди відбули нараду, на якій підібрано модель барачу та місце для його будови. З огляду на дозвіл інспекторату, гімназія одержала право прилюдности і абсолюенти її не мали ніяких труднощів вписатися до будь-яких вищих шкіл; навчання в ній було поставлене на високому рівні.

Як директор, д-р В. Калина зібрав первісно такий учительський склад: катехити греко-католицького віроісповідання — оо. Марко Гіль та Юрій Гнатишак, а православного — о. Михайло Коржан. Далі були д-р — Степан Самбірський, Дмитро Лащук, Мирослав Семчишин, д-р Іван Олексин, Павло Баб'як, Юліян Каменецький, Тадей Росткович, Микола Матіїв-Мельник, Микола Кокольський, Іван Шандровський, Роман Міхняк, Іван Руденський, Іван Жила, д-р Юрій Княжинський та Микола Муха.

Пізніше, внаслідок виїзду чи прямо доповнення учительського

Кляса п'ята 1945-46 рр., виклад греко-католицької релігії, о. М. Гіль.

Хор Спортивного Товариства „Україна” — „Трембіта”, диригент Микола Шчинь.

складу, дійшли ще такі сили як оо. Стефюк та Дм. Фотій із православної церкви, та о. Петро Хомин із греко-католицької церкви. Почали працювати в гімназії теж інж. Іван Гончаренко, Олександр Шавlach, Михайло Бачинський, Анна Телепко-Ракоча, Олег Микитей, Степан Гумінілович, Адріян Лапичак, Меланія Байлова та інші.

В цьому складі були учителі, які ніколи не викладали в середній школі, як д-р Самбірський та інші, як також і такі, які не мали належних кваліфікацій переводити відповідні заняття, як це було із тіловихованням. Крім цього, не було вищого органу, щоб контролював адміністративну та навчально-педагогічну ділянки гімназії.

При гімназії постав і оформився Батьківський комітет, який докладав всі старання, щоб придбати належний шкільний інвентар та висадження що Комітетові частково вдалося зробити, тоді як учителі створили свою станову організацію, назвавши її Учительською громадою.

Першим директором гімназії був д-р В. Калина; секретарем — Мирослав Яремко. Після виїзду д-ра Калини, в міру виїзду чергувались на місці директора такі вчителі: М. Кокольський, П. Баб'як та при кінці — о. П. Хомин. Предметово беручи, викладалися такі дисципліни: релігія, філософія (логіка і психологія); мови українська, німецька, англійська і латинська; хемія, фізика, математика (включно з нарисною геометрією), географія та історія.

Навчання музики переводила М. Байлова, а тіловиховні заняття — Анна Телепко-Ракоча, О. Микитей, Адріян Лапичак та Степан Гумінілович. Останні чотири були інструкторами.

У своєму звіті із місяця листопада 1945 року В. Шеппард подав, що шкільною системою табору Лексенфельд було охоплено 350 учнів та 27 учителів. Відтягнувши данину на садочок та народну школи, можна прийти до висновку, що гімназія охоплювала 200-225 учнів та приблизно два десятка професорів.

Із виїздом на еміграцію, число учнів та вчителів меншало і врешті на шкільний 1949/50 рік припинено навчання і гімназію закрито та зліквідовано.

В. МАТУРАЛЬНІ КУРСИ І МАТУРА. МІРКУВАННЯ НА МАРГІНЕСІ

Для тієї молоді, що через воєнні дії втратила роки і літами вже не підходила до шкільного віку, створено матуральні курси. Найстаршим курсантом був Андрій Дідківський, літ 57, високий на шістьстіпів чотири цілі, з сивіючим вже волоссям. Інші курсанти біля нього виглядали, як курчата біля квочки.

Сотник А. Дідківський, учасник Визвольних змагань та Зимового походу, відзначений за бойові заслуги, заявив, що годі вже воювати, треба здобувати знання. Він здав матуру, записався в

Зальцбургський університет на факультет філософії, і в половині п'ятдесятих років як ґрадуант „кум лядве” прибув до Філядельфії. Який зворушливий приклад!

Перша матура — тут включено і кандидатів із курсів, відбулася в 1946 році в червні; ставились до матури 28 хлопців та 21 дівчина, два кандидати з 49-ти не перейшли. Вже в чергових випусках матуральних число кандидатів зменшилось до половини через відсутність курсантів.

Недомагання як народної школи, так і гімназії були одні і ті самі: брак шкільного інвентаря — лавок, таблиць, стільців, столів для учителів; під оглядом дидактичним — брак підручників, фізичних, історичних та геологічних карт, а вже про наявність шкільної бібліотеки та лябораторій — то й говорити нема що.

Але навіть у тих маловідрадних обставинах щодо харчування, приміщення та шкільного обладнання наша молодь довела свою життєздатність. Багато, мабуть, більшість із них, закінчило вищі студії, деякі зайняли високі, відповідальні становища в своїх ділянках праці.

Колишні учні та учениці цієї гімназії держать зв'язок із собою шляхом річних з'їздів, які відбуваються кожного року. Постав навіть проєкт видати розвідку про гімназію, але цей задум не був здійснений.

Минулого року вони зустрінулись на Союзівці в початках місяця жовтня.

4. ПЕТРО ЧЕЧЕТ-ВОЛИНЯК. ДРУКАРНЯ ТА ВИДАВНИЦТВО

По таборі жваво крутилася людина присадкуватого росту, простувата з вигляду. Цей чоловік звався Петро Чечет, пізніше змінив прізвище на Волиняк. Він був репресований советами і щастям продістався із заслання. Дехто уважав, що обидва його прізвища були вудумані.

Як перебирали приміщення монастиря, то в одному закамарку знайшли стару ручну друкарську машину. Волиняк зацікавився нею, взяв пробки черенок, і за деякий час, в місяці жовтні 1945 року, почав появлятися друкований таборовий тижневик на дві сторінки „Нові Дні”.

Припадково він довідався, що на продаж є інша, новіша електрична друкарська машина. Редактор Волиняк закупив цю машину. Її приміщено в новозбудованому бараку ч. 14, де на друкарню відвідено три кімнати. Волиняк зразу замовив потрібні черенки, а коли їх доставлено із Баварії та вмонтовано, то це приміщення перетворилось на друкарню.

„Нові Дні” з тижневика змінили формат на щоденник: вістки-новинки черпано із радіових авдицій, як також із австрійського щоденника „Зальцбургер Нахріхтен”. Недільне число „Нових Днів” мало літературний додаток.

С.Т. „Україна” 1946 рік. (Зліва): Б. Паладій, д-р І. Павлічка — капітан, Ю. Скоцень, А. Липичак, В. Терлецький, Р. Ленчицький, О. Скоцень, О. Заплатинський, С. Лютак, Б. Бадан та В. Костюк.

Папір та чорнило нелегко було одержати, зокрема авслендерові, але Петро Волиняк якось зумів знайти спосіб їх набути. Тираж газети збільшено до одної тисячі; згодом друкувалося три тисячі примірників. Розбудовано сітку кольпортажу в Зальцбурзі, звідки газету зразу підхоплювали та розвозили по всіх таборах, де було запотребування, а для позамісцевих, експедиція провадилася поштою.

Замовлення до друкарні постійно напливали, чи це були шкільні підручники, чи журнали „Літаври” чи „Керма”. Друкувалися тут програмки на імпрези англійською, німецькою чи українською мовами, видавалися твори поодиноких письменників. Літератори та працівники слова відвідували приміщення друкарні і вона перетворилася у видавництво. Працював тут досвідчений львівський друкар-складач Галушка, коректором був Ол. Шавлач, а редактором — Петро Сагайдачний. „Нові Дні” були малого формату, але, взявши в руки будь-що, випущене цією друкарнею, читач пізнавав, що там працюють люди, що знають своє діло.

Коли дійшло до тієї стадії, що вже не було для кого друкувати з огляду на виїзд скитальців, П. Волиняк згорнув своє підприємство, вислав друкарську машину до Торонто і, приїхавши на нове поселення, продовжував те діло, яке він розпочав у Зальцбурзі — видавав „Нові Дні”, вже журнал-місячник.

5. СПОРТОВЕ ТОВАРИСТВО „УКРАЇНА” — У.С.К. С.Т. „УКРАЇНА”

Ініціатором, творцем та душею цього товариства в початках його існування був невтомний ентузіяст копаного м'яча Богдан Прудіус. Він, наче із гайгером, розшукував, де розсіялися наші змагуни, щоб опісля перемовити та переконати їх переселитись до табору Лексенфельфу. А одержати приміщення для родини чи змагуна в такому переповненому таборі не було легко.

Так постало Спортове Товариство „Україна”, що в першому році із 19 відбутих змагань програло п'ять перших та останні, зремісувало у двох та винесло 11 перемог. Противниками були місцеві таборів та австрійські дружини; всі вони випробовували свої крила, але два змагання відбулись із сильними австрійськими дружинами в Грацу з вислідом одне нерішене, а друге перемогою 2:1.

Рік 1946-ий можна б уважати найбільш продуктивним під оглядом кількості змагань, а також і якості гри та противників. Так, наприклад, відбуто два змагання із ГСФ із Відня (1:2 та 2:4) та із Васутас із Будапешту (4:5), обидві дружини першої ліги. Створено дві інші дружини, запасну та юніорську, а також урухомлено відбиванкову ланку.

Ось баянсь змагань цих дружин, перша: на 40 відбутих ігор 28 виграно, 8 програно та чотири розіграно, із відношенням воріт 179:68, запасна дружина — на 25 ігор — 15 — 6 — 4, із 74:34 воріт, та юнацька на 15 ігор, 9 — 3 — 4 та воротами 47:34.

Б. УКРАЇНСЬКИЙ СПОРТОВИЙ КЛЮБ ЗАЛЬЦБУРГ — Ю.С.К.

Вершка своєї форми дружина досягла в 1947 році, зокрема, як дійшов добрий воротар, постійне недомагання раніших змагань. Як гураган посипались висліди — шість, а то й дев'ять воріт у сітки противника. Завзяті вправи, праця та зігнання зробили своє. Тільки давайте противників!

В цьому поході до слави українських спортсменів Австрійська футбольна федерація вилила відро холодної води на їхні голови, зарядивши, що австрійські клуби не можуть відбувати змагань із дружинами, які не належать до Міжнародної федерації.

Щоб рятувати дружину, придумано змінити назву на УСК, Український Спортовий Клуб, але це тільки продовжило агонію. Як автономну секцію фіолетно-білих, включено УСК до місцевої Австрії, але інші клуби позаздрили. Не було ради.

Перед закінченням осіннього сезону спроваджено два австрійські клуби з Інсбруку. Хоч сиділи під воротами першуна Спортклубу, програно 2:3, але на другий день пімстились на Рот-Вайс 4:0. Приїхавши на другий тиждень до Інсбруку на відплатні змагання, провідники тих двох клубів поховались — не було їх вдома. Сіли на потяг і назад до Зальцбургу. І таке бувало.

Все ж таки сезон закінчився із промовистим балаansom, бо на 24 змагання, 21 виграно, три програно та одні розіграно.

Рік 1948 знайшов дружину у повному розкладі; чотири змагуни виїхали до Баварії, інші чотири включились до дружини Австрії, здобувши їй друге місце у лізі. До тих, які ще залишились, доповнено запасними змагунами і відбуто декілька міжтаборових змагань, але це вже була лебедина пісня славної раніше дружини.

На цьому можна б і закінчити цей підрозділ, але якою кривдою було б це для тих, що ніколи не копнули м'яча, а вложили стільки часу, праці і труду, щоб довести дружину до того рівня, на якому вона стала.

Крім згаданого вже Б. Прудіуса, головою товариства був інж. Волинець, а крім того в різних ролях — провідників дружини, тренерів тощо, слід відзначити таких осіб: Е. Камінського, Романа Лапичака, Осипа Новицького, Миколу Чупку, Царика (постійний господар), Мирослава Стахова, Ярослава Паладія, Любомира Рудзінського, Василага, Олинця, Короля, Капусту, Миколу Кормильюка, І. Костюка, Валюха та інших.

6. МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ — ПЛАСТ ТА СУМ А. ПЛАСТ

Відродження діяльності, як і зорганізованя пластової старшини у Зальцбурзі, завдячується проф. Ю. Каменецькому, який опісля обняв функцію станичного. Крім нього, до пластового сеніорату

належали ще такі особи: о. Мих. Коржан, проф. П. Баб'як, Роман Міхняк та д-р Войнарівська.

Відновлення започатковано в жовтні 1945 року, а вже місяць пізніше нараховано 60 юнаків та 50 юначокк. Влітку 1946 року це число збільшилось до 350 членів.

Первісно пластуни самі дбали про свій виряд та однострої, але, коли в місяці грудні референткою суспільної опіки стала енергійна Гільда Гергі, то від 1946 року вона одержувала пофарбовані військові однострої, що їх придбав Шеппард, та уділювала матеріял пластунам. Відзнаки спроваджувала вона з Мюнхену, дбала про табори придбанням певного виряду, як котли, горшки та інше начиння, а також опікувалася доставою харчів.

В 1946 році відбулось п'ять таборів. Перший — лещатарський для юнаків у Мюльбаху, мав 35 учасників і австрійського інструктора. Другий, в червні, для виховників, при участі 30 учасників та учасниць; а в місяці липні, у Фушерзее, табір для новаків і новачок; для юнаків із 70-ма пластунами та для юначок із 60-ма учасниками. На другий рік пластовий табір для новаків та новачок задержано у Фушерзее, але для юнаків та юначок перенесено до Гінтерзее.

Станиця мала чотири гаптовані прапори; Новацький ім. Богдана Хмельницького, на чорному тлі гнізда; Юнацький, курінь ім. Пилипа Орлика, ясно-синій; Курінь юначок ім. Лесі Українки — червоний; Курінь старших пластунів ім. св. Юрія — темно-синій.

Пластові провідники з інших осередків, як, наприклад, з Інсбруку та Мюнхену, які відвідували зальцбурзьку станицю, підкреслювали небувалу спаяність місцевих пластунів, що завдячувалось великій кількості прогульок, літнім таборам та спільним виступам перед громадянством на Святі Весни та на інших пластових активностях.

Б. СПІЛКА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ — СУМ

Цю молодіжну організацію засновано вкінці літа 1947 року, а крайовим командантом вибрано Ів. Головінського, що також був пластуном. Ряд інших сумівців чи сумівок також належали до Пласту. Ця організація молоді була дуже активна, але я не маю окремих даних про неї.

7. СПІЛКА УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ, ЛІТЕРАТОРІВ І МИСТЦІВ

Згогадно, що цю спілку засновано в листопаді 1945 року. Одним із ініціаторів був проф. Юрій Мачук, якого опісля і вибрано головою спілки, а Михайла Гаврилюка — секретарем.

Первісно спілка охоплювала тільки три відділи — науковців, літераторів і образотворчих мистців. Згодом додано ще й мистців сцени. Кожний відділ спілки втішався автономією, вибирав свого голову, який входив автоматично до складу управи спілки.

Пласт у Зальцбурзі. Гей гу, гей га, таке то в нас життя!

Також кожний відділ планував та розвивав свою діяльність згідно власних сил та можливостей.

А. ВІДДІЛ НАУКОВЦІВ

З рамени цього відділу проф. Ф. Великохатько, фахівець ділянки рослин і тварин Чорного моря, виголосив ряд цікавих доповідей з ділянки своєї спеціалізації.

Проф. Ю. Мачук влаштував у монастирі два курси радіотехніки, але з огляду на брак приладдя і частин курс прибрав радше вигляд теоретичних викладів, а не прикладної радіотехніки.

Членами цього відділу були: Микола Бараболяк, Федір Великохатько, Михайло Гаврилук, Євген Гловінський, Яків Данченко, Дмитро Данковський, Андрій Дерев'яноко, Володимир Кашка, Юрій Мачук, Йосип Оберемко, Іван Олексинин, Федір Пошивайло, Вол. Петрівський, Іван Рудевський, Вол. Сукачов, Микита Чигиринець та Филімон Українець.

Б. ВІДДІЛ ЛІТЕРАТОРІВ

Це був найбільш активний відділ, що влаштовував літературні вечори із читанням творів, деклямаціями, інсценізаціями тощо. Членами відділу були ряд молодих адептів музи, які старалися представити публіці свою творчість. Відділ видавав журнал „Літаври”, редактором якого був поет пар екселлянс Юрій Клен (Освальд Бурггардт), із Ляндеку, а окремо Авенір Коломиєць видавав до своєї смерті (1946 року) інший журнал — „Керму”.

До цього відділу належали літератори, серед яких чимало визначних: Омелян Волосянський, Докія Гуменна, Богдан Грибівський, Вол. Гінкі, Анатоль Калиновський, Ігор Качуровський, Авенір Коломиєць, Юрій Лаврівський, Микола Матвіїв-Мельник, Любомір Склепкович, Володимир Скорупський, Альберт Кайляк, Марія Цуканова, Микола Чупка та Іван Шкварко.

В. ВІДДІЛ МИСТЦІВ

Цей відділ змінив вневдовзі свою назву на Відділ Образотворчих Мистців. Три із його членів були упривілейовані тим, що крім мешканевого приміщення у монастирі, мали також власні ательє-студії, що давало їм перевагу над іншими малярами. Це були відомі мистці: Микола Бутович, Юліян Крайківський та Леонід Перфецький.

Мушу сказати, що ані один із них не мав, правдоподібно, учительського нахилу, бо не брали у свою студію молодих людей, щоб уділити їм свої знання та досвід. Натомість радо учили інших професори Ємець та Паладій.

Відділ Образотворчих Мистців влаштовував багато виставок як у Зальцбурзі, так і в інших місцевостях. Про одну таку виставку

*Клавдія Кемпе-Гош в ролі Марусі,
в „Ой, не ходи, Грицю”.*

Курс скульптури проф. Ф. Ємця в 1948 році у Лексенфельді. По краях стоять сини проф. Ємця, далі він сам, Ліда Бобрівник та Андрій Сологуб із автопортретом.

залишилися дані, а саме — від 25-го серпня до 23-го вересня 1946 року в показній залі Гльокеншпільгавз було експоновано багато образів. Виставку відвідало 4,800 людей і продано 12 образів. В тому самому часі стрийські малярі влаштували свою виставку у власному приміщенні, але продали тільки чотири образи.

Ось члени цього відділу: Константин Бульдин, Микола Бутович, Лев Грицай, Юліян Крайківський, Борис Крюків, Ольга Крюкова, Юрій Кульчицький, Леонід Перфецький, Ярослав Паладій, Гліб Радченко і Микола Станько.

Г. ВІДДІЛ СЦЕНІЧНИХ МИСТЦІВ

До рук автора попав один із ранніх списків, мабуть 1946 року. В цьому відділі поміщено тільки три прізвища членів — С. і Г. Бутовських та Лева Туркевича.

Д. “КЕРМА”

Жовтавої барви, м'яка титульна сторінка оформлена Миколою Бутовичем; подано, що це є літ-мистецький і науковий збірник, за січень-березень 1946 року. Редагувала цей кварталник колегія (фактично, А. Коломиєць), а фінансував це перше число Фонд Української Культури при Українському Комітеті.

„Керма”, так як майже всі інші журнали такого напрямку, за виїмком „Літаврів”, друкувалася на циклостилі, розміром 4/5 аркуша, на 132 сторінки цікавого змісту. Із смертю А. Коломийця поховано також і „Керму”.

Крім письменників, членів Відділу літераторів, вирахованих вже раніше в „Літаврах”, слід додати нові прізвища, а це Докії Гуменної Івана Шкварка, Марти Бодай, Івана Керницького (Ікера); Маріяна Черниченка, Петра Волиняка. В „Кермі” були статті про економіку проф. Е. Гловінського, дописи на наукові теми, але особливо цінні для пізнання українського зорганізованого життя по таборах є останні сторінки із всебічним оглядом діяльності українців у діяспорі, що я тут і використав.

В. СОЮЗ УКРАЇНОК — С.У.

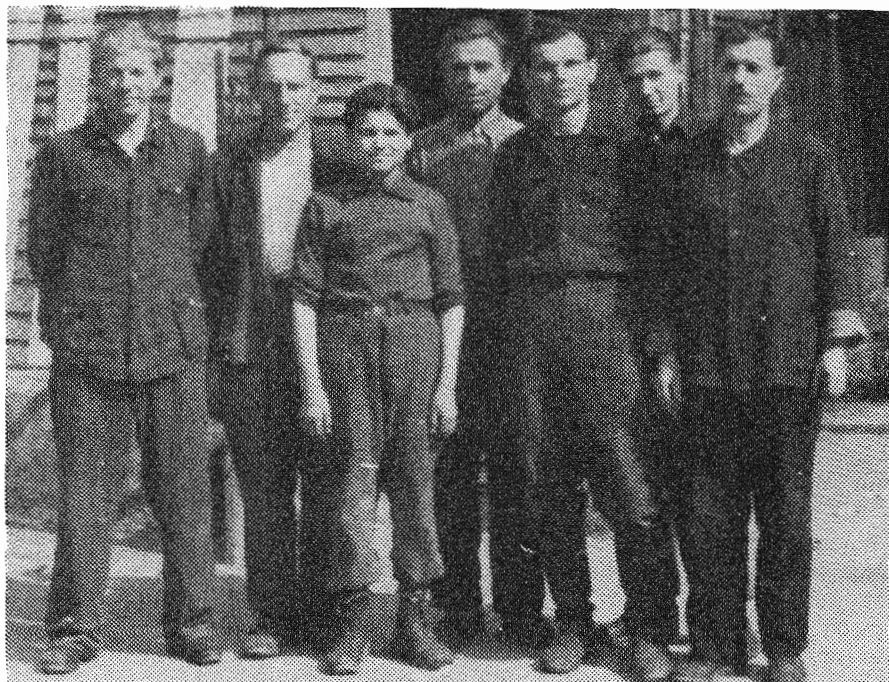
За виїмком кількох округинок, не вдалось мені роздобути дані про діяльність цієї дуже рухливої організації, активність якої посилилась, коли головою її вибрано Мінодору Фотій.

В останніх двох місяцях 1945 року, за ініціативою Союзу Українок, референтка суспільної опіки УНРРА зорганізувала в манастирі курс крою та шиття. Інструкторкою була мадярка, яка говорила по-німецьки, отже потрібно було перекладачки. Цей курс не мав дати відкриття і дати закінчення, а жінки приходили в міру того, як роздобули матеріал до шиття.

Фреквенція на цьому курсі вагалась між 25-90 учасниць, а

Хор Українського Національного Театру — посередині П. Окопний, диригент.

Частина працівників столярського та слюсарського варстатів.

головним недомоганням його був брак машин до шиття, матеріялу та ниток.

Від 1-го до 7-го лютого 1946 року С.У. зорганізував у Гльокеншпільгавзі виставку української національної ноші та вишивок із метою показати чужинецькій публіці, що українські строї та вишивки мають власну питоменність і їх не слід підтягати під назву „російських” виробів.

9. ЛУПВ І ТУПВ

Одна була Ліга Українських Політичних В'язнів, а друга — Товариство Українських Політичних В'язнів. Якщо ж зняти останню літеру В, то залишається — як казали жартуни таборові — ЛУП і ТУП, або ТУП і ЛУП, гра слів.

Лігу, що мала п'ять-шість членів, очолював Ярослав Олійник, і до неї належали самі галичани, тоді як до ТУПВ, що об'єднував майже двадцять членів і головою яких був я, Ф. Лукіянович, належали майже самі репресовані наддніпрянці.

В 1947-48 роках ТУПВ проявило значну активність, організуючи ряд політично-культурних імпрез. Обидві ці установи були б виправдали своє існування, якщо б збирали матеріяли про нашу мартирологію, але, на жаль, вони цього не зробили. Просто ніхто не думав тоді про це.

10. МАЙСТЕРНІ ТА КУРСИ

А. РІЗЬБАРСЬКА МАЙСТЕРНЯ

Душею цього підприємства був проф. Ярослав Паладій, який зорганізував, наладнав та скоординував дії цієї установи не тільки під оглядом виробничим, але також навчальним, бо до його майстерні зголосилося десять учнів.

Приміщення майстерні було в монастирі; в складі її були: керівник — Я. Паладій, адміністратор — Ів. Яремчук, мистецький дорадник — Микола Станько, інструктор — Р. Бокс, столлярі — Миськів та Станчук. В обробці деревоматеріялу використовувано всі відомі методи та форми, як інтенсивну інкрустацію, плоскорізьбу, піреографію (випалювання) та всякі комбінації цих трьох дій. В майстерні продукували такі вироби прикладного мистецтва, як тарілки, рамці, пудернички, обкладинки тощо. В своєму звіті В. Шеппард часто згадує, що тут продукувались унікальні вироби, — цікаво, чому нікому з нас не впало на думку зорфити виставку із них?

Б. КУРС СКУЛЬПТУРИ

Професор Берлінської Академії Мистецтв Федір Ємець приїхав до табору Лексенфельд вкінці 1947 року, і в початках слідуєчого року відкрив в приміщенні монастиря курс скульптури.

З Ємцем працювали і два його сини та приблизно п'ять курсантів; із курсантів Андрій Сологуб віддався вповні цьому мистецтву, він живе тепер у Парижі. Про високі кваліфікації та педагогічні вмінності проф. Ф. Ємця навіть і не прийдеться говорити, бо фотознімки його студії дадуть читачеві кращу уяву про нього, ніж багато гучних слів.

В. ШОФЕРСЬКІ КУРСИ

За ініціативою Українського Комітету від місяця вересня 1945 року до кінця червня 1946 року переведено шість шоферських курсів у таборі Лексенфельд із пересічним числом учасників по 40 на один курс, отже в загальному було поперех 250 випускників цих курсів.

Викладали на цих курсах троє: інж. Віктор Базілевський, про механічну частину автомашини та про електрообладнання; інструктор Яків Олійник, тема вуличного руху та шоферування, та П. Чечет (Волиняк) українознавство. Цілий курс тривав шість тижнів, п'ять днів на тиждень, чотири години на день.

Інж. В. Базілевський — це був один із найкращих викладачів, що мені довелось слухати. Висловлювався він ясно, стислими реченнями, чистою українською мовою, вживаючи тільки українські технічні терміни. Теми своїх лекцій завжди ілюстрував прекрасними рисунками на таблиці, так що часто-густо аж жаль було дивитись, як вони зникали, стерті губкою. Інструктор Я. Олійник притягнув звідкілясь 3/4 тоннову тягарівку, відремонтував її та, крім викладів вуличного руху, вчив і шоферування. Спокійно він казав, куди їхати, а зауваги давав при кінці лекції навіть якщо курсант в'їхав у барак.... Після закінчення курсу я, як і інші курсанти, не мав проблем керувати автом у Нью Йорку. Курс цей, однак, не був визнаний австрійською владою, тому і курсанти мусіли здавати окремі іспит для цього.

Для цих курсів видано три підручники тиражем по 400 примірників, кожний із них в м'якій жовтавої барви обкладинці (як журнал „Керма“) на цикльостилі, аркушевого формату. Всі три підручники появились у 1946 році. Підручник „Записки курсу шоферів з окремим альбомом малюнків“, за апробатою інж. Базілевського, видали три курсанти: А. Дерев'янка, Б. Герасименко та С. Сидоренко, тут було 80 сторінок машинописного друку. Другий посібник, що про нього вже раніше згадано — це був „Альбом малюнків із записок курсу шоферів“ на 44 сторінки і на стільки ж сторінок третій підручник „Дізелі“, з ілюстраціями.

Велику роботу проробив інж. Базілевський. Слухачами його курсів були люди різної статі, різного віку та освіти, від інженерів починаючи до сільських хлопців включно. Всі вони висловлювали велике признание та подяку інж. В. Базілевському та Я. Олійникові.

Г. КУРСИ МОВ ТА КУРСИ КОНСЕРВАЦІЇ

В половині 1948 року відбулися два курси мови, які перевів

молодий тоді студент, а сьогодні професор Пенсильванійського університету Олег Мазур. Курс англійської мови тривав чотири тижні; викладач послуговувався методом лінгвафону (платівок); учасників первісно було приблизно 30. Викладач, на жаль, не підготовлявся до свого предмету і прямо „плавав” у матеріалі, тоді як курсанти вимагали протилежного. Подібне діялось і на курсах еспанської мови. Тож користь із курсів була невелика.

Не маю даних, в якому таборі був курс консервації та хто викладав на ньому, але залишилися відомості, що від місяця жовтня до кінця грудня 1946 року, правдоподібно з рамени Селянської Спілки, відбувся тримісячний курс „Перерібка та консервація” ярини, овочів і молочних продуктів, із видушуванням соків овочів, виробом вина тощо.

Г. ТОВАРИСТВО УКРАЇНСЬКИХ ВОЄННИХ ІНВАЛІДІВ

ІУ. НАШІ ТАБОРОВІ БУДНІ.

1. КОМАНДА І ВИБОРИ

Команду табору, як сказано вище, призначив Український Комітет. Поскільки команда була „мельниківська”, то старалась підібрати всіх інших працівників співзвучних із мельниківством. Але вмiжчасі табір виповнили в більшості галичани, переважно бандерівці, і це виявилось у виборах. Мельниківці „м” мали велику перевагу в ділянці інтелектуального складу, тоді як „б” в цій ділянці мали заледве трьох членів, що закінчили середню школу або вище. Натомість вони переважали кількісно.

У виборах які відбулися у місяці вересні 1945 року, до вибору були два окремі органи — команда табору і таборова рада. Важливіші функції в таборовій раді були такі: культосвітнього референта, господарчого, суспільної опіки, мешканевого та зв'язкового між таборами. У виборах майже поголовно вибрано листу „б”, при чому командантом став Микола Чупка; заступником згодом став Чорненький; до таборової ради введено фактично належних працівників цих ділянок.

Так би мовити, нова управа „б” прийшла до слова в таборі, при чому не було застережень із боку „м” до Миколи Чупки; протривала ця команда і таборова рада без особливих труднощів.

Кожного року відбувалися вибори і кожного року Любомир Склепкович заходив до автора цих рядків, щоб узгіднити список кандидатів на виборчу листу. Під цим оглядом „бе” і „ме” чесно співпрацювали, без ніяких застережень.

На жаль, ці виборчі домовлення не включали інших виявів, і через малу компетентність проводу „б” дійшло до деяких небажаних проявів.

А. ПРИГОДА РЕД. ІВАНА КЕДРИНА-РУДНИЦЬКОГО

Всі організації Австрії створили власну централю, УЦДОА, головою якої став Іван Рудницький, замешкалий у Іннсбруці. Його

запрошено на доповідь до Зальцбургу, і так від „хлопців”, як і з власного помічення, я передбачував, що буде якась „акція”.

Увечері, півгодини після початку доповіді, світло згасло; я кинувся до переключників, але вміжчасі бідолашного ред. Кедрина хтось старався вдарити. Як засвітилось світло, збентежений, він поспитав: „Панове, а що я такого сказав?” Справа була не в ньому, що він сказав, а в тому, що один із Рудницьких (Михайло) виїхав був до Советського Союзу! Зрадник!? Виявилось пізніше, що ті два хлопці навіть не знали, хто був Іван Кедрин-Рудницький, але бефель був бефелем!

Б. ЧИ ЩЕ ХОЧЕТЕ ВБИТИ о.КОРЖАНА?

Отець Михайло Коржан закінчив студії теології у Львові, але перед вирушенням із похідними групами на Україну змінив своє віроісповідання з католицького на православне. Опинившись у Зальцбурзі після війни, він був „persona grata”, серед бандерівців, зокрема пропагував УГВР — Українську Головну Визвольну Раду. Неспоріднений духово з православними, він виїхав у 1946 році до Баварії.

У вечірніх годинах місяця жовтня 1945 року я зайшов до коменданта до першого бараку; тут було мале світло в кімнаті. Заїхало вантажне авто, вискочило сім хлопців, чотири обсадили входи до бараку, а три — бойовики з пістолями, увійшли до кімнати і впав запит: „Котрий із вас є Патій?” Я побачив, як він зблід і ледве чутно відповів — я. — Чи ви ще хочете вбити о. Коржана? — помахуючи пістолем, питав цей „таф гай”. — „Ніхто ніколи не збирався його вбити”, — відповів я. Після короткої розмови молодці стягнули стійки та вскочили до авта.

— Ви не знаєте, що робила СБ (Служба Безпеки) на Волині, — з полегшою промовив Патій.

ЛУКІЯНОВИЧ — ВИ КРІПО

Ходячи по таборі, я чув, що „кріпо йде”, але не звертав уваги, не знаючи, що кріпо означає. Весною 1947 року зайшов до мене 24-літній молодець Євген Глива та заявив: „Ми знаємо, хто ви є. Ви — кріпо і проливали українську кров”. — Я остовпів, а потім кинувся до Е. Гливи, він навтікача, ще мені вдалося дати йому копняка у м'яке місце...

Усвідомивши собі, в чому справа, а мав я виїжджати до Баварії, я попросив створення громадського суду, що і було зроблено. Суддею вибрано адвоката Наливайка, моїм оборонцем був Іван Шкварко. Два хлопці з Підгаєччини заявили: „Давайте хрест і свічку і ми присягнемо”. — Шкварко сказав: „Ну, та чому починали справу, як маєте масло на голові?”

Справа була в тому, що я нащадок 300-літнього роду, мав тільки одне добро — моє добре ім'я. Звернувся до колишньої моєї учениці

— тоді Гуменюк, тепер Зелик, але вона на наказ відмовилась свідчити. Здавалося мені — пропав. Аж тут на подвір'ї зустрів я Осипа Сливинського, з яким сидів у тюрмі та в Авшвіці. Він посвідчив. Спровадили Ізидора Гардецького, посадника міста Підгайців. Ніколи не бачив мене. Вирок громадського суду — неоправдані закиди. За два дні Євген Глива зник із табору.

ПРИГОДИ СТЕПАНА

Степан, молодий чоловік із волинської групи, мав завдання два рази в тиждень перейти кордон до Німеччини, принести в наплечнику газети та „пошту“. Тим перехідним пунктом користувались „бе“ і „ме“, часом зустрічаючись на кордоні, бо це був переходовий пункт для кур'єрів та зв'язкових. Одного ранку Степан у розпачі. Напали бандерівці, відібрали газети, трохи потурбували його. На другий день прошу Склепковича: Що, хочете війну починати на кордоні? — „Яку війну?“ — він здивувався. Я пояснив йому, в чому справа. Він хоч повільний, але бігом вилетів із кімнати. Більше такого не повторилося.

ДЖУГАЛО

Був у таборі такий собі чоловік, самотній, із ніким не приятелював, приблизно у віці 40 літ; казали, що залишив жінку в Галичині та що був учителем середньої школи. Без перевірки, Чупка приділив Джуґалові ділянку ідентифікації, цебто виказок.

Дуже запопадливо Джуґало працював, після вечері кожного вечора йшов до бюро, зачинався, — щоби не перешкождали йому, — і працював.

Восени 1948 року Джуґало зник. Він поробив фотокопії всіх документів, і його впустили совети до його дружини, за якою тужив. У 1969 році, коли я відвідав Буковину, полковник НКВД показав мені фотокопію моїх документів...

У. ЕПІЛОГ ЛЕКСЕНФЕЛЬДУ

Для нашої дітвори — це була тільки інша фаза в їхній еміграційній подорожі; нічого вони не втратили, мало що згубили. Ця дітвора скоро пристосовується в школі, мові та нових обставинах. Часом — занадто скоро.

Це був вік першої любові, Пласту, таборів, гімназії та ще деякого зв'язку та почувань до рідної землі для середньошкільної молоді, і вона ще й тепер поринає в минуле, зустрічаючись періодично.

Для дорослих — це був болючий зрив із минулим та лет у невідоме; без знання мови, без визнаного фаху, що нас чекає? А що буде із нашими дітьми?

Але найтяжче вже перенесла цей перехід група сценічних мистців. Там — їх всі знали та почитували, там — вони були кимось, а

тут — вони ніхто. Тут тільки всесильний гріш — зелений колір долара диктує. Людські, мистецькі вартості — ціняться вартістю долара...

Врешті-решт, ми якось пристосувалися до нових обставин, ховаючи наші близни та лікуючи рани минулих літ. Відвідуючи Зальцбург, розповідають, що у колишньому таборі Леген приміщено тепер дівочу середню школу, тоді як в Лексенфельді розібрано всі бараки за винятком п'ятого, де міститься дитячий садочок, а землю з-під решти бараків використано на спортову площу.

А якщо ви, читачу, віднайдете себе на цих сторінках, то відгукніться, бо вони для вас написані.

ВИЗНАЧНІ ЧЛЕНИ УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ У ЗАЛЬЦБУРЗІ

Після впливу стількох літ, постараюсь вирахувати прізвища визначних осіб, які ще задержались у пам'яті. Ось вони:

Табір Лексенфельд — ген. О. Загородський, командир Волинської дивізії у визвольних змаганнях; проф. Євген Гловінський, економіст, колишній член Уряду УНР; директор Капуста, колишній голова Ревізійного Союзу Кооператив; скульптор Федір Ємець, проф. Берлінської Академії Мистецтв; Микола Чупка, комендант табору; проф. Ярослав Паладій, керівник різьбарні; інж. Віктор Базилевський, провідник шоферських курсів; о. Дмитро Фотій, настоятель УАПЦ; Семен Бутович, режисер оперного театру; Петро Окопний, диригент хору Українського Національного Театру і оркестри; О. Волосянський, культурно-освітній референт; Микола Штинь, диригент двох хорів; Петро Чечет-Волиняк, редактор, власник друкарні, видавець; Петро Сагайдачний — журналіст і редактор „Нових Днів”; професори гімназії д-р В. Калина і П. Баб'як — директори; Ю. Каменецький, станичний Пласту; проф. Іван Олексин; д-р Микола Бараболяк, правник.

Табір Леген: Ганна Совачева, корифейка українського театру; проф. Ф. Великохатко, біолог; дві родини Татомирів, громадські діячі.

Табір Грім: інж. Вол. Базилевський, діяч сцени і церкви.

Табір Гельбрун: подружжя Леонід та Лідія Крушельницькі, диригент і артистка сцени; д-р Осип Коропей та інж. Петро Байбак.

Жили приватно: проф. Юрій Мачук, голова Співки науковців; д-р Юліян Налісник, голова Українського Комітетут, та д-р Борис Филипчак, шеф хірургічного відділу Шпиталю ДіПі, та інші.

Перевага в кількості прізвищ із табору Лексенфельд завдячується хоч би тій обставині, що автор цього спогаду у ньому жив і мав змогу пізнати людей.

СИДОРОВА ТОРБИНКА

Написала ЄВГЕНІЯ БОЙКО-ДИМЕР

Швидкий потяг безупинно мчить, кидаючи білі клуби пари під колеса вагонів. Вітер свистить в ухах. Я припала до відчиненого вікна і жадібно вдивляюся в пейзажі, що летять повз мене в далечінь. Залізнична колія перетинає долину, що опускається до Тиренського моря. Хоч звідси не видно його спокійної блакиті, але я знаю, що воно тут зовсім близько, — вітер насичений його солоною свіжістю. З другого боку на тлі ясного неба велично підносяться гори. Це Апеніни.

Вся долина зеленіє садками і густо переплетена виноградними смарагдовими лозами. Інколи з ніжного листя раптовно вирине розпростана парасолька сосни, сіра кам'яна оселя або селянин з волом. Час забув про цю долину. І мабуть, Ганнібаль, проходячи тут багато століть тому своєю армією, зі спини слона бачив такий же краєвид, який я бачу зараз з вікна. Колись я теж була в цих місцях, власне тому я вибрала цей маршрут для моєї подорожі, хоча й знаю, що потяг, не зупиняючись, мине маленьку пустельну станцію, і я не побачу ні мені знайомих облич, ні самотності, всіма забутої могили, в якій похований мій милий життєрадісний земляк далеко від батьківщини. І якраз тоді, коли мій погляд наштовхується на конусоподібну гору з великим містом на вершині, я пізнаю окремі деталі околиці, і мої думки розсипаються на тисячі переживань і почуттів...

Сорок років тому неблаганний шквал війни, віднявши в мене все — дім, батьківщину, рідних, випадково закинув мене в цей віддалений куточок Італії. Тоді ця сонячна долина не була обійнята, як тепер, лінивою дрімотою, — в ній швидким пульсом билосся життя. Мов хижі птахи, день і ніч кружляли над нею літаки, цокочучи з кулеметів, тріщала зенітка, тремтіла земля від вибухів бомб, скреготала сталь, а вночі в небі загрозливо спалахували вогняні ракети.

Я винаймала невеличку кімнату у селянській колись численній родині, яка в цей час складалася лише з сухорлявого рухливого господаря, його хворої на серце жінки та двох наймолодших дочок Пінетти і Терези, гарних і здорових дівчат з довгим темним волоссям і тонкими станами.

У віддалі одного кілометра від нашого дому в будинку школи знаходилась німецька організація праці ТОДТ, яка будувала поблизу на головній автомобільній магістралі західного узбережжя Італії Віа Аврелії новий міст поруч з розбитим бомбами. Робота провадилась нашвидку і лише вночі, щоб ворожі літаки не виявили цей важливий об'єкт. Вдень будівельна ділянка старанно маскувалася брезентом та сітками. Більшість робітників були мобілізовані поляки, які своїми чорними уніформами нагадували копачів могил. Між ними знаходились також два мої земляки з Києва: літній, приємний на вигляд учитель ботаніки Макар Іванович Кондратенко і дебелий сільський парубок Сидор. Неможливо собі навіть уявити більш неподібних між собою людей: вчитель — лагідний, вихованний, освічений, чутливий чоловік, але фізично кволий; другий — незграбний, неотесаний, міцний парубок, з русявою непокірною чуприною, спадаючою йому на випукле, завжди спітніле чоло, з невеликим шрамом на правій вилиці. Перший час я навіть трохи його боялася, бо його чорні, наче вуглини, очі швидко спалахували роздратованням та гнівом, і шрам робився фіолетовим, особливо тоді, коли йому здавалося, що хтось збирається загарбати його вбоге майно.

— Це моє! — гримав він грізно і простягав до даної речі свої велетенські клещні.

— Ні, пані, ви дуже помиляєтесь— Сидір зовсім не пожадливий, — намагається переконати мене Макар Іванович. — У нього розвинуте лише почуття селянина — власника, Взагалі ж у нього золоте серце. Приведу вам приклад: останньої зими наша організація перебувала в невеличкому містечку в горах, де крім каміння і хворіб нічого не можна було знайти. Нас розквартирували по хатах. Господиня Сидора, військова вдова, мала купу ще неповнолітніх дітей. Сидір, палкий курець, свій мізерний наділ цигарок міняв на харчі, щоб допомогти цій знедоленій родині. Сидір — це невідшліфований самородок. Не дивлячись на те, що він на вигляд грубий, але він добра людина. Його вчинки є керовані глибокими гуманними почуттями, і в його свідомості добро від зла цілком відокремлене.

Пізніше я дійсно переконалась, що Макар Іванович мав рацію.

Сидір називав вчителя просто „дядьком Макаром”, і ці два кияни, не зважаючи на різницю в роках та інтересах, були нерозлучні. Вони увечорі, коли останні сонячні проміння запалювали вогняні смолоскипи в шибках вікон, виїздили на роботу. Пара коротконогих шкап, які пізнали на своєму віці порох українських доріг, тягла сільський віз повз мої вікна. Віз хитався, скрипів, і моя патріотична уява переносила мене в степи біля Дніпра. Макар Іванович вітав мене, піднімаючи ввічливо свою чорну пілотку. А Сидір несамовито махав руками, неначе півень крилами, і кричав: — Здорово, землячко! —

Я, усміхаючись, відповідала їм.

У вільні від праці години приятелі відвідували мене, і ми сідали

на соковитій траві під фіговим деревом. Можливо тому, що в мене на Україні залишився батько, а в Макара Івановича — донька, між нами з першого дня встановилися теплі, майже родинні відношення. Часто до нас приєднувалися Пінетта і Тереза. Чоловіки показували фотографії: вчитель — своєї тендітної жінки і усміхненої доньки Людмили, а Сидір — своїх огрядних батьків — хліборобів та повногрудої кирпатої нареченої Оксани. Сестри — італійки уважно розглядали знімки і схвально говорили:

— Сімпатіко, белла...

Сидір оцінював їх критичним поглядом і хитав головою:

— Не погані дівки, — казав він, — та тонкі, мов жердини.

Одного разу Сидір мене зовсім розчулив: він витягнув з кишені невелику торбинку та, поклавши її в свою пілотку, що лежала на траві, почав щось ворожити. Він відкрив її урочисто та витяг звідти обережно пучку якогось сірого пороху.

— Дивися, — звернувся він до мене, розтираючи порох пальцями, — це наша земля, рідна земля! — В його голосі чулася ніжність. Він цілковито переродився. Його завжди неспокійні очі зараз були повні щастя та духовного піднесення. Моя рука простяглася мимовільно до цієї землі, і мені навіть здалося, що ці сухі грудочки чорнозему випромінювали якесь надзвичайне тепло, яке розливалось поступово по всьому моему тілі. Я вже хотіла попросити Сидора, щоб він поступився мені невеличкою частинкою свого скарбу, але в цей час Пінетта, не розуміючи, що діється, хотіла струсити з пілотки крихти землі.

— Не чіпай!... — гримнув страшним голосом Сидір до переляканої дівчини. І в той час, як Макар Іванович заспокоював ображену Пінетту, Сидір своїми мозолистими руками дбайливо підбирав з пілотки до торбинки грудочки землі, натхненно повторюючи:

— Рідна земелька... моя рідна земелька!...

В мене більше не вистачило відваги висловити своє прохання.

— Через цю землю, — пізніше оповідав мені вчитель, — Сидір ледве не загинув. Це сталося біля Монте Кассіно. Ми працювали, і в той час в наші бараки попала бомба. Сухе дерево зразу загорілося. Поки ми дісталися додому, наші бараки охопило полум'я. Шкода було навіть думати рятувати наші пожитки. Але Сидір раптово для всіх нас кинувся в несамовито лютуюче море вогню і зник у нім. Ми, здивовані його шаленим вчинком, закам'яніли, і тільки тоді отямилися, коли через кілька хвилин він з'явився з палаючого бараку. В руках він ніс... не убрання, не черевики, не гроші, а торбинку з рідною землею. З його сорочки в кількох місцях курився дим, волосся обгоріло — ще й досі у нього шрам від опечення на обличчі...

Коли ж італійок з нами не було, розмова заходила про Україну, нашу батьківщину, власні турботи або непевне майбутнє. Макар

Іванович згадував в'язницю, до якої потрапив після арешту на початку 1930-их років, коли хвиля репресій прокотилася через всю Україну. Його засудили на примусову працю; німці звільнили з табору, але зразу ж забрали на роботу. З дня арешту він не бачив ні жінки, ні доньки, котрій тепер вже минуло п'ятнадцять років: „Може це розлука назавжди”, — зітхав вчитель.

При таких думках його зморене обличчя робилось сумним і побляклі блакитні очі тмяніли, на чолі над сивими бровами поглиблювалися зморшки.

— Ось війна закінчиться і все буде добре, — підбадьорював у такі хвилини Сидір вчителя, — і ми з вами, дядьку Макаре, запряжемо коні та й додому — ви до жінки і доньки, а я до батьків та до своєї Оксани. Куди ж нам, як не додому. Не життя нам на чужині, не життя, дядьку Макаре. — Він говорив твердим упевненим голосом, і від цього мені ставало якось спокійніше. В світі, де не було більше стабільности, я ніби знаходила точку опору. А в серці Макара Івановича з'являлась нова надія, і він продовжував збирати для своєї доні дешеві подарунки або дари природи: гілочку коральового деревця, винесену на беріг хвилями, різнокольорові хустинки, сухий кактус та інші підібрані з любов'ю милі речі.

В сусідньому будинку знаходилось гестапо. Там ходив тяжкими кроками день і ніч вартовий, бо в клуні сидів партизан, у якого німці намагалися добути інформацію. Його водили до будинку, очевидно на допити, штовхаючи прикладами в спину. Повертався він з розбитим лицем і стогнав. Інколи з вузького відчиненого віконця клуні линула його сумна пісня. Співав він впівголосу. Вартовий не забороняв цієї розваги в'язневі, навпаки, сам охоче слухав мелодію, і в такі хвилини його обличчя ставало лагіднішим.

* * *

Виноград наливав соком тугі кришталеві грона. Літо пробігало в гарячій імлі. Останні дні я рідко бачилась зі своїми земляками: вони були дуже зайняті на будівництві моста, бо на фронті один за одним відбувалися прориви, і військо конче потребувало прямого шляху.

Увечорі, як завжди, почулося знайоме скрипіння: шкапи слухняно тягли віз вулицею. Мої друзі вітали мене. Обличчя Сидора радісно розплилося в усмішці, як паляниця.

— Землячко, чекай на нас завтра, — підморгнув він мені.

Я знала причину його чудового настрою: цієї ночі закінчать міст, і Сидір отримає на цілу добу відпочинок. Це припадало на день його народження (йому буде двадцять один рік) — подвійне свято. Заради такого урочистого випадку я вже спекла пиріг з муки, яку виміняла з труднощами у селян.

В цю ніч мені довго не спалося. Я сиділа в темряві біля вікна, прислуховуючись до блукаючого в небі літака та рівномірного кроку вартового в сусідньому дворі. Боже! Як міцно все навкруги стиснув кулак війни. Пахощі південної ночі паморочили мені голову.

Літали світлячки, в темряві вони здавалися особливо великими та яскравими, неначе засвічені фари автомашин. Така спокійна, така чудова була природа. Не вірилось, що лютує війна і гинуть люди. Я заснула пізно тяжким сном. Збудила мене Тереза.

— Скоріше до бомбосховища, — збентежено трясла вона мене за плече.

Чувся гуркіт моторів і вибухи зовсім близько. Натягаючи халат, я поспішила до бомбосховища, куди збіглась вся перелякана родина. Схід вже посвітлішав, хоч у долині був ще морок. Зовсім недалеко, над новим мостом, носилися літаки. Коли вони, мов орли-супи, кидалися вниз, — свистіли бомби і оглушливі вибухи колихали повітря. Поквапливо стукала зенітка, ніби молотили десь на току. „Там мої друзі”, з жахом думала я.

Коли сонце виринула з-за обрію, до нас прийшов Макар Іванович. У нього вигляд був страшний, а одяг подертий та брудний.

— Сидора більше немає, — сказав він, — і я перший раз побачила у нього на очах сльози. — Міст закінчили... цілу ніч по ньому проходило військо. Нас ще залишили закінчити узбіччя біля мосту... на світанку нелетіли бомбовози, розбили міст, а бідолаха Сидір не встиг вчасно утекти...

Ховали Сидора в похапцем зробленій труні, яку не відчиняли, бо убитий був дуже спотворений. Крім мене і вчителя, кілька італійців і поляків, його співпрацівників, віддали йому свою останню шану. Похоронні відправи служив один італійський священник. Труну привезли на цвинтар ті ж самі київські коні. Вони спокійно стояли осторонь і жалібно іржали, ніби оплакували свого господаря. В руках Макара Івановича з'явилась вже знайома мені тобринка — Сидорова торбинка.

— Нехай нашому безталанному Сидорові легенько лежить під рідною землею, — сказав він і висипав з тобринки на труну в могилі все до останньої поршинки.

Після похорону я залишилася насамоті в кімнаті. Навкруги стояла німа тиша. Навіть вартовий не ходив біля сусідньої клуні. Це означало, що там вже не було полоненого і, можливо, що його взагалі більше не було. І я сумувала над долею незнайомого мені в'язня і Сидора, смерть якого так жорстоко перервала його мрії про рідний край. Я думала про долю змучених, знівечених безжалісною війною людей. В цій долині біля Апеннін перетнулися шляхи стількох людей. Для багатьох — це була остання дорога.

ІВАН ФРАНКО ДОГЛИБИННО ЗБАГНУВ МАРКСИЗМ

Написала за Б. КРАВЦЕВИМ — Л. В.

* * *

Рік 1986-ий — це 130-річчя з дня народження і 70-річчя смерті Івана Франка, великого мислителя і критика, як і геніяльного поета-письменника. З творчістю Франка — поета й письменника, більш-менш обізнані його земляки обабіч океану, але менше пощастило Франковим критичним, історично-соціологічним та політично-публіцистичним писанням, особливо ж під советською займанщиною, де все, що носить на собі печать критичності до марксизму, офіційної „релігії” в ССРСР, тотально проscribeується. Ось уривки з Франкових праць з категоричним засудженням соціал-марксистської доктрини Маркса-Енгельса, що її Франко визначив як „релігію, основану на догмах ненависти і клясової боротьби”; це цитата з передмови Івана Франка до його збірки „Мій Ізмарагд”, що була видана наприкінці 1897 року у Львові, і яку послідовно усувають з Франкових видань підсоветські видавці „вибраних” творів Великого Каменяра.

„Жорстокі наші часи! Так багато недовір'я, ненависти, антагонізмів намножилося серед людей, що недовго ждати, а будемо мати (а властиво вже й маємо!) формальну релігію, основану на догмах ненависти та клясової боротьби. Признаюся, я ніколи не належав до вірних тої релігії, і мав відвагу серед насміхів і наруги її adeptів нести сміло свій стяг старого, широлюдського соціалізму, опертого на етичнім, широко гуманнім вихованню мас народніх, на поступі й загальнім розповсюдженню освіти, науки, критики людської та національної свободи, а не на партійнім догматизмі, не на деспотизмі провідирів, не на бюрократичній регламентації всієї людської будуччини, не на парламентарнім шахрайстві, що має вести до такої 'світлої' будуччини”.

Іван Франко — геніяльний український письменник, поет і драматург, глибокий мислитель і європейського засягу учений (1856-1916).

Не мають нагоди підсоветські українці прочитати статтю-рецензію Івана Франка на книжку А. Фаресова „Народники и Марксисты”, видану в Петербурзі 1899 року. Франкову рецензію було надруковано в „Літературно-Науковому Вістнику”, Львів, 1899, кн. 6, стор. 186-188. Тут знову виступає Франко, як нещадний критик марксизму, тоді відомого як „марксистський соціал-демократизм”, його теорій та тенденцій, до якого ставився Іван Франко цілком негативно:

„Німецький соціал демократизм, — писав Франко у цій рецензії на книжку А. Фересова ‘Народники и марксисты’,— перещеплений на російський ґрунт працями Плеханова, Струве, Туган-Барановського й ін., здобув собі багато прихильників серед молоді і навіть загалом серед освіченої громади, котрій він імпував знанням будучини, простотою в ставленні і розв’язуванні найскладніших питань, догматичністю тез, ніби науковою фразеологією і тим, що пок. Драгоманов у німецьких соціал-демократів називав ‘жидівською самохвальбою’. Є се характеристичне явище, що саме в пору, коли сей марксівський соціал-демократизм і з погляду на свої наукові основи, і з погляду на свою політику, як партія в Європі близький банкрутства, він здобуває собі найгарячіших прихильників у Росії, серед російської молоді. Дуже сумно, що на сю доктрину ловиться в значній часті гарячіша українська молодь, хоча соціал-демократизм стає ворожо, як проти усяких об’явів суспільної самодіяльності та децентралізації, так само і проти національного українського духа, і з того погляду являється для українства далеко гіршим ворогом, ніж російське самодержавіє і російська цензура. Бо коли самодержавний тиск є тиском фізичної сили і, так сказати, в’яже руки, то соціал-демократизм краде душі, напоює їх пустими і фальшивими доктринами і відвертає від праці на рідному ґрунті.

Отим то не диво, що свідоміші українці виступають проти сеї згубної доктрини як можуть. Правда, боротьба мусить бути нерівна. Соціал-демократична доктрина тішиться далеко більшими ласками цензури, ніж український рух: вона видає багато книжок, має своїми органами деякі товстенські місячники (раніше „Новое Слово”, тепер „Научное Обозрение” і „Начало”), а українство не може боронити себе і розвивати своїх поглядів відповідним способом. Тільки на полі економічного змагання на українським ґрунті виступив проти соціал-демократизму д. Микола Васильович Левитський, та й то виступив не з власної охоти, а для оборони справи, котрій він віддав свою силу і працю — хліборобських спілок. Д. Левитський займається від 1894 р. організацією хліборобських спілок

головно в Херсонській губернії, але за його почином спілковий рух розширився й на інші губернії, навіть не українські. Певна річ, при браку засобів і при неохоті російської інтелігенції до праці на користь сього руху в початках його мусіло бути багато невдач, помилок, розчарувань. Але проте рух не перестає*) і виявляє деякі прикмети безмірно цінні власне з педагогічного погляду. Отже цікаво, що власне російські марксистичні найзавзятіше накинулися на той рух і на Д. Левитського, не тільки відмовляючи його роботі всякого значення, але ганьблячи її як реакційну і шкідливу, бо, мовляв, вона спиняє конечний і єдиноспасительний (по Марксовій рецепті) процес пролетаризації селянських мас (підкр. І. Франка — Б. Кр.), котрі, мовляв, тільки тоді будуть дозрілі для поступу і для соціалізму, коли цілком щезнуть з лиця землі як самостійні господарі, а всі поробляться наймитами, фабричними робітниками і пролетаріями. Я певний, в ХХ віці люди не схочуть вірити, щоб така безглузда й антигуманна доктрина могла, коли-небудь розгорячувати голови і серця молоді, у котрої на устах раз-у-раз любов до народу і любов до поступу...

„Ми не будемо тут оповідати історії сього руху, започаткованого Д. Левитським... Не оповідає сеї історії й Д. Фаресов; головний зміст його брошури, се боротьба Д. Левитського з марксистами. Найважливіша тут — гаряча промова Д. Левитського, виголошена в В(ольно) -Э(кономическом) Общ(естве), в котрій він наглядно показав реакційність соціал-демократичної доктрини, ненауковість і односторонність їх поглядів на історію і безпрограмовість їх змагань у Росії. „Іх безкровна фразеологія — мовить д. Л(евитський) — нагадує мені найгірших консерватистів. В економічному житті вони вітають сконцентрований капітал; в політиці вони такі самі централісти, і місцеві мови вважають „діалектами“ і т.д. Ну чим же ліпша така „програма“ від інших найтемніших моментів нашого суспільного життя? Я дивуюся, що з сими панами ще розмовляють як з поступовими діячами. Найкращу віру в свідомий і благородний елемент в історії вони вбивають, величаючи „економічний матеріалізм“, і тій безсоромності нема кінця“.

* * *

Праця Івана Франка „Що таке поступ?“, яка була друкована перше в коломийській газеті „Поступ“ чч. 2-26, 1903 року, і тоді ж була видана окремим книжковим виданням (Коломия, 1903), також не може появитися в підсоветській Україні в цілості, навіть тоді, коли видаються там „твори в двадцяти томах“, як це було в 1956

---

*) Не припиняється.

році, чи й буде тепер у п'ятдесятитомнику", що його розпочато наприкінці 1970-их рр. З цієї знаменитої праці Івана Франка випущено цілу частину з XI розділу, як її пропущено і у виданій у советах в тому ж році книжці: „Іван Франко. Вибрані суспільно-політичні і філософські твори”. Частина розділу XI тим „ноторійна” для советів, що і тут Франко піддає нищівній критиці ідеал комуністичної „держави Маркса-Енгельса”, передбачаючи вже тоді, що вона стане „величезною народною тюрмою”:

„Маркс у своїх писаннях — з'ясовував І. Франко у викресленому тепер советськими цензорами розділі — не вдавався в малювання того, як саме має виглядати той будущий громадський устрій, у якому буде спільна праця, без визиску, і спільне вживання плодів праці без нічиєї кривди. Ширше розвивали ці думки Марксові товариші й приятелі Ляссаль і Енгельс. Особливо сей останній розвинув погляд про те, що освідомлені і зорганізовані робітники повинні при помочі загального голосування здобути перевагу в державних радах і ухвалювати там закони, які б теперішню державу, основану на пануванню одних і неволі других, на визиску і дармоїдстві, помалу або й відразу перемінили на **народну державу**, в якій би через своїх виборців панував весь народ, в якій би не було ні визиску, ні кривди, ні бідноти, ні темноти.

„Наслідком сих наук Маркса, Енгельса й Ляссалья почали німецькі робітники організовуватися в велику партію, що мала метою здобути якнайшвидше перевагу в парламенті і перемінити одною ухвалою весь громадський порядок. Ся партія назвала себе соціально-демократичною. Стоячи на основі Марксових соціалістичних поглядів, ся партія надіялася порушити весь народ і здобути для нього панування. Хоч називала себе революційною, але розуміла революцію зовсім не так, як її розуміли, прим. анархісти. Ся партія бажала захопити в свої руки державну владу на те, аби знищити її і дати всім горожанам якнайповнішу і найширшу свободу. Навпаки, по думці соціал-демократів, держава — розуміється, будуча народна держава, — мала статися всевладною панею над життям усіх горожан. Держава опікується чоловіком від коліски до гробової дошки. Вона виховує його на такого горожанина, якого їй потрібно, запевняє йому заробіток і удержання відповідне до його праці й заслуги. Вона, знаючи потреби всіх своїх горожан, реґулює, кільки й чого треба робити в фабриках, кільки вся суспільність потребує хліба й живности, кільки кожний чоловік має працювати, а кільки спочивати; кінець кінцем може дійти й до того, кільки в ній людей має родитися, аби цілість не була обтяжена, дбаючи про надмірне число дітей, і аби живі мали чим вигодуватися. Отся віра в необмежену силу держави в будучім устрою — то

головна прикмета соціальної демократії. По її думці, кожен чоловік у будучім устрою від уродження до смерті буде державним урядником та пенсіонером: держава дасть йому наперед відповідне підготування; потім буде визначувати йому роботу й плату, давати заохоту та відзнаку, а на старість або в разі слабости ласкавий хліб.

„Нема що й казати, є дещо привабливого в такому погляді, особливо для бідних людей нинішнього часу, що не знають сьогодні, де дітися і що в рот вложити завтра; для тих мільйонів беззахисних дітей, що виростають або зовсім без опіки родичів, або терплять не раз муки і знущання від злих, темних, п'яних або хорих родичів та опікунів. Життя в Енгельсовій народній державі було би правильне, рівне, як добре заведений годинник. Але є у тім погляді деякі гачки, що будять поважні сумніви.

„Поперед усього та всеможна сила держави налягла би страшним тягарем на життя кожного поодинокого чоловіка. Власна воля і власна думка кожного чоловіка мусіла би щезнути, занидіти, бо ану ж держава признає її шкідливою, непотрібною. Виховання, маючи на меті виховувати не свободних людей, але лише позиточних членів держави, зробилось би мертвою духовою муштрою, казенною. Люди виростили б і жили б в такій залежності, під таким доглядом держави, про який тепер у найабсолютніших поліційних державах нема й мови. Народна держава стала би величезною народною тюрмою.

„А хто були б її сторожі? Хто держав би в руках керму тої держави? Сього соціал-демократи не говорять виразно, та в усякім разі ті люди мали б в своїх руках таку величезну власть над життям і долею мільйонів своїх товаришів, якої ніколи не мали найбільші деспоти. І стара біда — нерівність, вигнана дверима, вернула би вікном: не було би визиску робітників через капіталістів, але була би всевладність керманічів — усе одно, чи родовитих, чи вибраних — над мільйонами членів держави. А маючи в руках таку необмежену власть хоч би лише на короткий час, як легко могли б ті керманічі захопити її назавсіди! Як легко при такому порядку підтяти середлюдности корінь усякого поступу й розвою, і, довівши весь загал до певного ступня, зупинити його на тім ступні на довгі віки, придушуючи всякі такі сили в суспільності, що пхають наперед, роблять певний заколот, будять невдоволення з того, що є, і шукають чогось нового. Ні, соціал демократична 'народна держава', коли б навіть було можливим збудувати її, не витворила би раю на землі, а була би в найліпшій разі завадою для дійсного поступу”.

Підсоветські „франкознавці” не люблять Франкової критичної праці „До історії соціалістичного руху”, що була опублікована у Львові, в „Літературно-Науковому Віснику”, кн. 3.1904 (стор. 134-152). Цю працю вони взагалі не згадують навіть у бібліографії, про що 20 років тому писав Богдан Кравців у його статті „Думки Івана Франка про соціалізм та комунізм і комуністична цензура” (УНС Календар-Альманах на 1966 рік): „вона є одним з найсуттєвіших і найважливіших документів для висвітлення і з’ясування світогляду Івана Франка і для розуміння його суспільно-політичних поглядів, зокрема його думок про соціалізм і комунізм”. У цій же статті Кравців пише, що Франко, порівнявши „Комуністичний Маніфест 1848 року” Маркса і Енгельса з „Маніфестом демократії ХІХ сторіччя” — „Принципи соціалізму” з року 1843-го, отже п’ять років раніше, авторства французького фур’єриста Віктора Консідерана, довів, що критичні й програмові думки Марксового й Енгельсового Комуністичного Маніфесту 1848 були запозичені із Маніфесту Кансідерана, і часто були його плягіятом. Франко сказав: автори Комуністичного Маніфесту повними прогорщами черпали з Маніфесту Консідерана :

„Оброблена ними (Марксом й Енгельсом) програма державного соціалізму аж надто часто пахне державним деспотизмом та уніформізмом, що проведений справді в життя міг би статися великою загальною гальмою в розвою або джерелом нових революцій .

„... між постулатами комуністів, як 8-ма точка, стоїть як найкатегоричніше заперечення всяких вільних спілок — ‘однакова примусова праця для всіх, заведення примусових армій, особливо для рільництва’. Хто потрапить віднайти в так організованій суспільності якийсь ‘свобідний’ розвій одиниці, сей докаже певно дуже великої штуки. Та й загалом всевладність комуністичної держави, зазначена у 10 точках К(омуністичного) М(аніфесту)... в практичному переведенню означала б тріумф навої бюрократії над суспільством, над усім його матеріальним і духовим життям .

„Все, що тут сказано, — закінчує Іван Франко свою працю п.н. „До історії соціалістичного руху”, — не має на цілі зменшити наукові заслуги Маркса й Енгельса. Але для сучасних і дальших поколінь добре, коли буде розбита легенда про їх месіянство й непомилність, про це, що вони майже з нічого сотворили ‘науковий соціалізм’ і дали в своїх писаннях нову об’яву, нове євангеліє робучому народові всього світу. Добре буде, коли всі віруючі й невіруючі в нову релігію почнуть на її творців глядіти,

як на людей даного часу й оточення, що черпали свої ідеї з того оточення і переробляли їх відповідно до складу свого ума, для людей свого часу. Таке глядіння зменшить у вірних і в невірних партійну заїлість і фанатизм, улегшить порозуміння, а через се й працю для отягнення великого ідеалу — соціальної справедливості на ґрунті гуманного чуття”.

Ці мудрі, вірні й глибокі оцінки марксизму дав Франко у зрілому віці, коли цей великий мислитель досяг вершин творчої наснаги і росту. Вони були сказані чверть сторіччя перед українським Голокостом — голодомором отого селянства, яке вже предтечі Сталіна й Кагановіча — Маркс і Енгельс хотіли зробити тотальним невольником держави з „одноковою примусовою працею для всіх... особливо для рільництва”, що і проводиться послідовно в ССРСР.

Світлої пам’яті ред. Богдан Кравців, автор статті про погляди Івана Франка на марксизм, із згаданого Календаря-Альманаху за рік 1966-ий, того ж 1966 року видав у Видавництві „Пролог” у Нью Йорку 259-сторінкову книжку під заголовком: „Іван Франко про соціалізм і марксизм”, до якої ввійшло сім статей Івана Франка на цю тривожну тему, ним написаних у роках 1897-1906. У збірці вміщені такі статті І. Франка: „Соціалізм і соціал-демократизм”, „Народники і марксисти”, „Що таке поступ?”, „До історії соціалістичного руху”, „Соціально акція, соціальне питання і соціалізм”, „Михайло Павлик” і „Соціально-політичні погляди М. Драгоманова”. До цієї книжки впорядник Б. Кравців дав 26-сторінкову всупну статтю і докладні довідки. Стаття у збірці є поширеним варіантом статті Б.К. використаної тут, з „Альманаху УНС” 1966 року. — (Л.В.)

Іван Франко

„СТРОФИ”

*Хоч би все небо папером було,
Хоч би все море чорнилом було,
Зорі б на пера всі перекувають,
Янголи б сіли тим пір’ям писать,
То не списали б — так мудрий прорік —
Мудрости Божої в вік.*

„ДО БРАЗИЛІЇ”

II

Коли почувеш, як в тиші нічній
Залізним шляхом стугонять вогони,
А в них гуде, шумить, пищить, мов рій,
Дитячий плач, жіночі скорбні стони,
Важке зідхання і гіркий проклін,
Тужливий спів, дівочії дисканти,
То не питай: Цей поїзд — відки він?
Кого везе? Куди? Кому вздогін?
Це — емігранти.

Коли побачиш на пероні десь
Людей, мов оселедців тих, набито,
Жінок худих, блідих, аж серце рвесь,
Зів'ялих, мов побите градом жито,
Мужчин понурих і дітей дрібних
І купою брудні, старії фанти
Навалені під ними і при них,
На лицях спід терпінь, надій марних —
Це — емігранти.

Коли побачиш, як отих людеЙ
Держать і лають і в реєстри пишуть,
Як матері у виходках дітей
Зацятькують, годують і колишуть,
Як їх жандарми штовхають від кас,
Аж поїзд відійде — тоді припадок!
Весь люд на шини кидається враз:
„Бери нас, або переїдь по нас!”
Це в нас порядок.

КОЦЮБИНСЬКИЙ І ФРАНКО

Написав МИХАЙЛО ЛОЗА

У червні 1980 року молодий 26-річний Михайло Коцюбинський відвідав столицю Західньої України Львів, щоб нав'язати ближчий контакт з тамешніми українськими видавництвами і з передовими людьми. Під час перебування у Львові Коцюбинський зацікавився з Іваном Франком. Між обидвома письменниками зав'язалося згодом листування, яке тривало до смерті Коцюбинського (1913). Однак треба сказати, що обмін листами між ними не відбувався часто. Це можна пояснити хіба тим, що Коцюбинський не хотів забирати Франкові його дорогого часу. Зате в листах до інших людей у Західній Україні Коцюбинський постійно передавав Франкові поздоровлення і просив інформації про нього.

Коли Коцюбинський був у 1890 році у Львові, тоді саме друкувалася збірка Франкових оповідань „В поті чола”. Коцюбинський просив Франка прислати йому це видання пізніше на винницьку адресу (Коцюбинський жив тоді у Винниці). Франко пішов назустріч бажанню Коцюбинського, і — як тільки вийшов із друку перший аркуш збірки — післав його Коцюбинському. Одержавши посилку, Коцюбинський того ж таки дня написав листа з подякою. На жаль, початок того листа пошкоджений: верхня частина картки відірвана. Тим самим немає на ньому дати. Приблизний час написання цього першого листа до Франка можна встановити на підставі змісту самого листа. Коцюбинський між іншим писав:

„Нині їду до Києва. З Києва заїду на могилу Шевченкову”. З інших джерел відомо, що до Канева Коцюбинський їздив у першій половині вересня 1890 року, бо написаний у зв'язку з цією подорожжю нарис „Шевченкова могила” має дату 23 вересня 1890 року. При цьому слід пояснити, що ця дата поставлена за старим календарним стилем, бо цього стилю придержувався звичайно Коцюбинський при датуванні своїх листів і творів. * В цьому першому листі дав Коцюбинський коротку оцінку Франка як письменника. На жаль, лист в цьому місці пошкоджений так, що думка Коцюбинського вривається. З частини листа, що залишилася непошкодженою, можна прочитати:

---

* Далі будемо подавати дати листів за новим стилем.

„Якби ви знали, як охоче читають Ваші оповідання усі мої знайомі, як радіють, що на нашій ниві...”

Другий лист Коцюбинського до Франка має дату 28 жовтня (за новим стилем) 1890 року. З цим листом переслав Коцюбинський Франкові переклад оповідання російського письменника Гната Потапенка ¹ „Задля хазяйства”, з проханням надрукувати це оповідання у редактованому Франком „Народі” ². Якщо б „Народ” не мав змоги помістити оповідання, тоді — згідно з бажанням Коцюбинського — Франко мав переслати оповідання до редакції журналу „Зоря” ³. Але ні в „Народі”, ні в „Зорі” оповідання не появилось. Вийшло воно друком ген пізніше, в 1895 році, окремою книжечкою в серії „Дрібної Бібліотеки” накладом Костя Панківського ⁴ (старшого). В тому самому листі Коцюбинський просив Франка прислати повість „Захар Беркут” та збірку поетичних творів „З вершин і низин”, а також і ті числа „Діла” ⁵, в яких був надрукований переклад оповідання російського письменника М. П. Вагнера „Люди та собаки” — в перекладі самого таки Коцюбинського. Оповідання „Люди та собаки” було надруковане в „Ділі” в числах 162-164 за 1890 рік. Третього листа до Франка Коцюбинський написав 7-го березня 1891 року (за новим стилем). З цього листа виходить, що Коцюбинський одержав бажані числа „Діла”. Про твори „Захар Беркут” і „З вершин і низин” Коцюбинський не згадує. Натомість просить Франка прислати йому кінцеві аркуші збірки „В поті чола”. Після цього переписка між обома письменниками стає нерегулярною.

---

1) Гнат (Ігнатій) Потапенко, за походженням українець, син українсько-православного священника з Херсонщини. Закінчив Одеську Духовну Семінарію. Згодом студіював в Одеському університеті і в Петербурзькій консерваторії. Писав однак по-російськи. Писав оповідання, повісті і драми. Деякі його твори були перекладені на українську мову. Перекладали: Михайло Коцюбинський, Осип Маковей, Григорій Коваленко. Гнат Потапенко жив у роках 1856-1929.

2) „Народ” — громадсько-політичний вдотижневик, орган Русько-Української Радикальної Партії. Виходив у роках 1890-1895 у Львові за редакцією Івана Франка й Михайла Павлика.

3) „Зоря” — Літературно-науковий журнал (двотижневик), який виходив у Львові за редакцією Омеляна Партицького. Деякий час у редакції працював Іван Франко. Журнал виходив у роках 1880-1897.

3) Кость Панківський, старший — син священника, видатний діяч у Західній Україні. Жив у роках 1855-1915. Помер у Києві, куди був вивезений москалями зі Львова як закладник. Син Костя Панківського — теж Кость — рівнож відіграв немалу роль в громадському і політичному житті українського народу.

5) „Діло” — це назва часопису, що виходив у Львові — в роках 1880-1939. Його появу припинили большевики. Спочатку „Діло” появлялося двічі на тиждень (1880-1882), згодом — тричі, а від 1888 року стало щоденником.

Коли в 1984 році Франко став видавати журнал „Житє і слово”⁶, запросив до співпраці Коцюбинського. Коцюбинський запрошення прийняв. В 1897 році у згаданому журналі було надруковане оповідання Коцюбинського „Посол від чорного царя”.

З нагоди 25-ліття літературної праці Івана Франка видано у Львові на його пошану „Збірник” під назвою „Привіт І. Франку в 25-літній ювілей”. Рік видання 1898. Михайло Коцюбинський мав у плані помістити у „Збірнику” своє оповідання „У путях шайтана”, але не встиг викінчити цього оповідання на час. Це оповідання було видане в наступному році в одному із томів творів Коцюбинського, що їх видавав Володимир Гнатюк в серії видань „Українсько-руської видавничої спілки”.

В 1898 році Коцюбинський підготовляв до друку Збірник „Хвиля за хвилею”, який появився через два роки (1900) в Чернігові. У зв’язку з тим Коцюбинський звертався до письменників, щоб дали до Збірника свої матеріали. Треба сподіватися, що відповідне запрошення Коцюбинський вислав теж і до Івана Франка, бо у Збірнику надруковано деякі Франкові вірші і оповідання „Лешишина челядь”. Але запрошення не збереглося.

В 1900 році дружина Коцюбинського ладила до друку однотомник творів свого чоловіка і при кінці серпня звернулася до Івана Франка, щоб він написав передмову до видання. Франко приобіцяв це зробити, але обіцянки не виконав, через брак часу передмови не написав. В справі тієї передмови писав ще пізніше і сам Коцюбинський, але не до Франка, а до Володимира Гнатюка:

„Моя пані вилагодила 10 моїх оповідань (рукопис) до цензури, чекає тільки, щоб д. Франко прислав обіцяну передмову. Їй не хочеться турбувати листом п. Франка, який завжди дуже занятий, і тому вона звачується до Вас з проханням якнебудь політично довідатися, чи скоро можна сподіватися тої передмови. Зробили б нам обом велику ласку”. (3 листа від 30 вересня 1900 р. — за новим стилем).

Коцюбинський не зражувався тим, що Франко, якому справді не доставало часу, не прислав обіцяної передмови. Коли в 1901 році заплановано видати в Чернігові альманах, присвячений Кулішеві, то Коцюбинський — як член Ініціативного комітету — знову звернувся до Франка з проханням прислати для цього видання якийсь твір. Альманах дістав назву „Дубове листе”. Не поминув Коцюбинський Франка і два роки пізніше, коли редагував літературний збірник під назвою „З потоку життя”. Франко прислав кілька своїх віршів. Крім того подарував Коцюбинському томик своїх оповідань.*

---

* Коли не мається під рукою згаданих збірників, важко встановити, чи і які саме Франкові твори були в них поміщені.

6) „Житє і Слово” — Літературно-політичний журнал (двомісячник). Виходив у Львові в роках 1894-1897 за редакцією Івана Франка. На журналі як видавець фігурувала дружина Франка — Ольга. В 1898 році на місце „Житя і Слова” та „Зорі” став виходити „Літературно-Науковий Вістник”.

В 1905 році Коцюбинський вдруге відвідав Львів. Було це в часі подорожі в Західню Європу, куди Коцюбинський їхав на лікування. Був він тоді в Німеччині, Австрії, Швейцарії, Італії. До Львова приїхав правдоподібно 28 квітня (за новим стилем) якраз перед Великодніми Святами. Заїхав до Володимира Гнатюка. Бажаючи показати Коцюбинському галицьке село, Гнатюк і Франко поїхали з ним до о. Северина Борачка ⁷, що був парохом в Яйківцях. Гостину у Львові і в о. Борачка Коцюбинський згадував дуже приємно. Про це писав він Іванові Франкові з Риму 28 травня 1905 року:

„Я все збирався подякувати Вам за ті приємні і незабутні для мене дні, коли ми разом пробували у Львові та на селі. Роблю се сьогодні, оглянувши Мойсея Мікель-Анджело, який мені нагадав Вашу чудову поему. Коли я стояв перед ним, я чув ті сильні, повні вогню промови, які слухав у Вашій хаті”.

Дальше в цьому листі Коцюбинський згадує про свою подорож і висловлює бажання ще раз вступити до Львова в поворотній дорозі додому. Своє бажання він здійснив і в другій половині червня знову відвідав Львів.

Знаємо, що в 1905 році Франко працював над поемою „Мойсей”. Закінчив її писати в липні. Отже, коли Коцюбинський був у Львові, то поема не була ще викінчена, але — як бачимо — Франко читав Коцюбинському окремі розділи поеми з рукопису. Коли поема була вже надрукована, Франко вислав її Коцюбинському до Чернігова. На цей дарунок Коцюбинський відповів листом дня 12 грудня 1905 року:

„Високоповажаний і Дорогий Добродію!

Нещодавно дістав я Вашу поему ‘Мойсей’, а тепер од п. Гнатюка дізнався, що то Ви прислали мені ту книжку. З яким смаком, з яким насолодженням перечитав я її — трудно мені висловити. Ще слухаючи її у Вашому читанні, я був захоплений нею, а тепер в цілості вона зробила на мене ще більше вражіння. Сердечно дякую не тільки за пам’ять, але й за сей прекрасний, високопоетичний і глибокий твір. Тепер, коли кордон фактично отворений, ‘Мойсея’ побачить і український світ — і се мене радує несказанно”.

Вживаючи вислову „український світ”, Коцюбинський мав на увазі підросійську частину України. Тоді так говорили: Галичина й Україна. Дальше Коцюбинський натякає в листі на нові політичні умовини, які створилися в наслідок революції в Росії в 1905 році. В наслідок революції фактично став відкритий і кордон — як пише Коцюбинський. З’ясувавши пореволюційні настрої, Коцюбинський знову переходить на особисті справи: „Що там у Вас чувати? Зараз уявляю собі Вас, як, сидячи за столом, плетете сітку — мотузяну на рибу й словесну на людські душі. Коли б та сітка плелася довше, може б ми мали не одну ще таку гарну річ як ‘Мойсей’.

---

7) Священик о. Северин Борачок (1859-1923) — громадський діяч в Галичині. Економічний організатор Стрийщини і Жидачівщини. Рідний брат о. Юліяна Борачка — батька мистців Северина і Мар’яна.

Боюсь прохати Вас написати коли до мене пару слів, бо знаю, що часу у Вас на те мало. А протехотілось би почути щось про Вас та Вашу роботу.

Шире цілую і обіймаю Вас, Дорогий Добродію. З високим поважанням

Михайло Коцюбинський”

З дальших років зберігся тільки один лист Коцюбинського до Франка. Дати на ньому нема. Упорядники кореспонденції Коцюбинського відносять цей лист до 1912 року. Його зміст такий:

„Високоповажаний Добродію!

Радію з нагоди сердечно привітати Вас через д. Василя Скалона, земського діяча і звісного автора цінних праць про народну освіту в Росії. Буду дуже вдячний Вам, коли допоможете йому орієнтуватись серед чужих обставин при студюванні літературного і просвітнього руху в Галичині.

Повік щирий Ваш М. Коцюбинський” —

Хоч в останніх роках свого життя Коцюбинський рідко писав до Франка, то про нього не забував і, пишучи до Володимира Гнатюка, у кожному майже листі поздоровляв Франка і запитував про його здоров'я. Коли ж в 1908 році Гнатюк доніс Коцюбинському про недугу Франка, Коцюбинський дуже затривожився. Відповідаючи Гнатюкові 13 травня 1908 року, писав:

„Ваша вістка зовсім прибила мене, ходжу сам не свій, не знайду місця собі, Тепер, коли стала перед очі можливість катастрофи, — тепер ще яскравіше зарисувалась могутня постать Франка і всі його заслуги, ще дорожчим став нам той чоловік. Звісно, постараюся, що тільки зможу, зробити для грошової допомоги, але в цьому маля потіха — ні за які гроші Франка не купиш. Сьогодні прочитав у „Раді”⁸ звістку, що Франкові трохи легше. Чи правда цьому і наскільки легше? Дуже прохаю, би звістити мене, в якому стані його здоров'я тепер, які зовнішні ознаки терпінь, чи він притомний, пізнає людей, чи починає володіти руками? Виберіть хвилинку часу і напишіть до мене хоч коротенько. Мене дивує наша преса: здається, Франко заслужив на те, щоб ним більше цікавитись, можна б щодня подавати звістки про став його здоров'я. Адже Франків у нас не густо! Боже, які ми ще не культурні...”

Примітка до листа: В попередньому листі до Гнатюка, написаному 27 лютого 1908 року — Коцюбинський просив Гнатюка поінформувати про Франкове здоров'я, що Гнатюк і зробив. Рівночасно Гнатюк просив Коцюбинського зібрати між придніпрянцями деяку кількість грошей на підмогу для Франка. Коцюбинський зайнявся збіркою, яка принесла суму 80 карбованців.

В 1909 році Коцюбинський, їдучи на острів Капрі в Італії, знову

---

8) „Рада” — щоденна газета, яка виходила в Києві від вересня 1906 до серпня 1914 року. Фінансував її Євген Чикаленко. З вибухом Першої світової війни російський уряд заборонив видавання газети „Рада”.

загостив до Львова. Прибув туди 31 травня вечером, а наступний день провів на зустрічах зі знайомими. В листі до своєї дружини — писаному 5 червня з Відня — Коцюбинський згадує коротко і про своє перебування у Львові:

„У Львові був один день, бачився з людьми, гарно мене приймали, але Франко розстроїв мене дуже. Він зовсім хорий психічно”.

Того самого року Коцюбинський бачився з Франком ще раз, коли вертався з Капрі через Львів. Було це в половині липня. Про цю зустріч писав пізніше Гнатюкові так:

„Стріча з Франком була дуже болюча. За цей короткий час, як я бачив його переїздом у Львові, він значно змінився на гірше: якийсь він став жовтий, прозорий, аж світиться, і вже зовсім заговорюється. У мене ж серце боліло, коли я дивився, як тоне, як догорає Франко. Я й досі під тяжким впливом тої стрічі і не можу її забути”.

(3 листа від 4 серпня 1909 року).

Для кращого розуміння цього листа слід додати, що цим разом Коцюбинський не застав Гнатюка у Львові і не міг зараз же таки поділитися з Гнатюком своїми враженнями відносно Франка. Гнатюк у тому часі перебував на вакаціях у Криворівні⁹. Коцюбинський теж хотів заскочити зі Львова до Криворівні, але якось йому не вийшло. Свій плян відносно Криворівні здійснив у наступному, 1910 році. Був він тоді там на вакаціях в другій половині серпня. Тоді саме перебували в Криворівні Франко, Гнатюк, Грушевський. Франко почував себе тоді дещо краще — так, що якихось тривожних записів з того часу у Коцюбинського нема.

Після того Коцюбинський ще два рази був у Криворівні, в липні 1911 і в липні 1912 року. Обидва рази зустрічався з Франком. Згадку про Франка знаходимо в листі до дружини — написаному 16 липня 1912 року:

„Приїхав Франко з синами, але я старався менше бачити його, бо з ним тяжко. Він ще гірше виглядає, ніж досі”.

Це була остання зустріч обидвох письменників. Хоч Коцюбинський дуже болів і турбувався про Франка з приводу його здоров'я, то сам він не був у кращому положенні. Може й не сподівався, що попроцається з цим світом скоріше від Франка. Смерть перешкодила Коцюбинському написати щось до „Збірника”, що його львівські українці хотіли видати на честь Івана Франка з нагоди 40-ліття його літературної праці. Через Першу світову війну справа з виданням „Збірника” проволіклася і „Збірник” появився щойно в 1916 році під назвою „Привіт Іванові Франкові в сорокліття його письменської

---

9) Криворівня — це село на Гуцульщині над Чорним Черемошем. В роках 1901-1914 до Криворівні приїжджали на літній відпочинок Іван Франко, Михайло Грушевський, Михайло Коцюбинський, Володимир Гнатюк, Леся Українка, Гнат Хоткевич, Василь Стефаник і інші визначні культуротворці.

праці 1874-1914; Літературно-науковий Збірник". На прохання Коцюбинського до цього „Збірника” надіслав своє оповідання російський письменник Максим Горькій. Назва оповідання „Лука Чекін”. З таким самим проханням звернувся був Коцюбинський до іншого російського письменника, пізнішого лавреата Нобелівської нагороди Івана Буніна, але останній, хоч радо погодився написати щось для „Збірника”, обіцянки через якісь перешкоди не виконав.

Накінець згадаємо, що Коцюбинський був автором трьох біографічних нарисів про Франка, точніше: біографій. Перший біографічний нарис почав він писати 1898 року у зв'язку з 25-літнім ювілеєм Франка, але не закінчив. Зберігся тільки уривок того нарису. Писаний він українською мовою. Другий нарис був написаний російською мовою 1900 року. В якій цілі Коцюбинський написав цю річ, не відомо. В кожному разі ця річ за життя автора не була друкована. В 1908 році Коцюбинський виготовив обширну доповідь про Франка, яку прочитав у чернігівській „Просвіті”, де був головою. Доповідь вийшла друком у 1917 році в Києві окремою книжечкою.

Іван Франко

Рефлексія.

*Важке ярмо твоє, мій рідний краю,
Не лёгкий твій тягар!
Мов під хрестом оце під ним я упадаю,
З батьківської руки твоєї допиваю
Затроєний пугар.*

*Благословлю тебе! Чи ждять тобі ще треба
Поваги й блиску від будучини,
Чи ні, — одного лиш тобі благаю з неба,
Щоб з горя й голоду не бігли геть від тебе
Твої найліпші сини.*

*Щоб сіячів твоїх їм власне покоління
На глум не брало і на сміх.
Щоб монументом їх не було те каміння,
Яким в відплату за плодючеє насіння
Ще при життю обкидувано їх.*

РУХ СПРОТИВУ В УКРАЇНІ І ШЕВЧЕНКО

Написав ВАСИЛЬ МАРКУСЬ

Проблема, яку пропонуємо тут обговорити, не є штучним поєднанням двох далеких собі сюжетів у часі і щодо самого змісту. Насправді, ідейне підложжя новітнього дисидентського руху в Україні та постать Шевченка органічно між собою пов'язані. Відзначення березневих дат і річниці перенесення тлінних останків поета на Україну, що припадає на 22 травня, дійсно і символічно спаяли українських патріотів 1960-70-их років з постаттю Шевченка. Це ж бо вони розпочали новий культ Кобзаря, відзначаючи річницю перенесення його праху на батьківщину і з цього приводу рік-річно з 1960-их і на початку 1970-их рр. влаштовували неофіційні спонтанні поминки цієї дати в Києві біля його пам'ятника.

Проте існують ще й більш істотні паралелі між Шевченком і його послідовниками, чи краще, його духовними дітьми, що діяли й боролися живим словом, запричащавшись духом поета, сто років після його смерті. Вистачить лиш побіжно нагадати добу Шевченка, щоб ствердити деякі разючі паралелі між тим, що діялося в Україні в 1840-50-их роках, та 110-120 років після того.

Шевченко у свій час віддав у своїй ліриці, а ще більше в політичних поемах трагізм української дійсності половини минулого століття. А його власне життя ілюструє цю дійсність. Він був свідком суцільного національного і соціального поневолення українського народу царатом, але він також спостерігав й був учасником спроб відродження нації. Він спостерігав паростки пробудження національної свідомості і вніс у це пробудження свій вагомий вклад. За безпосередньою участю Шевченка творилася перша політична організація новітнього українства — Кирило-Методіївське Братство. Він належав до його молодшого і радикального крила, пережив його розгром і сам особисто найбільше потерпів. Зазнав арешту, адміністративного заслання, був вирваний із творчого процесу мистецької та національно-освідомної праці. Пережив на власному досвіді розгром культурно-національного руху, а особисто провів десять років на засланні поза Україною із забороною писати і малювати. Навіть після звільнення з неволі не міг здійснити своєї мрії — жити на Україні. Лиш по смерті, завдяки запопадливим землякам, прах Шевченка об'єднався з українською землею.

Індивідуально, можна б знайти низку подібностей у житті і долі багатьох українських патріотів під советським режимом. Скільки то надійних талантів, допитливих умів і творчих сердець, недоношених мистецьких задумів і захаявно написаних творів підтято і знищено! Багатьом не судилося вмерти на полі, а вже поготів їх тіла не поховано у рідній землі!

Паралелі, звичайно, не тотожні у всьому. Але є багато подібних тенденцій і ситуацій. Самодержавна дійсність імперії і тоталітарний режим ССРСР не раз виступають наче двійняки. І рух дисидентів чи рух опору знаходить свої паралелі у початковому відродженні половини ХІХ століття на Придніпрянській Україні. Подібно, як у Шевченків час, з'явилися „нові апостоли науки” чи, як їх у західній Україні називали — „пробудителі”, так і після ста років виринули нові одиниці, головню серед молоді, що стали сумлінням нації у важку посталінську добу.

Як в час Шевченка гурт діячів культури оформився у Кирило-Методіївське Братство з політичними цілями боротьби проти самодержав'я за національне і соціальне визволення, так і в наш час виникли неорганізовані гурти одностумців, одержимих, реформаторів української духовости, що зрозуміли „екзистенціальну ситуацію” народу „бути чи не бути” та включилися у процес його відродження, духового перетворення. Леонід Плющ назвав 60-ті роки нашого століття „третім відродженням”: після першого в роки революції і другого, т.зв. „розстріляного відродження” 1920-их років.

Як тоді, так і тепер була зроблена спроба накреслити українському народові політичну програму, висунути певну провідну лінію, до чого сучасне покоління мало б змагати. У братчиків це була ідеологія „Книги битія” чи й Шевченкових поем, а сьогодні, у наш, більш складний і софістикований час, спостерігаємо кілька політичних програм. Але у них є одне спільне — турбота за долю народу, спроба його рятувати; є в цих програмах ідея гуманізму, визволення української людини і піднесення її до гідности, визволення цілої нації, як сукупности українських людей.

Вже було згадано про те, що колишні братчики і теперішні дисиденти ділять подібну долю — репресії, важкі засуди, позбавлення народу його найбуйніших паростків з вирванням останніх із природного їм ґрунту і рідного підсоння. Мартирологія нації продовжується, як теж триває чорна реакція Москви. Ламається найкращий квіт нації в пору його найкращого розквіту. Якщо зважити, що між арештованими і репресованими останніх двадцяти років є ряд здібних письменників, мистців, науковців, публіцистів і потенційних політиків на міжнародну скалуу, то це втрата для народу величезна. Серед Кирило-методіївців було лиш кілька, що їх вирвано з нормальної праці для народу, і це вже поважно відбилось на дальшій долі відродження. Сьогодні арифметично число вирваних значно більше. Як Шевченко на засланні, а Костомарів і Куліш видалені з України, так і ці нинішні каторжани і засланці мовчанкою і

прикладною поведінкою здійснюють своє покликання народної служби. А деякі засвідчили його передчасною смертю.

Постать Шевченка, його поезія, ідеї, саме життя стали предтечею, духовним батьківством, символом для теперішньої генерації діячів руху спротиву, що їх популярно називають дисидентами. Шестидесятники в літературі, семидесятники як діячі вже політичного масштабу і правозахисники (середовище довкола політичного Самвидаву) — це духовні діти Шевченка. Вони його уважали за свого учителя, джерело надхнення. До нього і його „Кобзаря” звертаються дисиденти за прикладом і вказівками. „Шевченко — наш перший розум”... можна б так перефразувати Івана Дзюбу і пристосувати його відому крилату фразу, що він вжив у стосунку до Григорія Сковороди, бо той мав таке значення для Шевченкового покоління, що Шевченко має для теперішнього. Той же Дзюба твердить, що Сковорода внутрішньо найбільш споріднений з Шевченком. Єднає їх „їхня внутрішня нескореність і бунтарство... їх спротив екатеринсько-петрівській політиці”, що мала на меті зрівняти Малоросію з Московським центром „дабы никакой разни не было”.

Властиво, цілий ряд сучасних українських діячів — дисидентів вказують найчастіше на чотири постаті, як своїх учителів, а саме на Сковороду, Шевченка, Франка і Лесю Українку. Ось як висловлюється про це Олесь Бердник у своєму виявленні містичної віри в Україну — „соняшну республіку духа”:

„Вже є підвалини храму, вже славно потрудилися Сковорода, Тарас, Каменяр, Леся, безліч їхніх братів і сестер”.

Очевидно, в тому ряді будівничих українського „храму” бачить Бердник і себе та йому подібних. А в іншій заяві він дає таку, майже релігійну ісповідь своїх переконань і настанов:

„Всі вмирають, але одні умирають „як нікчеми, боягузи, зрадники, а інші — як вірні сини Матері-нації. Ми воліємо вмерти, як вмирали лицарі Січі Запорізької, як вмирали Тарас, Леся, Каменяр, словнивши волю України, як вона відобразилася в їхніх серцях”.

А Василь Симоненко, не приймаючи пози містика і пророка, лиш в оцінці буття нації бачить потребу постаті Шевченкового масштабу, прищезтя якої готує він сам і йому подібні. Він писав у своєму „Щоденнику”:

„Ми своїми кволими думками угноїмо ґрунт, на якому виросте гігант, прийдешній Тарас або Франко. Жду його, як віруючий прищезтя Христа. Вірю, що мені пощастить почути радісну осанну на честь його приходу. Хай тільки не зневажає він нас, маленьких чорноробів поезії. Він виросте з нас”.

Шевченко для дисидентів був первозразком, а „Кобзар” евангелією. Не лише Симоненко, який уважався ідейно, а навіть літературно-естетично його наслідувачем, наче епігоном, але і поети-модерністи складали належний трибут Шевченкові, як джерелу своєї інспірації. **Ліна Костенко** вже кінцем 1950-их років визначила своє учнівство у Шевченка-майстра. Вона писала:

*„Кобзарю!
Знов
до тебе я приходжу
бо ти для мене — совість і закон”.*

В цій поезії з дозою сарказму Костенко картає тих поетів, що намагаються бути оригінальними формою, закриваючи брак змісту. Уважаючи Шевченка своїм найпершим учителем, вона запитувала:

*„Кобзарю мій!
Поете мій високий!
А як же ти поезії писав?!”*

І таку відповідь вкладає в уста поета:

*— Я не писав.
Я плакав і сміявся.
Благословляв, співав і проклинав.
Сказати правду — мало турбувався,
як я при цьому збоку виглядав”.*

Але повернімся ще до Симоненка, адже його уважають зачинателем патріотичних мотивів у новітній посталінській добі, працівником літератури, що має сильну публіцистичну нотку. У поета є прямі і дуже виразні натяки на Шевченка, наприклад, на Шевченка як учителя і як об’єкт культу. Кожний бо рух, зокрема суспільний і національний, потребує культу.

До виданої за кордоном збірки віршів і прози, в тому і Симоненкового знаменитого „Щоденника”, Іван Кошелівець написав довшу передмову під вимовним заголовком під Максима Рильського: „У хороший Шевченків слід ступаючи”. Щоб виправдати цей заголовок і на підтвердження паралель між Шевченком і Симоненком, які Кошелівець виводить до кінця у цій найповнішій досі розвідці про поета-дисидента, автор пише:

„...Шевченко тут не притягнутий довільно. В своїй любові до людей розумче подібний до нього Василь Симоненко...”

Уся творчість Симоненка, гадає Кошелівець, „вирізняє Симоненка як поета сильного поетичного хисту, який, уже сьогодні немає в цьому сумніві, тривало входить в історію української літератури, як гідний нащадок Шевченка”.

Симоненкові, як відомо, доводилося боротися за право писати на теми, які його боліли, віддзеркалювати — як він бачив — „трагізм” української дійсності. Про це він писав тоді ще на сторінках доступної йому „Літературної України”. Одну таку заяву коментує Кошелівець:

„Мужній Симоненко в наведеній деклярації і такий самий мужній у творчості, навіть як доводилося по Шевченковому сліду

писати в захлавні зошити для себе самого чи найближчих друзів”.

Саме Симоненкова метода творчості, як і багатьох його сучасників аж досьогодні — захлавна література або (технічним терміном) Самвидав — рівнять Шевченка із сучасною генерацією літераторів і публіцистів.

Якщо ж ідеться про змістові схожості між Кобзарем і його послідовником по ста роках, то манили Симоненка та сама тематика, сюжети, іноді й образи, а головно ідейне наставлення і боротьба з неправдою, свавіллям, брутальною силою тиранії, що їх молодий поет не зносив. Кошелівець пише:

„Бо ж, як Божий день, ясне, що Симоненко відтворює панування тієї самої російщини, проти якої стільки писав Шевченко. Шевченкова „Катерина” пішла з байстрам „шукати шлях на Московщину”, Симоненкова — стала в „сімнадцять літ вдовою”, бо розстріляли її нареченого”.

Кошелівець знаходить паралелю і в гостроті висловів, якими Кобзар і Симоненко натавровували представників чужої влади чи їх прислужників. У Шевченка подибуються терміни „царі”, „сатрапи”, „ундіра”, а в Симоненка — „лакузи”, „духові покидьки”, „заброди”, „холу”. Додає Кошелівець: „Як знаменито ця термінологія відповідає оплебеєнню влади...” Подибуємо також тематичну подібність в обидвох поетів. Ідейно вірш „Курдському братові” перегукується з поемою „Кавказ”. Можна б додати ще кілька вдалих висловів Кошелівця, якими він характеризує Симоненка як духовного сина великого Кобзаря:

„...У деяких поезіях Симоненко з нечуваною після Шевченка силою викриває панування російської деспотії на Україні, колись за Шевченка більш одвертої, тепер — підступної, прикритої бюзнірською назвою „соціалістичної сімі народів”.

Або:

„Вступивши в його слід, Симоненко усім тим нагадав, що Шевченко живе не в монументах на Київських площах і не в фальшованих дослідженнях сучасних шевченкознавців, а — в людських душах”.

Фактично, такими живими стали ідеологія і життєвий подвиг Шевченка, що більшість поетів шестидесятників дали вислів цьому якщо не в окремих поезіях, то в випадкових вставках. Згадаємо кілька авторів.

Між першими творами належить згадати поему Івана Драча „Смерть Шевченка”. Драч, звичайно, не належить до поетів-

дисидентів. Його життєвий шлях не пішов слідом за Стусом, Осадчим, Караванським, Калинцями, Світличним та іншим. Він, чи то заломався, чи не мав достатньо відваги вибрати хрест, пішов ніби „рятувати, що можна” і „служити українській культурі”, платячи данину публічного каюття. Проте, це не змінює факту, що Драч ідейно належав до грона шестидесятників як найталановитіший у той час поміж ними. Так само ідейно він стояв дуже близько до позицій Дзюби, Світличного, Сверстюка та інших. Саме поема „Смерть Шевченка” це щедро ілюструє. Автор назвав її „симфонією”, і, властиво, поєднання в ній сили слова і музики може найкраще віддає ідейний задум автора. Побажано хоч коротко сьогодні приглянутися її змістові та проаналізувати деякі образи, символи, а зокрема торкнутися ідейного змісту цієї небуденної поеми.

Ось як поет-шестидесятник бачив історичну роль Шевченка як духового провідника нації, але також він бачив його як універсального благовісника ідей правди і гуманності:

*...Йому степипася дорога незвичайна —
Єдина у житті, і в смерті теж єдина,
Крізь всі віки, загорнуті у смуток,
Крізь всі народи, сиві і весняні, —
Кругом землі йти на плечах братів...*

Ще сильніше висловлене значення поета, його революційна з'ява, що заволоділа свідомістю цілих поколінь українського народу, не зважаючи на час і простори, у наступних рядках:

*Поет став морем. Далеч степова,
І хмарочоси, й гори — ним залиті.
Бунтують хвилі-думи і слова,
І сонце генія стоїть над ним в зеніті.*

*Дно глибшає, і береги втікають,
Аж небо рве свою блакить високу.
І шторми піняться од краю і до краю,
Од Вінніпеґу до Владивостоку.*

Хіба можна сильніше передати оту перетворюючу силу Шевченкового духу і слова, як саме цими словами? Шевченко порівняний до стихії моря, до бурі, яка перетворює свідомість і думку людини. Таким став Шевченко для українців, де б вони не жили на земному ґльобі. В іншому образі, символічно описуючи похорон Шевченка, Драч малює картину похоронної процесії, як ішла за труною поета України „у глибину епох та вічних зльотів”, а за нею ступали „хохли, русини, малороси, щоб зватись українцями віднині”. Це, можливо, є найглибша розвідка про національне відродження і самовизначення української нації. Цей образ говорить голосніше, як томи написаних історій, соціологічних аналіз

про український націотворчий процес. Велич одного геніяльного поета зуміла перетворити свідомість цілої етнічної маси і створити з неї модерну націю.

Інший поет-шестидесятник, спочатку ідейно дуже близький плеяді справжніх шестидесятників, що „врятувався страшною ціною самознищення”, — як сказав би В. Стус, і пізніше кооптований естаблішментом **Віталій Коротич** присвятив Шевченкові вірш, який в'яжеться ідейно з попередньою поемою. Це „Триптих”, який варт повністю зацитувати:

*...Я — поет,
Я — Шевченко.
Є пісня у серці моєму,
Несподівана пісня,
Що плеться у інші серця,
Що на гимни обернеться,
Стане рядками в поеми,
Що ніколи не згине,
Ніколи не дійде до кінця.*

*...Я — поет,
Я — один.
Я ступаю в смертельні бої,
Я загину вже скоро —
Від брехень або від металу.
Через довгі роки
Світ побачить онуки мої,
Діти віршів моїх,
Та жінки, що мене покохали.*

*Я скрізь час проростатиму,
Вам „Кобзаря” читаю.
Я — не з бронзи.
Я — з плоті.
Я — вічний шматок землі.*

Інший поет **Борис Начерда** у збірці „Лада”, опублікованій в 1965 році, написав поему „Шевченко”. У ній Начерда називає Шевченка „тринадцятим апостолом”, дає образ доби і суспільства на Україні половини минулого століття. Це суспільство ішло на службу чужим богам. Натомість, Тарас як опущений син України один пішов служити їй, тоді як інші сини її покидали.

Деякі Шевченкові мотиви-образи стали наче архитипами. Ось, наприклад, Катерина ожила в поезії **Василя Голобородька**. У його збірці „Летюче віконце” з 1970 року опублікована поема під Шевченка, названа „фуґою” і з заголовком „Катерина”. Катерина Голобородька — це образ України, чим вона могла бути також у Шевченка, хоч в останнього можна добачати реалістично соціаль-

но-побутову опоетизовану історію, подібних якій у житті нашого народу було чимало. Ось як звертається Голобородько до своєї героїні:

*— Тоді твоє, Катерино, обличчя вросло в моє,
Як востає яблуко у долоню,
Щоб навіки, Катерино, бути одним обличчям,
Катерино, чорна печале.*

У іншого поета-дисидента, що сьогодні вже не живе, замучений окупантом на каторзі в вересні 1985 року, **Василя Стуса**, яскраво виступає Шевченко, як поетів натхненник й учитель. Стус, згадуючи про своє впровадження в поезію, у вступі до збірки „Зимові дерева” пише:

„Перші мої уроки (лекції) поезії — мамині... Шевченко над колискою — це не забувається. А співане тужно „Підеш, мій сину, по Україні нас кленучи...” хвилює й досі. Щось схоже до тужного надгробного голосіння з „Заповіту”: Поховайте та вставайте, кайдани порвіте, і вражою злою кров'ю волю окропите... Поет — це людина. Насамперед, один з найкращих друзів — Сковорода”.

І знов, у цього тонкого поета-мислителя й інтелектуала, людини незламного характеру, що попала замість до Спілки Письменників України на каторгу і врешті в могилу, — провідні світочі: Шевченко і Сковорода. Знаходимо ще у цій збірці ліричну прозу автобіографічного характеру. Пише Стус про свої зустрічі із спів'язнями в таборах праці. Один з них, литовський маляр Вінцас Т., якому Василь розповідав про долю Тараса — художника на засланні. Стус вкладає в уста Вінцаса саркастичні помічення про імперію Гулагу.

„— Розповідай — просив він — про Тараса. Підводив стелю Гедиминів зойк. — Тайга Уральська до Литви моєї болюче схожа. Шевченко. І стільки у мене земляків — аж до Печори. Справді бо — вітчизна”.

Виняткового дару поет, **Ігор Калинець**, літературний молодший брат, а радше син Антонича, присвятив у збірці „Вогонь Купала” один вірш Шевченківській тематиці. Тема — відомий мотив із Шевченкової біографії — дитяче шукання стовпів світу. А з цього виникла велична патріотична візія — Шевченка як стовпа, на якому спочиває небо України. Краще, як інтерпретація цього вірша, говорять за себе самі слова поета. Задля короткості передамо його дослівно. Вірш називається „Залізні стовпи”:

*Він вийшов Тарасиком, щоб бути
надвечір назад,
а вернувся апостолом з бунтарською бородою.
До залізних стовпів він імперію, як каземат,
міряв етапними милями немилосердно довго.
Очима духа окинувши світ благий,
він уздрів їх, як видиво проречисте:
стояли оперті на традиції скорбних могил
і на собі тримали високе небо Вітчизни.
Як співом сирен захлинувся ревом Дніпра,
не витримав щастя і вмер біля його переддвер'їв.
Найвища могила найдорожчий забрала прах
і наймогутніший стовп, що знявся над нею, підперла.*

Михайло Осадчий нав'язує до Шевченка у своїй тюремній збірці сонетів. Покинутий і забутий за ґратами, поет огірчено радить за Шевченком не дивитися на тих, що залишилися на волі і не турбуються долею в'язнів. Один сонет має мотто з Шевченка: „...А на громаду хоч наплюй, а в тім, як знаєш, пане-брате...”

Ось кілька рядків цієї тюремної поезії, що нагадує трагізм переживання Шевченка у його елегіях:

*Ні книг за дріт, ні привітань.
Їх забуття пекельніше за ґрати.
І чавить, як скала, холодний під мовчань,
Сундачний, стриманий, солоний суд громади.*

У збірці „Quos ego” Осадчий часто вертається до теми Шевченка у дуже особистому контексті. Коли вперше арештовано Осадчого, він залишив свого сина Тараса немовлям. В особистій і патріотичній ліриці він часто нав'язує до образу Шевченка і сина. В одному вірші це так звучить:

*Дивлюсь блакитними очима
на біле полотно — на світ.
Яваси й тюрми за плечима,
А попереду волі плід.*

*...Лечу в гніздо, що в ріднім краї.
Тарас мій батько й син Тарас.
Роздертий сумнівами Каїн
Кротіє на розпутті трас.
А я іду в обіймах долі
До наддніпрянської тополі.*

Образ тополі як символу рідної землі відбитий ще і в іншому вірші Осадчого з подібним мотивом Шевченка як всенародного батька та з постійними рефлексіями про сина. Вірш називається „Тополина заметіль”.

*Мариться мені Шевченко — тополина заметіль —
Чорні бушлати на раменах наших інтелектуалістів...
...А на далекій Україні виростає мій син...*

* * *

*...В чаду безумства, в розпачі шукань,
Погребувавши траси і лямпаси,
У кожнім шапеніючий Богдан,
У кожнім бухкає вогонь Тараса.*

Микола Руденко також порушує цей майже універсальний український мотив Шевченка. У своїх філософських розважаннях і поетичній публіцистиці подибуємо натяки на тюрму, заслання, долю Кобзаря, на поневолений стан України. Хоч цей стан пригноблюючий, бо „нема рідного слова, а є лиш Сибір і є тюрма“, все ж Руденко заявляє:

*А проте, добродіі, проте,
Рідне слово, горде і святе,
Спалахне у грудях, мов зоря:
Я — твір дух,
Я — голос Кобзаря.*

Це дуже природно, що ув'язнені українські дисиденти утотожують свою долю з долею Шевченка, критикуючи тих, з чиєї вини інакодумні караються, як карався Тарас. Звідсіль, погорда до тих, що готові жертвувати Тарасовою спадщиною, що прислугуються і пристосовуються. Про цих так висловлюється поет:

*Гукає челядь до комфорту ласа:
— Нам треба нині голову Тараса.
Талантів досить.
Пробуймо, ану ж!
Та й бух лобами в ноги до чинуш.*

*Затямте, хлопці: У з'єлені юдопі
Життя не видасть голосу без долі.
Але скажіть: Хто вже готовий з вас
Прийняти долю, котру мав Тарас?*

В одній поезії з тюремного циклю Микола Руденко порівнює свою долю до долі Шевченка в казематі:

*Лиха нам доля випала, Тарасе:
За слово — тіло вмурувати в мур.
Тож хай слова живуть не для окраси —
Нехай живуть, мов копос після бур.*

Поет — трибун бажає гідно перетривати неволю, вистояти твердо „не шкодувати плоті”, аби дух і слово залишилися живими. Руденко бажає наслідувати приклад Шевченка як народний поет і благовісник. А про своє особисте він мало дбає:

*В поза тим — ні радості, ні волі.
І де вмирать — однаково мені.*

Святослав Караванський у своїй тюремній поезії також порушує тему Шевченка. Він малює звичний образ поета-велетня із „серцем Прометей”, який, знов же, осамочений у своїй одержимості серед натовпу пігмеїв. Він не дожив до визнання і слави, не зазнав відзначень за життя. „Він служив в поезії солдатом, тільки вмерши, генералом став”, — малює Караванський вже більш оригінальними штрихами образ Шевченка.

Ще варто подати для повноти кілька прикладів й імен поетичної творчости на Шевченкову тему. **Анатоль Лупиніс** звертається до Шевченка як праобраза батька-патріярха, що із засвітів чуває над долею України — матері. Поет трагічно змальовує сучасний стан руїни, а водночас виправдується за себе і за свою генерацію, що це сталося не з вини її синів, принаймні таких як він, що боролися проти цього. У вірші „Тарасе, батьку, підніми чоло” Лупиніс заявляє: „Ні, ні, не спали ми”, а потім змальовує яскраво, із публіцистичним забарвленням боротьбу своєї і попередніх генерацій за перетривання України:

*Звивалися потоптані знамена.
Хиталися підвалини тюрми.
Летіли кулі в марноблудство слів.
І жерла нам дивилися в зіниці.*

*„Не вмерла ще!” —
співали ми натхненно.
Співали рано,
Обривав той спів
Багнет, із нами викутої криці...*

Інший поет, **Микола Холодний**, який — як відомо — за свою дисидентську діяльність і писання під терором влади „покаявся”, дуже подібно до Лупиноса трактує сучасну руїну у вірші „На могилі Шевченка”. Це майже політична сатира, якою насамперед Холодний бичує сучасну українську інтелігенцію за її оспалість і гіпокризію, бо вона — ця еліта українська — турбується, як шанувати і любити Шевченка „з вказівками партійними згідно”. Ця інтелігенція — у поета „ми” — прикриває для майбутніх поколінь не то вітчизну, не то її підробку „серпом і молотом”. Злободенний публіцистичний мотив пробивається також із слів, якими поет картає нездарність сучасного в УССР проводу, котрий

не ходять власними ногами, але чужими протезами, що за них приходиться дорого платити. Пристосуванство як національна вада необов'язково тотожне із зрадою, бо слушно каже поет, навіть такі люди „тимчасом на власнім полі колоски крадькома збирають”. Певний політичний висновок виринає у поета досить просто:

*Так було і так доти буде,
доки жовтень хова нас під листом...*

Може цей поетичний образ і символіка добрі, але вони нічого не кажуть як політична програма.

На вступі ми навели цитати з Бердникової прози. У нього є також поезія на Шевченкову тему, у якій **Олесь Бердник** змальовує історичну долю України фольклорною манерою, навмисно наївно у містично-легендарному пляні. Хіба для зразку зачитуємо дві відорвані строфи цього майже дитячого звернення до Шевченка:

*Кобзарю, кобзарю, куди ти прямуєш?
— На вольную волю...
Кобзарю, кобзарю, хто шлях тобі вкаже?
— Вітри в чистім полі...
Вітри в чистім полі...
Кобзарю, кобзарю, чи вернешся з поля?
— Вернуся, вернуся...
Копи, мій кобзарю?
— Як встане з могили
Забута Матуся,
Прадавня Матуся...*

Зупинившись довше на поезії, перейдемо до літературознавства, критики і публіцистики. Шестидесятники часто порушували Шевченкову творчість, розробляли його світогляд, як правило, у застосуванні до сучасної дійсності. Шевченко став своєрідним критарієм оцінки людських вартостей і поведінки. В тому проза вірно наслідувала поезію, хоч тут вже обходилося без символів і образів, а голу правду приходилося говорити дуже чесно й відкрито. При цьому, пишучи про Шевченка, такі автори, як Іван Дзюба, Євген Сверстюк, Вячеслав Чорновіл чи Іван Світличний, а останнього часу Вадим Скуратовський, зі становища літературознавців, завжди зуміли сказати щось нове і свіже до майже вічної теми.

Іван Дзюба помістив у пряснівській „Дуклі” есей на тему „національного сорому” під багатозначним заголовком: „Очистительний і животворящий вогонь”. Автор порушує болючу і трагічну тему українського національного характеру, наших індивідуальних і колективних слабостей. Протиставляючи Шевченка з його чисто хрустальним і прямим характером нашим суспільним вадам, Дзюба пише:

„Чим вищий національно-політичний ідеал поета й громадянина, чим сильніша його потреба поривати свій нарід до революції, — тим більший сором пече його за подібні вади своєї нації, тим нестерпніше він їх побиває і тим радісніше впливається тонкими чеснотами народу і здобутками національної історії, які ці вади пересильюють...”

„Тимто Шевченко в історії свого народу знаходив і прославляв це святе ‘божевілля’ подвигу і сам ним був. І сам втілював у собі невикоріниму творчу силу свого народу, одне вже існування якого всупереч усім пророцтвам і приписам і домагательству тих, хто числив себе довіреними людьми ‘історії’ і ‘сексотами’ чи судовими виконавцями, — одне вже його вперте існування і розростання було тим ‘божевіллям’ історичного подвигу”.

Саме від Шевченка і з його подвигу виводить Дзюба та інші тезу, а для себе тверду віру, в живучість української нації. Оце і творило та творить істоту ідеології, колись міцної в Дзюби і в Мороза, а потім зрадженої першим, ідеології, яка вимагала від покоління шестидесятих і семидесятих років іноді віри в „ірраціональне” й „одержиме”. Дзюба у певний час був по-Шевченківськи одержимим, але не витримав. І це йому за зле брали не лише Мороз-націоналіст, але й неомарксист-Плющ.

Критик-есеїст **Євген Сверстюк** так само часто нав’язує до Шевченка. У відомій праці „Собор у риштованні” знаходимо Шевченків мотив панування традиції і прив’язання до своєї віри. Говорячи про козацькі собори, історію давнини, традиції, релігію, Сверстюк цитує відомий пасус з „Іржавця”:

*Як покидали запорожці
Великий Луг і Матір Січ,
Взяли з собою Матір Божу,
а більш нічого не взяли...*

Коли Сверстюк згадує, як нам обкрадено і обкраяно історичну пам’ять, він покликуюється на сарказм Шевченка про „благодаті” Росії:

*Кажуть, бачиш, що все то те
Таки й було наше,
Що вони тільки наймали
Татарам на пашу...
І полякам...*

Сверстюк нагадує московську концепцію історії України як додаток до історії Росії. — Чим у висліді залишилася Україна? За Шевченком — голодна й обідрана Малоросія. А за Костомаровим, кого Сверстюк також цитує, щойно Шевченко зрушив з летаргії український народ, воскресив його пам’ять. І ще одна цитата із

Сверстюка про ролі Шевченка у духовій національній революції, на цей раз взята з есею „Котляревський сміється”: „Шевченко перший подолав роздвоєння, ставши на послідовно патріотичний шлях”. Отже, тут ідеться критикові-шестидесятникові, а згодом провідному публіцистові, дисидентів 1970-их років, про якість патріотизму, про моральні засади суспільства і народу, і для них також знаходить критерій автор не деінде, але в Шевченка.

Є згадки про Шевченка й у **Валентина Мороза**. Викладаючи свою ідею нації дещо аподиктично в стилі „нація — найсвятіше, нація — це синтеза, справжній живий Бог — це і є нація”, Мороз цитує відомий розпачливий пасус із Шевченка:

*Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що прокляну святого Бога,
За неї душу погублю...*

Ми свідомі, що цей пасус не лише у Мороза, але і в Шевченка викликає різні інтерпретації. Не місце тут цим займатися, бо це таки складна справа. А все таки хотілося провести споріднення Шевченкової духовости, а може й темпераменту, з речниками сучасної України. Той же Мороз проводить принципову різницю у трактуванні Шевченка режисовими авторами та діячами руху опору. Він пише в есеї „Серед снігів”:

„Живемо в епоху, коли і Сверстюк і Шамота говорять однакові слова про Шевченка: обоє називають його геніальним. Різниця між ними, отже, визначається не словом, а позицією”.

Мороз гостро виступає проти тих, хто не може інакше висловитися про Шевченка, як лиш у зв'язку із якимось великим російським письменником, щось у роді „Пушкін і Шевченко”. Для Мороза це вияв комплексу „вторинности”, і ми б назвали меншеварти. Він, спираючись на авторитет А. Луначарського (видатного представника марксистської літературної критики, згідно з УРЕ), радо визначає Шевченка націоналістом. В есеї „Мойсей і Датан” В. Мороз рясно ілюструє цитатами з Шевченка долю Білорусі та справжній патріотичний ідеал. Закидаючи білоруській поетесі Євдокії Лось, що вона вже на новий кшталт інтерпретує Янку Купалу, Мороз каже ось що про офіційне українське літературознавство: „У нас, на Україні, нема вже жодного Шевченкового вірша, не обсмоктаного для актуальних потреб”.

Поет і літературний критик **Іван Світличний** не раз повертається до Шевченка. Згадуємо тут тільки його рецензію на фільм „Сон”. Висловлюючись схвально про фільм, автор водночас дає найсуттєвішу характеристику Шевченка для його доби, але також важливу для сучасности. Ось цитата з цієї рецензії, що найкраще передає думки Світличного:

„Головне в тому, що автори хотіли показати того Шевченка, який починає усвідомлювати трагічний стан свого народу і велич свого довгу перед ним; це фільми про прозріння, про пробуджене почуття своєї приналежності до України, про знайдення свого шляху для всього народу... Шевченко — це велике відкриття України людиною, яку позбавили України... Чи не доводилось йому, як і багатьом іншим українським інтелігентам із народу, наново відзискувати свій народ і нести йому 'нове слово', нове історичне усвідомлення”.

Подано ще добірку думок **Левка Лук'яненка**, не літератора, але людину вийняткових здібностей — правника, політика й публіциста. Він лиш принагідно, але дуже істотно, висловлюється про Шевченка і його актуальність. У своєму посланні „панові Шумукові та всьому смугастому кошеві” Лук'яненко торкається теми провідника, для якого він ставить приклад Шевченка, тобто ідейного провідника, а не ватажка, який у кожній дрібниці намагається накидати іншим свою волю. Ось цитата:

„Якщо для людини добро нації на першому місці, тоді прагнення до слави правитиме за мотор самовдосконалення, безупинної праці на благо народу; вона не засліпить очей і тоді з Тарасика Шевченка виходить народний Кобзар. Коли ж для людини на першому місці своє самовираження і слава, тоді з'являється Герострат, і з такого ж потужного від природи таланту, що й у Шевченка, виходить Гоголь і ціла зграя інших перевертнів, що ладні служити будь-кому, аби посісти помітне місце...”

А далі Лук'яненко стверджує:

„Шевченко не став би найбільшим духовим батьком українців, коли б великий поетичний талант не опирався на безмежно могутню любов до України”. Може це навіть, втерта думка, але сказана людиною типу Лук'яненка вона має свою вимову. Бо про нього члени Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських угод вже після грубого арешту і вироку так висловилися:

„Ні слідство, ні суд, ні 15-літнє ув'язнення в ГУЛагу не могли заламати духа Левка Лук'яненка. До нього повністю відносяться слова Шевченка: Караюсь, мучуся, але не каюся..., — слова, в яких виражена непокорність українського духу, завдяки якому Україна вижила, живе і продовжує боротьбу за свою свободу”.

Наскільки й особисто Лук'яненко бачив у постаті Тараса Шевченка праобраз для себе і свого життєвого шляху, ілюструє один пасус із його звернення до президії Верховної Ради СРСР, де він подає історію свого першого арешту, засудження і звільнення. Він писав:

„Я люблю Україну більше, ніж особисте життя, і коли заробив першу після звільнення з ув'язнення 18-денну відпустку, то хотів поїхати до Канева поклонитися Тарасові і відвідати київські музеї, але мені не дозволили...”

Ще наведемо кілька авторів та цитат, щоб бачити, яким широколюбним і близьким є Шевченко нинішнім патріотам в Україні. **Данило Шумук** у відомих спогадах „За східнім обрієм” писав:

„Я глибоко вірю в те, що той народ, який ще в сиву давнину мав високу духовну культуру і який пізніше перший в Європі серед могутніх монархій, усупереч усім владикам, створив козацьку вольницю, який породив Шевченка, Лесю Українку і Франка, — житиме. Ці три титани українського духу і культури найвимовніше свідчать про те, що ми невмираюча нація”.

Той же Шумук згадує, що після свого звільнення з тюрми, поїхав до Києва „поклонитися перед пам'ятником Шевченка”. Щось так, як і кожний українець, як бажав і Лук'яненко, якому заборонили...

Мистець **Стефанія Шабатура**, якій заборонено займатися якою-небудь творчістю в таборах праці і твори якої знищено, пише у скарзі до генерального прокурора в Москві:

„У стародавній історії людства бувало й не таке. Продали в невільництво Платона. Відрубали голову Томасові Морозі. Зробили божевільним Чаадаєва. Стогнав у ‘Мертвому домі’ каторги Достоевський. Під час відбування покарання Тарас Шевченко не мав права ні присати ні малювати (до речі, цю форму покарання стосують у місці ув'язнення і до мене, художниці, не без вашої пасивної участі). Але доки це все може діятися безкарно?! А може ви поділяєте концепцію Шервуда Андерсона: ‘Кожна людина на цьому світі — Христос, і кожна буде розп'ята’? Якщо так, то я згідна, щоб мене розп'яли за мою землю, за мій народ, якому не дозволяють випростуватися на повний зріст то орди Батия, то гнобителі ‘царствующого дома’, то діяльність ваших колишніх і теперішніх колер”.

Як відомо, в обороні Стефи Шабатури виступали поруч українських привозахисників і російські: Татьяна Ходорович, Віктор Некіпелов і Мальва Ланда. У своєму зверненні до міжнародних організацій вони дуже вдало порівнюють антикультурний режим Брежнєва і Ко. (тоді КГБ очолював уже Ю. Андропов) до режиму Миколи І. Ось уривок із цього звернення:

„З заборобою писати і рисувати — з таким розпорядженням, зробленим, як кажуть, власноручно Миколою І, був висланий в арештантські роки великий земляк Стефанії — Шевченко. Вони, сьогоднішні мучителі С. Шабатури, люблять наводити це як

приклад жорстокости царської влади, але доля Тараса Шевченка чекає сьогодні кожного в'язня сумління... Будь-який наглядач відбере від в'язня фарби, переломить пензель. Ні, ні. Закон, ні інструкція формально не забороняють мати при собі фарби, пензель, навіть кольорові олівці. Але ж тоді, в оренбурське царство заслання могли друзі прислати Шевченкові рульон паперу і пачку фарб. Сьогодні ні один таборовий цензор не попустить бандеролі, якщо в ній виявиться коробка шкільної акварелі...”

В тому ж зверненні згадано про те, що від Шабатури таборова влада сконфіскувала різні шкци, проекти, а її твори — gobелени на теми творів Шевченка „по вандальському знищено”.

Коротко ще зупинимося над **Леонідом Плющем** і ролею Шевченка у його прозріванні. Плющ у своїх листах із психлікарні до дружини і дітей ділиться своїми міркуваннями про Шевченка. Його думки концентрувалися на психологічній аналізі творів поета, а зокрема на образах матері, сина, дітей, що на думку Плюща, стали архетипами. „У Шевченка, наприклад, пише Плющ, лінія ‘Христа’ — ‘сирота’, авторське ‘я’, Гонта, декабристи, Христос, Прометей, що йде перед ‘я’...”

В іншому листі Плющ повідомляє, що працював півтора року над аналізом „Кобзаря”. „З Шевченком не дістав ніяких досить цікавих наслідків (для своєї теми — аналізу гри і комічного). Думаю тому, що не з того боку підходжу...”

Але пізніше вже пише:

„Упиваюся Шевченком... Просто приємно від його внутрішньої шляхетности й аристократизму духу, про який писала Репніна... Читаєш, і бачиш світ його печальними страсними очима. У повістях він м'який і сантиментальний. Можливо, десь пізніше заходжуся біля ‘Кобзаря’, дослідити окремі сторони психоестетики (термін вигадав сам, навряд, чи зможу собі пояснити, щось такого типу: що і як б'є по серцю в ‘Кобзарі’.

І згадаємо під кінець ще одного автора, історика. Ось цитата з „Приєднання чи воз'єднання” **Михайла Брайчевського**. Критикуючи політику Хмельницького, історик витягає погляди Шевченка на цього політика і козацького провідника. Брайчевський пише:

„За що так безпощадно бичували його у своїй більшості революційно настроєні представники суспільної думки на Україні, особливо Шевченко, який не міг простити цьому півгерою, півзрадникові того, що ставлячи свої класові інтереси вище народних, він кинувся в обійми царизму, засуджуючи тим Україну на кілька століть стогнати в кріпацькому пеклі...”

При цьому Брайчевський підкреслив, що у висліді такого

трактування гетьмана Шевченком появляється в УССР „Кобзар” в 1954 році без „націоналістичних” творів „Великий льох”, „Стоїть в селі Суботові”, „Якби то ти, Богдане п'яний...”, „Чигирине, Чигирине...”.

Врешті, перейдемо коротко до загальних згадок про переслідування виявів справжнього піетету до поета в нинішній Україні, про те, як фактично Шевченко у його справжньому змісті стає забороненим. Про це знаходимо низку інформацій у Самвидаві, а головню в „Українському віснику”. З цих писань довідуємося, що в час „хрущовської відлиги” розпочався в Україні справжній і невідфальшований культ Шевченка. У протигагу до офіційних „Урочистих зборів”, влаштованих т.зв. „громадськими і творчими” організаціями, молодь кінця 1950-их років воліла організувати спонтанні святкування 22-го травня. Зокрема десь в 1956 року це стало традицією в Києві. Спочатку толерувалися ці спокійні збори із складанням квітів перед пам'ятником Шевченкові. Згодом почали виголошуватися промови, читалися поезії Кобзаря та на його пошану. Тоді вже почали органи КГБ та партія слідкувати за цим явищем, розганяти зібраних, фотографувати учасників, допитувати, а одного року навіть партія сама випередила своїм офіційним святкуванням, із казюонними учасниками, відзначування Шевченківських річниць. Дійшло іншого року до масової демонстрації перед будинком ЦК КПУ, коли арештовано учасників свята у парку. Попередні арешти серед здогадних організаторів свята і загальні хвилі репресій з кінця 1960-их років, коли до влади прийшов уже Брежньєв, і далі на початку 70-их спинили це „нечуване явище” в Києві.

Коли й на провінції — по містах і селах — почали організуватися самочинно врочистості — в березні чи травні — на пошану Шевченка, місцеві чинники почали переслідувати організаторів. В 1970 роках учителя Скрипника переслідували за організацію вечора Шевченка, мовляв, це крамола. В'язень Михайло Кліщ попав до карцеру тільки за те, що в концтаборі малював портрет поета. В Україні появилася тиха заборона будувати пам'ятники, різьбити бюсти поета. Вимовне те, що у Львові й досі нема пам'ятника Шевченкові. Не дозволено!

В одній бібліотеці звільнено з праці бібліотекаря за те, що відмовився зняти з стіни портрет Шевченка. Натомість, варт нагадати, що коли в 1967 році приїхала делегація комуністичної партії Канади для обстеження національної політики в Україні, КГБ дало доручення у будинках, які відвідуватиме делегація, скрізь вивісити портрети українських письменників і культурних діячів. У Львівській Політехніці перестаралися: на одній вивісили аж два портрети Шевченка, а потім їх, очевидно, зняли. Є деякі матеріали про те, чим Шевченко був для політв'язнів у таборах чи на засланні. Анатолій Радигін подає, що один з в'язнів, Славко Лєсів, читав з пам'яті вірші Шевченка, а інші в'язні від нього вивчали. Один з в'язнів

виростив кльмбу з квітів і присвятив ціле літо, щоб на цій кльмбі зацвів портрет поета. Інший в'язень, Роман Семенюк, збираючи різні вісті з життя українців за кордоном, був обурений, на щастя, неправдивими поголосками, буцімто українці у Вашингтоні погодились спорудити пам'ятник Шевченкові поряд із статуєю Пушкіна. Є відомості, що в'язні ставили драму „Назар Стодоля” в таборах і вона була дуже популярною серед різнонаціональної публіки.

Особисту трагедію та трагедію цілого народу у зв'язку із забороненим культом Шевченка (репресії за Шевченківські святкування 22-го травня) виявляє один документ Української Групи сприяння виконанню Гельсінкських угод, що його написав учитель і поет Михайло Мельник. Він був одним з ентузіястів Шевченкових відзначень в Києві. Брав у них участь, складав щороку біля пам'ятника квіти, читав вірші. Його звільнили з праці, грозили, робили обшуки, дослівно цькували Мельника і його родину. Доведений до розпачі Мельник покінчив життя самогубством. У згаданому документі-листі він писав:

„Тому, що сама вже дика заборона робить цей день особливим, підносить його до значення пробного каменя для сили духу українського народу в боротьбі за своє існування, за утвердження, за продовження роду свого...”.

Але чи не найбільш маркантним і трагічним проявом відродженого культу був випадок із триптихом-вітражем у вестибюлі Київського Державного Університету ім. Т. Шевченка. Як відомо, його проектували і виконали три українські мистці, споріднені духово із шестидесятниками: Панас Заливаха, Людмила Семикіна і Алла Горська. Перейшовши спочатку різні комісії, вітраж був вставлений, але кінцева перевірка партійними органами і КГБ поклала вето, і вітраж знищили. Образ гнівного Шевченка з піднесеними руками та постаті з його творів із написом „Вставайте, кайдани порвіте”, були занадто революційними і небезпечними для сьогоденішнього репресивного режиму в УРСР.

Трагічна смерть **Алли Горської** як і **Василя Стуса** та інших, ще більше драматизує долю Шевченка і його послідовників у нинішній Україні „на нашій не своїй землі”.

Підсумовуючи ці цитати та менш і більш важливі факти, що їх тут наведено і призбирано із матеріялів Самвидаву, чи й офіційно виданої в УРСР літератури, можна сказати, що Шевченко далі залишився духовим провідником і натхненником сьогоденішнього українства, а головню його кращих дочок і синів — учасників руху опору та дисидентів. Вони дивляться на Кобзаря як на приклад, вони утотожують свою долю, терпіння і боротьбу з Тарасовою долею. Долю репресованих в історіософічному пляні правильно відчула **Ірина Стасів-Калинець**, коли такими словами звернулася до голови Верховного Суду УРСР в 1970 році:

„Історія знає чимало нелюдських присудів кращим представникам своєї епохи... Кампенеллу судили на 25 років, Данте вигнали за межі своєї країни, Шевченка — на Сибір. То як маємо право мовчати в наш ХХ гуманний вік, байдуже спостерігаючи, як вилізять на світ середньовічні тортури...?”

Кричати, змагатися, волати до сумління світу — оце і є призначенням сучасної генерації патріотів в Україні, що вибрали собі за натхненника Кобзаря. А його місію у віках — минулому, сучасному і ще надовго у майбутньому, найкраще віддав сучасник і товариш долі та політичних змагань за краще завтра нації Микола Костомаров, хто так визначив цю місію:

„Тарасова муза прорвала якийсь підземний заклек, уже багато віків замкнений під багатьма печатями, засипаний землею, навмисно заораною і засіяною, щоб приховати від нащадків навіть пам'ять про місце, де знаходиться підземна пороженча...”

Євген Сверстюк додає від себе до цього Костомарового образного представлення долі України: „Туди війшов зі своїм вічним вогнем наш Прометей”. А ми бачимо, що там він сьогодні, як за всі попередні десятиліття і роки, розпалює національну свідомість, будить до життя приспалих міщан і палить відщепенців. Своїх же послідовників він запалює до змагання за краще завтра, коли:

*...на оновленій землі
врага не буде супостата,
а буде син, і буде мати,
і будуть люди на землі!*

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

В. Симоненко: „Берег чекань”. Твори, впорядник І. Кошелівець, Сучасність, Мюнхен (1965, 2 вид. 1973).

В. Стус: „Зимові дерева”, передмова Аріядни Шум, Вид-во „Література і мистецтво”, Брюссель (1970).

В. Голобородько: „Летюче віконце”, Смолоскип, Париж-Балтимор (1970).

„Український вісник”, вип. 1-2, 4, 7-8, Смолоскип, Париж-Балтимор-Торонто (1971, 1972, 1975). вип. 4, Укр. Видавнича Спілка, Лондон (1971).

Д. Шумук: „За східнім обрієм”. Спомини. Смолоскип (1974).

„Панорама найновішої української літератури в УРСР”. Поезія-проза-критика, впорядник І. Кошелівець, Сучасність (1974).

„Історія хвороби Л. Плуца”, упорядник Т. Ходорович, Сучасність (1975).

- В. Мороз: „Есеї, листи й документи”, Сучасність (1975).
- І. Калинець: „Вогонь Купала”. Поезії, Смолоскип (1975).
- О. Бердник: „Блакитний коваль”. Поезії, Смолоскип (1975).
- М. Руденко: „Прозріння”. Самвидавна збірка поезій, передмова П. Григоренка, Смолоскип (1978).
- „Український правозахисний рух”. Документи й матеріали Української Громадської групи сприяння виконанню Гельсінкських угод, Смолоскип (1978).
- М. Осадчий: „Quos ego”. Поезії, Сучасність (1979).
- Є. Сверстюк: „Вибране”, впорядник І. Кошелівець, Сучасність (1979).
- Є. Грицяк: „Короткий запис спогадів. Історія Норильського повстання”, Смолоскип (1980).
- М. Руденко: „За ґратами”. Поезії, передмова Н. Світличної, Сучасність (1980).
- Л. Лук'яненко: „Зупиність кривосуддя”, Сучасність (1980).
- „Погром в Україні, 1972-1979”, впорядник Р. Купчинський, Сучасність (1980).
- „Інформаційні бюлетені Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінкських угод”, впорядник О. Зінкевич, Смолоскип (1981).
-
-

ТАМ, ДЕ РОСТУТЬ ТОПОЛІ...

Написала ІВАННА САВИЦЬКА

Літо, 1980-ий рік.

Я в Любачівщині. Тополі, тополі, тополі, скільки їх отих струнких і високих красунь стоїть при битій дорозі? Збіжжя вже в полукіпках, золотиться стерня, червоніють де-не-де маки. А небо синє, насичене тишею і літньою полудневою спекою.

Авто колишеться на нерівній дорозі, їде дуже поволі, і я шукаю знайомих мені краєвидів, знайомих хат, містків, чи хоч би навіть старого соснового лісу. Все десь пропало, поділося, щезло, тільки одні тополі стоять при дорозі наструнко, гей би вітають з шанобою закордонну своячку-гостю...

Наздоганяємо жінку, що йде дорогою і несе на плечах тягар.

— Сідайте, газдине, підвеземо вас трохи, куди вас Пан Біг провадить?

— До Коровиці, пані, буде ще п'ят кільометрів. Несу з Любачова сіль, сірки и нафту. В нашой веси нема юж Берка, мусиме за вшитким до Любачова ходити.

Стара лемкиня не вірить своєму щастю, збентежена, не сідає до авта.

— Ходте сідайте, місце маме, підвеземе вас аж до самої халупи. Ми тиж до Коровиці їдемо.

Жінка скидає вантаж, обтирає чоло рукавом і сідає несміливо в авто.

— Бог вам за то запватит, добри люди. Я вам нич не запвачу, бо немам з чого. А ви одкаль їдете?

— Од Санока, од самого Санока.

— А я зо Залужа ту пришва, як бивам мвадим дівчатком. Ту лемків не є, лем я єдна, решта вшитко — поляки. Наших вивезли до Ополя, а мій зять — поляк, то нам ся хижа лишива.

Сідаю зразу біля моєї лемкині, насолоджуюсь її говором, ловлю кожне слівце, кожний наголос, що гей би музика давноминулих літ оживають у пам'яті.

— Пам'ятате, газдине, яку пісню з ваших моводих років?

— Чом не пам'ятам, не єдну. Тівком ся насьпівава в Залужу, жем не годна по гнеска тих співанок забити.

*Ой, верше мій, верше,
Мій зелений верше,
Юж мі так не буде,
Юж мі так не буде,
Як мі било перше...*

Ми вже в Коровиці, село між Грушевом, де був парохом о. Григорій Мартинович, а Любачевом. Не пізнаю села. Там, де було приходство, зрівняне все зі землею, дика росте трава. Немає садка, ні квітів, ні гойдалки, ні високого красеня-дуба.

Пустка і тиша. А на приходстві, на горищі, під сволоком були заховані мої перші дитячі літературні спроби...

При дорозі — нові хати, між ними — хата лемкині чи її зятя, а церква стоїть на горбочку, за старезними липами, тими, що були колись...

— Ходте під церкву, пані, хцу вам штоси повісти...

— Дванадцятилітнім підлітком я молилася тут, у тій церкві, попрощавши Лемківщину раз навсе. — У сутнінках лип стоїть цілковита руїна, привид з тамтого світу. Вхідні двері забити кусками дощок, а на них напис: „...Склад метеріялуф будовляних”... Вікна вгорі повибивані. Почорнілий скелет, мов той привид, дивиться з потойбіччя порожніми, страшними очима і благає рятунку...

Стаю на коліна перед моєю церковцею, з якої вигнали Бога і він найшов собі місце в простому людському серці старої жінки — лемкині.

Вона припала чолом до землі, цілувала пощерблені сходи і оглянувшись довкруги, тихо-техесенько заспівала:

*Од повітря, глада, огня і войны
ізбави нас, Господи.
О, Ісусе, о Ісусе, о Ісусе, Сине Бога Вишняго,
Умилосердися над нами...*

Перехрестившись тричі, стала казати майже шепотом:

— Посмотреся, пані, на тот криж, што є на бани. Видите, же він похилений. Він не надармо похилений. Він ту кождому припоминат, же єст Божий палец над нами. Як ся зачава война, и тоти безвірки зачавися збиткувати над церквом, єден відважний стрілив до того крижа. Криж ся зігнув, лем не злетів з той бані, а тот, што стріляв, впав мертвий на землю і смерть го застала з гвером в руці. То кара Божя пришла на того безвірка.

А тепер ходте до студні, штоси вам, пані, покажу. Повіджете там в Гамериці, же єдна стара лемкиня носит у серци тайну...

Ми продирались крізь колючі хашчі, тернину, високу траву й кропиву і зупинились над старою керницею, з якої уже давно ніхто не бере води. Керниця вміло захована від недобрих очей...

— Там, в тій студни єст затоплений наш дзвін, лежит там і чекат

на повстанський Великдень. Нихто не знат о тим дзвоні, лем я една, и тоти, што го сховали до студні.

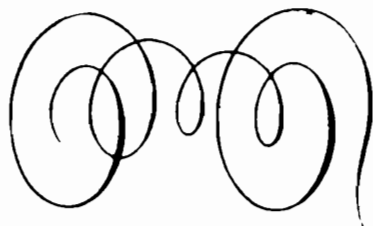
Я похилилась над керницею, якої стіни і плесо зазеленилися мохом. Десь, гей би з надрів води пробивався відгомін дзвона, сумний, протяжний, зболілий і губився в глухій безодні.

Бам... Бам... Бам...

Моя лемкиня поспішала до хати, а я ще довго розмовляла з осамітненим Богом, слухала шепоту лип, їхньої ледве чутної скарги, слухала гомону диких синів дзвіночків і гудіння джемелів у повибиваних вікнах.

Десь у віддалі, зараз таки за кордоном, гуділи й собі, та не джемелі, а глухі советські гармати...

Тихий відгомін дзвона, що чекає на свій Великдень, провозжав мене в поворотну дорогу...

INTERNATIONAL STATUS OF THE UKRAINIAN NATIONAL REPUBLIC (1917-24)

By WALTER TREMBICKY

I Basic Principles of Statehood

Each year Ukrainian communities throughout the free world commemorate the proclamation of Ukraine's independence by observing five state holidays: The Fourth Universal, the 22nd of January, the Day of the Sea, the Battle of Kruty Day, the 1st of November, and the Arms Day. These historical dates are basic to the history of Ukrainian statehood. However, these historic days in the annuals of Ukraine's statehood of 1917-20 are merely moments of particular expression of the state's surges of activity. They do not reflect the true substance of Ukraine's entire statehood.

The foundation of the Ukrainian state in the years from 1917 through 1920 rests, first and foremost, on the state's international legal acts which, as a matter of fact, accord every state in the world the legal attributes that lead to international recognition or acceptance by other independent countries of the world.

The Ukrainian National Republic possessed all the attributes required for its existence and, therefore, could have fully registered itself as an international legal entity, regardless of the wishes of some world powers to deny it its independence.

II Territory and population

The Ukrainian state at the end of 1918 occupied a territory of 248,610 sq. miles or 616,500 sq. kilometers, with a population of some 41,240,000, of which more than 68.5% i.e., 28,262,000 were Ukrainians. After the promulgation on January 22, 1919 of the unification act with the Galician state — composed of Galicia, Bukovina, and the Transcarpathian lands of

---

* The following was a Seminar lecture at Harvard Ukrainian Research Institute on October 9, 1975 and again on October 8, 1976.

the Austro-Hungarian Empire as of November 1, 1918 — the territory of the Ukrainian National Republic (UNR) expanded to 273,250 sq. miles or 680,000 sq. kilometres, and its population rose 47,868,000. The percentage of Ukrainians constituted 67.8% or 32,468,000 people.

As far as the ethnic composition of the population of the Ukrainian state is concerned at the end of 1918, when the population count stood at 41,240,000, the Ukrainians accounted for 68.5% or 28,262,000 people; the Russians — 12.90% or 5,327,000; the Jews — 8.5% or 3,520,000; the Byelorussians — 2.3% or 960,000; the Poles — 2.6% or 1,078,000; the Rumanians — 0.9% or 379,000, and the Crimena Tatars — 0.74% or 218,000.

In January 1919, out of a population of 47,868,000, the Ukrainians accounted for 67.8% of the total, while the minorities for 31.75% or 15,400,600 distributed as follows: Russians — 11.11% or 5,330,000; Jews — 9.0% or 4,363,500; Poles — 5.2% or 2,481,500; Byelorussians — 2.0% or 960,000; Rumanians — 0.9% or 419,000; others — 4.7% or 2,030,000.

In size of territory, Ukraine ranked 15th among the independent states of the world, after Chile but ahead of Japan; or 35th among all territorial units (such as the colonial countries), following Indochina but ahead of Kenya. In size of population, the Ukrainian state occupied the 6th place in the world after Austria-Hungary but ahead of the Dutch Indies, and the 4th in Europe after Russia, Germany, and the Austro-Hungarian Empire in 1918. After the collapse of Austria-Hungary and Germany in 1919, Ukraine ranked 7th in the world, following Japan but ahead of the Dutch Indies, and 3rd in Europe after Russia and Germany, but ahead of France, Italy, and Spain.

On a global scale, the territorial size of the UNR in 1919 composed 0.14% of the world's land masses and 12.2% of the European land mass. With regard to the population, on the same scale, it constituted 2.9% of the world's population and 6.54% or 1/15 of Europe's population.

The territory of the Ukrainian state stretched 973 miles or 1,500 kilometers at its maximum length, and 560 miles or 900 kilometers at its maximum width.

Ninety percent of UNR's territory was flatland and only 10% mountainous. Two-thirds of the territory was covered with black soil, which meant that it was under agricultural cultivation. As a result, the Ukrainian state's population was composed of 80% farmers, i.e., approximately 38,300,000, and only 20% or 9,570,000 of urban people. The workers element in the UNR comprised a mere 2,700,000.

Within the Russian Empire, the Ukrainians occupied 2nd place in terms of size of population (42,000,000) among the 20 major peoples of the Romanov domain. They were followed with 12,300,000 Turkestans, 9 million Poles, 7 million Byelorussians, 6 million Siberiaks, 4,750,000 Idel-Ural people, 2,800,000 Finns, and others — a total of 90 million as against some 60-65 million Russians. A normal population increase should have raised the population of the Russian Empire to around 140 million in 1920, a figure which would include 60 million Russians, 6 million

Russian-speaking Siberians, and 2,900,000 Russian-speaking Cossack-independents as well as 90 million non-Russians.

According to general calculations, the number of Ukrainians throughout the world in 1919 was around 48 million, of this number 68% or 32,470,000 Ukrainians lived within the confines of their independent state; 58.3% or 554,000 in their quasistate territory of the Far East (Green Wedge); 57.77% or 7,873,000 in the Ukrainian-inhabited Kuban state territory; 5,320,000 in their ethnic territories within the contiguous states, and 10,250,000 in emigration outside the borders of Ukraine, for instance, in Siberia, Russia, Turkestan, America, and Western Europe.

The entire area comprising the Ukrainian Republic was clearly demarcated along its state borders (3,060 miles or 4,930 kilometers of the area bordering on 8 adjoining states 700 miles or 1,125 kilometers of the land bordering on the Black and Azov Seas). The state borders were approved in peace treaties in Brest-Litovsk on February 9, 1918 — with Austria-Hungary and directly with Poland and Lithuania; on June 8, 1918 with the Byelorussian Republic; on June 12 and additionally on July 4, 1918 with Soviet Russia; on August 7 with the state of the Don Republic on October 26 with Rumania, and on November 16 with the Azov littoral state of Kuban Land. All these accords, save the Brest-Litovsk one, were concluded in the capital of the Ukrainian State — Kiev.

Also concluded with the aforementioned countries were transport-postal and consular conventions on railroad, water, and partial air transportation, postal-telegraph communications, and goods exchange.

III Basic international factors

In addition, during Ukraine's statehood between 1917 and 1920, the government of Ukraine signed 30 international accords and conventions of which 10 were signed with the Central Powers, Russia, Rumania, Byelorussia, Don Republic, Poland, and the Kuban Land. These agreements were of political character. Ten accords were concluded with Germany, Austria-Hungary, Russia, the Don, Rumania, Georgia, Armenia, Byelorussia in March 1919, with the Netherlands and Czechoslovakia on April 8, 1919. These were trade-transport agreements. Eight defense conventions were signed also, namely with Germany, Austria-Hungary, the Don (in 1918), Poland (1920), and Georgia; with Azerbaïdhan, Northern Caucasia, and the Kuban Land in 1921. On February 18, 1918, and January 1919 relations with the Universal Postal Union and with the International Red Cross were established in the summer of 1919.

Owing to the political and economic accords, as well as to the peaceful existence of the Ukrainian state between April and December of 1918, the Ukrainian Republic progressed and developed noticeably. This was true even during the war period between 1918 and 1920. Ukrainian government adopted a number of laws and decrees which in many instances became basic to the juridical existence of Ukrainian statehood.

Some mention should be made of such fundamental laws that assumed international traits.

1) Laws promulgated on March 2, 1918 concerning the territorial-administrative division of Ukraine into lands and that on May 14, 1918 concerning its division into provinces (gubernii) with provincial and county mayors and city sheriffs at the head of their respective administrative bodies.

2.) Laws concerning citizenship and the oath of allegiance to the UNR promulgated on March 2, and the Hetmanite law of July 2 and August 8, 1918 as well as the Republican laws of January 25, 1919 and November 15, 1921.

3) Laws relating to state insignia (110 in all): a) laws on state service flags of January 18 and March 2, July 20, August 18, September 9, 1918 and January 3 and 25 of 1919; b) the state emblem of March 2 and 22 as well as July 20 and August 18, 1918 laws that were issued separately concerning the changed Hetmanite state emblem. c) the national anthem: "Shche Ne Vmerla Ukrayina" (she lives on, our Ukraine) May 15, 1918.

4) Laws on state currency (hryvna and shah) of January 5, March 3, April 6 and 17, May 31, July 9, October 17 or 1918 and April, August, and October 1919.

5) The law of July 26, 1918 introducing the Ukrainian language into government offices and operations.

6) The law of March 1, 1918 on incorporating Ukraine in the worldwide new calendar system.

7) The law of November 1 on introducing postal tariffs. The Universal Postal Union was apprised of the law.

8) The law on rendering the hitherto national anthem as state anthem. The diplomatic, consular, and foreign press services in Kiev were informed of the law.

9) Twenty-eight individual laws and decrees were issued (16 in 1918, 10 in 1919, and 2 in 1920) authorizing the Ukrainian diplomatic representatives to discharge their functions as representatives of the UNR government or of His Serene Highness — the Hetman — at the courts of the emperors of Austro-Hungary, Germany, and the Sultan of the Ottoman Empire.

10) The laws of July 4 and 14, and of August 27, 1918 provided for the establishment of a network of 72 Ukrainian consular institutions: 6 consulates general; 42 regular consulates; 20 vice-consulates, and 4 consulate agencies assigned to 49 European and 23 Asian capitals or cities.

By virtue of the laws of January 21 and May 15, 1919 trade and trade-financial missions (agencies) were accredited to 5 West European countries (France, Belgium, the Netherlands, England, Switzerland, and the United States of America). The laws of July 7 and August 10, 1918 accredited naval and military attaches to the legations of the Ukrainian State. All these accredited representatives carried on their functions until

the end of 1921 (in 14 countries), in 1922 in Germany, Turkey, Rumania, Czecho-Slovakia, Holland, Sweden, and Bavaria) and until the end of 1924 in Switzerland and Hungary.

IV Diplomacy in Kiev

Conversely, many foreign countries had their accredited representatives in Ukraine during the latter's existence. Thus, for instance, between January 1918 and 1919, there were foreign offices in Kiev representing 37 countries: 28 European, 8 Asian, 1 American. Among those representing European countries were: Austria-Hungary, Belgium, Byelorussia, Bulgaria, Great Britain, Czecho-Slovakia, Denmark, the Don Republic, Estonia, Finland, France, Greece, Germany, Hungary, Idel-Ural, Italy, the Kuban Land, Lithuania, the Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Soviet Russia, Rumania, Serbia, Spain, Switzerland, and Sweden, among those representing Asian countries were Armenia, Azerbaidzhan, Georgia, Japan, China, Persia, Siberia and Turkey; and America was represented by the United States of America. They were composed of 2 embassies, 10 legations (1st and 2nd categories), 7 diplomatic missions, embassies¹, 10 legations², (1st and 2nd categories), 7 diplomatic missions³, 7 diplomatic-military missions⁴, and 11 consulates⁵ (including 3 semi-official ones — China, Portugal, USA), with special political missions authorized by their respective governments. Altogether, there were 28 from European, 8 from Asian countries and the USA. At the same time, 97 regular (3 categories: cons.gen. 12, cons. 70, v-cons. 28) consular agencies operated in 9 cities of the Ukrainian state: Kiev, (27) Kharkiv (10), Kherson (3), Odessa (29), Mariupil (6), Berdiansk (6), Mykolayiv (11), Katerynoslav (5), and Poltava (1) between December 1917 and May 19, 1919 representing 88 European, 20 Asian, and 2 American consulates. Twenty seven regular consuls and 13 with diplomatic accreditation — a total of 40 consular institutions from 37 countries⁶ — had their offices in Kiev alone, operating in the name of 28 European. (6 con.gen., 31 regular, 31 vice-con.) diplomatic and 74 non-diplomatic offices.

Between 1918 and 1924, Ukraine boasted of 38 diplomatic representations throughout the world. These embraced 17 legations of the first and second order, and nine diplomatic missions as well as 12 consulates with diplomatic accreditation. Overall, the Ukrainian Republic in 1917-21 had direct diplomatic relations with 42 countries and four international institutions of state character: The Holy See (Vatican today), the Constantinople Patriarchate, the League of Nations, the Universal Postal Union, and the International Red Cross.

V Ukrainian diplomacy abroad

The diplomatic relations of the new Ukrainian state were conducted according to the following fundamental principles and methods. There

were four basic attitudes according to the four blocs of states in existence at the time (taking into account the state of war and revolution as it affected Russia in October of 1917 and Austria-Hungary and Germany in November of 1918:

a) relations with with the Central Powers (with whom the Peace Treaty had been signed on February 9, 1918 at Brest-Litovsk) were good and on a *de jure* basis, and with very broad political, economic, and strategic relations.

b) relations with the 15 newly formed states and the three remaining states at the core of the Habsburg and German empires were generally good. The only military conflict, with Poland (1918-20) was finally resolved by peace treaty in April of 1920. Relations with all the other newly formed states were positive from the point of view of the best that could be expected "pending juridical normalization in the near future", according to the terminology used at the time.

c) Similar friendly relations existed with the eight neutral nations, which in Kiev were represented temporarily by consuls with accreditation. the Spanish consul in Kiev was very helpful with professional advice to the Ukrainian foreign ministry, the Swiss diplomats in Bern were very helpful in arranging a meeting of Ukrainian diplomats with the representative of allied powers. Therefore the Ukrainian staff in Switzerland was very large (12-15) with three consular bureaus in Zurich, Geneva, and Lausanne, and an economic staff in the Swiss-Ukrainian House of Commerce.

d) relations with the Entente Powers appeared to be quite satisfactory between November 1917 and February 1918 with *de facto* recognition from Rumania, France, and England. Relations proceeded on a semi-official basis with the seven other states allied with the Entente, which also had military representations (Belgium, Italy, Japan, Serbia) and consulates (China, Portugal, USA) in Kiev.

e) a new and actual normalization in relations with Soviet Russia took place on June 12, 1918 when the two nations signed a ceasefire. The peace treaty delegations of the Russian SSR and the Ukrainian state held negotiations between May and November 1918. On August 5 broad consular and transport conventions were signed. The question of diplomatic and consular relations was centered on the establishment of 30 Ukrainian consulates in Russia and four Russian consulates in Ukraine. All the usual functions of a diplomatic representation were confirmed: transport, communications, passport bureau, Red Cross, emigration, relations, the exchange of Ukrainian currency into Russian, mutual respect for consular documents was established and the diplomatic privileges of members of the missions were fully recognized for the consulates and members of the diplomatic staff. Most important was the agreement (of June 12, 1918) on the demarcation of states, that is, the borders between Russia and Ukraine were defined and all the usual requirements for defense etc. were agreed.

Diplomatic accreditation was granted to 38 states according to the

categories of relations — legations, missions, consulates. The most positive relations regarding accreditation and personnel were with Berlin (17 members of legations), Vienna (15), Istanbul (15) and Bulgaria (8). The most authoritative personnel was sent there: envoys — A. Yakovlev, V. Lypynsky with prominent advisors, V. Poletyka, and count. I. S. Tokarzhevsky-Karashkevych to Vienna; O. Sevriuk, Baron Fedir Shtengel (1918) and M. Porsh and R. Smal-Stotcky (1919-23) to Berlin; M. Levytsky, M. Kovalevsky (1918) and O. Lototsky and Prince Tokarzhevskyi-Karashkevych (1919-22) in Turkey; O. Shulhyn (1918) to Bulgaria. The best qualified personnel was sent to the diplomatic missions of the Central Powers: financiers, bankers, experts in trading, military and consular affairs. They were stationed in Munich and Danzig, where Ukrainian consulates were opened.

Particular attention was paid to the diplomatic staff sent to the newly formed states. The staff sent to the Don Republic had special assignment to oversee economic developments in the Donbas area. The staff sent to Tiflis in Georgia was given a mandate for diplomatic relations with other Caucasian republics; Azerbaidzan and Armenia. Good staff was sent to Riga, which was the center of relations with Latvia, Lithuania, and Estonia. Finland (which, incidentally, was the first state to recognize the independence of Ukraine on December 6, 1917) was with a special care. In 1919, the 20-member mission of the Ukrainian Republic was welcomed in Prague under the leadership of three people, Prof. M. Slavinsky, who had as his assistants S. Smal-Stotsky and O.I. Bochkovsky, A. Melnyk, and others. In Hungary, which was friendly towards Ukraine, the representatives were M. Halhan, V. Sikevych with a staff of eight people. To Finland were sent the well-known K. Losky (1918) and M. Zalizniak (1919-21). V. Kedrovsky was sent to Riga with a staff of eight people. L. Lisniak, I. Kraskovsky and O. Kobylansky were the authorized personnel in the Caucasus, based in the most important state there — Georgia.

The neutral states, that is, Switzerland, Holland, and Denmark were also assigned well qualified personnel. Dr. E. Lukashevych (1918-22) and Baron M. Vasylo (1919-24) in Bern, A. Yakovlev (1919-22) at the Hague, V. Levytskya in Denmark, where they fulfilled their duties in 1921-22.

The maximum number of personnel was sent to the Entente Powers and especially to the Paris Peace Conference (25 persons). M. Tyshkevych headed the delegation which also included senator S. Shelukhin, minister O. Shulhyn, economist V. Tymoshenko, jurists Dr. V. Paneiko, Dr. M. Lozynsky, Prof. S. Tomashivskyi (historian, ethnographer) and 18 other well qualified persons.

A mission of 15 people was sent to Rome, separately from the staff in the Ukrainian mission at the Vatican. The main issues they were to deal with was the return of 70,000 prisoners of war from Italy so that they would join the armed forces of Ukraine, and, secondly, the recognition of the Ukrainian Republic by Italy.

As far as the other pro-Entente states were concerned: 15 people were

sent to Poland, including such prominent individuals as A. Lyvytsky (former minister of foreign affairs), Dr. S. Vytsytsky, Gen. V. Salsky, Dr. L. Mykhailiv, P. Poniatenko; 15 persons were sent to Bucharest, as Rumania was also a friendly pro-Entente state. They included such eminent individuals as M. Halahan (1918), K. Matsievych (1919-22), prof. I. Feshchenko-Chopivsky, and Gen. S. Delvig. Consular offices were also set up in Iasi Galats and Chernivtsi.

The diplomatic delegation of the Ukrainian National Republic to the League of Nations should not be overlooked. It included the most able staff from London, notably Dr. A. Margolin, and from Paris, O. Shulhyn. They headed a staff of diplomats in the bureau in Geneva.

This is how the diplomatic corps and its representation among the most important states of Europe looked at that time. A survey of the diplomatic staff in all the states will reveal more clearly how it looked in statistical terms. There was a total of 85 most important diplomatic dignitaries. This figure included only envoys, chiefs of missions, minister — Residents, and the heads of consular offices, with full diplomatic authorizations in the absence of envoys or ministers. This number may be broken down into three categories: there were 21 ambassadors or envoys, 52 heads of diplomatic missions and charges d'affaires, and 12 consuls with diplomatic powers in the absence of a recognized diplomatic personality. The entire personnel of all the foreign representations of Ukraine to 38 states numbered between 350 to 400 people.

By comparison, in 1918-19 the 37 states which had diplomatic representation in Kiev included two ambassadors, 10 envoys, 14 diplomats heading missions or charges d'affaires, 10 heads of military representations, 14 consuls with diplomatic responsibilities, and two presidents of national committees which represented the governments in exile of Poland and Czecho-Slovakia (which had their main headquarters in Paris at that time). Altogether in Kiev there were 52 fully accredited foreign diplomats from 37 states.

In the political-strategic aspect, the Ukrainian state of 1917-24 enjoyed diplomatic-consular relations with four central powers (Austria-Hungary, Bulgaria, Germany, and Turkey, the 10 Allied Powers (England, Belgium, France, Greece, Italy, Japan, China, Portugal, and the USA); 18 newly established states (following the disintegration of the Russian and Habsburg empires) Armenia, Azerbaidzhan, Bavaria, Byelorussia, Czecho-Slovakia, the Free City of Danzig, the Don Republic, Estonia, Finland, Georgia, Hungary Idel-Ural, Kuban and Latvia, Lithuania, Northern Caucasia, Poland, Siberia, and with eight neutral countries — Argentina, Denmark, Spain, the Netherlands, Persia, Switzerland, Sweden, and Norway. Of the 10 Allied Powers, six maintained relations with Kiev on a semi-official basis only (Italy, Japan, China, Portugal, and the USA).

Ukraine was recognized by 24 old historic states of pre-1914 years and 18 newly emerged states between 1918-21.

Of somewhat different nature were the relations of the Ukrainian Republic with the International Red Cross (from November 1918 on), the Universal Postal Union (from February 18, 1919 on), and de facto relations with the League of Nations (from November 1919 on), with the highest church institutions in the world: the Apostolic Capital in Rome (from May 25, 1919 on), and the Universal Patriarchate in Constantinople (as of March 9, 1920). The officials of the Churches declared, among other things, the following in letters addressed to the head of the Directory of the UNR:

“The Holy See, recognizing the nobleness of the character of the Ukrainian nation, raises its prayers for its happiness...” (words of the State Secretary of the Holy See, Cardinal de Gasperi).

“We send all the honorable members of the government and to the entire Ukrainian people the prayerful blessing of the Mother of the Great Church of Christ...” (words of Exarch of the Universal Throne Dorotheus of Constantinople).

VI Religious review

Greetings to the independent Ukrainian state from two Church capitals is quite understandable, considering the Christian character of the country: in a population of 47,870,000, there were 35,300,000 Orthodox Christians, i.e. 73.75%, 6,900,000 of Catholic denomination or 14.40%, and 860,000 or 1.94% Protestant. Altogether, 43,000,000 or 89.94% of the population of the Ukrainian Republic were Christians and only 9.7% belonged to other religious groupings: 4,370,000 or 9.12% to Judaism 260,000 or 0.55% to the Moslem religion, and 190,000 or 0.36% to minor religious denominations.

Ukrainians accounted for 59.4% (28,262,000) of the entire Orthodox community and 8.8% (4,200,000) of the Catholic community, a total of 67.8% or 32,470,000 of all Christians in the Republic.

VII Administration

The government apparatus was operated by 20 ministries including three special ministries, such as the national minorities or Russians, Poles, and Jews in accordance with the law of January 24, 1918 on national autonomy of the aforementioned nationalities. The government was composed of the following ministries: foreign affairs, internal affairs, military affairs, merchant marine, financial affairs, land affairs, provisions, trade and industry, communication, post and telegraph, public health and welfare, art, education, creeds (cults), press and information, justice, state control, and three ministries for the principal minorities in Ukraine. The precise structure of the Ministry of Foreign Affairs was adopted by the Council of Ministers on August 17, 1918. The other ministries were set up on similar patterns.

The administrative division of the Ukrainian state was divided into 10

provinces, the Polisia district, an autonomous oblast of Galicia with Bukovina and Transcarpathia, and the autonomous area of the Crimea. The administrative units were headed by provincial mayors, the cities by otamans. Plans were devised to divide the entire territory into approximately 40 historic lands, which would have been given their ancient designations, such as Pohorynnia, Volyn, Derevlianska Zemlia, Bolokhivska Zemlia within the area of Greater Volyn, etc.

VIII The Armed Forces

The Armed Forces fell under the purview of two ministries — military affairs and naval affairs — under whose command were the entire military and transport fleets of the Black and Azov Seas and of the Danube River delta (altogether 87 seafaring units with an aggregate total of 243,000 registered tons). The air force occupied a special place in the armed forces. It consisted of 450 aircraft, displaying Ukrainian blue and yellow round markings, and of a staff of 200 personnel in various categories. Special consideration was accorded to a squadron of hydroplanes consisting of 13 aircraft. According to plans, the Ukrainian armed forces were to have 175 generals, 14,930 general staff officers, 2,975 military officials, 291,221 non-commissioned officers and soldiers, and 63,081 horses. By a Universal passed by the Hetman on October 16, 1918, the Kozak Order was reinstated in the armed forces of Ukraine. The Ukrainian army was to reach, eventually, a standing force of 300-400,000 men corresponding to eight army corps. Special tasks were assigned to border guards, the maritime and coast guards as well as the state guards in the border cities of Ukraine.

However, the fact remains that the strength of the armed forces of the Ukrainian Republic at the beginning of 1919 did not reach 75,000 men. The reason for this was that Germany and Austria-Hungary opposed vehemently the formation of a Ukrainian army, thus aggravating their relations with Ukraine. Consequently, this military weakness became a significant factor when the second war with Russia broke out in January 1919. Naturally, the internal forces of the nation were also a very important factor that contributed to the shortcomings of the armed potential of the Ukrainian Republic during its entire existence from 1917 through 1920. At the time the Ukrainian nation desperately sought to build up a military force, if only a token one. This situation deteriorated even more as a result of the position taken by the Allied Powers, particularly their foremost spokesman France, which did not favor Ukrainian statehood of any kind and preferred to support the "White Russians" (the Deniken armies deployed along the borders or adjacent areas of Ukraine) rather than Ukraine. By blockading Ukraine and thus denying it food, medical, and other supplies, the Allied Powers caused the complete destruction of the Ukrainian armed potential. In the light of such hostile acts towards Ukraine, the Allied Powers contributed no less than Soviet Russia to Ukraine's demise. Moreover, a typhus epidemic

broke out. This and complete lack of arms were taking their toll among the army rank and file, contributing to its disintegration.

In November-December of 1918, the Allies seized the entire naval force of the Ukrainian state. Furthermore, they refused to allow some 150,000 Ukrainians, who had been taken prisoners in the war theater in Italy and Yugoslavia as soldiers of the former Austro-Hungarian imperial Armies, to return to Ukraine. On the other hand, they allowed the so-called "Blue Polish army, organized and trained in France and armed with the latest weapons, to engage in a military campaign against the Ukrainian Republic instead of Russia.

These drawbacks notwithstanding, Ukraine managed to demonstrate progressing viability.

IX Currency and trade

As far as Ukraine's economy is concerned, it is concentrated in three areas: 1) trade exchange with the neighboring Black Sea countries and Germany; 2) financial operations, based on the Ukrainian monetary unit (hryvna=100 shahs=one karbovanets); 3) functioning of the Ukrainian State Bank which opened on May 15, 1918. The exchange rate of the hryvna-karbovanets, fixed on May 15, 1918, was two Russian rubles, or one Austrian crown, or 1/4 French franc, or 33 U.S. cents, or 0.66 phennigs of the German mark.

The Ukrainian trade rested primarily on the general economic potential of the Ukrainian agricultural staples, rich natural resources, industrial labor, and transport.

On the eve of World War I, i.e. in 1913, Ukraine ranked first in the all-Russian production, and, by the same token, among the leading countries in world production:

- * 70.4% of the entire sugar production of Russia came from Ukraine, placing it second in world sugar production;

- * 82.2% of Russia's sugar beets were harvested in Ukraine as were 48.0% of wheat, 72.2% of barley, 30.0% of rye. In the light of Ukraine's

In light of Ukraine's share in production of these grains, 98% of its foodstuff was exported to Russia; 54.6% of this quantity Moscow exported to Western Europe from Ukraine; 80% of the grains Moscow imported from Ukraine for its own needs, of which 60% was wheat, 64% was rye, and 20% was oats.

Ukraine supplied 65.7% of the all-Russian manganese ore, 53.6% of iron ore, 10.5% of coal.

Ukraine occupied third place in the extraction of manganese ore, fourth in iron ore. Furthermore, 30.6% of all-Russian salt mining came from Ukraine. It supplied salt to all Black Sea countries. It also produced 66.7% of all Russian rolled steel, 67.8% of pig iron, thus placing it fourth in the world production of this metal. In addition, Ukraine accounted for 52.2% of the empire's steel production, which made Ukraine the sixth ranking country in the world.

On the basis of statistical data for 1913, Ukraine's share (as an economic whole) in the all-Russian trade was also considerable: 27% of the empire's export, worth 795 million rubles. Ukraine's imports did not exceed the amount of 472 million rubles or about 1/3 of the entire export volume. Its earnings were estimated at approximately 370 million rubles, at best at 413 million in trade and transport operations with 19 European states, six Asian states, and five American — a total of 30 countries.

Ukraine's most important partners until 1914 in international trade were England, Russia, Germany, Austria-Hungary, USA, France, Italy, Belgium, the Netherlands, the Caucasian states, Poland, Japan, and Turkey. These countries imported from Ukraine grain products, foodstuffs, petroleum products, tropical produce, hides, and hide products.

X Transportation

Vienna, Cracow, Opava, Breslau, Berlin, Warsaw, Poznan, Budapest, and Brest Litovsk were the first with which Ukraine inaugurated its air services between April 1 and October 30, 1918 (Vienna-Kiev, Budapest-Odesa, Berlin-Kiev). At first the air flights were servicing postal parcel, subsequently passenger transport. Air links between the Ukrainian state, on the one hand, and Austria-Hungary and Germany, on the other, operated through Warsaw and Cracow and, in the period from July 4 to July 25, 1918, also over Rumania to Odessa (Krayova, Bucharest and Braila) with stops at Ujvidek, joining Kiev and Odessa. In all, 17 European cities participated in the air service system which the Ukrainian state had also joined. Fifty years later, in 1968, the Austrian government commemorated this event during the first week of April, giving it an international imprint.

Germany had planned to establish air links between continents after a victorious ending of World War I. The project envisaged two such air routes: the so-called B.B.B. (Berlin-Baku-Bombay) and P.P.P. (Potsdam-Poti-Peking). Both routes were to pass over territory of the Ukrainian state: a) Brest-Kiev-Kharkiv-Bakhmut and b) Lviv-Proskuriv-Odesa-Simferopil.

On June 29, 1918, the first Ukrainian air link for freight transport was inaugurated. It serviced six cities in Ukraine: Kharkiv, Odessa, Mykolayiv, Kherson, Katerynoslav, and Brest-Litovsk, plus Sevastopol and Theodosia in the Crimea. An international air route was opened, linking Kiev with Bucharest via Odessa.

As of August 1918, November 16 and December 4 of the same year, a maritime transport service was established with ports of calling in Bulgaria, Rumania, Turkey, the Kuban Land, and Georgia from Ukrainian ports of Odessa, Kherson, and Mykolayiv, and through Galatz and Braila to Rumania and Hungary. Prior to the war, 20 countries maintained sea links with Ukrainian port cities. In terms of tonnage the following countries were involved: England, Austria-Hungary, Italy, Germany, the

Netherlands, France, Greece, Norway, Sweden, Denmark, Rumania, Bulgaria, Belgium, USA, Spain, Japan, and Turkey. There were also Russian vessels registered in the ports of Russia, Ukraine, and Georgia.

The Railroad System had direct connections with all the neighboring countries: Austria-Hungary, via Lviv, Cracow-Vienna and through Mohyliv — Chernivtsi — Khust — Budapest;

To Poland and Germany via Warsaw-Berlin or to Danzig and through Brest-Bialystok to Koenigsberg in East Prussia.

To Russia via Kursk-Tula-Moscow, Briansk-Kaluga-Moscow and to Petersburg via Zhlobyn-Vitebsk in Byelorussia; from Zhlobyn passenger trains had direct lines to Minsk and Vilnius;

Rumania via Kishinev-Yasi-Bucharest.

Very important from the economic standpoint were rail transport connections between the Donets Industrial Basin and the Eastern Don Basin in the Don Republic with the transit to the Kuban Republic in the south.

XI Cultural Events

Cultural events in Ukraine also took on an international aspect and helped promote relations with foreign countries. For instance, the opening of the first Ukrainian state universities in Kiev (October 6, 1918) and Kamianets Podilsky (October 22, 1918) as well as a host of other Ukrainian art and scholarly institutions, such as the first Ukrainian Academy of Sciences (July 9, 1917), the State Opere House, the State Drama Theater (November 6, 1918), the State Symphony Orchestra, the State Chorus Orchestra, the Drama and Kobzar School, the National Archives and Libraries (August 3, 1918), the National Gallery of Art, and the Museum of Ukrainian History were attended by many representatives of foreign countries — journalists, art experts, and scholars attached to their respective legations or agencies.

In the forefront of Ukrainian culture of the time stood such prominent individuals as Prof. Ivan Hanytsky, Prof. T. Sushytsky, and Prof. Ivan Ohienko (university president), academicians and president of the Ukrainian Academy of Sciences, Volodymyr Vernatsky, orchestra conductor Oleksander Horily, stage directors Opanas Saksahansky and Mykola Sadovsky, chorus conductor Oleksander Koshetz, and many others. One cannot overlook here other outstanding personalities, such as academicians-historians Mykhailo Hrushevsky, Prof. Mykhailo Tuhan-Baranovsky, and Prof. Volodymyr Tymoshenko, eminent economists and founders of the new Ukrainian state economy.

XII The Leadership

Among outstanding government officials and political leaders who stood guard over Ukraine's well-being and security were Ministers of Foreign Affairs Oleksander Shulhyn and Dmytro Doroshenko, senators

Serhiy Sheliukhyn, Andriy Viazlov, Bohdan Kistiakivsky, Petro Stenytsky, Dmyrto Markovych, diplomatic ambassadors and ministers Count Mykhailo Tyskhevych, Prof. Oleksander Lototsky de Veligost, Kost Losky, Viacheslav Lypynsky, Prof. Dmytro Antonovych, Prince Ivan Tokarzhewsky-Karashevych, Prof. Ivan Yakovliv, Prof. Maksym Slavinsky, Baron Mykola Vasylo, Prof. Kost Matsievych, Gen. S. Delwig, Col. V. Sikevych, and others.

At the helm of the state were: the first President of the Ukrainian National Republic Prof. Mykhailo Hrushevsky (April 24-29, 1918); Hetman of All Ukraine and Kozak Armies Pavlo Skoropadsky (April 29 — December 14, 1918) and head of the UNR Directory and Commander-in-Chief of the Land Forces and Navy — Symon Petliura (May 9, 1919 — November 21, 1920). In addition to these leaders, V. Vynnychenko was twice head of state and government (General Secretariat, November 20, 1917 — January 22, 1918) as well as head of the Directory of the UNR (December 15, 1918 — January 22, 1919).

XIII Constitutional Laws and Rights

Legislative power was vested in the State Senate (composed of 10 senators), established by the law of July 10, 1918 as the supreme legislative branch of the government, and in the constitutional laws passed by:

- a) The Central Council of the UNR on April 29, 1918 (Statute concerning the state structure, rights, and freedoms of the UNR);
- b) The Law concerning the state structure of Ukraine introduced for the Hetmanite Ukrainian state on April 29, 1918, and approved by the Council of Ministers of the Ukrainian state in July 1918;
- c) The Law concerning the form of the Ukrainian government, approved by the Congress of the Working People on January 22, 1919, and promulgated by the Directory of the UNR on January 28, 1919;
- d) A bill entitled **State law** concerning the structure of the Ukrainian State drafted in May 1920 by the All-Ukrainian National Council in Kamianets Podilsky and approved, together with the Law concerning the provisional supreme administration and Judicial Order in the UNR, by the Council of Ministers on November 12, 1920;
- e) The Bill concerning the constitution of the basic **state laws** of the Ukrainian Democratic Republic drafted by the government Commission for **Drafting State Laws under the chairmanship** of Prof. Otto Eichelman on June 22, 1921, and passed on November 15, 1921;

Other legislative acts were the Universals, **appeals** (hramota), and proclamations issued by:

- 1) The Ukrainian Central Council (Rada) on November 20, 1917, as the so-called 3rd Universal by virtue of which for the first time Ukraine was accorded statehood with a republican form of government; "Ukraine" as the national name was also officialy accepted and proclaimed for the country.

2) The 4th Universal of the Ukrainian Central Rada, conferring upon the UNR full sovereignty in its international relations with all existing independent states, particularly the contiguous countries;

3) Appeal (hramota) to the entire Ukrainian people issued by Hetman P. Skoropadsky on April 29, 1918, on the occasion of his election as sovereign of the Ukrainian state;

4) Declaration of the Directory of the UNR, enunciated on December 26, 1918, on the occasion of the return to power of the new republican government, following the abdication of Hetman P. Skoropadsky on December 14, 1918;

5) The universal of the Directory of the UNR concerning the unification of all Ukrainian lands, adopted by the Congress of workers on January 22, 1919, on the occasion of the unification of the Galician State (with its capital in Lviv) with the UNR (its capital in Kiev).

XIV Press and Information

All state laws and decrees were officially published in the "Gazette of the General Secretariat of Ukraine" (up to November 20, 1917), the "Gazette of State Laws of the UNR" (up to April 29, 1918), the "State Gazette", which was subsequently changed to "Gazette of State Laws" (approved by the Council of Ministers of the Ukrainian Hetmanite state between April 29 and December 14, 1918), and in the "Gazette of State Laws of the UNR (up to November 1921).

Safeguarding and expressing public opinion was exercised by the Ukrainian Telegraph Agency (UTA) with its headquarters in Kiev. It was the official press representative of the state under the leadership of Dmytro Dontsov (1918) and Osyf Nazaruk, (1919) and a staff of journalists, many of whom were accredited to legations, as well as a number of editors of the Ukrainian foreign press in 15 localities (Vienna, Berlin, Copenhagen, Paris, The Hague, Rome, Lausanne, Sofia, Prague, Stockholm, Riga, Tbilisi, Warsaw and the Far East, in the Green Wedge area, Vladivostok, and Kharbin in Manchuria). In Kiev, the UTA was in continuous contact with representatives of the European press and telegraph agencies. Particularly active were reporters from Germany, Austria, Hungary, Sweden, the Netherlands, Poland, Russia, Switzerland, Japan, and China. They never passed up an opportunity to attend a press conference, lectures, or witness important events occurring in the life of the Ukrainian state.

Some periodicals (daily, weekly, monthly magazines, journals and bulletins) were published in the Ukrainian Republic. Some were also party organs, such as the "Nova Rada" (The New Council), "Narodna Volya" (People's will), "Robitnycha Gazeta" (Workers' Newspaper), "Robitnyk" (The Worker), "Borotba" (The Struggle), "Vidrodzhennia" (Renaissance), "Trybuna" (Tribune), "Samostiynyk" (The Independent), "Selanska Spilka" (Peasant Union), and the professional publications.

Some 50 prominent journalists and publishers managed the Ukrainian publications, keeping close relations with the Foreign Press agencies, reporters, and the Ukrainian Central Governmental Institutions. Many scholars in history, political science, economy, and law published their articles in the professional bulletins and in the regular newspapers.

The Ukrainian National Republic developed normally as a political entity. It was growing and becoming firmer until the Soviet and the Russian Denikin armies embarked upon war against Ukraine, followed by Poland, and even for a brief time Rumania.

The war between January 1919 and November 1920 led to the loss of independence. What remained was merely the spirit of a nation which continues to persevere to this day in the hearts and minds of new generations, proud of their historical past and its thousand-year-old culture, as well as the indelible legacy of freedom and statehood.

Tens of memorabilia — credentials, notes, letters, diplomatic passports, state banknotes, depositions, and other documents have survived time and destruction. They adduce to the essence of Ukrainian statehood as an international factor, whose main goal was peace and the balance of powers.

XV The Ukrainian Far East

It should be noted that in the Far East in the basin of the River Amur and in the vicinity of the Sea of Japan, there existed in 1917-22 a quasi-Ukrainian state with a population of 850,000 of which 554,000 (58.3%) were of Ukrainian extraction accounting for 67.8% of all European settlers in an area of 423,000 sq. miles or 1,223,000 sq. kilometers. Other inhabitants of the area were Russians — 127,000 or 13.5%, Cossacks — 94,000 or 9.8%, Koreans — 64,000 or 7.2%, Chinese — 45,000 or 5.0%, and Byelorussians — 25,000 or 2.7%.

The Ukrainian Far Eastern Secretariate, elected by Ukrainian inhabitants of the Green Wedge Ukraine on June 14, 1917, represented the local state aspirations of the Ukrainian population and maintained contacts with the Kiev government, whose representative in the Far East was consul Petro Tverdovsky. The problem of the Ukrainian Far East was subject of discussions at the Ukrainian-Russian peace conference in Kiev in the summer of 1918 and at the peace negotiations between Ukraine and the Allies in Yasi and Odessa in February of 1919.

XVI Conclusion

The idea of a Ukrainian statehood in this century came as a great surprise to the Western Allies, to whom it was presented by Russian propoganda as something fabricated by German and Austrian politicians.

Nevertheless, the psychological war waged by Russia against Ukraine foundered under the impact of the Ukrainian irredentism which brough

to naught Russian propaganda concerning Ukrainian statehood. The Russians sought to present the problem as an internal one, as that of a tribe living within the Russian domain. It may be said that neither the Western nor the Eastern world was prepared to accept the new political entity. Their respective governments referred to it as "Greater Ukraine" or fifth power (after Russia, England, Germany, and France) in Europe which also held a sort of dominion in the Ukrainian Far East or the so-called Green Wedge bordering on the Seas of Japan and Okhotsk. Combined, this fairly unknown phenomenon constituted a new geopolitical unit which rose on the ruins of the allegedly still existing Russian state brought about by the revolution of its peoples. A division of Russia was in the making: the cold northern continental and Euro-Asian half remained within the orbit of Russian domination — and the southern steppe and warm area adjoining the Black Sea with its 1,500 year-old capital city of Kiev.

For Russia, the loss of Ukraine equalled the loss of its preemption in resolving the political problems of Central-Eastern Europe as well as Ukraine's economic potential which accounted for approximately half of the Russian empire's economic power.

For Great Russia the geopolitical location of a strong Ukraine with 50 million people in that it afforded Russia the needed power to make its weight felt in the world and particularly in the eastern Mediterranean area. It was for this reason that the Russian exponents of grand-state concepts refused to listen to anything referring to Ukraine, any Ukraine, and viewed Ukraine as the wrecker of its primacy in Eastern Europe and the Near East, especially in the area of the Caucasus and the Balkan Peninsula.

And finally, the existence of Ukraine as an independent state also meant that Russia would have to renounce the title to the period of the Rus' imperial state and the cultural heritage Russia had claimed as its own up to the Middle Ages, or even later, in favor of Ukraine. This is clear to the creators of "Russian" greatness of the X and XI centuries, for by invoking the past which they claimed as their own they were able to justify Russia's expansion to the warm Black Sea, the basin of the Danube River, and the high mountains of the Caucasus, where the Ukrainian ethnos predominated.

It is safe to state here that the rivalry between Ukraine and Russia will go on as long as the Eastern European world and the Western world fail to understand that: 1) peace is unthinkable without Ukraine's participation in world politics and economy, without a balance of forces in Europe, as well as in the world at large; 2) without the existence of Ukraine it would be impossible to protect the Slavic nations and the Christian Orthodox peoples or peoples inhabiting the shores of the Black Sea or those of Central Europe.

As a result, the physical existence of the peoples of Central and Black Sea areas is predicated on the struggle they would want to wage for a strong Ukrainian buffer zone, leaning on the strategic power of the

Danubian-Black Sea countries, and the economic and territorial might of Ukraine. Jointly, they would give rise to a great territorial economic, and geopolitical complex, which would border on similar complexes in the north (Scandinavian-Baltic), in the east (Turkic-Turanian), and between the seas north-south (Baltic and Adriatic).

Therein lies the essence of Ukrainian statehood with regard to its role on the European and Asian continents as the only stable guarantor of peace and progress, and partner in the European balance of powers.

Let us conclude by citing an interesting document which can illustrate the dignity of the Ukrainian statehood of 1918-20.

The state law of July 2, 1918, formulated the text of the "Oath of Allegiance to the Ukrainian state" which read as follows:

"I promise and pledge to be always faithful to the Ukrainian state as my fatherland, to defend the interests of the state with all my might, to help it to achieve glory and growth, for which I shall not spare even my own life.

"I promise and pledge not to recognize any other fatherland except that of the Ukrainian state, to conscientiously discharge all my obligations as its citizen, to obey its government and all authority designated by it, keeping in mind always that the well-being and progress of my fatherland should stand above my own personal interests."

СЛАВНИЙ ПРЕДОК МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Написав ОСТАП ТАРНАВСЬКИЙ

Хоч про батька Митрополита Андрея Шептицького у нас пишеться дуже мало, а про його маму Софію з Фредрів надзвичайно багато, однак ми більше знаємо про рід Митрополита по лінії батька, ніж по лінії його мами.

Рід Шептицьких походить із Шептиць, що розташоване недалеко від містечка Рудки. Він давній і, здається, сягає ще княжих часів. Цей рід видав багато церковних діячів, які значно прислужилися до розвитку Греко-Католицької Церкви. Один з них, Варлаам Шептицький, був єпископом у Львові в 1710-1715 роках. Після Варлаама на львівському єпископському престолі засів Атанасій Шептицький (1715-1746), який носив також титул київського митрополита в греко-католицькій ієрархії. Таку саму роль львівського єпископа в 1749-1779 роках з титулом київського митрополита від 1762 року відіграв і Лев Шептицький. Обидва останні львівські митрополити здобули визнання ще й тим, що побудували у Львові величавий катедральний храм св. Юрія з митрополичою палатою. Титул митрополита залишився за львівським єпископом від 1807 року, коли декретом з Відня було надано львівському греко-католицькому єпископові як урядуючому церковному достойникові у столиці королівства Галичини і Людомерії (так офіційно називалася Галичина в системі Австро-Угорської монархії), і він звучав: київсько-галицький митрополит. Ще один Атанасій Шептицький був перемиським єпископом в 1762-1769 роках. Ця церковна традиція залишилась не без впливу на пізнішого Митрополита Андрея, який увійшов на свій престол у храмі св. Юрія, збудованому його славними предками, немов би до рідного дому.

Вже той факт, що в роді Шептицьких були церковні діячі, зв'язані з Греко-Католицькою Церквою, яка від Берестейської унії 1596 року поширювалася переважно на тих українських землях, які підпали під польську корону, вказує на те, що рід Шептицьких, як і інші наші шляхетські роди, підпадав під

впливи польонізації. Ще прадід Митрополита Андрея Василь Шептицький був греко-католицького обряду, але вже його син Петро був поляком, власником Прилбичів, що недалеко від міста Яворова. Напевно Петро Шептицький отримав шляхетський титул графа від австрійського цісаря, бо ці титули надавалися столицею австро-угорської монархії потомкам давніх шляхетських родів чи просто шляхтичам, які вибилися спеціальними заслугами або здобули собі маєткові позиції. Син Петра — Ян був не тільки заможним власником Прилбичів, але загально визнаним представником панського стану, як маршал повітової ради Яворівського повіту і посол до галицького сойму у Львові. Тому й міг він старатися руки доньки представника одного з визначних родів тодішньої Галичини графа Александра Фредра, Софії, здібної малярки і письменниці, про яку багато знаємо завдяки її близькому відношенню до старшого сина, що при хрищенні дістав три імени — Романа, Марії й Олександра, а став відомий під іменем Андрея як монах і пізніший митрополит. В Яна і Софії Шептицьких, які заможно жили у Прилбичах, було ще п'ять синів (двох синів вони втратили немовлятами), крім згаданого найстаршого: Олександр, який загинув від рук Гестапо (у нього був син Ян Казімеж), Станіслав — генерал польської армії, Казимир, який став монахом ордену Студитів з іменем Климентія, та Леон, який одідичив Прилбичі. Леон з дружиною Ядвігою загинули в Прилбичах в 1939 році, коли советські війська окупували Галичину, під час нападу на їхній палац; тоді був зруйнований і родинний гробівець у Прилбичах: домовини повідкриті і збезчещені, бо напасники шукали за дорогоцінностями. У них були два сини — Ян, який з армією генерала Андерса воював в Африці, там залишився й помер, та Андрій, що був латинським клериком, загинув у Катині. Залишився ще з великого роду Шептицьких син Олександра Ян Казімеж, який живе у Польщі.

Не менш цікавим є рід Митрополита Андрея по жіночій лінії чи, як кажуть поляки, „по кондзелі”. Рід мами Митрополита Андрея, Софії — це старий польський рід Фредрів, що виводиться з Мазовша. Політичні обставини, з уваги на повільний упадок польського королівства та зубожіння роду, змусили його перенестися на південь, на ті землі, що після першого розподілу Польщі в 1772 році припали австрійській монархії. Прадід митрополита Андрея по лінії мами Яцек Фредро народився у Плешовиці коло Перемішля. Родина зубожіла і тому Яцек Фредро мусів використати всі свої здібності, щоб піднести маєтковий стан рідні. Він брав в оренду маєтки багатших магнатів, перепродував та купував маєтності і на цих акціях зумів доробитися майна. В цьому допомогло йому й багате одруження з Маріянною, донькою

графів Дембінських. Він купив собі маєток у Сурохові й там поселився. У Сурохові народився один із синів Яцка — Александер, якому судилося стати великим польським драматургом. Всіх дітей у Яцка було дев'ятеро — шість синів і три дочки. Яцек Фредро не залишав промишляти, його майно постійно зростало. Щоб бути ближче столиці королівства Галичини і Льодомерії — Львова, він купив маєток у Беньковій Вишні під Рудками з великим палацом і багатою службою, а крім того утримував помешкання у Львові, де був членом галицького сойму з титулом віцемаршала коронного. В 1822 році він дістав титул графа.

Александер Фредро — дідо Митрополита Андрея — народився 20-го червня 1793 року в Сурохові. У нього були два старші брати: Ян-Максиміліян і Северин, з якими він дуже близько жив і потім разом відбував військову службу, та три молодші: Юліян, Генрик та Едвард. Крім того, Александер мав три сестри: Людвіку, що вийшла заміж за Антонія Розвадовського, Констанцію, заміжною за Вікентія Скрижинського, і Кекилію — дружину Льва Яблоновського. Дитинство Александер провів у палаці в Беньковій Вишні. Це був великий поверховий будинок з довгими флігелями, з великою службою, гувернантками, вчителями і різного роду управителями. Початкову освіту дістав Александер в домі батьків під опікою домашніх вчителів. Та коли в січні 1806 року померла його мама Маріянна Фредро, батько з сином переїхав до Львова. Старші брати Як-Максиміліян і Северин училися в Пулавах, а згодом переїхали до Варшави, де вступили до армії так званого Варшавського князівства.

У 1807-1808 роках Александер Фредро жив у Львові, як сам згадує у споминах під назвою „Три по три”, на розі вулиці Сикстуської, але не займався наукою, лише вчився фехтування, танців, їзди на коні та почав заглядати за дівчатами. Роки юнацтва швидко проминули. Це був час воєнних успіхів Наполеона і в 1809 році його армія увійшла на територію Польщі. В тому році польське військо під командою князя Юзефа Понятовського перейшло до Галичини, і молодий Александер зголосився з патріотичного покликання до армії, а вже в червні того ж року, маючи всього 16 років, дістав рангу подпоручника одинадцятого полку уланів. Разом з армією польського князя, що йшов з Наполеоном, Александер Фредро відбув усю кампанію аж до самої Москви, потім з тією ж армією перейшов Березину й затримався у Вільні, де прикувала його до ліжка звичайна воєнна хвороба — тиф. Після видужання повертається до Львова, та ненадовго, бо наступні роки 1813-14 він знову в армії, бере участь у боях за Дрезден, Ліпськ, Ганав, Монтеро й інші міста, аж вкінці затримується в Парижі, нагороджений двома військовими

відзначеннями: золотим орденом „Віртути мілітарі” і орденом „Почесного кавалерійського легіону”. Свою військову кар’єру завдячує Александер своїм старшим братам Северинові, який був командантом батальйону цісарської гвардії, та Максиміліянові, який став професійним офіцером і дійшов до рангу полковника, а згодом і генерала, коли польська армія перейшла на сторону царя Александра Першого. Вже у війську Александер Фредро пробував літературних сил, пишучи принагідні віршики для товаришів зброї: злободенні, веселі вірші з дотепом, а перш за все дуже фривольні, що і принесло йому розголос як авторові різних непристойних віршованих історій. У Парижі Александер присвятив увагу театрові. Це там уперше він побачив справжній театр і зрозумів його принаду для автора, який може знайти у театральній публіки признання і славу.

В 1815 році він звільнився від військової служби, будучи уже в ранзі майора, і повернувся до батьківського дому. Батько віддав йому маєток у місцевості Ятвяги, недалеко від головної осілости Фредрів у Беньковій Вишні коло Рудків. Александер жив веселим життям золотої молоді. Зимові місяці він перебував у Львові, відвідуючи аристократичні сальони Теодора чи Адама Потоцьких і різних менших магнатів, як Понінські, Морські, Скрижинські. Та не тільки на балях і забавах проводив час Александер. Він пробує писати для театру. В той час А. Фредро був закоханий у Кароліну Потоцьку, дочку Адама Потоцького, одного з найбагатших магнатів Гиличини. Правда, в цьому залицянні Александрові не пощастило, але товариські зв’язки з Кароліною могли вплинути на письменницьку працю, бо вона була зацікавлена літературою і згодом написала декілька повістей та біографію свого батька. Вже в 1817 році у львівському театрі, що приміщувався в будинку костьола Францішканів, йшла перша п’єса Александра Фредри „Інтрига на скоро”. Виставу поставив директор цього театру відомий культурний діяч того часу і приятель Фредрів Ян Непомуцен Камінський. Вистава не мала успіху й тому директор Камінський не спішився з виставою наступної комедії А. Фредри „Пан Гельдгаб”. Та Фредро не здається. В 1819 році він їде до Варшави і там намагається переконати директора „Національного театру” Людвіка Осінського, щоб він включив комедію до свого репертуару. Після довгих переговорів це вдається Фредрові і його нова комедія про „грошолюба” була виставлена у варшавському театрі 7-го жовтня 1822 року. Вистава дістала добру рецензію, яку написав приятель Фредра Францішек Кіселінський у впливовій „Газеті Варшавській”.

Перший театральний успіх дав поштовх молодому

драматургові для дальшої праці: він пише комедію за комедією. „Чоловік і жінка”, чи не найкращий твір Фредра з ранніх років творчости, виставлявся у львівському театрі 29-го березня 1822 року, а вже 22-го червня наступного року ця комедія йшла на сцені „Національного театру” у Варшаві. Репутація Фредра як комедіографа зростає. Комедія „Новий Дон Кіхот” була виставлена у Львові в 1824 році і в тому ж році йшла у Львові його одноактівка „Перша-ліпша або мистецтво спасіння”.

В той час письменник запалав новою любов'ю до Софії, молодій дружини графа Станіслава Скарбека. Подружжя Скарбеків було недібране і молода графиня жила із своїми батьками графами Яблоновськими. Александер Фредро, живучи у сусідстві з Яблоновськими, часто бував у їх маєтку, тим більше, що знайшов взаємність у гарній Софії, хоч її батьки досить відкрито висловлювалися проти молодого Фредра. Правда, Фредри вже були посвячені з Яблоновськими: сестра Александра вийшла заміж за Леона Яблоновського, брата Софії, а брат Александра Генрик одружився з другою донькою Казімежа Яблоновського, сестрою Софії. Скарбек і Яблоновські були католиками, тому про розвід треба було старатися аж у Римі, а на це потрібно було багато часу. Александер Фредро був так сильно закоханий, що думав навіть про самовбивство і про це звірився своєму братові Максиміліянові. Максиміліян, щоб рятувати брата від психічного розладу, запрошує його до себе, до Фльоренції в Італії, де в той час він проживав зі своєю дружиною Прасковією з багатого російського роду Бутурліних (напевно потомство боярина Василя Бутурліна, що репрезентував московського царя на переговорах з гетьманом Богданом Хмельницьким у Переяславі). Тут Максиміліян намагається намовити брата на подружжя з кузинкою дружини — багатого Єлисаветою Бутурліною. Та Александер і слухати не хотів про це. Поїхав ще до Неаполю і до Риму, щоб розвіяти свій смуток, а влітку 1824 року повернувся до Львова.

Ставлення родини Яблоновських до нового подружжя їхньої дочки змінилося. Це дало Фредрові надію і посилило його літературну діяльність. В 1824-1826 роках він написав кілька нових творів, між ними „Дівочі обітниці”, що став згодом дуже популярний. В 1826 році вийшло зібрання творів письменника під назвою „Комедії Александра графа Фредра”. В тому ж році він мусів посвятити більше часу родинним і маєтковим справам. Захворів його батько Яцек, з яким його еднала не тільки синівська любов але й дружба, і Александер повернувся до маєтку в Беньковій Вишні, щоб бути з батьком. Туди часто навідувався і другий син Яцка Северин, що після одруження з багатого Доміцелю Конарською замешкав у

маєтку графів Конарських в Новосілках, недалеко від Бенькової Вишні. Яцек Фредро помер 7-го лютого 1828 року. Та цей рік був не тільки роком смутку для Александра після втрати батька. Нарешті прийшов дозвіл з Риму на уневажнення подружжя Софії Скарбек з її першим чоловіком Станіславом Скарбеком і вже в листопаді відбулося вінчання Александра з Софією в посілості графів Яблоновських у Корчині, біля Коросна. Весілля і шлюб були дуже скромні, ніхто з рідні молоді, крім її брата Людвіка, не взяв участі у цій сумній, як потім писав Людвік Яблоновський у споминах, церемонії, що радше нагадувала похорон ніж весілля. Та подружжя виявилось дуже щасливим. Не зважаючи на тяжкий характер Александра Фредра, про якого говорили, що він мізантроп і відлюдок та що в нього хвороба, звана „спліном”, яка часто кидала його у меланхолію, хандру і гіпохондрію, він знайшов щастя у подружньому житті, яке особливо високо оцінював вже у старшому віці, коли майже відійшов від товариського життя і замкнувся у своєму домі в колі родини. Подружжя замешкало в маєтку Фредрів у Беньковій Вишні і тільки зимою приїжджало до Львова. 2-го вересня 1829 року народився у них син Ян Александер, який згодом став теж комедіописцем і був повірником та співробітником свого батька. У Фредрів були ще два сини — Густав, народжений 1831 року і Ян Непомуцен, народжений 1832 року, але вони померли немовлятами. Згодом, 21-го травня 1837 року, народилася у Фредрів їх єдина дочка Софія, що стала маляркою та пробувала свого пера в літературі. Вона вийшла заміж за графа Яна Шептицького і стала мамою Митрополита Андрея.

Під час так званого січневого повстання 1831 року подружжя Фредрів виїхало до Відня. Роки 1832-1835 — це найплідніші письменницькі роки в житті Александра Фредра. В той час він написав найкращі комедії, що стали клясикою польської літератури, а саме „Пімсту”, „Дівочі обітниці” (перероблені від першої редакції), „Пан Йов'яльський” і „Життєва рента”. Тоді починається і громадська кар'єра Фредра: в 1833 році обрали депутатом до Станового сойму та доручили йому реферат наукових установ у становому виділі. Але це був і початок великої кризи, що закінчилася постановою письменника перестати писати і зірвати всі зв'язки з літературними і театральними колами, з якими дотепер співпрацював. Причиною цієї постанови, що впливала з характеру письменника, який у припливі злого настрою міг викинути гостя з кімнати, була — як пояснюють дослідники творчості Фредра — стаття поета Северина Гощинського у краківському журналі „Паметнікі наук і умеєнтносьці”. Гощинський був романтичним поетом-революціонером; його

зараховують разом з поетами Богданом Залеським і Антоном Мальчевським до так званої „української школи” в польській літературі. У своїй статті Гоцинський, що обороняв не тільки національні права, але й ставав в обороні сільської бідноти, кинув гострий закид на адресу Фредра, що він захищає тільки шляхту, не йде з поступом, відмовляється від боротьби за краще завтра, наслідує чужих французьких та італійських авторів легких комедій, а також закинув недостачу оригінальності і національних прикмет. Це не був єдиний напад на Фредра, але це був найгостріший. Хоч були і прихильні відгуки у пресі про творчість Фредра, але напади до глибини обурили його і він постановив перестати писати. Ця мовчанка тривала щонайменше десять років. На той час письменник присвятив себе родині, час від часу виступаючи публічно у громадських справах. Він активно діє у творенні Кредитового Земельного Товариства, інтервеніює в справі Наукового Товариства імені Осоліньських, коли цій установі відібрали право друкувати наукові твори. В 1846 році написав велику статтю під назвою „Завваги про соціальний стан у Галичині”, був у проводі т.зв. „Гвардії Народової”, головою „Ради Народової” в містечку Рудки. У Рудках він виголосив промову, в якій говорив про потребу „прогнати чорта”, що розцінили як протиурядовий виступ і згодом це дало підставу обвинуватити Фредра в державній зраді.

Великим переживанням для письменника був виїзд його єдиного сина Яна Александра до Угорщини, щоб там стати до боротьби за незалежність Угорщини. Після придушення угорського повстання Ян Александер через Туреччину дістався до Франції, не маючи змоги повернутися додому. В січні 1850 року Фредро з дружиною і 13-літньою дочкою Софією виїхав до Парижу. Там він зустрівся з поетами Адамом Міцкевичем, Теофілем Ленартовичем та іншими польськими діячами. В 1855 році родина повертається до Галичини. В тих роках Александер Фредро приїжджав час від часу до Львова і до своєї посілости, але незабаром виїхав до Парижу, щоб бути із сином, який не мав дозволу повернутися на батьківщину. В 1853 році ще одна неприємність зустріла Фредра. Проти нього було винесено обвинувачення в державній зраді, у зв'язку з його промовою в Рудках у 1848 році. Тільки на інтервенцію тодішнього намісника королівства Галичини і Льодомерії графа Агенора Голуховського судову справу проти Фредра відкликано.

Щасливою подією для рідні Фредра було повернення сина Яна Александра в квітні 1857 року. Фредро купив тоді гарний панський двір на Хоружчизні і зажив родинним життям разом з дружиною та дочкою. Синові віддав свою посілість Бенькову Вишню, і там, на батьківщині Фредрів, народився

новий потомок, перший внук письменника Андрей Максиміліян. Осівши у Львові, Александер Фредро почав знову писати, але цих творів він уже не друкував і не пропонував для театру. За десять років він написав шістнадцять нових комедій і критика вважає той час другим великим періодом творчості письменника. Громадськість зверталася до письменника, щоб дозволив побачити свої нові твори в театрі; редактор журналу „Клоси” Казімеж Владислав Войціцький присвятив одне число журналу в серпні 1868 року творчості Александра Фредра в надії, що тим спонукає його вийти перед публіку зі своїми новими творами. Та це було надаремно. Письменник тільки обговорив зі сином плян видання всіх своїх творів після смерті, застерігаючи, щоб при його прізвищі не ставили титулу графа. Єдине, на що погодився Фредро, це те, щоб були надруковані всі його попередні відомі твори і це видання вийшло в шести томах у великому видавництві Гебетнер і Вольф в 1871 році.

Ім'я й особа Александра Фредра користувалися великою пошаною. В 1861 році його покликали на становище посла від земельних власників Самбірської землі до новоствореного автономного крайового союму у Львові. Фредро прийняв номінацію, але після кількох місяців зрезигнував із цього становища. Тоді ж відбулося вінчання його дочки Софії з графом Яном Шептицьким із Прилбич. Донька Софія була маляркою і залишила цілу серію портретів родини. В 1865 році Фредро отримав членство Академії Наук у Кракові, а місто Львів надало йому почесне громадянство. Одну з вулиць, при якій стояв новий двір Александра Фредра, вулицю св. Миколая, названо його іменем. Коли делегація повідомила про це письменника, він не був тим надто захоплений, ба навіть — як це досить часто у нього траплялося — був не „в настрої” та ще й гостро повівся з делегацією, а причина крилася в тому, що його ім'я в назві вулиці перемінили в родовому відмінку з „а” на „и” („повинні бути, — заявив письменник, — вулиця Александра Фредра, а не Александра Фредри”, як це було виписано).

Свою старість письменник провів в затишші родинного дому з дружиною, що від першого великого кохання була постійно об'єктом його великої любови, і внуками, головню дітьми улюбленого сина, Андреем Максиміліяном, що теж виявляв зацікавлення літературою і потім став літератором, і Марією, що її кликали Мімі, яка згодом вийшла заміж за графа Шембека і залишила цікаві спомини про свого діда. Мусіли побувати у славного діда і внуки по лінії доньки Софії Шептицької. Головню старший син Шептицьких Роман Марія Александер (пізніший Митрополит Андрей), який народився в 1865 році. Коли вмер його дід, йому було 11 років. Внук Роман

вчився у приватних учителів у Прилбичах, але приїжджав здавати піврічні іспити в польській гімназії у Львові. Тож неможливо, щоб при нагоді він не відвідував свого славного дідуня.

Александр Фредро помер 15-го липня 1876 року, проживши 83 роки. В останніх роках життя пережив він ще одну пригоду, бо напроти його двору поселився його гострий критик Северин Гоцинський, який і спричинив довге мовчання великого комедіографа. Та Фредро вже тоді не звертав уваги на критику і не цікавився взагалі літературним життям поза своєю творчістю і тому не звертав уваги на присутність такого сусіда. Гоцинський помер на кілька місяців раніше від Фредра.

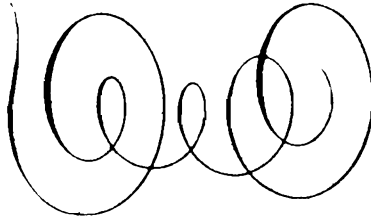
Похорон Александра Фредра був маніфестацією признання для великого письменника. В ньому взяли участь представники урядових, літературних, театральних кіл. За труною йшов один із найвизначніших літературознавців того часу професор Краківського університету граф Станіслав Тарновський. У Львові Фредрові поставили величавий пам'ятник на площі при вулиці імені письменника (нині це бульвар Шевченка). Після Другої світової війни пам'ятник Фредрові перевезли до міста Бресляв, яке відійшло до Польщі під іменем Вроцлава, а вулицю Фредра переіменували на вулицю Олександра Гаврилюка, який вславився тим, що загинув від німецької бомби в 1941 році на 30-му році життя і написав кілька віршів на похвалу Советської армії.

Александра Фредра визнали широко шойно після його смерті. Він жив у час, коли Польща змагалася за незалежність, і тоді в літературі шукали більше патріотизму, ніж самої літератури. Критик Станіслав Козьмян писав після смерті письменника: „Він урятував Польщу від загальної меланхолії. Картина польської літератури першої половини ХІХ століття, будучи під сильним впливом еміграційного романтизму з усією його патетикою, патріотичною і такою відсталою від щоденного життя народу, була б дуже вбогою, якби не той сміх, що його дав Фредро у своїх комедіях”.

Визначний діяч літератури Тадей Бой-Желенський сказав: „Фредро — це велика польська поезія, не та народжена неволею і мукою, патологічна, хоч і велична, надхненна але й одержима мономанією, не та, що їй дух народу завдячує своє спасіння, але й одночасно своє велике покривдження, лише та відвічна Польща, по якій той епізод крові і ганьби сплинув без сліду і не залишив слідів, так як сплинув він по нашій землі, постійно ораній польським селянином. Фредро не розпинався над батьківщиною, бо він нею був і то, може найглибше, бо нев'януче і незнищенно”.

Александр Фредро залишився вічно в літературі. Він і

залишив потомство, що визначилось своїми талантами: син став письменником, донька — маляркою і письменницею, внук по синові — теж письменником, а найстарший внук по лінії доньки — Митрополит Андрей — удостоївся тої гідности, що став кандидатом на святого.

СПОРТОВЕ ТОВАРИСТВО „УКРАЇНА” — ЛЬВІВ

Написав СТЕПАН ЦИМБАЛА

Непередбачені обставини перешкодили мені — одному з основників першої української спортової дружини у Львові, прибути до Філядельфії на відзначення 70-річчя Спортового Товариства „Україна” — Львів. По прочитанні в „Свободі” звідомлення про торжественний перебіг цього святкування і згадану в них скромну відповідь вже покійного проф. Івана Боберського, хочу додати в формі так званого „підвалу” до книжечки, виданої з нагоди 70-річчя заснування спортового товариства „Україна” — Львів, мої спомини про початки спортової діяльності ще від часів, коли всі класи Першої Української Академічної Гімназії у Львові тиснулися в скромних кімнатах Народного Дому, без відповідної руханкової залі при вулиці Гутковського, і коли будова головного будинку при вулиці Сапіги ще не була закінчена.

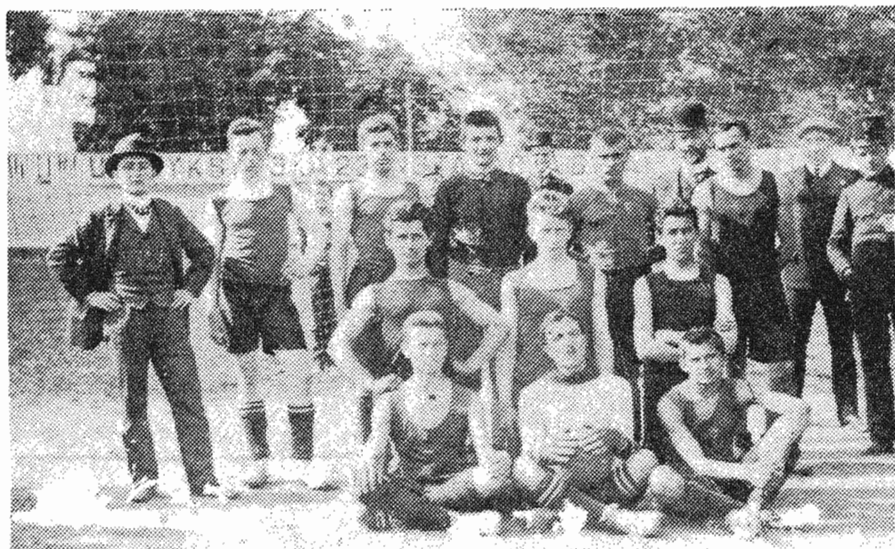
Українська студіююча молодь — побіч таємних культурно-освітніх гуртків для осягнення свого знання про історію і культуру українського народу, — чого польська шкільна адміністрація не дозволяла вчити в школі, — у вільних годинах поза наукою любила виходити на свіже повітря поза містом, звичайно на Високий замок або Кайзервальд, щоб там свобідно розвеселитися і забавитися в добірному товаристві своїх друзів, а тим самим скріпити свої сили для ліпшого фізичного і духового розвитку. Улюбленою розвагою молоді на свіжому повітрі було в той час заграти в пилку, або так звану кічку тощо, чи переганятися бігом, або ходом до наміченої мети і т.д. Також молодь любила виходити або виїздити на прогульки під проводом професора або одного з старших студентів, щоб оглянути історично цікаві околиці міста Львова, щоби веслувати або плавати в ставах літньою порою, а ковзатися зимою на лижвах (ковзанцях). Також зимою любили санкуватися з горбів у Стрийському парку чи перескакувати горби на лещатах. Очевидно наші студенти любили завжди при тій нагоді співати наші гарні народні пісні. Це дразнило загорілих вшехполяхів. Тому наша молодь — головно студенти — все мусіли бути готові відбиватися проти нападів польських студентів і польського шумовиння т.зв. батярів. Багато нашої молоді, учнів, головно тих, які студіювали в

польських або німецькій гімназіях, належали до чужих, ворожих нам спортових клубів. Тому заснування власної української спортової організації стало нашою національною konieczністю. Але до заснування спортової організації прийшло щойно в 1907-1908 роках, коли учні вищих клас Першої Української Академічної Гімназії у Львові, вже в головному будинку гімназії при вулиці Сапіги, за ініціативою проф. Івана Боберського, заснували першу на землях Західної України українську спортову дружину копаного м'яча під назвою „Україна”. Цей почин захопив учнів нижчих клас цієї гімназії заснувати вкоротці також дружину копаного м'яча під назвою „Україна”. Ентузіазм і запал української молоді до спорту був великий. Подібно, як це діялося в інших ділянках національного життя в змаганнях і боротьбі з ворожою нам на наших українських землях польською адміністрацією під правлінням Австро-Угорської монархії, наша молодь постановила собі доказати, що українці також в спорті можуть дорівняти польським спортсменам, які мали свої власні спортові майдани. Серед невідрадних спочатку обставин, без відповідного спортового виряду — такого, як відповідні черевики тощо, ентузіясти спорту завзято поборювали всякі початкові труднощі і з ще більшим завзяттям гартували свої м'язи, вправляючи копання м'ячем майже кожного дня. Вправи і змагання нашої спортової дружини відбувалися на міських оболонях-полях, поза містом Львова. Професор Іван Боберський був великим прихильником спорту і руханки. Щоб дати нашим спортсменам змогу ліпше вишколитися, він постарався заангажувати і власним коштом спровадити з Чехії платного кваліфікованого тренера-інструктора на ім'я Лямос. Залучений фотознімок представляє членів основників цієї першої на землях Західної України спортової дружини копаного м'яча у Львові під назвою „Україна”, разом з їх тренером Лямосом і проф. Іваном Боберським.

Імена осіб, зображених на цій світлині є такі: сидять (з лівої сторони до правої): Василь Косаревиц, Анатоль Лукашевиц (воротар), Гриць Лучаківський; клячуть (з лівої сторони до правої): Василь Остапчук, Ананій Степанів і Антін Зелений; стоять (з лівої сторони до правої): інструктор-тренер п. Лямос, Петро Франко, Степан Цимбала, Василь Заворотюк, Степан Кізіма і Степан Гайдучок, голова, а поза ним стоїть проф. Іван Боберський — з борідкою й у твердому капелюсі, в т. зв. габіку. Ззаду проф. І. Боберського направо — це гість з польської спортової дружини, і наш молодший спортсмен з дружини „Україна II”, одягнений у студентський однострій. Наш тренер Лямос не був великого росту, але фізично добре розвинений і дуже сильний у ногах. З природи лагідної вдачі, на спортовій площі він, однак, був рішучо-енергійний, вимагаючи від кожного вправляти так, як він наказував. Коли швидко око тренера спостерегло якесь збочення від правильної гри, то він зараз своїми дотепами дав нам відчутти своє незадоволення. Його влучні дотепи діяли на вправляючих не тільки підбадьорюючо, але викликали ще

*Степан Цимбала,
автор статті,
в 1910 році.*

Футбольна дружина С.Т. „Україна” в сезоні 1906-7.

більше зацікавлення його холоднокровою тактикою оперувати перебаним м'ячем так спритно, щоб у слухний момент переслати його ногами або головою до наміченої цілі, без огляду на те, чи його противник був фізично сильнішим. Тренер Лямос вмів захопити вправляючих видобути з себе всі можливі сили, щоб виконати своє завдання якнайліпше. Він вчив нас, як треба вправляти, щоб побороти противника без виснаження фізичних сил і надмірної втоми. Під знаменитим і терпеливим проводом тренера Лямоса гравці дружини копаного м'яча „Україна” так добре були вишколені і зіграні, що вкоротці побивали найліпші у Львові дружини, як Погоня, Чарні і Гасманея, на їх власних грищах. При першій українській спортивній дружині копаного м'яча „Україна” вилонювалися з часом також гуртки інших родів спорту, тому назву спортової дружини замінено пізніше властивою вже назвою — „Спортове Товариство”. І це зробили наші спортсменці вже студенти університету і політехніки у Львові — 1911 року. У вищезгаданій відповіді проф. Івана Боберського, він, покликуючись на своїх колишніх учнів, розуміється спортсменів, радив, щоб основане наше Спортове Товариство носило затверджену тодішнім урядом назву „Україна”; це є назва, яка відповідала б продовженню діяльності першої української спортової дружини на землях Західньої України, яку засновано під назвою „Україна” 1907/8 років. Перша українська спортова дружина копаного м'яча „Україна” мала свою відзнаку у формі мазепинки, яка була обведена золотою стрічкою. В горішній частині мазепинки (відзнаки) на золотому полі витиснена назва спортової дружини „Україна”, а під нею на синьому полі в золоті зображений Архангел Михаїл; під ним також в золоті зображений герб міста Львова „Лев”, а під ним на кінчику золотого поля витиснений рік продукції цієї відзнаки. Залучую свій фотознімок у студентському однострої з відзнакою першої української спортової дружини на грудях студентської сорочки. Цю світлинку зроблено ще перед моєю матурою 1910 року. Відзнаку першої української дружини носили опісля на шапках наші перші українські воїни під час Листопадового Зриву — боїв у Львові. Великим спасінням для більшого розвою українського спорту був час, коли заходами проф. Івана Боберського і за добровільною фінансовою допомогою українців з Америки закуплено і розбудовано „Український Город Сокола Батька” з великим майданом-площею для різного роду спортивних вправ і змагань, бетоновим тором для наколесників і великим стадіоном з сидженнями для публіки-глядачів під час спортивних змагань. Під стадіоном були убиральні і місце для спортивного зняття.

Крім копаного м'яча Український Город надавався знаменито для вправ і змагань різноманітного спорту, як ситківка, кошиківка, відбиванка, біг до мети і біг на витривалість, без перешкод і з перешкодами, скоки в далечінь або на висоту, також перескок при допомозі тички через лину на висоті, кидання чи метання кулею, диском або ратищем. По боках майдану були також деякі прилади

для руханкових вправ, як поручки з одною або обома ручками, козел і кінь, з одною або двома ручками тощо. За прикладом Львова виростали спортові дружини копаного м'яча і інших родів спорту спочатку по більших містах, як Станиславів, Перемишль, Стрий і тому подібні, а потім — по майже всіх містечках і селах Західньої України. Українські спортові організації співпрацювали і були тісно зв'язані з діяльністю українського руханкового товариства „Сокіл Батько” у Львові. Багато членів спортової дружини „Україна” вправлялися фізично, особливо зимою, в залі руханкового товариства „Сокіл Батько”, щоб тим чином бути фізично ліпше розвиненими і більше досконаліми при виконуванні своїх завдань у кожній ділянці спорту назовні.

Тому що багато членів української спортової дружини „Україна” у Львові були також членами Першого Українського Стрілецького Кружка, пересилаю в прилозі фотознімок членів цього кружка, присутніх у той час на вправах стріляння до цілі, т. зв. шайби, в залі руханкового товариства „Сокіл Батько”. По довгих стараннях і заборонах зі сторони польського уряду (намісництво) основано першу українську стрілецьку організацію 1912 року. Ініціаторами цієї першої української стрілецької організації були проф. Іван Боберський і Семен Горук, отаман Усусусів. Обидва провідні члени українського руханкового товариства „Сокіл-Батько”, які пізніше під час Першої світової війни були старшинами Українського Легіону при австрійській армії під назвою Українські Січові Стрільці, а потім бригади Української Галицької Армії під назвою Українські Січові Стрільці. Першим головою Українського Стрілецького Кружка був спенсіонований капітан австрійської армії, який у той час працював урядником українського асекураційного товариства „Дністер”. Його імени вже не пригадую.

Проф. Іван Боберський мав великі заслуги для розвитку українського спорту і руханки. Він кінчив університетські студії у закордонних університетах Західньої Європи. Багато подорожував і бачив, як далеко ми, українці, лишилися позаду інших європейських народів. Він був надзвичайно солідною, точною і здисциплінованою людиною. Він постановив собі і посвятив ціле своє життя ідеї здвигнення українського народу вперед і рішив розпочати від самих основ — від фізичного виховання і спорту. Довірену йому молодь проф. Іван Боберський вів так, щоби кожний індивідуально був більше досконалим і витривалим, а при тому карним і здисциплінованим членом гуртка, дружини чи пізніше при праці на суспільній ниві. Спортовими і руханковими вправами він старався охопити маси українського народу, тому так цинив масові виступи і вправи українських спортсменів, бо в них скоординовані рухи і звороти вправляючих, при супроводі музики або співу, вправді могли захопити і зацікавити глядачів до ідейної співпраці у своїх громадах чи організаціях.

Тепер подаю відомі мені ще дані про діяльність і дальше життя членів-основників і пізніших членів цієї першої української спортової дружини копаного м'яча на Західніх Землях України під назвою „Україна”. Василь Косаревич грав у другому ряді на лівій стороні т.зв. „помочі”. Визначився під час Українських Визвольних Змагань на дипломатичній службі Української Народної Республіки. Пізніше відомий патріот, журналіст і публіцист цінних праць про Україну в німецькій і українській мовах. Помер він у Нью Йорку. Анатоль Лукашевич, воротар, не великий ростом, але дуже швидкий і спритний оборонець воріт першої української спортової дружини копаного м'яча „Україна” у Львові. По матурі вступив до державної служби в дирекції австрійських залізничних доріг у Львові. Про його дальше життя мені невідомо. Гриць Лучаківський грав у другому ряді в середині так званої „помочі”. Стрункий і дуже меткий при подаванні м'яча. Про його долю по матурі не знаю. Василь Остапчук, брат українського посла до Австрійського парламенту. Він грав з правої сторони від брамки (воріт) т. зв. „залогі”. Атлетичної будови тіла, твердий наче скала. Жодний противник при зустрічі з ним не міг встоятися на ногах. Помер на запалення легенів. Ананія Степанів — брат Олени Степанівни, провідниці Жіночого відділу руханки і в спорті, пізніше вона була хорунжа при Легіоні Українських Січових Стрільців. Її брат Ананія Степанів грав в середині першого ряду дружини по лівій стороні т.зв. нападу. Що з ним сталося по матурі — не знаю. Антін Зелений високий ростом, дуже швидкий і меткий бігун. Грав на лівому крилі першої лінії (ряду) т. зв. нападу. Мав загинути на полі слави у боях за часів Української Центральної Ради в Каєві. Петро Франко, син нашого славного письменника Івана Франка. Він грав у середині другого ряду т.зв. помочі. По закінченні університетських студій він був професором руханки у філії Першої Української Академічної Гімназії у Львові, а також організатором українського пластового руху в тій гімназії. Був автором книжки „Шведська Руханка” і інших публікацій про спорт і руханку. Про його життя під советською владою мені невідомо. Степан Цимбала — автор цих рядків — грав у другому ряді дружини на правому крилі т.зв. помочі. Він народився 14-го січня 1890 року в селі Стрільки, повіту Бібрка, на Львівщині в Західній Україні. Парохами в селі були москофіли, тому також село було в більшості москофільське. Під час гімназійних студій Степан подбав, що в селі засновано читальню „Просвіта”. Це озлобило проти нього поляків і москофілів. Вшехполяк староста вніс на нього скаргу до суду у Львові, що він бонтує хлопів (селян) проти державних властей. Це грозило йому викиненням з гімназії. Українець адвокат Старосольський і свідки з села вирятували його з тієї халепи.

По матурі 1910 року вписався на правничий факультет Львівського університету, а потім, по відбутій однорічній військовій службі у Відні, працював мундантом у бюрі австрійської Прокуратурії

Скарбу у Львові аж до вибуху Першої світової війни, будучи при тому активним членом Українського Спортивного Товариства „Україна” і українського руханкового товариства „Сокіл Батько” у Львові. Перша світова війна перекреслила всі його плани і надію в будучині. Тяжко поранений на фронті, він по шпитальному вилікуванні одержав відпустку для виздоровіння. Той час він використав на дальші студії в університеті у Відні і у Високій школі для Світової Торговлі „Hochschule fur Welthandel” у Відні. Військову службу при австрійській армії він закінчив старшиною при Сьомій кавалерійській дивізії, яка була стаціонована в той час в околицях Єлисаветграду на Україні. Коли гетьман Павло Скоропадський проголосив себе володарем України і коли Австрія по програній війні розпалася, а її народи, включно з українцями, проголосили себе незалежними державами, при кінці листопада 1918 року Степан Цимбала зголосився до служби в Українській Галицькій Армії. Придільений до начальної команди Української Галицької Армії, перебув з нею усі воєнні операції аж до часу, коли війська Української Галицької Армії з військами Наддніпрянської Української Дієвої Армії зайняли столицю України — Київ. По конечнім перемир’ї та угоді Української Галицької Армії з большевиками, переіменовано Українську Галицьку Армію (УГА) на Червону Українську Галицьку Армію (ЧУГА). Пізніше, коли Українська Дієва Армія разом з польською армією наступали на Київ, большевики мусіли відступити з Києва на другий бік Дніпра разом з галицькими при них українськими військовими частинами. Ще живі і не зхоплені Чрезвичайною Комісією (ЧеКа) старшини Української Галицької Армії і стрільці не пішли з большевиками за Дніпро, але переходувалися, де хто міг, аж доки місто Київ було знову зайняте військами Української Дієвої Армії. Це зробив також Степан Цимбала, який зараз зголосився до служби в Шостій Українській Стрілецькій Дивізії під команду пізніше генерала Безручка. Із Шостою Українською Стрілецькою Дивізією він перебув також ганебний відступ польської армії з-під Києва. Польське військо, перелякане несподіваною бравурою большевицької кавалерії Будьонного, так втікало, що під охороною її ар’єргардів українськими військами опинилося на границях Польщі. В той час Степан Цимбала, як наддніпрянський український старшина (пізніше в ранзі сотника), одержав відпустку для закінчення своїх університетських студій. Той відпустковий документ, потверджений командою польської армії, допоміг тому, як наддніпрянцеві отримати від польської поліції, при допомозі українського адвоката Шевчука у Львові, перепустку на виїзд до Кракова. Там віднайшов він знайомого йому урядника чеського банку „Славія”, який за часів Австрійської монархії мав свою філію у Львові. На поруку цього знайомого вдалося С. Цимбалі отримати пашпорт до Відня, де закінчив свої студії дипломом Високої школи для Світової Торговлі в 1922 році. Незабаром потім він був покликаний на посаду директора

відділу заграничних торговельних трансакцій фірми Експорт-Імпорт К.В. у Кракові, де він працював до 1927 року, тобто до часу, коли з афідавітом канадійського фермера він виїхав до Канади. Великою несподіванкою для нього було зустрітися у Вінніпегу, в провінції Манітоба, з проф. Іваном Боберським, який, будучи представником Українського Уряду, мав своє бюро в домі корабельної компанії „Кунард Ляйн”. Проф. І. Боберський збирав тоді також матеріали для видання книжки про українську еміграцію до Канади. Степан Цимбала працював у Канаді робітником при паровій машині для розбудови залізничних ліній через канадські прерії до Тихого океану фірмою „Canadian Pacific Railroad Co” так довго, доки не сплатив зятягнуеного в Європі боргу на шифкарту і доки знайома йому ще з Європи американка не вистарала дозволу переїхати до З'єднаних Штатів Америки, після вінчання з нею в Канаді при кінці 1928 року.

Пляни і надії С. Цимбали використати торговельні зв'язки в Європі з американськими фірмами виявилися неможливими до виконання. Повеєнна депресія, крах банків і брак потрібної готівки примусили його промишляти на прожиток іншими способами. Він володів тоді ще шістьома мовами, і тому фабрика машин до шиття „Singer” прийняла його і дала йому в допомогу механіка з автомобілем, щоб об'їздити околиці і приймати від людей замовлення на нові машини, або на напору старих машин. Мало хто купував нові машини, а прихід з напору машин не покривав видатків. Друга вже тяжка праця, але добра платня була у фабриці для гартування сталі. Він доповнював своє знання у вечірній школі, а також піднявся студіювати через кореспонденційний курс готельної школи поміг йому дістати в 1932 році працю завідуючого готелем в Нью Йорку за попереднім вкладом вимаганої готівки для гарантії своєї відповідальності за готельову касу і складені в ній депозити. Час минав і він приготувався до іспиту, щоб дістати ліпшу, більше певну і постійну працю в міському уряді Нью Йорку. Прийнятий до праці 1939 року, він перебув на тій службі 22 роки. Тепер доживає свої літа на пенсії вже вдівцем у своїй власній хаті разом з його дочкою. Василь Заворотюк грав у першій лінії на правому крилі т.зв. „нападу”. Що з ним сталося по maturі — не знаю. Степан Кізіма грав на лівій від воріт стороні т.зв. „залогі”. Він був дуже здібним і відзначаючим учнем у всіх клясах. Давав лекції менше здібним учням і таким чином заробляв собі на прожиток, бо його батьки не були заможними. Він був фізично гарно розвинений, а під час гри в дружині наче твердий мур перевертав своїм розмахом кожного противника долів. Він родився в 1889 році; походив з села Германів на Львівщині; він є з того самого села, що один рік молодший від нас в школі вже покійний Владика Архиепископ Іван Бучко, який також був членом спортової дружини „Україна”. Вони обидва ревно працювали над освідомленням своїх односельчан, щоби викорини-

ти розповсюджене тоді в Галичині москофільство. Ми мешкали разом на приватному помешканні на т.зв. кавалерці. Ми варили собі їжу на примусі і харчувалися головно продуктами, які привозили нам наші рідні з села. Батько Кізими був середнього росту, але кремезної будови тіла і з довгими вусами, гарно закрученими аж по вуха. Правдивий козарлюга. Під час світової війни Ст. Кізіма потрапив у російський полон, з якого визволився під час російської революції, і тоді крутими дорогами дістався до військових частин Української Галицької Армії, з якою перебув свої дальші воєнні переживання. По закінченні своїх правничих студій, він сповняв обов'язки судді в місті Стрий. Большевицька окупація Галичини змусила його виїхати разом з родиною на Захід Європи, а потім виемігрувати до Америки. Тепер він проживає вже також вдівцем при своїй дочці в Каліфорнії. Степан Гайдучок, перший голова спортової дружини „Україна”, грав у першій лінії в середині по правій стороні т. зв. „нападу”. Став пізніше ревним і трудящим наслідником проф. І. Боберського. Закінчивши свої студії, був він професором (викладачем) руханки в головному будинку Першої Української Академічної Гімназії у Львові, і був автором численних видань з ділянки спорту і руханки. Помер на рідних землях в 1976 році. Побіч вищезгаданих спортсменів, ще були інші, мені відомі заслужені члени спортової дружини „Україна”. Федь Черник — високого росту, дуже зручний і швидкий бігун. Грав на крилах з правої або лівої сторони в першій лінії т.зв. „нападу”. Загинув на полі слави у боях за Українську Державу під Києвом. Загаєвич, його імени не пам'ятаю. Він був добрим грачем дружини, приязної вдачі, але під час змагань з противником ставив відважний опір навіть сильнішому. Загинув також на полі слави у боях під Києвом. Волощук, його ім'я також призабув. Добрий, відважний і швидкий грач спортової дружини „Україна”. Ганебно замордований большевиками в Чехії, під час большевицької окупації Чехо-Словаччини. Волощук був в ранзі отамана в Українській Армії. Роман Носковський, завзятий спортсмен, член спортової дружини „Україна”.

Здібний і солідний при виконванні руханкових вправ і в спорті, з метою досягнення повного фізичного і душевного задоволення. Служив в австрійській армії під час Першої світової війни на італійському фронті в ранзі поручника лікаря. Всі вояки і старшини любили і шанували його, бо завжди він був присутній там, де було треба давати лікарську допомогу для поранених і хворих, навіть під час дуже небезпечних воєнних операцій між гористими скелями Італії. Поліг геройською смертю під час завзятих боїв на фронті. Я, співучасник тих затяжних боїв і очевидець трагічної смерті цього лікаря-героя, помістив був про нього довшу статтю у львівському щоденнику „Діло” в 1916 році.

СТАНИСЛАВІВСЬКІ НІМЦІ (НІМЕЦЬКА КОЛОНІЯ В СТАНИСЛАВОВІ)

Написав АРНОЛЬД ЯКІ

Відомості про поселення німців у Станиславові сягають XVIII століття, коли до міста прибули перші німецькі ремісники: гарбарі й мірошники, котрі в тому часі своєї національності спеціально не виявляли. З історичних актів відомо, що комендант міської залоги генерал Гундорф оборонив місто перед облогою козаків, котрі, на службі московського царя, у поході через Молдавію на Туреччину, зайняли були Кути, Городенку й Тисьменицю, щоб перешкодити Йосифові Потоцькому організувати серед магнатів і шляхти поміч туркам. У заснованій у Станиславові 1820 року єзуїтській гімназії відзначався здібностями й активністю патер Льохманн, власником першої друкарні в місті був Пауль Піллер й лікар д-р Земмлер. Кузня Карла Гаусвальда виростила згодом у велику торгівлю заліза, а її останній власник переселився в 1940 році до Німеччини. Також броварня Зедельмаера постала дуже давно.

Коли 1772 року через розподіл Польщі Галичина припала Австрії, німецьке населення не було спершу спеціально узгляднюване. Щойно по відкритті митного уряду, суду, а відтак дирекції залізниць, знаходили німці там працю, так що в Станиславові ступнево поставала німецька громада на передмісті Княгинин. Вулиці Гайбля і Цеклера вказували на прізвища заслужених родин. Як довго в Австрії викладовою мовою у школах була мова німецька, так довго громада була збережена від денационалізації. Цей стан змінився після введення у 1867 році т.зв. автономії, котра гарантувала українцям, німцям і полякам однакові права в уживанні їхніх мов у урядах і шкільницві. Поляки, маючи найчисленнішу й політично найбільш впливову інтелігенцію, просували польонізаційний процес, у якому суттєву роль відігравала Церква і учительство. Невелика німецька громада, що в більшості була євангелицькою, була найбільш наражена на польонізацію.

При допомозі Об'єднання Густава Адольфа у 1885 році вдалося німцям збудувати євангелицьку церкву; душпастирські обов'язки виконував пастор із Угартсталю біля Калуша, звідкіля він приїздив

двічі у рік. Зміна в історії німців Станиславова наступила щойно у 1891 році, коли до Станиславова приїхав Теодор Цеклер. Від тієї дати громада почала розцвітати й стала протягом десятиліть духовим і господарським центром німецької меншини. Цеклер плянував стати місіонером серед жидів. Аж коли одного разу його приятель звернув його увагу на незavidну долю станиславівських німців, він вирішив переходово туди поїхати. Його діяльність була така багатогранна й плодотворна, що він у Станиславові залишився й став визначною особистістю галицьких німців. Своє завдання він вбачав у першу чергу в пасторально-соціальної праці. Він заснував сиротинець т.зв. „Сарепту“, що розвинулась була до найбільшого закладу „Внутрішньої Місії“ Австро-Угорщини. З часом побудував він притулки для старших, для недорозвинених, дім для немовлят, домівку для челядників та шкільний інтернат, монаший матірний дім для „Діаконісток“, конвікт для вікаріїв та заснував музей. У 1899 році стала євангелицька громада самостійною парохією, а її першим і самотнім пастирем був Т. Цеклер. У 1893 році він одружився з Лілією Бреденкамф, котра принесла до подружжя багатий спадок, що його Цеклери зжили для утримування й розбудови заведень.

У Станиславові не було німецької школи, а у польських школах діти були наражені на окатоличення й польонізацію. Цеклер заснував німецько-євангелицьку школу, що спершу приміщувалась в одному із закладів, поки у 1905 році здвигнено репрезентаційну на той час двоповерхову школу. Мала вона сім класів; її першим управителем був Йоганн Міллер. В цьому новому будинкові приміщено теж у 1919 році німецьку гімназію під керівництвом директора Фердинанда Шмаленберга, а пізніше — Адольфа Рожека. До обох шкіл вчачали радо й жидівські діти. У 1923 році шкільна кураторія заборонила приймати до шкіл дітей, що не були євангеликами. Ціллю цієї заборони було довести школи до матеріальної руїни, бо були вони приватними й удержувались з учнівських оплат. Хоч цей розпорядок німецьких поселенців дуже вдарив, то все таки вони потрапили вдержати свої школи до переселення німців у 1939 році.

Німці Станиславова жили широким духовим життям, що пульсувало в євангелицькій громаді. Так постали об'єднання молодих мужчин і дівчат, жінок, постав розваговий клуб „Фрозінн“ культурне об'єднання „Гайстесвахт“, мішаний церковний хор і чоловічий хор, аматорська сцена та спортове товариство „Віс“. Під цією назвою існувала також фабрика сільсько-господарських машин, заснована Цеклером при матеріальній допомозі „Квейкерів“ по Першій світовій війні. Забезпечувала вона населення сільсько-господарськими машинами з чого багато користали й українці. Служила вона також для челядницької практики, бо дістати таке місце у поляків було тоді не легко. Осередком, у котрому концентрувалось духове й товариське життя, була гімназія. Велику залю

придбано у той спосіб, що між двома клясами усунено стіну. Щойно у жовтні 1932 року відбулось посвячення великого культурного центру, т.зв. „Німецького Дому”, що на нього зібрано великі жертви.

Востанне налічувала німецька громада Станиславова кругло 1500 душ. Ці громадяни прибували до Станиславова протягом десятиліть із інших поселень; тут находили працю, найчастіше як ремісники. За Австрії було легше одержати державну працю, ніж за Польщі, тому й треба було розглядатися за самостійною екзистенцією. І так готель „Варшава” належав родині Бізанца, готель „Уніон” — Гайнріхові Акерманові, відомим був у місті ресторан Гельміха, текстильна крамниця Меркля і дрогерія Акермана.

Німці старались завжди бути льюальними громадянами, а якщо у стосунку до поляків поставали труднощі, то були вони спричинені денационалізаційним тиском. Вже по приїзді Цеклера писала польська преса: „Прусак в Станіславове” ...Ця фраза є вимовною щодо становища поляків супроти німців. Що співжиття з жидами було коректне, доказують симпатії жидів до нашого шкільництва і культури.

Спеціально добрі були стосунки з українцями. Можливо, що спільна доля національних маншин ці дві національності зближувала. Тому, що українці мали дуже добре шкільництво, тільки поодинокі українці ходили до німецької гімназії, а пригадую собі такі прізвища: Бровчук, Дрогомирецька, Карашкевич, Кульчицька, Нагнибіда, Регей, Яровенко. Любленими були у нашій школі учителі-українці, а саме: Бойцун, директор української гімназії Джердж, Лев Гаванський, Осип Левицький, Мак, Новосельський, д-р Іван Рибчин, Садовський і Юліян Чайківський. Д-р Рибчин був спеціально розсіяний. Одного разу в дорозі до школи він пригадав собі, що щось дома забув. Вертається назад і дзвонить перед дверима. Служниця із середини відзивається: „Пана професора нема!” — „А так, нема!” — промовив Рибчин — і пішов далі. Чайківський любив викладати у двох мовах, так він і оповідав: „Довбуш був айн ройбер, він був гарний, як кенігсзон, а мав він пояс, що коштував пів кеніграйху!” Коли директор Джердж говорив на годині фізики про Коперніка, то пояснював: „Поляки твердять, що Копернік був поляком, німці кажуть, що він був німцем. Я не знаю, хто має рацію, але я знаю, що він не був українцем”.

У політичному секторі німецько-українська співпраця проявилась у складенні спільної виборчої листи у 1931 році. Треба ще згадати про евангелицький рух серед українців, котрий зродився не через місіонерську діяльність німецьких евангеликів; відношення пастора Цеклера до ректора греко-католицької семінарії у Станиславові було надто коректне, щоб звідтіля вербувати кандидатів духовного стану. Цей рух принесли „штундисти”, а привезли його в більшості випадків емігранти з Америки, що повернулись на батьківщину. Деякий вплив на цей рух мало уведення целібату для

греко-католицького духовенства. Тому, що польська влада робила труднощі зі заснуванням Української Євангелицької Церкви, мусіла ця молода Церква піддатись юрисдикції єпископа Цеклера, котрого українці-пастори поминали у їхній літургії як „Кир Теодора”.

Цеклер був головою Євангелицької Церкви в Галичині від 1924 року. Перед тим був він заступником суперінтенданта у Білій на Шлеську. По смерті суперінтенданта мав відбутись вибір наступника, а єдиним кандидатом був тільки Цеклер, котрий мав абсолютне довір'я й пошану громад. Однак вибір мусіла затвердити польська адміністрація, котра фаворизувала голову євангелицької церкви у Варшаві д-ра Бурше, що змріяв підчинити собі галицьку євангелицьку Церкву. Щоб цьому перешкодити, вибір не відбувся. Завдяки тому, що статут нашої Церкви ще не був остаточно затверджений, а переговори тяглись літами, міг Цеклер без формального вибору і затвердження очолювати нашу Церкву.

Після окупації Галичини советами 1939 року закінчилась 150-літня історія галицьких німців. На Свят-Вечір єпископ Цеклер відправив останню Службу Божу. Станиславівські німці — як і всі галицькі німці — були переселені в Познанщину і до індустріального міста Лодзі. Цеклерові заклади розв'язано, тільки старечий дім був відкритий у Картузах, де його большевики 1945 року зруйнували. „Дім діяконісток” з'єднано спершу із домом у Вольфсгагені, а перед приходом советів евакуйовано його до Штаде біля Гамбургу. По війні повірено діяконісткам піклування хворими у Геттінген-Веде.

Єпископ Цеклер проживав у дочки Льоти й зятя, пастиря Бікеріха, у Лісса на Познанщині. Звідтіля утік перед росіянами до Штаде, де помер 1949 року на 82 році життя, там він і похоронений.

*Підтримуйте
Українські
Установи
Організації
і Підприємства*

**ЕНЦИКЛОПЕДІЯ —
НЕОБХІДНА КНИЖКА ДОМА І В ШКОЛІ!**

*ПОДБАЙТЕ,
щоби в кожній публічній бібліотеці була
повна і стисла двотомова*

**Енциклопедія України
в англійській мові**

UKRAINE
A CONCISE
ENCYCLOPÆDIA

UNIVERSITY OF
TORONTO PRESS

UKRAINE
A CONCISE
ENCYCLOPÆDIA

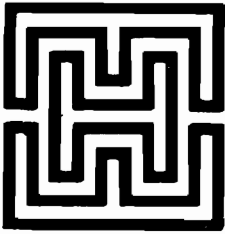
ЦІНА:

Том I	\$ 75.00
Том II	\$ 85.00
Хто замовить ОБА ТОМИ платить	\$140.00

включно з пересилкою

Замовлення і належність ТІЛЬКИ ЧЕКАМИ або ПОШТОВИМИ
ПЕРЕКАЗАМИ (М. О.) слати:

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.
30 Montgomery Street ■ Jersey City, N.J. 07302

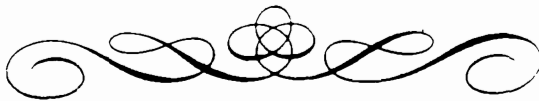
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в Америці

НАЙСТАРША І ДОВШИЙ ЧАС ОДИНОКА
УКРАЇНСЬКА НАУКОВА УСТАНОВА

*середньо вітає нашу найповажнішу і найбільш заслужену
установу в ЗСА, якою є*

Український Народний Союз

*і бажає Йому надалі бути українській громаді
„Батьком-Союзом” та діяти головню на добро
української культури.*

*Щасти Боже УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ, який
згуртував у своїх рядах найбільше число зорганізованих укра-
їнських громадян та який, з'єднавшись з Українським Брат-
ським Союзом, стане ще сильнішою і тривкішою Заморською
Твердинею України.*

Д-р Ярослав Падох
голова

Д-р Леонід Рудницький
науковий секретар

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ! • ЧИТАЙТЕ! • ПОШИРЮЙТЕ!

СВІТЛО

THE LIGHT

ВИДАЮТЬ ОО. ВАСИЛІЯНИ

ВИХОДИТЬ ЩО МІСЯЦЯ У ВИГІДНІМ ДО
ЧИТАННЯ ФОРМАТІ З ГАРНОЮ, МИСТЕЦЬ-
КОЮ ОБГОРТКОЮ.

ПЕРЕДПЛАТА ТІЛЬКИ 11.00 ДОЛ. РІЧНО
КАЛЕНДАР „СВІТЛА” — \$6.00 ДОЛ.

Адреса:

The Basilian Press

286 Lisgar Street ■ Toronto, Ont., Canada M6J 3G9 ■ Tel.: (416) 535-6483

Ваші знайомі чи рідні будуть Вам вдячні весь
рік, коли як Різдвяний Дарунок замовите для
них „СВІТЛО”.

• • •

ДРУКАРНЯ ОО. ВАСИЛІЯНИ

ІЗ ВЛАСНОЮ ПЕРЕПЛЕТНЕЮ

виконує сумлінно й за умірковані ціни всякі дру-
карські роботи: ЧАСОПИСИ, ЖУРНАЛИ, КНИЖ-
КИ, ВІДОЗВИ, АФІШІ, ЛЕТЮЧКИ, КАНЦЕЛЯ-
РІЙНІ ДРУКИ, КОВЕРТИ, ВІЗИТІВКИ, ВЕСІЛЬНІ
ЗАПРОШЕННЯ, ДРУКИ У ДВОХ АБО Й БІЛЬШЕ
БАРВАХ, ТОЩО.

The Basilian Press

286 Lisgar Street ■ Toronto, Ont., Canada M6J 3G9 ■ Tel.: (416) 535-6483

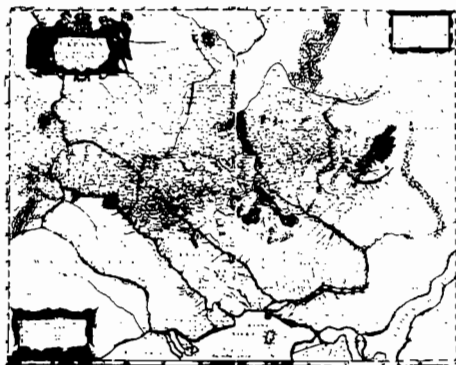
ENGLISH EDITION

ENCYCLOPEDIA OF UKRAINE

Edited by Volodymyr Kubijovyč

The alphabetical, multi-volume *Encyclopedia of Ukraine* will be welcome in the home of every Canadian and American of Ukrainian descent. Based on twenty-five years of preparation by over 100 scholars from around the world, it will provide a first-rate guide to the life and culture of Ukrainians both in Ukraine and in the diaspora. This major scholarly project represents a completely revised and updated version of *Entsyklopediia ukrainoznavstva* and has been prepared under the auspices of the Shevchenko Scientific Society (1955-81), the Canadian Institute of Ukrainian Studies (1976-81), and the Canadian Foundation for Ukrainian Studies (1976-81).

ENCYCLOPEDIA OF UKRAINE

VOLUME I (A-F): First of Four Volumes

SAVE \$25.00

Special Offer until December 31, 1985, \$90.00 + shipping & handling - \$4.50
\$115.00 on January 1, 1986 + shipping & handling - \$4.50

First volume of a major work of Ukrainian scholarship in the diaspora

968 pages containing approximately 2,800 entries

Illustrated throughout

Over 450 illustrations in black and white; 5 color plates

83 maps, 6 of them in color

Large color fold-out map of Ukraine with 32-page gazetteer bound separately in same binding as book; the two volumes wrapped together

ORDER NOW AND SEND A CHECK FOR \$94.50 to:

SVOBODA BOOK STORE
30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07302

New Jersey residents add 6% sales tax

ФУНДАЦІЯ УВУ В АМЕРИЦІ

Нам надзвичайно приємно поінформувати українську громаду про діяльність Фундації Українського Вільного Університету (УВУ) в Америці.

УВУ заснований 17-го січня, 1921 р. у Відні групою українських професорів, діячів культури і колишніх вояків українських армій. При кінці 1921-го року УВУ був перенесений до Праги, а в році 1945-му до Мюнхену, де дії сьогодні в новонабутому власному будинку.

Щоб забезпечити дальший розвиток вільної української науки, в 1975 р. було створено Фундацію УВУ. Фундація визнана Федеральним урядом, як неприбуткова інституція. ВСІ ПОЖЕРТВИ й вкладки на Фундацію **МОЖНА ВІДТЯГАТИ ВІД ПОДАТКУ.**

В літньому семестрі **1985** при Вашій щедрій допомозі **ФУНДАЦІЯ УВУ виплатила 145 стипендій** (Стипендії покривали оплату за навчання і кошти прожитку); **фінансувала ПЕРШИЙ** академічний курс „Порівняльний фольклор; українські народні пісні і бандура”, **фінансувала курси англійської мови і українознавства** на протязі трьох семестрів для біженців з Польщі на УВУ в Мюнхені, в яких взяло участь **понад 100 студентів.** **ФУНДАЦІЯ** дала дотації на видання збірника „Масариківської конференції” і збірника „Розстріляне відродження”, у французькій мові, яку УВУ організував спільно з університетом Сорбони в Парижі. **ПРИ** допомозі щорічної студійної програми **СТЕЖКАМИ БАТЬКІВ по ЄВРОПІ** поставлено **ПРОПАМ'ЯТНУ ПЛИТУ** в кол. концтаборі Дахав, проголошено творення **ІНСТИТУТУ УКРАЇНСЬКОЇ МАРТИРОЛОГІЇ.** **В 40-ову річницю боїв під БРОДАМИ і МОНТЕ КАСІНО** зложено квіти на могилах вояків-українців у Фельдбаху і Монте Касіно. **21 липня ц.р. в кол. концтаборі Дахав** відсвятковано **40-ову річницю визволення українських політ'язнів з гітлерівських млинів смерті; 25 липня програмою і Панахидою** вшановано поляглих **вояків-українців на Монте Касіно.** **СТУДЕНТСЬКІ** комітети „Дахав” і „Монте Касіно” при Фундації УВУ розгорнули широко закроену корисну загально національну діяльність.

В минулому році Фундація УВУ мала понад 1,200 **ЖЕРТВОДАВЦІВ**, а це доказ великого зрозуміння громади для української науки. **ВІРИМО**, що і Ви своєю пожертвою чи датком станете членом цієї великої патріотичної української РОДИНИ поза межами Батьківщини.

МЕТА ФУНДАЦІЇ — створити **ОДНОМІЛЬОНОВИЙ ФОНД**, який допоможе забезпечити дальший розвиток української науки у вільному світі.

ТОМУ УПРАВА ФУНДАЦІЇ звертається до ВАС з гарячим проханням стати членом Фундації або скласти пожертву в міру Ваших спроможностей. Коли Ви пожертвували раніше або вже є членом Фундації — **ПРОСИМО ВАС** підвищити свій **ВКЛАД.**

Управа Фундації: Петро Гой, В. Лучків, І. Буртик, Яр В. Моцюк, Т. Воляник, Б. Дацків.

Чеки виписувати на UFU Foundation та висилати на адресу Фундації УВУ:
UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc.
203 Second Ave, New York, N.Y. 10003

ЦЕНТРАЛЯ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВ АМЕРИКИ (ЦУКА) UKRAINIAN NATIONAL CREDIT UNION ASSOCIATION

2351 W. Chicago Ave. • Chicago, Illinois 60622

312/489-0050

УКРАЇНСЬКІ КООПЕРАТИВИ — ГОРДИСТЬ НАШОЇ ГРОМАДИ ТА ЇХ ВЕЛИКІ ДОСЯГНЕННЯ.

КООПЕРАТИВИ

- поагоджують всі роди банкових услуг
- платять вищу дивіденду як банки й щадниці
- видають всі роди позичок на нижчі відсотки як банки й щадниці
- кожний член має безплатне життєве забезпечення:
  - а) на вкладах до 2.000
  - б) на позичках до 10.000
- ошадності кожного члена забезпечені Федеральною Агенцією — NCUA до суми 100.000 дол.
- служать всіми родами інформацій в українській і англійській мовах.

КООПЕРАТИВИ Є СПІЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ УСІХ ЧЛЕНІВ.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ЧІКАГО ІЛЛ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
НЬО ЙОРК, Н Й

Українська Православна Кредитова Кооператива
НЬО ЙОРК, Н Й

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ДЖЕРЗІ СІТІ, Н ДЖ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
НЬОАРК, Н ДЖ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
РОЧЕСТЕР, Н Й

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ТРЕНТОН, Н ДЖ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ДЕТРОЙТ, МІШ

Українська Стентова Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ПАРМА, ОГАЙО

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
СВ АНДРІЯ
С БАВНД БРУК, Н ДЖ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ЕЛІЗАБЕТ, Н ДЖ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
ГАРТФОРД, КОНН

Українська Кредитова Кооператива
„ОСНОВА“
КЛІВЛЕНД, ОГАЙО

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
БАЛТІМОРЕ, МД

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
СУМА
ЙОНКЕРС, Н Й

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“
ФІЛЯДЕЛЬФІЯ, ПА

Українська Кредитова Кооператива
ВАШІНГТОН, Д К.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
ЧЕСТЕР, ПА

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
СИРАКЮЗІ, Н Й

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
ПАССЕЙК, Н ДЖ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
ПІТСБУРГ, ПА

Українська Кредитова Кооператива
МІННЕАПОЛІС, МІНН

Українська Кредитова Кооператива
„БУДУЧНІСТЬ“
ДЕТРОЙТ, МІШ

Українська Кредитова Кооператива
МІЛВОКІ, ВИС

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
БОУФАЛО, Н Й

Українська Кредитова Кооператива
ЛОРЕЙН, ОГАЙО

Українська Братська Кредитова Кооператива
СКРЕНТОН, ПА

Українсько-Американська Кредитова Кооператива
МАЯМІ, ФЛА

Українська Братська
Федеральна Кредитова Кооператива
БОСТОН, МАСС

Українсько-Американська
Кредитова Кооператива Арізони
ФІНІКС, АРІЗ

Українська Кредитова Кооператива
„ТРИЗУБ“
КАНТОН, ОГАЙО

Українська Кредитова Кооператива
КЕРГОНКСОН, Н Й

Українська Кредитова Кооператива
ЛЬОС АНДЖЕЛЕС, КАЛІФ

Українська Харчева Кооператива
„САМОДОПОМОГА“
ЧІКАГО, ІЛЛ

Українська Видвнична Кооператива
„ЧЕРВОНА КАЛІНА“
НЬО ЙОРК, Н Й

**ВИДАННЯ
НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ТОВАРИСТВА
УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ**

- СЛОВНИК СЛІВ, У ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ НЕ ВЖИВАНИХ** проф. І. Отієнка з передмовою проф. П. Ковалева, 162 ст., тверда оправа, ціна \$7.00, 1973 р. (вичерпаний).
- КОРОТКИЙ СЛОВНИК СИНОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ** за редакцією письм. В. Волкова, проф. Наталії Пазуняк, д-ра К. Т. Церкевича та інших. 225 ст., 12 тис слів, (близько 4,500 синон. рядів), тверда оправа, ціна \$10.00, 1975 р.
- ПРАВОПИСНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ** за ред. проф. Яр. Б. Рудницького і д-ра К. Т. Церкевича, 800 ст. друку, близько 65 тис. слів, тверда оправа, ціна \$18.00, 1979 рік. (Опрацьований за „харківським” правописом).
- ЯК МИ ГОВОРИМО (І ЯК ТРЕБА ГОВОРИТИ)** Б. Антоненка-Давидовича за ред. К. Церкевича і В. Павловського, 288 ст., тверда оправа, ціна \$12.50, 1980 рік.
- НЕБЕСНИЙ ЗМІЙ** Докі Гуменної. Фантастична повість на тлі праісторії. 272 ст., тверда оправа. Ціна \$12.00.
- НЕЗАБУТНЄ І НЕПРОЩЕНЕ** д-ра Ю. Мовчана, 188 ст. 1982. Історія однієї української селянської родини між двома війнами. (Спогад). Ціна \$7.00.
- ДІТИ ЧУМАЦЬКОГО ШЛЯХУ** Докі Гуменної, 2-ге видання. Роман у чотирьох томах, опрацьований у дві книги, 768 ст., 1983. Ціна \$25.00.
- ДОВІДНИК З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ** за ред. К. Церкевича і В. Павловського, 300 ст., тверда оправа, ціна \$15.00, 1982.
- РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК ПРАВНИЧОЇ МОВИ** за ред. А. Ю. Кримського, 2-ге видання доповнене за ред. К. Церкевича і В. Павловського. 256 ст., тверда оправа, ціна \$15.00, 1984.
- МОЇ ПОДОРОЖІ НАВКОЛО СВІТУ** д-ра Юліана Мовчана, 320 ст., тверда оправа, ціна \$13.00, 1985.
- ВІД ПРАГИ ДО МОСКВИ** інж. Ісаака Десяка, 192 ст., спостереження очевидця, тверда оправа, ціна \$10.00, 1986.

Науково-Дослідне Т-во Української Термінології — НДТУТ — це наймолодша українська установа в США, заснована в 1971 р., продовжує працю Інституту Української Наукової Мови при ВУАН у Києві, що в 30-их роках був заборонений радянською владою.

НДТУТ об'єднує українських мовознавців і професіоналістів, зацікавлених студіями української мови і термінології, з метою складання англійсько-українських і українсько-англійських термінологічних словників. Крім цього НДТУТ сприяє і допомагає українським науковцям видавати свої твори.

Засоби для реалізації своїх наукових планів НДТУТ черпає з пожертв і переписаних спадщин членів НДТУТ і громадян. Всі пожертви можуть бути відтягнені від податків.

НДТУТ закликає всіх громадян до співпраці з НДТУТ шляхом вписування в члени, шляхом несення матеріальної підтримки для здійснення наукових і видавничих планів НДТУТ.

За об'єднаної організації:

Кость Церкевич — голова НДТУТ

**Зоря Малаховська — голова
Комітету Культурної Спадщини**

**Іван Струк — голова
Української Інформативної Служби**

Research Society for Ukrainian Terminology, Inc.

166 First Avenue • New York, N.Y. 10009

Відділ УНС ч. 488 Фінікс, Арізона

UNA BRANCH ■ 488 PHOENIX, Arizona

1953

1668 West Campbell, Phoenix, Ariz. 85015
(602) 274-8064

1986

488 Відділ УНСоюзу був заснований у 1953 р. Це одинокий Відділ УНСоюзу на Арізоні, у якому є забезпечені різними грамотами 54 дорослі члени та 11 членів молоді.

Відділ полагоджує всі формальності зв'язані з придбанням нових грамот для малят, молоді та для старших громадян до 65 р. життя. УНСоюз має 15 різних грамот забезпечення для своїх членів та грамоти акцидентового забезпечення. Термінові грамоти на 5 і 10 років можна набути до 55 року життя.

Полагоджуємо також справи як: зміна спадкоємця, зміна прізвища, зміна класи забезпечення та перехід членів з департаменту молодечого до департаменту дорослих.

У випадках смерті у Вашій Родині негайно полагоджуємо формальності виплати забезпечення. Радо приймаємо до нашого Відділу членів УНС, які переїхали на сталий побут до Арізони.

Даємо поради без жадних застережень усім Громадянам, які зацікавлені у справі забезпечень в УНСоюзі на вище поданій адресі або телефонічно.

**ЦЯ СТОРІНКА ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СЛ. П. НАШОМУ ЧЛЕНОВІ,
який відійшов на вічний спочинок і цю дорогою висловлюємо наше
глибоке співчуття Його Родині.**

сл. п. ЛЕОНТІЙ САВАЛІАН

ВІТАЄМО НОВИХ ЧЛЕНІВ УНСОЮЗУ:

діти: ЛІДІЯ ОЛЕЙНИК, КЕРЕН Л. АГАЩУК.

Від нашого Відділу їм щира подяка!

За Відділ:

Осип Бадинський, голова

Олександр Ліневич, секретар

Контрольна Комісія: Михайло Винничок, голова. Юрій Ілінський, і Ц. Родзіловський — члени.

Відайте і підтримайте наші українські і американські фірми, які оголошуються в нашому „Альманаху” на 1986 рік.

BEST WISHES FROM

UKRAINIAN FESTIVAL USA

**GARDEN STATE ARTS CENTER
Holmdel, New Jersey**

**УКРАЇНСЬКА
ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА
„САМОПОМІЧ”
в Нью Йорку**

**це найстарша та найбільша українська кредитова кооператива на вільній
землі Вашингтона, яка дає своїм членам усі основні банкові услуги
на найбільш корисних умовах.**

- Платить значно вищі відсотки від звичайних ощадностей, чим якийнебудь банк чи щадниця.
- В додатку до того, дає зовсім безплатно життєве забезпечення до висоти \$2,000.00.
- Видає всякого рода ощадностейі сертифікати, як інші банки, чи щадниця.
- Приймає вплати до індивідуального пенсійного забезпечення.
- Відкриває для своїх членів "Share Draft Account", — що є рівнозначним зі звичайним чековим контом і платить відсотки від нагромаджених вкладів на цьому конті.
- Всі ощадності забезпечені до висоти \$100,000.00.
- Уділює, на дуже догідних умовах сплати всякого рода позички, даючи зовсім безплатне забезпечення на випадок смерти чи сталої непрацездатности довжника до висоти \$10,000.00.
- Дає всякого рода інші услуги — видає грошеві перекази, подорожні чеки — та приймає безпосередні депозити соціального забезпечення.
- З чистого зиску уділяє рік-річно нашим школам, молодечим, культурним, мистецьким чи іншим громадським організаціям — допомоги, що уможливають їхнє існування та їхню працю.

**ТОМУ НАЙКОРИСНІШЕ Є — ЩАДИТИ Й ПОЗИЧАТИ
У СВОЇЙ РІДНІЙ КРЕДИТИВЦІ**

**SELF RELIANCE (N.Y.)
FEDERAL CREDIT UNION**

**108 Second Avenue ■ New York, N.Y. 10003
Tel.: (212) 473-7310**

UKRAINIAN SAVINGS AND LOAN ASSOCIATION

1321 West Lindley Avenue ■ Philadelphia, Pa. 19141
Tel.: 329-7080

8100 Roosevelt Boulevard ■ Philadelphia, Pa. 19152
Tel.: 331-1166

WE TAKE CARE OF ALL YOUR BANKING NEEDS
AT BOTH CONVENIENT OFFICE LOCATIONS

Office hours:

Daily: 9 a.m. to 3 p.m.

Friday: 9 a.m. to 7 p.m.

Saturday: 9 a.m. to 12 Noon

**УКРАЇНЬСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА
КООПЕРАТИВА**

САМОПОМІЧ

в Дітройті, Миш.

ПЕРША УКРАЇНЬСЬКА КРЕДИТИВКА
яка впровадила
ВІЗА і МЕСТЕРКАРД

Видає позички на всякі потреби на догідних умовах, як також
платить квартально високі відсотки за ощадності.

ЗАХОДЬТЕ ЗА БЛИЖЧИМИ ІНФОРМАЦІЯМИ ДО НАС!

Три бюро для Ваших послуг!

ВОРРЕН — WARREN

26791 Ryan Road, Warren Mich. 48091
Tel. 756-3300

ДІТРОЙТ — DETROIT

7346 Michigan Avenue, Detroit, Mich. 48210
Tel. 841-2390

ГАМТРАМК — НАМТРАМСК

11838 Jos. Campau Avenue, Hamtramck, Mich. 48212
Tel. 891-4100

САМОПОМІЧ

**35 РОКІВ СЛУЖБИ
УКРАЇНСЬКІЙ ГРОМАДІ
В ЧІКАГО**

**35 YEARS OF SERVICE
IN CHICAGO**

SELFRELIANCE

**UKRAINIAN
FEDERAL CREDIT UNION**

2351 W. CHICAGO AVE., CHICAGO, IL 60622

TEL: 312/489-0520

Українська Федеральна Кредитова Кооператива

„САМОПОМІЧ”

в Ньюарку, Н. Дж.

*існує для добра і користей
своїх членів.*

- платить 7½% дивіденди від ощадностей
- видає коротко- та довготермінові сертифікати на високих відсотках
- уділює різного рода позички на догідних умовах сплати
- оплачує життєве забезпечення для членів до висоти 2,000 дол. на ощаднос-
тях та 10,000 дол. на позичках
- провадить щадничі пенсійні конта

ЩАДІТЬ ТА ПОЗИЧАЙТЕ У СВОЇЙ УСТАНОВІ

За інформаціями телефонуйте (201) 373-7839

Адреса:

SELF RELIANCE (NEWARK, N.J.) FEDERAL CREDIT UNION
734 Sanford Avenue ■ Newark, N.J. 07106

IMMIGRATION SERVICE
NOTARY PUBLIC
TRANSLATION
PARCELS TO POLAND

1986 TOURS TO - UKRAINE - EUROPE
POLAND

Northwestern Travel Bureau, INC

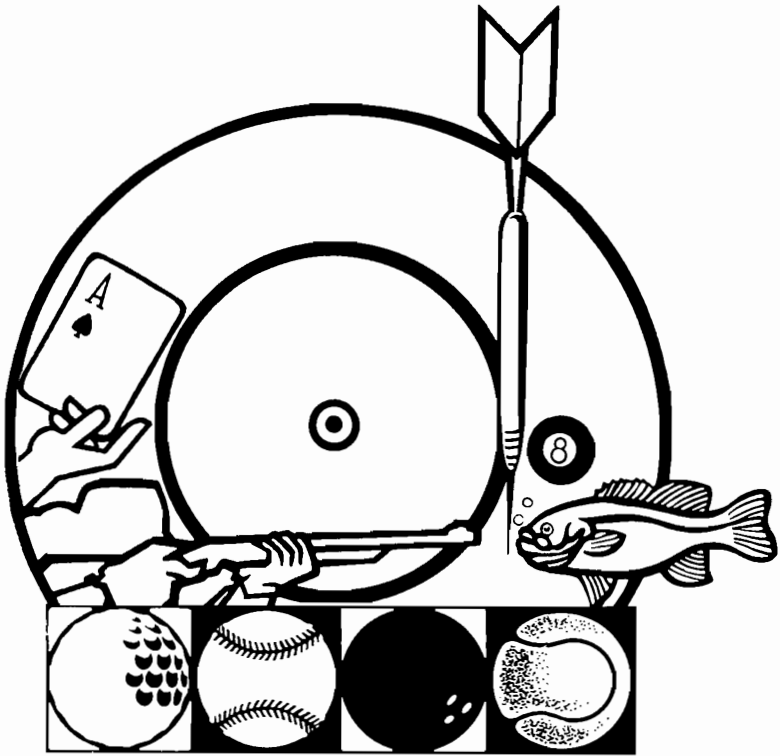
---

849 North Western Ave. CHICAGO, ILL. 60622

PHONE (312) **278-8844** or **489-5353**

The Sportsman's Tavern

245 outwater lane garfield, nj 478-9885

КОНСТАНТИН СТРУК

УКРАЇНСЬКИЙ ПОГРЕБНИК

ПЕТРО ЯРЕМА

ЗАЙМАЄТЬСЯ ПОХОРОНАМИ

В

BRONX — BROOKLYN — NEW YORK — QUEENS

І ОКОЛИЦЯХ

ПОНАД 75 РОКІВ СОЛІДНОЇ ОБСЛУГИ

**КОНТРОЛЬОВАНА ТЕМПЕРАТУРА
МОДЕРНА КАПЛИЦЯ ДО УЖИТКУ**

Phone (212) 674-2568

Established over 75

PETER JAREMA FUNERAL HOME, INC.

OVER 75 YEARS OF DIGNIFIED SERVICE

AIR CONDITIONED CHAPELS ■ CHAPELS AVAILABLE IN ALL LOCATION

**A FAMILY CONCERN SERVING
ALL COMMUNITIES**

129 East 7th Street

New York City, N.Y. 10009

The Management of the Ukrainian National Memorial Cemetery

4111 Pennsylvania Avenue, S.E.
Washington, D.C. 20746

extend an invitation to all Ukrainians, their families and friends to become

BUILDERS-OWNERS.

THE UKRAINIAN NATIONAL MONUMENT MAUSOLEUM BEING BUILT

Its founders, the management, initiators and builders-owners decided to adopt the slogan

IF WE DON'T BUILD IT — WHO WILL? IF NOT NOW — WHEN?

They count on the support of all Ukrainians and invite all to become co-owners by purchasing crypts and burial spaces in advance.

A royal resting place in the Monument-Mausoleum (including transportation) cost less than the burial space in your local cemetery.

Further information (without obligation) may be obtained by

- either visiting the Cemetery office at the above address.
- or by telephoning collect during office hours (Monday through Friday, 10 A.M. to 4 P.M.) 301-568-0630, or after hours: 301-855-8864.
- or by sending this coupon to:

Ukrainian Memorial Inc., P.O. Box 430, Dunkirk, MD 20754

CONSTRUCTION UNDERWAY...

Please send free information (without any obligation) about burial spaces at the Ukrainian National Memorial Cemetery or call me.

In the Mausoleum ..... In Ground .....

Name .....

Street .....

City ..... State ..... Zip .....

Telephone: Area Code ..... Number .....

Phone: (201) 964-4222

LYTWYN & LYTWYN
Ukrainian Funeral Directors

UNION FUNERAL HOME

1600 Stuyvesant Avenue (corner Stanley Terr.)
Union, N.J. 07083

AIR CONDITIONED • ОБСЛУГА ЩИРА І ЧЕСНА

- Our Services Are Available Anywhere in New Jersey.
- Також займаємося похоронами на цвинтарі в Бавнд Бруку і перенесенням Тлінних Останків з різних країн світу.

УКРАЇНСЬКЕ ПІДПРИЄМСТВО

South Bound Brook Monument Co.

РАЇСА ХЕЙЛИК, *Власник*

Приймаємо замовлення і ставимо пам'ятники, мавзолеї, статуї з різних гранітів, марморів і бронзи на цвинтарі св. Андрія в С.

Бавнд Бруку, Н. Дж. та інших цвинтарях в ЗСА.

Address.

45 Mountain Avenue, Warren, N.J. 07060

(201) 647-7221

(201) 647-3492

— CUSTOM DESIGNER —

VINCENT KULINSKI MEMORIALS

809 S. Main Street

Manville, N.J. 08835

MONUMENTS ERECTED IN ALL CEMETERIES

Tel.: (201) 722-3130

Evenings: (201) 469-0299

ПАМ'ЯТНИКИ

з різних гранітів, ставимо на цвинтарях св. Андрія в Бавнд
Бруку, св. Духа в Гемптонбургу, та інших.

ВІДОМА СОЛІДНА ФІРМА

Cypress Hills Monuments

**ВЛАСНИК — УКРАЇНЕЦЬ
ВОЛОДИМИР БІЛЯНСЬКИЙ**

К. М. КАРДОВИЧ і О. ЛОБАЧЕВСЬКА

800 Jamaica Avenue ■ Brooklyn, N.Y. 11208

Tel.: (718) 277-2332

- Відкрито кожного дня, в суботу включно, від 9-5 по пол., в неділю від 10-4 по пол.
- На бажання і для вигоди клієнтів радо заїдемо до Вашого дому з проектами й порадами.

SUNNYSIDE DELICATESSEN

1963 OAK TREE ROAD
EDISON, NEW JERSEY

Phone: 548-7676

Catering For All Occasions

**If you're planning a Big Affair,
Call Sunnyside Deli.
We'll Prepare.**

Prop. JOHN and HELEN JAREMA

Ярослав і його вареники

- *Вже є в продажі форма, якою можна виробити 20 вареників нараз!*
- *Чудовий винахід для господинь!*
- *Прекрасний подарунок для знайомих, для дочки, невістки чи внучки!*
- *При замовленні не забудьте подати Вашу адресу!*
- *Форму можна набути, висипаючи \$10.00 до.*

PRESS DOUGH INC.

P.O. Box 411145

Chicago, Ill. 60641

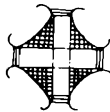
*Compliments
to
Ukrainian National Association*

**A. A. BOOK and
PAMPHLET BINDERY, INC.**

100 6th Avenue

New York, N.Y. 10013

Telephone: 925-2537-8

J. P. SERVICE UNIT, Inc.

TRAILER REPAIR SHOP

**P.O. Box 2249
Northlake, Illinois 60164**

JAROSLAW S. PERUN

(312) 343-2240

ПРИВІТ
УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ
та всім його Членам

від
96-го Відділу УНСоюзу
Братства св. Івана
в Піттсбургі, Па.

ВОЛОДИМИР ГУМЕНИЦЬКИЙ,
предсідник
ІВАН СІЯК,
касир

МИКОЛА ДРАПАЛА,
секретар
ЙОСИФ ПОЛАТАЙКО,
заступник секретаря

230 Відділ
Українського Народного Союзу
в Янг'ставн, Огайо

з нагоди 75-го Ювілею
української католицької церкви
ПРЕСВЯТОЇ ТРИЙЦИ в ЯНГ'СТАВН, Огайо
бажає
якнайкращих успіхів на славу Богу і для добра народу.

М. МАРТИНИШИН, *голова*

А. БОРОВЕЦЬКА, *секретар*

Найстарший й найчисленніший

Відділ УНС ім. С. Петлюри ч. 486

на Північну Каліфорнію з осідком в Сан Франсіско,
*що згуртував у своїх рядах найсвідоміших українських громадян,
що працював і працює для їх добра і користей,
пересилає найсердешніший привіт*

*УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ
та бажає йому дальшого розквіту для добра всієї
української спільноти.*

ВОЛОДИМИР ОРЕНЧУК,
предсідник

МИКОЛА КІСЬ,
секретар

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР у Лондоні, Онт., Канада

- Об'єднує українців міста Лондону і околицю;
- Побудував власними силами та працею дім, що служить усій громаді;
- Дає приміщення: Відділові Комітету Українців Канади, Курсам Українознавства, Молодечій Танцювальній Групі, Українській Кредитовій Спільці та іншим організаціям;
- Вдержує велику українську бібліотеку;
- Влаштовує культурні та товариські імпрези;
- Піддержує морально й матеріально всі акції, спрямовані на добро української справи.

Якщо будете в Лондоні, Онт., просимо відвідати УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР!

Адреса:

London Ukrainian Center

247 Adelaide Street South, London, Ont., Canada N5Z 3K7

Tel.: (519) 686-9811

KOBASNIUK TRAVEL INC.

Your leading Ukrainian-American Travel Agency

Established 1920

66th Business Year

**WORLDWIDE AIR & SHIP TICKETS ■ CRUISES ■ HOTELS
FOREIGN & DOMESTIC TOURS ■ CAR RENTALS**

**Immigration and Visitor Documentation
Ukraine and Eastern Europe Tour Specialists**

SEND FOR OUR 1986 TOUR BROCHURES

Vera Kowbasniuk Shumeyko
President

Anthony Shumeyko
Insurance Broker

157 Second Avenue

New York, N.Y. 10003

(212) 254-8779

Губитъся мова... Тратитъся Народ...

ДРУКУЙТЕ ПО=УКРАЇНСЬКИ !

ВИКОНУЄМО ВСЯКІ ДРУКАРСЬКІ РОБОТИ:

Книжки ♦ Журнали ♦ Летючки ♦ Шкільні матеріали
Білети ♦ Афіші ♦ Програмки ♦ Стрічки
Фірмові друки ♦ Візитівки ♦ Образці

*Наша спеціальність — гравіровані весільні запрошення
з українськими взорами.*

Trident Associates Printing
P. O. Box 614
Buffalo, New York 14240

Українська Друкарня
„ТРИЗУБ” ®
у Боффало, Нью Йорк

Phone: 716-691-8404

UKRAINIAN PRINTERS

Personal and Commercial Printing:

Books ♦ Journals ♦ Newsletters ♦ Educational Material
Tickets ♦ Posters ♦ Program Books ♦ Ribbons
Office Forms ♦ Business Cards ♦ Memorium Cards

Our Specialty:

Engraved wedding invitations with Ukrainian designs.

We Deliver — U. S. and Canada

BEST WISHES TO THE UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION
from

ANGELO'S

**SERVING THE UKRAINIAN
COMMUNITY IN LONDON**

ITALIAN BAKERY FOR ALL SPECIAL OCCASIONS

ANGELO'S ITALIAN BAKERY

Owned & Operated by FIRENZE BAKING LTD

438-9863

130 THOMPSON IF BUSY CALL 438-9101

LONDON, ONT., CANADA N5Z 2Y6

**BOHDANA A. SWYSTUN-RIVES
D.M.D., D.D.S.**

**One Portland Avenue (corner Lexington Avenue)
Clifton, N.J. 07011
(201) 546-6697**

*Найкращі побажання і успіху в надходячій Конвенції
пересилає*

347 Відділ УНС в Міллівілл, Н. Дж.

Зліва до права (перший ряд): Урядники 347 Відділу: Джералдіна Сесок, касир, Дарія Цапар, бувша секретарка, а тепер член Управи, Катерина Гордон, заступник секретаря, Стефан Шемлі, заступник голови. Другий ряд: Сергій Ковальчук, голова К. Комісії, Валентина Мерандіно, член Управи, Доця Найда, секретарка, Теодор Сущик, голова.

NEEDHAM FUNERAL SERVICE INC. MEMORIAL CHAPEL

Lloyd Needham — Bill Pfaff

Tel.: 434-9141

520 Dundas Street
London, Ont., Canada N6B 1W6

Українська Федеральна Кредитова Спілка

Належати до своєї рідної установи — це шляхетна ціль і обов'язок всіх українських громадян.

УКСпілка є кооперативною фінансовою установою, яка працює для добра української спільноти в Рочестері. Вона організує, об'єднує і співпрацює з усіма українцями та завжди простягає їм свою допоміжну руку.

УКСпілка з'єднала у своїх рядах українську громаду, допомогла збудувати українські церкви і бізнесові підприємства своїх членів, дала членам безплатне життєве забезпечення на ощадності і позички, платить за ощадності вклади і сертифікати по зможності найвищі дивіденди і уділює позички на догідних умовах і найнижчих відсотках. Що більше нас буде в кооперації, то більша буде наша збірна громадська сила.

ROCHESTER UKRAINIAN FEDERAL CREDIT UNION

831 Joseph Avenue ■ Rochester, N.Y. 14621 ■ (716) 544-9518
(716) 338-2980

Не для зиску, не для милостині, але для обслуги!

BULLDOZER & SHOVEL SERVICE

EXCAVATING

TOP SOIL — DRIVEWAYS INSTALLED

George & Bill Dworetzky, Inc.

LANDSCAPING AND GRADING

8-01 Lake Street
Fair Lawn, N.J. 07410

(201) 796-5134

ВЕСЕЛКА

*Журнал
для
української
дітвори.*

КОЛЬОРОВІ ІЛЮСТРАЦІЇ

ВИХОДИТЬ КОЖНОГО МІСЯЦЯ У ВИДАВНИЦТВІ „СВОБОДА” ЗАХОДАМИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

Річна передплата становить у ЗСА — 8.00 доларів, у інших країнах — рівновартість цієї суми. Для членів УНС — 5.00 доларів. Ціна окремого числа 75 центів.
Ціна подвійного числа — 1.00 долар.

Адреса:

“SVOBODA” — “VESELKA”

P.O. Box 346

■ JERSEY CITY, N.J. 07303 ■

U.S.A.

Phones: AR 6-1414-1415

Free Delivery

OAKLEY

Rexall **PHARMACY** Inc.

I. CHASEN, R.Ph. — K. KAPUSTKA, R.Ph.

2252 W. Chicago Avenue
Near Oakley

Chicago, Ill.
DEA. AO 3874268

**Т-во „СВОБОДА”,
25-ий ВІДДІЛ УНСОЮЗУ
в Джерзі Ситі, Н. Дж.**

вітає

Український Народний Союз

Уряд і Члени

Нема то як на

С О Ю З І В Ц І

оселі Українського Народного Союзу

- Найкраще місце відпочинку і вакацій в Кетскильських горах біля м. Кергонксон, Н. Й.
- Гірська природа, відновлені кімнати, домашня кухня, 8 тенісових кортів, відбиванкові площі, олімпійського розміру басейн, мистецькі і розвагові імпрези та багато інших угодінь.
- Ідеальне місце для товариських зустрічей, з'їздів, весіль і т. д.
- 10% знижки для всіх членів УНСоюзу!

SOYUZIVKA — Ukrainian Nat'l Ass'n Estate

Kerhonkson, N.Y. 12446

(914) 626-5641

DENNIS S. FLYNN
Perth Amboy, N.J.
424 East Avenue

BRENDAN J. FLYNN
Edison-Fords, N.J.
23 Ford Avenue, Fords, N.J.

FLYNN & SON
FUNERAL HOMES, INC.

"A Family Tradition Since 1900"

826-0358

201-993-0929

201-267-2420

APPRAISAL ONE

MYRON M. BYTZ
President

1030 Tabor Road
Morris Plains, N.J. 07950

OVER **"69"** YEARS OF FAITHFUL SERVICE

MUZYKA & SON

FUNERAL HOME
Established 1915

278-7767
227-1222

2157 W. Chicago Avenue
Chicago, Ill. 60622

Tel.: 276-4575

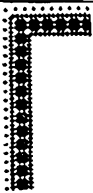
KAPPA FUNERAL HOME

PETER KAPPA, Director

2321 W. Chicago Avenue

Chicago, Ill. 60622

Happy New Year Greetings!

Mack E. TARWATER
ATTORNEY AT LAW

AREA CODE 602
257-5656

2400 ARIZONA BANK BUILDING
101 North First Avenue
PHOENIX, ARIZONA 85003

SCHWINN BICYCLES

since 1912 in Phoenix

LANDIS CYCLERY, INC.

Phoenix, Az. ■ 712 W. Indian School ■ 264-5681
4615 W. Indian School ■ 269-3267
Tempe, Az. ■ 2180 E. Southern ■ 839-9383

UKRAINIAN ART CENTER

FINE ART AND HERITAGE CRAFTS

DARIA CHAIKOVSKY

CERAMICS ■ ENAMELS ■ GRAPHICS ■ ICONS ■ JEWELRY ■ OILS
OCCAS CARDS ■ PYSANKY ■ WATER COLORS ■ WOODCRAFT

4315 Melrose Ave. ■ Los Angeles, Calif. 90029 ■ (213) 668-0172.
Hours: Tues. through Sat. 11 a.m. — 3 p.m. or by appointment

To Order Phone: 275-8788

Stanley's
Homemade Polish Sausage

POLISH — GERMAN — ITALIAN
HUNGARIAN — SWEDISH

Pierogi — Hot Sandwiches — Pizza

S.J.A. KROZEL
2201 E. McDowell Road
Phoenix, Arizona 85006

Open 9 AM - 8 PM
Closed Sundays

На Бога почитання і молитву закликає ВСІХ

Українська Католицька Парафія

Успення Божої Матері

**у Фінікс, Арізона, в неділі, 8:30 і 10:00 рано
та**

Українська Католицька Парафія

св. Михаїла

у Тусан, Арізона, в неділі, 4:30 по пол.

Духовний Настоятель, Всесвітліший о. АНТІН М. ПАВЛЮК

ALL ADMINISTRATION IS AT THE UKRAINIAN CATHOLIC CHURCH
OF THE ASSUMPTION OF BLESSED VIRGIN MARY, PHOENIX, ARIZONA

RECTORY

**4319 West Clarendon Ave.
Phoenix, Az. 85031**

PHONE

**(602) 278-9682
Rev. ANTHONY M. PAWLIUK**

A. L. Moore and Sons, Inc.

Adams Street at Fourth Avenue

Phoenix, Arizona 85003

252-3411

A Family Helping Families Since 1906

WE HAVE CARRY OUTS SERVICE

Golden Prague

RESTAURANT

Czechoslovak-American Cuisine

• Cocktails •

Owners - Gene & Sophie Pasciak

9440 W. PEORIA AVE., PEORIA, AZ

878-0557

274-3356

MARK'S SERVICE CENTER

7th Avenue & Missouri (Southwest Corner), Phoenix, Arizona 85013

MARK PINTA, *Owner*

*Complete auto repair & towing
Rental cars also*

B/NORTH-WEST

Realty & Investments

1802 W. Grant Rd. Suite 110-38
Tucson, AZ 85745

MLS

1-602 624-4604
742-2026

Wasy Bobjak, Broker

ЗА ІНФОРМАЦІЯМИ ПРО АРІЗОНУ І ТУКСОН, ПРОШУ ЗАТЕЛЕФОНУВАТИ АБО НАПИШИТЬ ДО НАС.

NORTHWEST MORTUARY

Personalized & Distinctive Services
Serving the Ukrainian Community

JOSEPH PROPATI (Owner)

Phone (602) 266-8000

4033 N. 19th Avenue
Phoenix, Arizona 85015

**УКРАЇНСЬКА
ПРАВОСЛАВНА
ЦЕРКВА
СВ. ПОКРОВИ**

**UKRAINIAN
ORTHODOX CHURCH
ST. MARY'S
PROTECTRESS**

1102 North 10th Street ■ Phoenix, Arizona 85006 ■ Tel.: 254-3752

Служба Божа відправляється щонеділі о год. 10-ій рано

OREST A. JEJNA
Attorney at Law

Luhrs Tower — 7th Floor
45 West Jefferson
Phonenix, Arizona 85003

(602) 254-8861

**УКРАЇНСЬКИЙ
ТОВАРИСЬКИЙ КЛЮБ
Сан Ситі та Йонгтаун в Арізоні**

вітає

*УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ у ЮВІЛЕЙНОМУ РОЦІ,
та запрошує всіх, хто любить соняшні дні, зоряні ночі, простір
і сухе підсоння, паскаво завітайте до нас.*

LADY VENUS COSMETICS
with stabilized Aloe Vera

ALEXANDER LINEVYCH
Consultant

1668 W. Campbell St.
Phoenix, Az 85015

(602) 274-8064

Tax Consulting and Financial Planning

Holding on to your money, reducing your taxes, and arranging your finances to meet present and future goals is a complicated and demanding task in today's world. **Fireside** provides comprehensive tax consulting and financial planning services geared especially to professionals, homeowners, and small businesses.

F I R E S I D E

909 Union Street
Brooklyn, N.Y. 11215-1401
718-622-1560

MICHAEL ZAPLITNY, E.A., C.F.P.

653-5793

CEBULA FUEL SERVICE

PLUMBING ■ HEATING ■ FUEL OIL

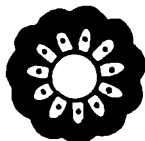
State Plumbing License: Theodore #434 — Michael #6844

Member of N.J. State League Master Plumbers: Gold Seal Associates Inc.:

Fuel Merchants Association of N.J.

163 Tonnele Avenue

Jersey City, N.J. 07306

ІГОР І ІРИНА МЯКУШ

Flowers by IRENA

Floral arrangements & hand crafted gifts

939 N. Western Avenue ■ Chicago, Ill. 60622 ■ 278-7890

**200-ий Відділ Українського Народного Союзу
Товариство „ВІЛЬНА УКРАЇНА” в Озон Парку, Н. Й.**

сердечно вітає

*Членство УНСоюзу, Головний Уряд УНСоюзу
та Читачів „Свободи”*

Проф. Тиміш Білостоцький
предсідник

Іван Пригода
секретар

426-0562

MIKE ELKO — HOME REPAIRS

2923 ARAMINGO AVENUE

PHILADELPHIA, PA 19134

**PLUMBING • ELECTRIC • PAINTING
CARPENTRY • CARPETS • ROOFING
KITCHENS • BATHROOMS • PAPER HANGING**

GLEN CAIRN SUPERIOR FOOD MARKET

FRESH FRUITS AND VEGETABLES ■ MEATS AND GROCERIES

Hours: Mon., Tues., Wed., Sat. — 9:00 a.m. — 6:00 p.m.

Thurs., Fri. — 9:00 a.m. — 9:00 p.m.

280 King Edward Avenue

London, Ont., Canada N6B 3V3

**The Society of the Brotherhood
of the John the Baptist
Ukrainian National Association
Branch # 247**

V. Rev. Paul Hrynshyn, *President*

Nicholas Maier, *Vice President*

Lubomira Szeremeta, *Secretary*

Branch Phone — (302) 652-8104

Phone 266-7737

Closed Sunday & Monday

NEW MANAGEMENT

PHOENIX FANCY SAUSAGE

DELICATESSEN

COMPLETE LINE AUTHENTIC GERMAN SAUSAGE — CHEESES AND GERMAN IMPORTS

ALSO OTHER BRANDS

GENE & LEONA ELLIS

Owner

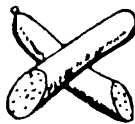
5221 North Central

Phoenix, Arizona 85012

BRODY MEAT PRODUCTS, Inc.

CHOICE MEATS. POULTRY AND PROVISIONS
HOME MADE BOLOGNAS AND SAUSAGES

TEL. (212) 475-5052

96 SECOND AVE.
NEW YORK, N.Y. 10003

REALTOR

BOHDAN HOLOWID

LICENSED REAL ESTATE BROKER

501 - 90th AVE N.

ST. PETERSBURG, FLORIDA 33702

(813) 577-3848

NEWARK TRADE TYPOGRAPHERS

177 Oakwood Avenue ■ Orange, N.J. 07050 ■ (201) 674-3727

John Wislocky

Robert Wislocky

Established 1920

Phone: 276-8100

Walter Papciak

2125-27 W. CHICAGO AVE.
CHICAGO, ILL. 60622

Д-р ОЛЕГ МАРИНЯК

**СПЕЦІАЛІСТ ФІЗИЧНОЇ МЕДИЦИНИ І РЕГАБІЛІТАЦІЇ
ПРОФЕСОР МЕДИЦИНИ НА УНІВЕРСИТЕТІ ЗАХІДНЬОГО ОНТАРІО**

DR. O. MARYNIAK, M.D., F.R.C.P.C.

CHIEF, DEPT. OF PHYSICAL MEDICINE AND REHABILITATION

ST. MARY'S HOSPITAL

35 Grosvenor Street, London, Ont., Canada N6G 1P3. Tel.: (519) 471-0185

Established 1899

GREINER—COSTELLO FUNERAL HOME

JOSEPH V. COSTELLO, Jr., *Manager*

44 Green Street

Woodbridge, N.J. 07095

JOSEPH V. COSTELLO, III, *Director*

(201) 634-0264

Telephone: 914-452-4545

WESTCHESTER—HUDSON

COAT, APRON, TOWEL, UNIFORMS and LINEN SUPPLY Co., Inc.

BRAD SOHN

45 Taylor Avenue

Poughkeepsie, N.Y. 12601

R. K. GALLO
ASSOCIATES, INC.

GREATER DANBURY AREA

Zirka Bernadyn Gallo

Office: (203) 775-2556

Res.: (203) 775-3276

Compliment from Family

MICHAEL MATIASH

NOTARY PUBLIC ■ LIFE, ACCIDENT & HEALTH ■ TAXATION
GENERAL INSURANCE AGENT ■ BROKER

ES 3-1688

173 Stuyvesant Avenue
Newark, N.J. 07106

Oak Ridge

REALTY
REALTOR • INSURANCE

372 Morris Avenue
201-376-4822 Springfield, N.J. 07081

MARIE DOMARATZKY
SALES REPRESENTATIVE

RES. **467-8918**

(312) 434-2100-2101

ROZDILSKY & Sons

FUNERAL HOMES, Inc.
Funeral Directors & Embalmers

PETER ROZDILSKY, DANIEL ROZDILSKY, DAVID ROZDILSKY

5040 S. Western Avenue

Chicago, Ill. 60609

SOUTHWEST CHAPELS AND FLORIST

8230 So. Harlem Ave., Bridgeview, Ill. 60455. Phones 497-3344 and 496-3355

Expert Electrical Service, Inc.

INDUSTRIAL ■ COMMERCIAL ■ RESIDENTIAL

N.J. Lic. 511-N.J., Business Perm. 511-A

Нові електричні праці, доповнення
і направи в стейті Нью Джерсі.

Власник — ОСИП ГОЛИНСЬКИЙ

50 Hillside Terrace
Irvington, N.J. 07111
Tel. (201) 374-1807

Буваєте в Нью Йорку
Відвідайте Сурму.

Сурма Українська книгарня.

Сурма Український Музей.

Сурма Українська Інституція.

Сурма відчинена сім день в тиждень.

Властитель: Мирон Сурмач, старший,

Мирон Сурмач, син, Маркіян Сурмач,

внук. Три генерації, всі вам раді послужити. Просимо заходити.

SURMA

11 East 7th Street, New York, N.Y. 10003

ST. MARY'S LODGE
Branch 112 — UNA
Parma, Ohio

Pres. .... MARY FEDAK
 Fin. Sec. .... MARY KAPRAL
 Treas. .... KATHERINE LUCAS
 Sec. .... AGNES KRAILO

(201) 826-1075
 (201) 826-0070

Muska Funeral Chapel

PATRICIA WOLAK RYAM, Manager

235 Hall Avenue
 Perth Amboy, N.Y. 08861

Модерна українсько-американська
 оркестра

„Звуки України”

під проводом знаного гітариста

ВОЛОДИМИРА ОСЕРЕДЧУКА

В репертуарі українські й
 американські мелодії.

(Музика на всякого роду імпрези).

Тел. 1-201-276-6228

Hinnegan & O'Neil

LIMITED

FUNERAL DIRECTORS

350 William St., London, Ont. Canada

JOSEPH E. O'NEIL

432-7136

(201) 333-3839

POWERS PRESS
PRINTERS ■ LITHOGRAPHERS

81 Montgomery Street
 Jersey City, N.J. 07302

Найкращі побажання землякам!

Circle Transportation
Co., Inc.

6515 Reddman Road
 Charlotte, N.C. 28212
 Tel. (704) 536-4433

Власник Мирон Коблянський

ARKA LONDON
UKRAINIAN ARTS & GIFTS

Owner — VICTORIA KALUSCHNY

680 Dundas Street
London, Ont., N5W 2Z4 Canada
Tel. (519) 438-5271

Bus. (519) 672-4131

PETER W. KRYWORUK
LEARNER & ASSOCIATES
BARRISTERS AND SOLICITORS

80 Maple Street
Terminal "A" Box 2335
London, Ont., N6A 4G4, Canada

Greetings from

UNA BRANCH 460
Taras Shevchenko Society

ALEXANDER KOWALCHUK, Secretary

61 Jena Cres.
London, Ont., N5V 1L3, Canada
Tel. (519) 455-6353

Eugene's Quality Clothes

Custom Made To Measure Suits
Specializing In Re-Styling & Alterations
Imported Fabrics

TAILORS

Owner — EUGENE LISOWYK

1054 Adelaide Street, N.
London, Ont. N5Y 2N1, Canada
Tel. (519) 438-2513

London Bakery Co. Ltd.

London, Ont., Canada

Owner — VICTOR KOWALIK

*Specializing in European Style — Rye Bread —
Pastries — Cakes — Crusty Bread — Dinner
Rolls — Home Made Sausages & Cold Cuts*
Bus. (519) 433-5177

MYKOLA WASYLKO
B.Arch., O.A.A., M.R.A.I.C.

BREIVIK - SCORGE - WASYLKO
ARCHITECTS, Inc.

370 Queens Avenue
London, Ont., N6B 1X6, Canada
Tel. (519) 663-0888

Phone — (519) 433-3165

Dr. Bohdan R. Yemchuk,
B.Sc., M.D., C.C.F.P.

335 Wharncliffe Rd., N.
London, Ont., N6G 1E4, Canada

Doctor of Family Medicine

ІБРА РАДІО з Португалії і Мальти пере-
дає Євангельські програми на Україну
на 31 м. і на 49 м. — 250.000 ват.
ПОРТУГАЛІЯ — 31 м. пон. у 8 год. веч.,
суб. у 9.30 веч.
МАЛЬТА — 49 м., вівт. у 9-ій год. веч.
Пастор Іван Зінчик.

Пишіть на адресу —

P.O. Box 3352 Station "A"
London, Ont., N6A 4K3, Canada
Tel. (519) 686-9273

З М І С Т

КАЛЕНДАРІОМ	5
УКРАЇНЦІ В РОЗСІЯННІ І НА ПОСЕЛЕННЯХ	
1. <i>Іван Кедрин</i> : „Двісті і десять років ЗСА і українські поселення”	17
2. <i>Анна Власенко-Бойцун</i> : „Українські козаки на Алясці”	24
3. <i>Любов Коленська</i> : „Поворот”	28
4. <i>Іван Франко</i> : „Великі Роковини” (уривок з поеми)	34
5. <i>Степан Куропась</i> : „Українська Академічна Громада в Празі”	35
6. <i>Богдан Остап'юк</i> : „Акція членів УВО в Кракові”	38
7. <i>Оксана Лукашевич-Полон</i> : „Мистець та його глядачі”	41
ВЕЛИКОМУ ІСХОДОВІ — 40 РОКІВ	
1. <i>Станислав Берегулька</i> : „Від Копичинець, через Перемишль і Відень”	47
2. <i>Ольга Кузьмович</i> : „Останній Салют”	56
3. <i>Ірина Дибко</i> : „Ні, не покину рідної землі”	61
4. <i>Філарет Лукіянович</i> : „Український табір в Лексенфельді у Зальцбурзі”	65
5. <i>Євгенія Бойко-Дімер</i> : „Сидорова торбинка”	111
ІВАНОВІ ФРАНКОВІ У 130-РІЧЧЯ І 70-РІЧЧЯ	
1. <i>Л. В-а</i> : „Іван Франко доглибинно збагнув природу марксизму”	116
2. <i>Іван Франко</i> : „Строфи” (уривок)	122
3. <i>Іван Франко</i> : „До Бразилії”	124
4. <i>Михайло Лоза</i> : „Коцюбинський і Франко”	125
5. <i>Іван Франко</i> : „Рефлексія”	131
НА НАШІЙ, НЕ СВОЇЙ ЗЕМЛІ — ТЕПЕР І КОЛИСЬ	
1. <i>Василь Маркус</i> : „Рух спротиву в Україні і Шевченко”	132
2. <i>Іванна Савицька</i> : „Там, де ростуть тополи”	153
3. <i>Walter Trembicky</i> : „International Status of the Ukrainian National Republic, (1917-1924)	156
4. <i>Остап Тарнавський</i> : „Славний предок Митрополита Шептицького”	174
5. <i>Стефан Цимбала</i> : „Спортове Товариство 'Україна — Львів”	184
6. <i>Арнольд Які</i> : „Станиславівські німці, німецька колонія у Станиславові”	193
ОГОЛОШЕННЯ	197

Керівник друкарні: *Анатоль Домарацький*, заступник: *Степан Чума*
Складачі: *Авилда Арзола, Данута Рігальська, Неоніля Сохан*
Верстальники: *Ярослав Сидоряк, Степан Чума*
Друкарня „Свободи”, 30 Монтгомері вул., Джерзі Ситі, Н.Дж. 07302, ЗСА.

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ, Інк. UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.

P.O. Box 76 • 30 Montgomery Street • Jersey City, N.J. 07303

Telephone: (201) 451-2200

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

- Має 16 клас модерного забезпечення;
- Сума забезпечення не має обмежень;
- Виплачує найвищу дивіденду;
- Видає щоденник „Свободу”, „Український Тижневик” і журнал для дітей „Веселка”;
- Уділяє стипендії студуючій молоді;
- Удержує вакаційну оселю „Союзівку”.

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION

- Offers 16 types of life insurance protection;
- There is no limit to the amount of insurance;
- Pays out high dividends on certificates;
- Publishes the "Svoboda" daily, the English-language "Ukrainian Weekly" and the children's magazine "Veselka" (The Rainbow);
- Provides scholarships for students;
- Owns the beautiful estate Soyuzivka.

Українська Будівля — Ukrainian Building

P.O. Box 76 • 30 Montgomery Street • Jersey City, N.J. 07303

Telephone: (201) 451-2200

УКРАЇНСЬКИЙ
НАРОДНИЙ

UKRAINIAN
NATIONAL